ΤΟ ΕΡΓΟΝ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1958

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1959

ΤΟ ΕΡΓΟΝ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1958

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1959

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παρὰ τὸ συνεχῶς ὑφιστάμενον αἴτημα τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἀνασκαφικοῦ ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἰς ὀλίγας μόνον ἀλλὰ μεγάλας καὶ συνεργατικῶς ἐκτελουμένας ἀνασκαφάς, ἰδίᾳ δὲ τῆς περατώσεως τῶν παλαιῶν μεγάλων ἀνασκαφῶν αὐτῆς (Ἐπιδαύρου, Ἐλευσῖνος, Ἀμφιαρείου, Νικοπόλεως κλπ.) χάριν τῆς ὁριστικῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν, δὲν κατέστη δυστυχῶς δυνατὴ καὶ κατὰ τὸ 1958—διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεως τοῦ Συμβουλίου—ἡ πραγματοποίησις τοῦ ἐν λόγῳ προγράμματος. Οὕτω, ὡς θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης τοῦ τεύχους τούτου, ὁ ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὸ 1958 ἐνεργηθεισῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας ἀντὶ νὰ μειωθῇ ὑπερέβη κατὰ πολὺ τὸν περυσινόν, λόγῳ κυρίως τῆς τυχαίας ἐμφανίσεως νέων εὑρημάτων, ἅτινα ἐκινδύνευον νὰ συληθῶσι. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι τὰ ἐφέτος γενόμενα εὑρήματα ὑπῆρξαν ποιοτικῶς λίαν ἱκανοποιητικά. Μεγάλως ἐπίσης ἀνεπτύχθη ἐφέτος καὶ τὸ ἀναστηλωτικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας, ἐκταθὲν εἴς τε κλασσικὰ καὶ εἰς βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Χώρας. Γενναίως ὡσαύτως συνέβαλε καὶ ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία εἰς τὴν ἀνέγερσιν Μουσείων, δαπανήσασα μέγα ποσὸν διὰ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ μεγάλου μουσείου τοῦ Ἀργοστολίου, οὗτινος ἐπερατώθη ἤδη ὅλος ὁ ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος σκελετός. Τέλος καὶ εἰς τὴν ἐπανίδρυσιν ἀρχαίων εἰς τὰ μουσεῖα, ἰδίᾳ τοῦ τῆς Ἀκροπόλεως, δὲν ὑπελείφθη καὶ ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἐρχομένη διαρκῶς ἐπίκουρος εἰς τὸ Κράτος ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς πόρων.

Α. Κ. Ο.

Α΄. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. **ΑΘΗΝΑΙ.** Ἀκαδήμεια Πλάτωνος.

Κατὰ τὸ 1958 συνεχίσθη, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας καὶ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Φ. Σταυροπούλλου ἡ ἀνασκαφικὴ ἐξερεύνησις τοῦ ΒΔ. τοῦ ἀρ-

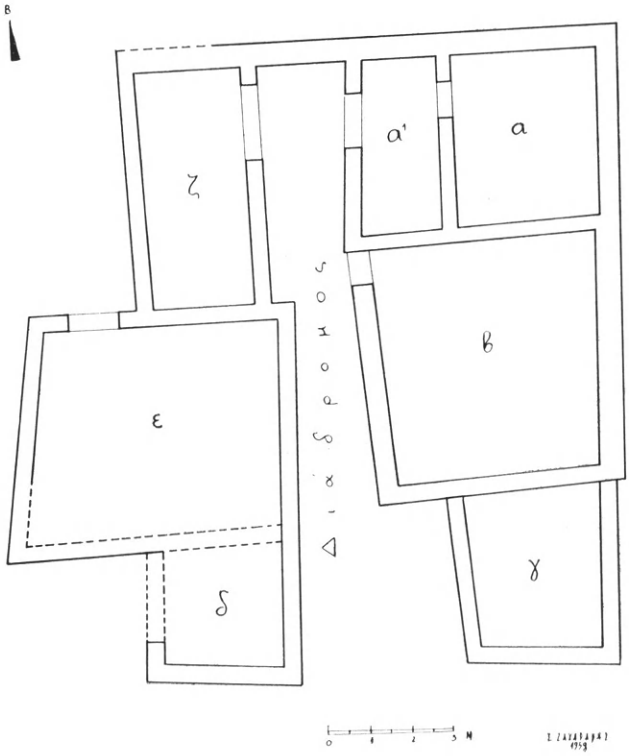

Εἰκ. 1 Κάτοψις τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας.

χαιολογικοῦ χώρου τῆς Ἀκαδημείας Πλάτωνος κειμένου ἀγροκτήματος τοῦ Δημοσίου.

Αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο κυρίως παρὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν οἰκίαν.

Νοτίως αὐτῆς καὶ εἰς τὸν χῶρον, ὅπου εἶχον ἐπισημανθῆ τὸ 1956 διάφορα πλίνθινα κτίσματα, διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις κάτωθεν στρώματος πλήρους τεθραυσμένων γεωμετρικῶν ἀγγείων ἑνὸς ἐξ ὠμῶν πλίνθων κτίσματος, τὸ ὁποῖον ἦτο κατάμεστον θυσιῶν,

Τὸ κτίσμα τοῦτο (εἰκ. 2) καταλαμβάνον ἔκτασιν 15.30 × 14.60 μ., διευθύνεται ἀπὸ Ν. πρὸς Β. καὶ ἀπαρτίζεται ἐξ ἑπτὰ εὐρυχώρων, ὀρθογωνίου σχεδὸν σχήματος, δωματίων (εἰκ. 1, α, α[1], β, γ, δ, ε, ζ), τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται ἑκατέρωθεν ἐπιμήκους διαδρόμου. Τούτων, τὸ

Εἰκ. 2. Δωμάτια α, β καὶ γ τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας μετὰ μέρους τῶν ἐν αὐτοῖς ἀποκαλυφθεισῶν θυσιῶν.

κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ κτίσματος χωρίζεται δι' ἐγκαρσίου μεσοτοίχου εἰς δύο (βλ. εἰκ. 1, α καὶ α[1]), τοῦ δὲ παρακειμένου β κατ' ἐξαίρεσιν καὶ μόνον οἱ δύο τοῖχοι ἔχουν θεμελίωσιν ἐκ λιθαρίων.

Τὰ δωμάτια α καὶ β εἶναι σχεδὸν ἰσομεγέθη καὶ τὰ μεγαλύτερα τοῦ κτίσματος (ἐσωτ. διαστ. τοῦ β 5.55 × 5.40 μ.).

Οἱ τοῖχοι τοῦ κτίσματος διατηροῦνται καλῶς καθ' ὅλην των τὴν ἔκτασιν καὶ εἰς ἀρκετὸν ὕψος. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπεκαλύφθη ἐξ ὁλοκλήρου μόνον ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ βορείου τοίχου (εἰκ. 3), ἐφ' ἧς καὶ διακρίνονται σαφῶς οἱ ἐξ ὠμῶν πλίνθων δόμοι. Ἐντὸς

τοῦ δωματίου δ εὑρέθησαν δύο ὅμοιαι πλίνθοι, ὧν ἡ μία τελείως σώα, διαστάσεων 0.45 × 0.45 × 0.10 μ. μετεφέρθη εἰς τὸ Ἐθν. Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον.

Τῶν θυσιῶν ἀπεκαλύφθησαν ἤδη τέσσαρα ἐπάλληλα στρώματα, ἀλλὰ προφανῶς ὑπάρχουν καὶ ἄλλα. Αἱ θυσίαι δὲν περιορίζονται μόνον ἐντὸς τῶν δωματίων (εἰκ. 4) καὶ τοῦ διαδρόμου,

Εἰκ. 3. Ἡ Ἱερὰ Οἰκία ἀπὸ Δυσμῶν

ἀλλὰ καταλαμβάνουν καὶ τὸν πρὸ τοῦ κτίσματος χῶρον. Εἶναι μικραὶ καὶ μεγάλαι, ἀλλὰ διακρίνονται πάντοτε ἀπ' ἀλλήλων. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ κεκαυμένον στρῶμα, σῷζον τέφραν καὶ ἄνθρακας, ἐφ' οὗ, αἱ πλείονες, φέρουν τεθραυσμένα ἀγγεῖα (λεκάνην, οἰνοχόην ἀλλὰ καὶ σκυφάρια), ὀστᾶ διαφόρων ζῴων καὶ ἐνίοτε σφονδύλια. Ἐπὶ τούτου καὶ μετὰ λεπτὸν πάλιν στρῶμα καθαροῦ χώματος, τοποθετοῦνται, δίκην σήματος, λίθοι ἀργοὶ ἤ, τὸ συνηθέστερον, κτίζεται λεπτὸν τοιχάριον ἐκ μιᾶς ἢ δύο σειρῶν λιθαρίων.

Ἐκτὸς τῶν θυσιῶν εἰς τὸ δωμάτιον ζ ἀνεκαλύφθη *ἐσχάρα* κυκλικοῦ σχήματος, διαμ. 1.55, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐφάνησαν ἤδη τέσσαρα παχέα στρώματα καθαρᾶς τέφρας, εἰς δὲ τὸ ε δύο ἐπάλ-

ληλα διπλᾶ «στενά» (δηλ. αὔλακες) θυσιῶν, ἐπικεχρισμένα διὰ πηλοῦ (βλ. εἰκ. 3). Τέλος τὸ βάθος τοῦ διαδρόμου (μεταξὺ τῶν δωματίων α[1] καὶ ζ, εἰκ. 1) καλύπτεται ἀπὸ κεκαυμένον σκληρὸν στρῶμα, μὲ παχὺ λευκὸν καὶ λιπαρὸν ἐπίχρισμα, δίδον τὴν ἐντύπωσιν ἀσβέστου ἢ τάλκης. Τὰ πλευρὰ τοῦ στρώματος τούτου ἐκαλύπτοντο ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας θυσίας.

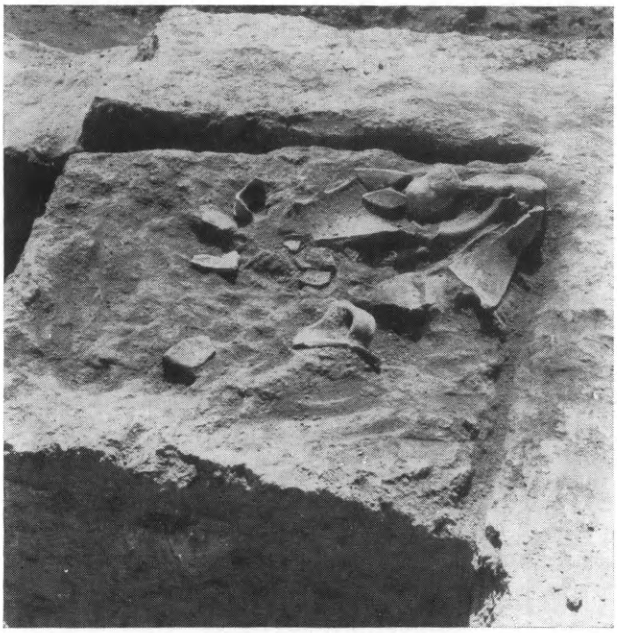

Εἰκ. 4. Θυσία ἐντὸς τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας.

Τὸ περιγραφὲν κτίσμα, ὡς ἔχει, παρουσιάζει πολλὰ τὰ κοινὰ μὲ τὴν τῶν γεωμετρικῶν ἐπίσης χρόνων γνωστὴν Ἱερὰν Οἰκίαν τῆς Ἐλευσῖνος καί, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀνασκάψαντος, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν παρακειμένην πρωτοελλαδικὴν οἰκίαν (2.300-2.200 π. Χ.) εἰς τὸν πρῶτον οἰκιστὴν τῆς περιοχῆς ταύτης, ἤτοι εἰς τὸν μυθικὸν ἥρωα Ἀκάδημον. Διότι τὰ ἐν τῇ Ἱερᾷ Οἰκίᾳ τῆς Ἀκαδημείας ἀποκαλυφθέντα οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὰ λείψανα τῆς ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἀσκηθείσης κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους ἐντόνου καὶ ἐπισήμου ἢ μᾶλλον δημοτελοῦς λατρείας. Καὶ τὰ ἐνταῦθα εὑρεθέντα λατρευτικὰ ταῦτα λείψανα δὲν εἶναι τὰ μόνα. Εἰς ταῦτα δέον νὰ προστεθῶσι: 1) τὸ πλούσιον περιεχό-

μενον τοῦ ἀνακαλυφθέντος τὸ 1956 ὑπὸ τοῦ κ. Σταυροπούλλου φρεατοειδοῦς ὀρύγματος παρὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν οἰκίαν 2) τὸ περιεχόμενον ἑνὸς ἄλλου συγχρόνου ὀρύγματος, τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη 47 μ. ΝΔ. τῆς πρωτοελλαδικῆς οἰκίας καὶ 3) τὰ ἐν τῇ χωματερῇ Κοκκινογένη — κειμένῃ 150 μ. ΝΔ. πάλιν τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου — ἀποκαλυφθέντα πλεῖστα ὅσα πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀποτεθειμένα εἰς στήλας (τὸ ἓν ἐντὸς τοῦ ἄλλου) ἐπὶ

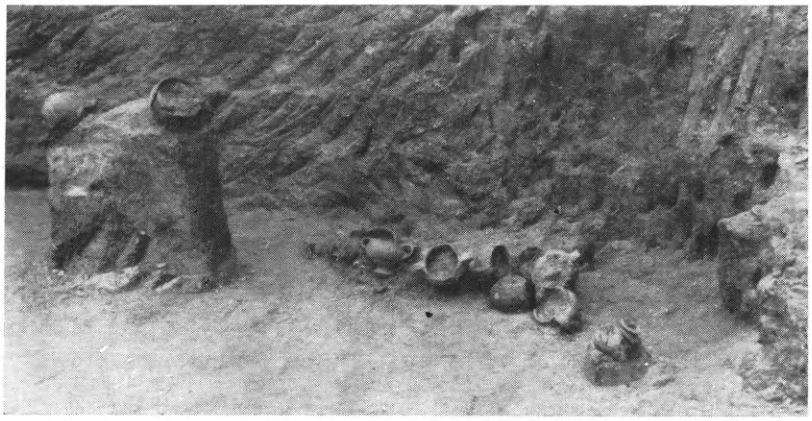

Εἰκ. 5. Θυσία τῆς χωματερῆς Κοκκινογένη μὲ τὰ ἐπ' αὐτῆς γεωμετρικὰ ἀγγεῖα.

ἐκτεταμένης — μήκους 9.90 μ. — θυσίας (εἰκ. 5) καὶ τῶν ὁποίων διεσώθησαν ἄνω τῶν διακοσίων.

Κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα, δύναται κάλλιστα νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι πάντα τὰ ἀνωτέρω — θυσίαι καὶ ἀναθήματα — ἀποτελοῦσι μέρος τῶν πρὸς τοὺς πρώτους οἰκιστὰς καὶ ἥρωας μετὰ τὸν « Συνοικισμὸν τοῦ Θησέως » ἀποδιδομένων τιμῶν ἢ ἄλλως ἐκείνων, αἵτινες τῷ *Ἀκαδήμῳ,* ὡς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν βίον τοῦ Θησέως, *ζῶντι παρὰ τῶν Τυνδαριδῶν ἐγίνοντο,* ἐπειδὴ τοὺς ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀδελφῆς των Ἑλένης, τὴν ὁποίαν ὁ Θησεὺς εἶχεν ἀπαγάγει, παρθένον ἔτι οὖσαν (ἢ ἑπταετῆ, ὡς λέγει ὁ Ἑλλάνικος).

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας δὲν ἐπερατώθη. Ἡ ἔρευνα πρέπει νὰ χωρήσῃ καὶ κάτωθεν τῶν θεμελίων αὐτῆς, ἔνθα, κατὰ τὸν κ. Σταυρόπουλλον, δὲν ἀποκλείεται νὰ εὑρεθῇ καὶ ὁ ὑποτιθέμενος τάφος τοῦ Ἀκαδήμου.

Βορείως καὶ βορειοανατολικῶς τῆς οἰκίας τοῦ Ἀκαδήμου εὑρέθησαν τὰ ἑξῆς:

1) ΒΑ. καὶ εἰς ἀπόστασιν 38 μ. ἀπ' αὐτῆς, δύο παρακείμεναι ταφαὶ γεωμετρικῆς ἐποχῆς. Πρόκειται περὶ τεφροδόχων ἀμφορέων, ὧν ὁ μεγαλύτερος, ὕψ. 0.87, φέρει ἑκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ ἀνὰ

Εἰκ. 6. Κτερίσματα ἐκ τοῦ τάφου 1.

δύο ὁπλίτας μὲ ἀνεῳγμένα τὰ σκέλη καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν ἐπιμήκη ὀκτώσχημον ἀσπίδα.

2) ΒΑ. τοῦ βόθρου τῆς οἰκίας καὶ εἰς ἀπόστασιν 32.60 μ. ἕτεραι δύο ταφαὶ τῶν αὐτῶν χρόνων.

3) Βορείως αὐτῆς συστὰς 10 τάφων, ὧν οἱ 8 ἀνῆκον εἰς οἰκογένειαν. Εἶναι τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος καὶ περιεῖχον ἄφθονα κτερίσματα (εἰκ. 6, 7, 8).

4) Δύο κοινὰ φρέατα ἀνατολικῶς αὐτῆς καὶ παρὰ τὸν χῶρον τῆς εὑρέσεως τῶν ὑπ' ἀριθ. 1 ταφῶν, ἓν τρίτον τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, ὅπερ φέρει πηλίνην ἐπένδυσιν ἐκ δακτυλίων, οἵτινες σύγκεινται ἐκ 4 τεμαχίων, μετὰ μηνοειδοῦς ἐντμήσεως. Ἡ ἐπένδυσις σῴζεται

εἰς 10 ἐπαλλήλους δακτυλίους καὶ διατηρεῖται ἄριστα. Καὶ ἐκ τῶν τριῶν φρεάτων ἐξήχθησαν ἐνδιαφέροντα τεθραυσμένα ἀγγεῖα.

5) Εἰς ἀπόστασιν 27 μ. ἀνατολικῶς τῆς οἰκίας ἦλθεν εἰς φῶς διὰ τῶν ἐφετινῶν ἐρευνῶν ἐκτεταμένος περίβολος, ὅστις, ἀποκαλυ-

Εἰκ. 7. Λήκυθος ἐκ τοῦ 10ου τάφου· προσθία ὄψις.

Εἰκ. 8. Λήκυθος ἐκ τοῦ 10ου τάφου· ὀπισθία ὄψις.

φθεὶς ἤδη εἰς μῆκος 130 μ., βαίνει ἀπὸ Β. πρὸς Ν. — καταλαμβάνει δηλ. ὁλόκληρον τὸ πλάτος τοῦ ὑπὸ ἐξερεύνησιν ἀγροκτήματος — καὶ ἐπεκτεινόμενος, ὡς ἀπεδείχθη διὰ σκαφῆς, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, ΒΑ. καὶ ΝΑ., φαίνεται ὡσεὶ νὰ κατεσκευάσθη πράγματι, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν ἀποκεκαλυμμένων γνωστῶν κτισμάτων τῆς Ἀκαδημείας Πλάτωνος, τῶν ὁποίων ἀπέχει μόλις 30 μ.

Εὑρίσκεται εἰς βάθος 2 περ. μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἔχει δὲ πάχος 0.60 καὶ σῴζεται εἰς ὕψ. μόνον 0.50.

Τῆς ἀρχικῆς του οἰκοδομίας, ἥτις εἶναι κατὰ τὸ πολυγώνιον

σύστημα καὶ ἀρκετὰ ἐπιμελής, διατηροῦνται ἐλάχιστα μέρη. Ὁ περίβολος, καταστραφεὶς εἰς πολλὰ σημεῖα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐπεσκευάσθη κατὰ πρόχειρον καὶ διάφορον τρόπον, ἤτοι διὰ μικρῶν λιθαρίων (εἰκ. 9).

Ἐξωτερικῶς καθ' ὅλην του τὴν ἔκτασιν καὶ ἀνὰ 6 $^1/_2$ μ. φέρει ἀντηρίδα, κατὰ διαστήματα δὲ κάμπτεται ἐλαφρῶς πρὸς ΒΑ.

Εἰκ. 9. Τμῆμα τοῦ ἀνακαλυφθέντος «τειχίου».

πάντοτε. Τὸν εἰρημένον περίβολον, λόγῳ τῆς θέσεως εἰς ἣν εὑρίσκεται, τῆς ἀρχικῆς του κατασκευῆς καὶ τῆς κατευθύνσεώς του, ὠνόμασεν ὁ ἀνασκάπτων ἅμα τῇ ἀποκαλύψει του «τειχίον», ἐπειδὴ δὲν ἀποκλείεται, παρὰ τὸ πενιχρὸν τῆς σημερινῆς ἐμφανίσεώς του, νὰ ἀποτελῇ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ περιβάλλοντος τὴν Ἀκαδήμειαν γνωστοῦ *Ἱππάρχου τειχίου*.

Κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ «τειχίου» ἀνεκαλύφθη τὸ πλέον περίεργον, ἀλλὰ καὶ μοναδικὸν ἐπιγραφικὸν εὕρημα. Πρόκειται περὶ μικρῶν — πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως — διαφόρου μεγέθους καὶ ἀκανονίστου σχήματος πλακῶν ἐκ μαρμαρυγιακοῦ σχιστολίθου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχει ὀλιγογράμ-

ματος ἐπιγραφὴ ἐκ δύο τὸ πολὺ στίχων. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι συνήθως κεχαραγμένη προχείρως καὶ ἀβαθῶς (ἴσως δι' ἥλου) ἐπὶ τῆς μιᾶς ἡμιωμαλισμένης πλευρᾶς. Τὰ πλακίδια ταῦτα φέρουν εἰς τὸ μέσον καὶ ὀπὴν πρὸς ἀνάρτησιν (εἰκ. 10).

Ἐπὶ τῶν ἀναγνωσθεισῶν μέχρι τοῦδε ὡς ἄνω ἐπιγραφῶν διεπιστώσαμεν ὅτι: 1) χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἰωτακισμὸν 2) δὲν ἔχουν μακρὰ φωνήεντα, διπλᾶ σύμφωνα καὶ διφθόγγους 3) γίνεται χρῆσις προευκλειδείου καὶ μετευκλειδείου γραφῆς 4) τὸ Φ καὶ τὸ Θ ἀποδίδονται ὁμοιομόρφως ὡς ⊕, ἐν ᾧ τὸ Λ καὶ ὡς τὸ λατινικὸν

Εἰκ. 10. Ἡ μεγαλυτέρα τῶν ἐντὸς τοῦ «τειχίου» ἀποκαλυφθεισῶν ἐπιγραφῶν ἐπὶ μαρμαρυγιακοῦ σχιστολίθου.

ἀντίστοιχον γράμμα 5) ἅπασαι σύγκεινται ἐκ δύο στίχων 6) ἐπὶ μιᾶς πλακὸς μόνον ἔχουν χαραχθῆ γράμματα καὶ ἐπὶ τῆς ἑτέρας τῶν πλευρῶν 7) ἐπὶ ἐνίων ὑπάρχουν ἐγχάρακτα σχεδιάσματα, ὡς κράνος, γλαὺξ κλπ.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συνευρεθέντων αἱ εἰρημέναι ἐπιγραφαὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι νεώτεραι τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνάγωνται εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Τὸ ὅλον εὕρημα ἐλπίζομεν νὰ πλουτισθῇ καὶ νὰ φωτισθῇ διὰ τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης εἰς τὸν συγκεκριμένον τοῦτον χῶρον. Δὲν θὰ θεωρηθῇ πάντως τολμηρὸν ἂν διατυπωθῇ ὡς εἰκασία τὸ ὅτι εὑρισκόμεθα πρὸ τοῦ πρώτου ἐπισήμου Γραμματοδιδασκαλείου καὶ ὅτι αἱ εἰρημέναι πινακίδες ἀνή-

κουν εἰς τοὺς διδαχθέντας ἐν αὐτῷ τὰ πρῶτα γράμματα μικροὺς μαθητὰς καὶ ὅτι ἔχομεν εἰς τὸν δεύτερον στίχον τῆς ἐπιγραφῆς τὰ ὀνόματα αὐτῶν (Δημοσθένης, Σοφοκλῆς).

Εἰκ. 11. Ἀμφίγλυφον ἀνάγλυφον τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Κυρία ὄψις μὲ κεφαλὴν Ἀθηνᾶς κρατούσης δόρυ.

Ὡς ἓν τῶν σπουδαιοτέρων τέλος κινητῶν εὑρημάτων τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἀναφέρομεν τὸ ἄνω μέρος μεγάλου μαρμαρίνου ἀμφιγλύφου ἀναγλύφου (εἰκ. 11 καὶ 12), τὸ ὁποῖον εὑρέθη ΝΑ. τῆς

Εἰκ. 12. Ἀμφίγλυφον ἀνάγλυφον τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ὀπισθία ὄψις μὲ τὸν Μαρσύαν καὶ παρ' αὐτὸν ἔφηβον.

οἰκίας τοῦ Ἀκαδήμου εἰς βάθος 2.60 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους. Ἐπὶ τῆς κυρίας πλευρᾶς (εἰκ. 11) εἰκονίζεται ἡ Ἀθηνᾶ μετὰ κράνους εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ κρατοῦσα δόρυ καὶ ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὁ Μαρσύας κατὰ

μέτωπον καὶ παρ' αὐτὸν ἔφηβος. Εἶναι ἔργον τοῦ τέλους τῆς 5ης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ ἐλπὶς διὰ τὴν ἀνεύρεσιν καὶ τοῦ ὑπολοίπου ἀναγλύφου δὲν ἐξέλιπε.

2. ΜΑΡΑΘΩΝ. Σπήλαιον Πανός.

Μικρὰς ἐρεύνας ἐξετέλεσεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰω. Παπαδημητρίου ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Οἰνόης, μιᾶς τῶν τεσσάρων πόλεων τοῦ Μαραθῶνος. Ἡ ἀκρόπολις αὕτη κεῖται εἰς ἀπόστασιν 3 περίπου χιλιομέτρων δυτικῶς τοῦ σημερινοῦ χωρίου νοτίως τῆς ἀρχαίας Χαράδρας, τοῦ μικροῦ ποταμοῦ, ὅστις, πηγάζων ἀπὸ τὰς βορείους κλιτῦς τοῦ Πεντελικοῦ, τὸν σημερινὸν Κοκκινόβραχον, ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ Μαραθῶνος.

Κατὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως ἦσαν γνωσταὶ παλαιόθεν δύο στεναὶ εἴσοδοι σπηλαίου, ὅπερ ἐταυτίζετο ἀπὸ τοὺς παλαιοτέρους ἐρευνητὰς πρὸς τὸ σπήλαιον τοῦ Πανός, τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενον ὡς κείμενον *ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ πεδίου* παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Πανὸς καὶ ὡς ἰδιαιτέρως *θέας ἄξιον*. Ἁπλῆ σύμπτωσις καὶ μαρτυρία χωρικοῦ ἔδωκεν εἰς τὸν ἀνασκαφέα ἀφορμὴν νὰ ἀνακαλύψῃ ὀλίγον δυτικώτερον, ἐπὶ τῆς βορείου κλιτύος τοῦ λόφου, τὴν εἴσοδον μεγάλου σπηλαίου (εἰκ 13), ὅπερ ἀπεδείχθη καὶ ἐπιγραφικῶς, ὅτι αὐτὸ εἶναι πράγματι τὸ ἐν Μαραθῶνι σπήλαιον τοῦ Πανός, τοῦ ὁποίου ἡ ἐσωτερικὴ διαμόρφωσις προσαρμόζεται ἀπολύτως πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Παυσανίου: *Ἔσοδος μὲν ἐς αὐτὸ στενή, παρελθοῦσι δέ εἰσιν οἶκοι καὶ λουτρὰ καὶ καλούμενον Πανὸς αἰπόλιον, πέτραι τὰ πολλὰ αἰξὶν εἰκασμέναι.*

Ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπάρχουν καὶ ἐδῶ δύο εἴσοδοι, ἐξ ὧν ἡ πρὸς τὰ ἀνατολικὰ ἦτο ἡ κυρία. Διότι ὁ περὶ αὐτὴν χῶρος εἶχε διαμορφωθῆ ἀπὸ παλαιοῦ ἐπίπεδος καὶ ἐπὶ τοῦ βράχου ἔχουν λαξευθῆ κοιλότητες πρὸς ἔνθεσιν μαρμαρίνων ἀναθημάτων. Παρὰ τὴν εἴσοδον δὲ ταύτην εὑρέθη τοῖχος καὶ ἀναθηματικὴ μαρμαρίνη ἐνεπίγραφος στήλη, ἀφιερωμένη εἰς τὸν Πᾶνα καὶ τὰς Νύμφας καὶ περιέχουσα ἱερὸν νόμον, συνταχθέντα ἐπὶ *Θεοφήμου* ἄρχοντος τὸ

61/60 π.Χ. καὶ ἀναγράφοντα ἀπαγορευτικούς τινας κανόνας διὰ τοὺς εἰσερχομένους ἐντὸς τοῦ σπηλαίου.

Ἐχρειάσθη ἐπίπονος καὶ δαπανηρὰ ἐργασία διὰ νὰ ἀφαιρεθοῦν οἱ πρὸ τῶν δύο εἰσόδων καταπεσόντες βράχοι καὶ τὰ χώματα

Εἰκ. 13. Ἡ δυτικὴ εἴσοδος τοῦ ἐν Μαραθῶνι σπηλαίου τοῦ Πανός.

καὶ καταστῇ δυνατὴ ἡ διεύρυνσις τῶν διόδων πρὸς τὸ ἐσωτερικόν.

Ἐντὸς τοῦ σπηλαίου σχηματίζονται εὐρεῖαι αἴθουσαι οἱ «οἶκοι» τοῦ Παυσανίου, πλήρεις σταλακτιτῶν καὶ σταλαγμιτῶν (εἰκ. 14) μετ᾽ ἀποχρώσεων λευκῶν, ἐρυθρωπῶν καὶ κυανῶν αἱ δὲ ὀροφαὶ ἔχουν τὸ κυανόλευκον χρῶμα τοῦ ἐντοπίου λίθου. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ σχηματίζονται ἐπὶ τῶν βράχων μικραὶ στρογγύλαι ἢ ἐλλειψοειδεῖς κοιλότητες πλήρεις ὕδατος, τὰ «λουτρά», ἐνῷ οἱ δίκην γε-

νείων αἰγῶν καὶ τράγων σταλακτῖται δίδουν τὴν ἐντύπωσιν αἰπολίων, *πέτραι τὰ πολλὰ αἰξὶν εἰκασμέναι.*

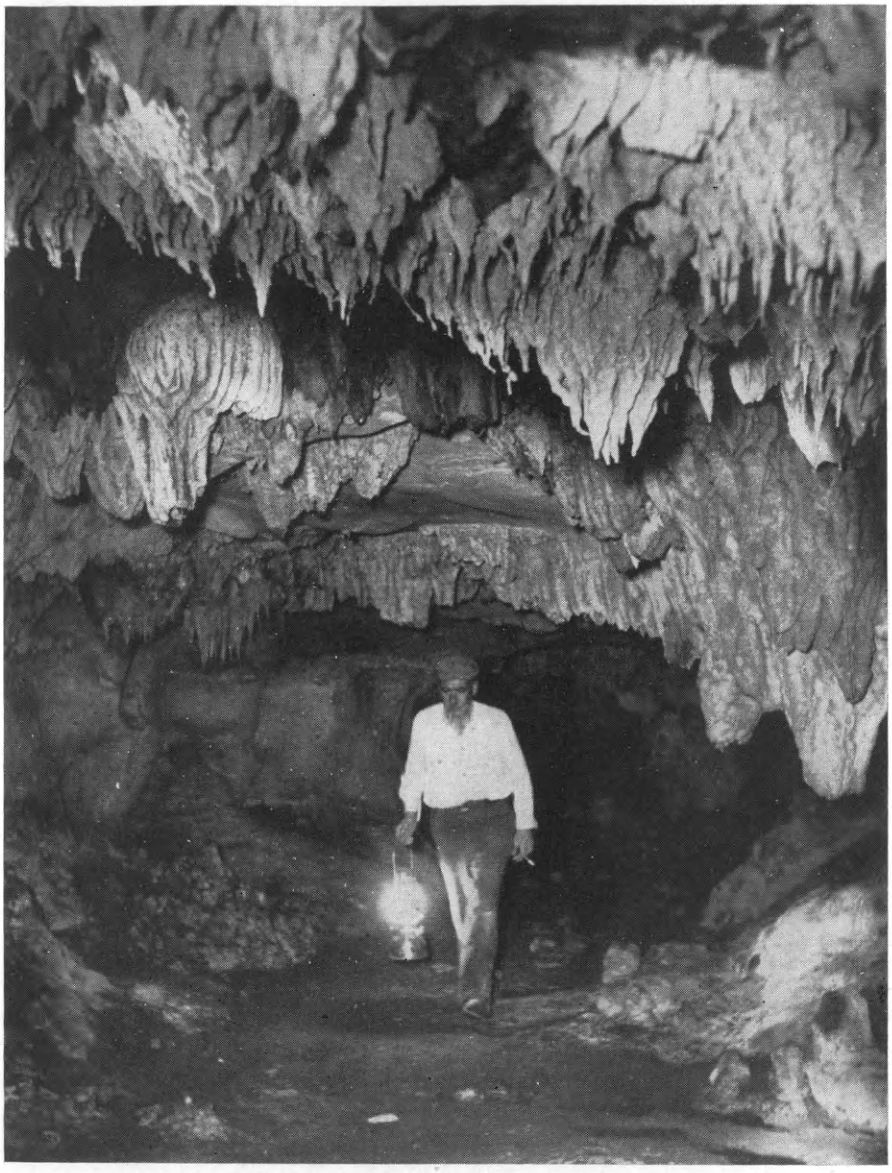

Εἰκ. 14. Μία τῶν αἰθουσῶν τοῦ μετὰ σταλακτιτῶν ἐσωτερικοῦ τοῦ ἐν Μαραθῶνι σπηλαίου τοῦ Πανός.

Τὸ σπήλαιον εὑρέθη ἄθικτον καὶ τὸ ἔδαφος ἀδιατάρακτον ἐκτὸς τῶν ὀπῶν καὶ λάκκων, οἵτινες ἐσχηματίσθησαν ἀπὸ τοὺς

ἀσβοὺς καὶ τὰς ἀλώπεκας, μόνους κατοίκους τοῦ σπηλαίου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐγκαταλείψεώς του.

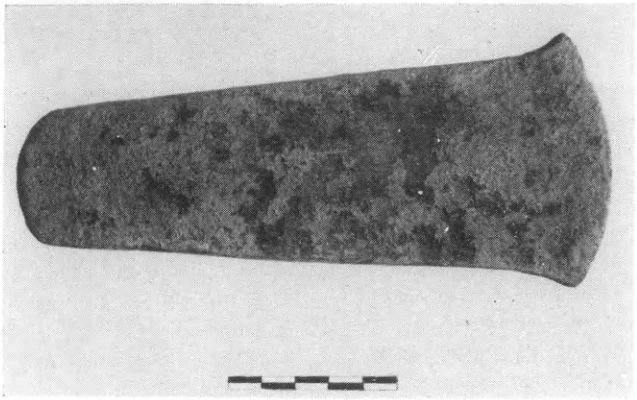

Εἰκ. 15. Χαλκῆ ἀξίνη πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς ἐκ τοῦ ἐν Μαραθῶνι σπηλαίου τοῦ Πανός.

Συνελέγησαν οὕτως ἐκ τῆς ἐπιφανείας πλεῖστα ὄστρακα ἀγ-

Εἰκ. 16. Ὄστρακα ἀγγείων εὑρεθέντα ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ Πανὸς ἐν Μαραθῶνι.

γείων καὶ πήλινα εἰδώλια, ἅτινα ἐκάλυπτον ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δαπέδου.

Ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου ἐντὸς σπηλαιοειδοῦς κοιλότητος εὑρέ-

θησαν ὄστρακα τῆς παλαιοτέρας νεολιθικῆς περιόδου καὶ ἀνθρώπινοι σκελετοὶ ἐκ νεολιθικῶν ταφῶν, περὶ ὧν ἐλαχίστας ἔχομεν γνώσεις ἐξ ἄλλων ἀνασκαφῶν. Εὑρέθη ἐπίσης κατὰ τὴν κυρίαν εἴσοδον ὡραία χαλκῆ ἀξίνη (εἰκ. 15) ἀνατολικῆς προελεύσεως, τοῦ τέλους τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου, πηλίνη ψῆφος σφενδόνης σχήματος ἐλαιοπυρῆνος τῆς νεολιθικῆς περιόδου καὶ πολλαὶ ἄλλαι λίθιναι ἀξῖναι τῶν νεολιθικῶν χρόνων καὶ ὄστρακα διαφόρων ἐποχῶν μέχρι καὶ τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου (εἰκ. 16). Ἀλλὰ συστηματι-

Εἰκ. 17. Ἀγγεῖον νεολιθικῆς ἐποχῆς ἐκ τοῦ ἐν Μαραθῶνι σπηλαίου τοῦ Πανός.

καὶ ἀνασκαφαὶ δὲν ἐγένοντο ἐκτὸς μόνον τῆς διανοίξεως δοκιμαστικῆς τάφρου εἰς τὴν πρώτην αἴθουσαν καὶ μικρῶν ἐρευνῶν εἰς τὴν τετάρτην καὶ πρώτην ἐκ Δυσμῶν κατὰ τὴν ἐκεῖ εἴσοδον.

Ἐκ τῆς τάφρου τῆς πρώτης αἰθούσης ἐξήχθησαν σπουδαιότατα ὄστρακα ἐξ ἀγγείων τῆς λεγομένης μεσοελληνικῆς νεολιθικῆς περιόδου, γνωστῆς κυρίως ἐκ Χαιρωνείας καὶ Ὀρχομενοῦ τῆς Βοιωτίας, τῆς μεταβατικῆς δηλαδὴ πρὸς τὴν νεωτέραν νεολιθικὴν τοῦ Διμηνίου καὶ δύο τεμάχια ἐκ μεγάλου, νεολιθικῶν χρόνων, πηλίνου εἰδωλίου μετὰ κεραμοχρόου ἐπιφανείας καὶ ἀμαυρῶν (matt) διακοσμήσεων βαθέος μελανοῦ χρώματος. Ἡ σκαφὴ ἐνταῦθα ἔφθασε μέχρι βάθους 2 περίπου μέτρων ἀφέθη δὲ τὸ ἀδιατάρακτον κατώτερον στρῶμα πρὸς συστηματικωτέραν ἔρευναν.

Δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ ἐκ τῆς δυτικῆς εἰσόδου εἰς τὴν πρώτην αἴθουσαν ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χωμάτων σειρὰ νεο-

λιθικῶν ἀγγείων κατὰ χώραν (εἰκ. 17 καὶ 18). Ἐντὸς ἑνὸς τούτων, σφαιροειδοῦς μετὰ ὑψηλοῦ λαιμοῦ, μονοχρόου ἀγγείου, ἔχοντος ὡς πῶμα ὄστρακον ἐξ ἐγχαράκτου ἀγγείου (εἰκ 19), εὑρέθη περιδέραιον ἐξ ἑκατοντάδων χανδρῶν ἐκ κυανῆς ὑαλομάζης καί τινων μεγαλυτέρων ἐξ ἐγχρώμων λίθων καὶ ὀρείας κρυστάλλου (εἰκ. 20), δύο λίθιναι ἀξῖναι καὶ πέντε θαλάσσια ὀστρακοειδῆ, χρησιμοποιούμενα καὶ σήμερον ὡς φυλακτὰ παίδων. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα ἐκεῖ ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα ἐκαλύπτοντο διὰ πλακῶν καὶ ὁ τρόπος τῆς τοποθετήσεώς των μᾶς προτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πρόκειται πιθανῶς περὶ προϊστορικοῦ ἱεροῦ χώρου τοῦ σπηλαίου. Ἀνήκουν δὲ τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἰς τὴν νεωτέραν νεολιθικὴν περίοδον II. Τομὴ ἐπὶ τοῦ σκληροῦ δαπέδου τοῦ τμήματος τούτου ἀπέδωκεν ὄστρακα ἐξ ἀγγείων τῆς παλαιοτέρας νεολιθικῆς περιόδου I.

Εἰκ. 18. Ἀγγεῖον νεολιθικῆς ἐποχῆς ἐκ τοῦ ἐν Μαραθῶνι σπηλαίου τοῦ Πανός.

Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ προϊστορικὴ περίοδος τοῦ σπηλαίου, ἐξικνουμένη μέχρι καὶ τῶν ὑστεροελλαδικῶν III χρόνων, περιορίζεται κατὰ τὰς πρώτας παρὰ τὰς εἰσόδους αἰθούσας. Ἀντιθέτως ἡ τῶν κλασσικῶν καὶ τῶν με-

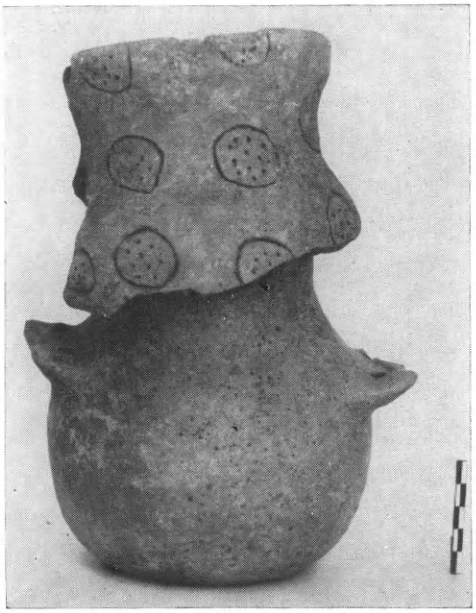

Εἰκ. 19. Σφαιροειδὲς νεολιθικὸν ἀγγεῖον μετὰ πώματος ἐξ ἐγχαράκτου ἀγγείου τοῦ σπηλαίου τοῦ Μαραθῶνος.

ταγενεστέρων χρόνων περίοδος ἐκτείνεται εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ σπηλαίου καὶ τῶν χρόνων τούτων εὑρέθησαν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων, πηλίνων εἰδωλίων, λύχνων κλπ. Μικρὰ δοκιμαστικὴ σκαφὴ εἰς τὴν πέμπτην πρὸς τὸ βάθος αἴθουσαν ἀπέδωκε πολλὰ πήλινα εἰδώλια, ἐξ ὧν τινα παριστῶσι τὸν Πᾶνα, ἄλλα δὲ θη-

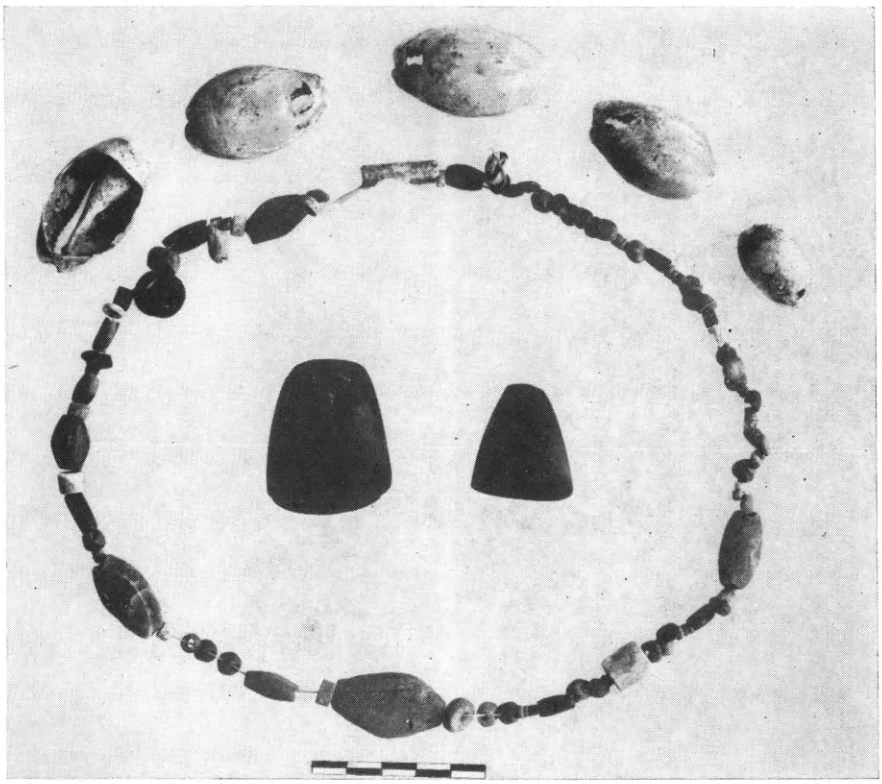

Εἰκ. 20. Κοσμήματα εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ ἀγγείου τῆς εἰκόνος 19.

λείας θεότητας καὶ Νύμφας. Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων περιλαμβάνονται καὶ δύο ὡραιότατα χρυσᾶ ἐνώτια (εἰκ. 21) ἀφιερωμένα προφανῶς εἰς τὰς «Μαραθωνίδας Νύμφας», αἵτινες, καὶ κατὰ τὴν ἀνευρεθεῖσαν ἐνεπίγραφον στήλην, συνελατρεύοντο μετὰ τοῦ Πανός. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικόν, ὅτι ἀπὸ τῶν ὑστεροελλαδικῶν καὶ μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος δὲν εὑρέθησαν λείψανα ζωῆς ἢ λατρείας ἐν τῷ σπηλαίῳ. Εἶναι λοιπὸν πιθανόν, ὅτι τὸ σπήλαιον ἐγκατελείφθη κατὰ τὰ τέλη τῆς προϊστορικῆς περιόδου, ἐγκατε-

στάθη δ' ἐν αὐτῷ ἡ λατρεία τοῦ Πανὸς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος, ὅτε, κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Ἡροδότου, εἰσήχθη ἡ λατρεία τοῦ Πανὸς εἰς Ἀττικὴν διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην.

Κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἀνασκαφῶν ἠρευνήθη ὁλόκληρος ὁ λόφος καὶ ἡ πέριξ περιοχή. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ λόφου παρετηρήθησαν ἐμφανῆ λείψανα τείχους ἀρχαίας ἀκροπόλεως, ἐνῷ κατὰ τοὺς ἀνα-

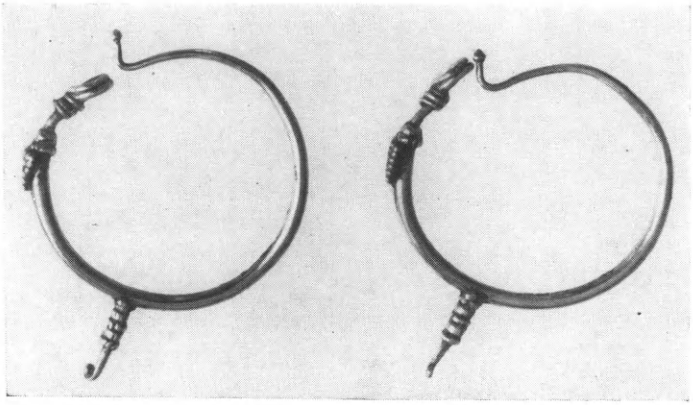

Εἰκ. 21. Ἐνώτια ἐκ τοῦ ἐν Μαραθῶνι σπηλαίου τοῦ Πανός.

τολικοὺς πρόποδας, παρὰ τὴν ἐκεῖ πλουσίαν πηγήν, μεγάλοι κιβωτιόσχημοι λίθοι καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἱστορικῶν χρόνων, προερχόμενα ἐξ ἀρχαίου κτηρίου, πιθανῶς ναοῦ ἢ ἱεροῦ. Δὲν ἀποκλείεται διὰ ταῦτα ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἐκεῖ που πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερομένη Μακαρία Κρήνη καὶ ὁ ἐν Ἡρακλείδαις τοῦ Εὐριπίδου ἀναφερόμενος βωμὸς «Ἐσχάρα Διὸς» ἢ τὸ ἐκ τῶν σχολίων εἰς τὸ ἐκ τοῦ Οἰδίποδος ἐπὶ Κολωνῷ τοῦ Σοφοκλέους γνωστὸν ἱερὸν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος ἐν Οἰνόῃ τοῦ Μαραθῶνος.

Ἡ περαιτέρω ἔρευνα καὶ ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ σπηλαίου καὶ τῆς πέριξ περιοχῆς εἶναι διὰ ταῦτα σπουδαία ὡς μέλλουσα ἐξαιρέτως νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν πληρεστέραν γνῶσιν τῆς νεολιθικῆς μάλιστα περιόδου τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν Μαραθωνίων ἱερῶν.

3. ΜΑΡΑΘΩΝ. Θολωτὸς τάφος.

Εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς περίπου χιλιομέτρου δυτικῶς τοῦ τύμβου τῶν Μαραθωνομάχων καὶ εἰς τὴν αὐτὴν περίπου ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως τοῦ Μαραθῶνος, πρὸς Βορρᾶν, εἶχεν ἀνασκαφῆ κατὰ τὸ 1933 - 35 ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Γ. Σωτηριάδη θολωτός, μυκηναϊκῶν χρόνων, τάφος καὶ ἐντὸς αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ δα-

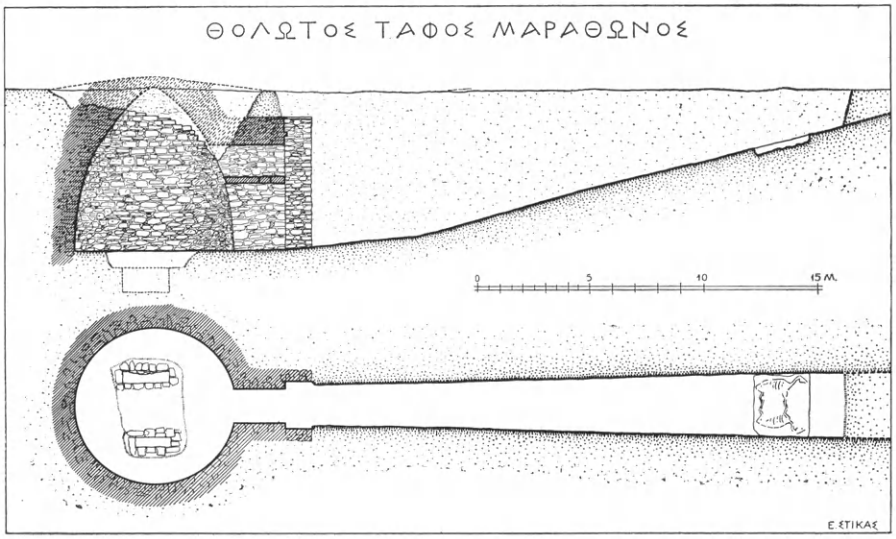

Εἰκ. 22. Ὁριζοντία καὶ κατακόρυφος τομὴ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μαραθῶνος.

πέδου τῆς θόλου, δύο λακκοειδεῖς βασιλικοὶ τάφοι. Ἐκ τούτων ὁ εἷς, ἀνασκαφεὶς ὑπὸ τοῦ Σωτηριάδη, ἀπέδωκε πλούσια εὑρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ χρυσοῦν μόνωτον κύπελλον, εὑρισκόμενον σήμερον εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, ὁ δὲ ἕτερος ἐσυλήθη ὑπὸ ἀσυνειδήτων ἐργατῶν τῆς ἀνασκαφῆς, οἵτινες καὶ ἐπώλησαν τὰ πλούσια κτερίσματα. Μεταξὺ τούτων περιελαμβάνετο καὶ ἄλλο χρυσοῦν ἀγγεῖον, κύπελλον ἢ ποτήριον, μετ᾽ ἐκτύπων παραστάσεων, ἀπολεσθὲν καὶ μὴ ἀνευρεθὲν παρὰ τὴν σύλληψιν τῶν τυμβωρύχων καὶ τὴν καταδίκην των. Ἔκτοτε ὁ τάφος πολλάκις ἀναταραχθεὶς ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων, πλήρης δὲ χωμάτων καὶ πετρῶν, παρέμενεν ἑτοιμόρροπος καὶ ἀνάστατος προξενῶν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ὀλίγους ἐπισκέπτας τοὺς γνωρίζοντας τὴν ὕπαρξίν του.

Διὰ τῆς χορηγίας πιστώσεως ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὁ τάφος ἀνεστηλώθη ἐπιμελείᾳ τοῦ Διευθυντοῦ τῶν Ἀναστηλώσεων κ. Εὐστ. Στίκα ἀφοῦ ἀνεσκάφη ἐκ νέου ἐποπτείᾳ τοῦ Διευθυντοῦ τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰω. Παπαδημητρίου. Διὰ τῆς ἐκ νέου ἀνασκαφῆς συνεπληρώθη ἡ μελέτη τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ταφικοῦ μνημείου καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων ὀστράκων ἀγγείων, ἅτινα εὑρέθησαν, καθωρίσθη ἡ χρονολόγησις αὐτοῦ, ἥτις δύναται νὰ τεθῇ

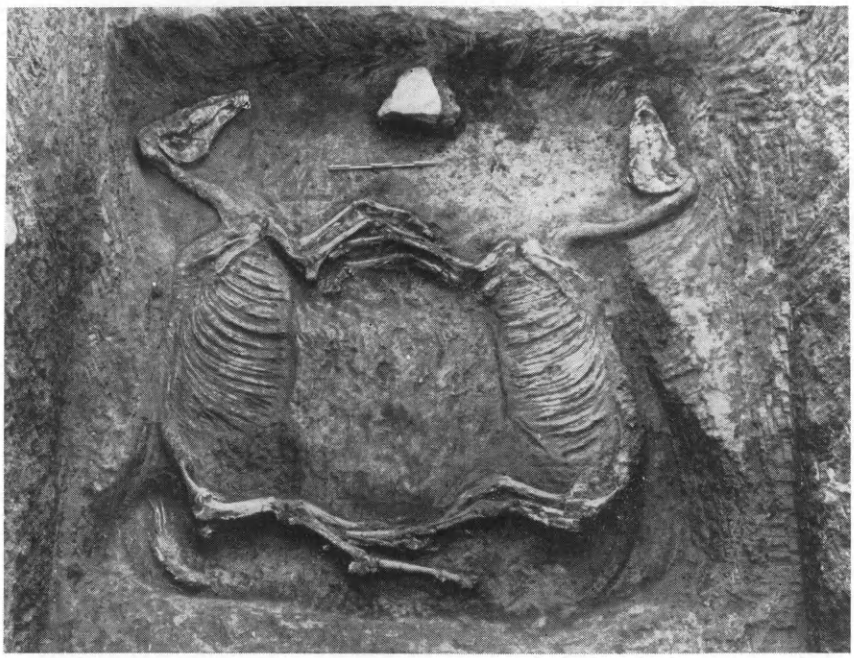

Εἰκ 23. Σκελετοὶ ἵππων εὑρεθέντες κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μαραθῶνος.

εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ὑστεροελλαδικῆς II περιόδου.

Ἀπεδείχθη ἐπίσης ὅτι ἐκτὸς τοῦ κτιστοῦ, ἐν εἴδει προθαλάμου πρὸ τῆς εἰσόδου, μέρους τοῦ δρόμου ἡ ἀρχὴ τούτου εὑρίσκετο 25 περίπου μέτρα πρὸς Ἀνατολὰς ἀπὸ τοῦ σημείου δὲ τούτου, εὑρισκομένου εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ὁ δρόμος ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ κτιστοῦ πρὸ τῆς εἰσόδου τμήματος, ἀνεσκαμμένος ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ πηλοειδοῦς βράχου, ἄνευ ἐκτισμένων τοιχωμάτων καὶ μετὰ ἰσχυρᾶς κατωφεροῦς κλίσεως τοῦ δαπέδου, ὡς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Στίκα ἐκπονηθὲν σχέδιον δεικνύει (εἰκ. 22).

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου εὑρέθησαν δύο συμμετρικῶς καὶ ἀντιθετικῶς κείμενοι σκελετοὶ ἵππων εἰς πλαγίαν στάσιν καὶ μὲ τὰς κεφαλὰς ἐστραμμένας πρὸς τὰ ἔσω (εἰκ. 23). Ἡ ἀνεύρεσις τῶν σκελετῶν τῶν ἵππων, οἵτινες θὰ ἔσυρον πιθανώτατα τὸ ἅρμα τῆς νεκρικῆς πομπῆς,

Εἰκ. 24. Ἡ εἴσοδος τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μαραθῶνος πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως.

ἀποτελοῦντες πολύτιμον κτῆμα τῶν νεκρῶν, διδάσκει ἡμᾶς περὶ ἀγνώστου ταφικοῦ ἐθίμου καθ᾽ ὃ καὶ οἱ ἵπποι, πολύτιμοι σύντροφοι τῆς ζωῆς, περιελαμβάνοντο μεταξὺ τῶν προσφερομένων εἰς τοὺς νεκροὺς ζῴων, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου (Ψ 260): *ἵππους θ᾽ ἡμιόνους τε βοῶν τ᾽ ἴφθιμα κάρηνα, ἠδὲ γυναῖκας ἐϋζώνους, πολιόν τε σίδηρον.*

Ἐντὸς τῆς θόλου ἀνεσκάφησαν καὶ πάλιν οἱ δύο λακκοειδεῖς σκαπτοὶ τάφοι καὶ ἐγνώσθη οὕτως ὁ ἀκριβὴς τρόπος τῆς κατα-

Εἰκ. 25. Ὁ ἕτερος τῶν λακκοειδῶν τάφων τῆς θόλου τοῦ Μαραθῶνος.

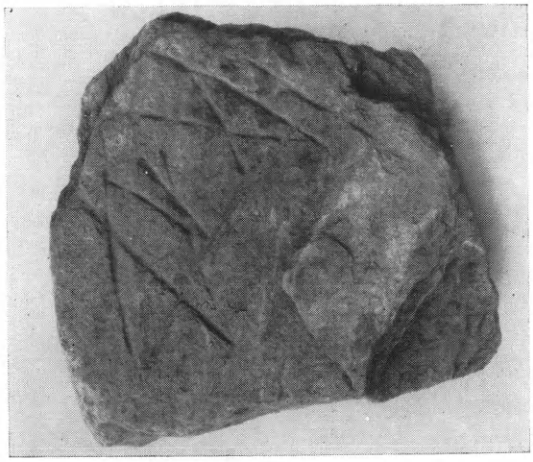

Εἰκ. 26. Λιθίνη πλὰξ μετὰ προϊστορικῶν ἐγχαράκτων σημάτων ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μαραθῶνος.

σκευῆς των. Τούτων αἱ πλευραὶ ἦσαν ἐκτισμέναι ἀπὸ τοῦ πυθμένος μέχρι τῶν χειλέων (εἰκ. 24 καὶ 25) καὶ ἡ κάλυψις ἐγένετο διὰ μεγάλων πλακῶν ἐκ σχιστολίθου, ἐξ ὧν τινες εὑρέθησαν κατὰ χώραν, ἐνῷ αἱ λοιπαὶ ἦσαν παραμερισμέναι ἀπὸ τῆς πρώτης ἀνασκαφῆς πλησίον τῶν λάκκων. Εὑρέθη δὲ κατὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνασκαφέως ἀναφερομένη ὡς ἀπολεσθεῖσα λιθίνη πλὰξ μετὰ προϊστορικῶν ἐγχαράκτων σημάτων (εἰκ. 26).

Ὁ τάφος ἀνεστηλώθη πλήρως καὶ τὸ μέγα λίθινον ἐπιστύλιον, ὅπερ εὑρίσκετο ἐσφηνωμένον κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς θόλου, ἐτοποθετήθη ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς αὐτοῦ θέσεως ἄνωθεν τοῦ ἀνακουφιστικοῦ τριγώνου, τοῦ ὁποίου εὑρέθη ἐπὶ τῶν πλευρικῶν τοίχων τοῦ προθαλάμου ἡ βαθμίς, ἐφ᾽ ἧς ἐστηρίζετο.

4. ΠΕΡΑΤΗ (Πόρτο Ράφτη).

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν διὰ τοῦ τέως ἐπιμελητοῦ κ. Σπ. Ἰακωβίδη συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς μυκηναϊκῆς νεκροπόλεως τῆς Περ-

Εἰκ. 27. Ἀγγεῖα ἐκ τάφων τῆς Περατῆς.

ρατῆς ἠρευνήθη ἡ ἀνατολικὴ καὶ ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ ὑψώματος, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἀπετέλει τὸ πρὸς Δ. ἄκρον τοῦ νεκροταφείου. Ἐφέτος ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐσκάφησαν 32 ἐν συνόλῳ τάφοι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 13 ἦσαν συλημένοι,

Ἐκ τῶν τάφων αὐτῶν οἱ περισσότεροι ἦσαν θαλαμοειδεῖς, διατεταγμένοι κατὰ τὰς παρυφὰς τοῦ ὑψώματος. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς

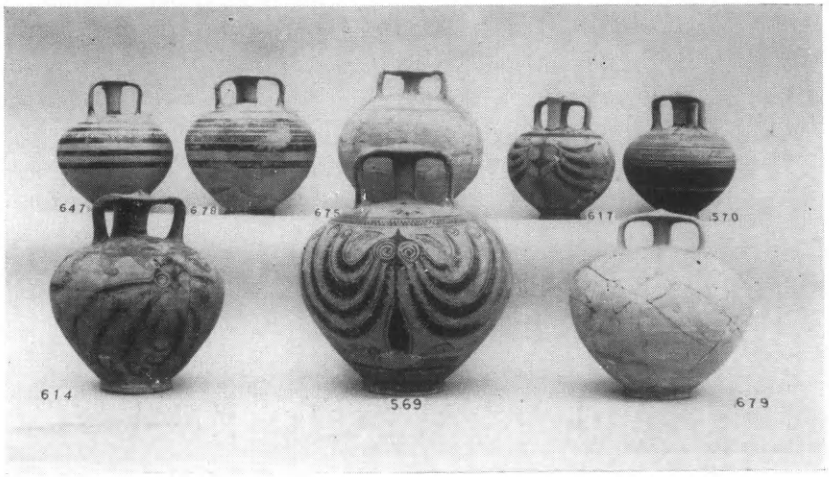

Εἰκ. 28. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐκ τῆς ἐν Περατῇ ἀνασκαφῆς.

του ὅμως εὑρέθη ἀριθμὸς λακκοειδῶν, κεκαλυμμένων διὰ λιθίνων

Εἰκ. 29. Ὦμος ψευδοστόμου ἀμφορέως ἐκ τάφου τῆς Περατῆς.

πλακῶν, καθὼς καὶ τρεῖς ἀνήκοντες ὡς πρὸς τὸ σχῆμά των εἰς νέον τύπον τάφου· διότι ἀποτελοῦνται ἐξ ἑνὸς κοινοῦ στενομήκους λάκ-

κου πλακοσκεπάστου, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁδηγεῖ ἀβαθὴς μέν, ἀλλὰ σαφῶς διακρινόμενος δρόμος.

Ἀγγεῖα εὑρέθησαν ἐν ὅλῳ 132 (42 ψευδόστομοι καὶ 31 πιθόσχημοι ἀμφορεῖς καὶ ἀμφορίσκοι, 22 πρόχοι καὶ προχοΐδια, καθὼς καὶ διάφορα ἄλλα). Ἐξ αὐτῶν ἀξιοσημείωτα διὰ τὸ σχῆμα ἢ τὴν διακόσμησίν των εἶναι: μικρὸν ἀγγεῖον σχήματος κυλινδρικοῦ, μὲ πῶμα διάτρητον (ἠθμὸς) ἐκ τοῦ τάφου 75 (εἰκ. 27, ἀριθ. 639), σειρὰ ψευδοστόμων ἀμφορέων φερόντων θαυμασίαν διακόσμησιν

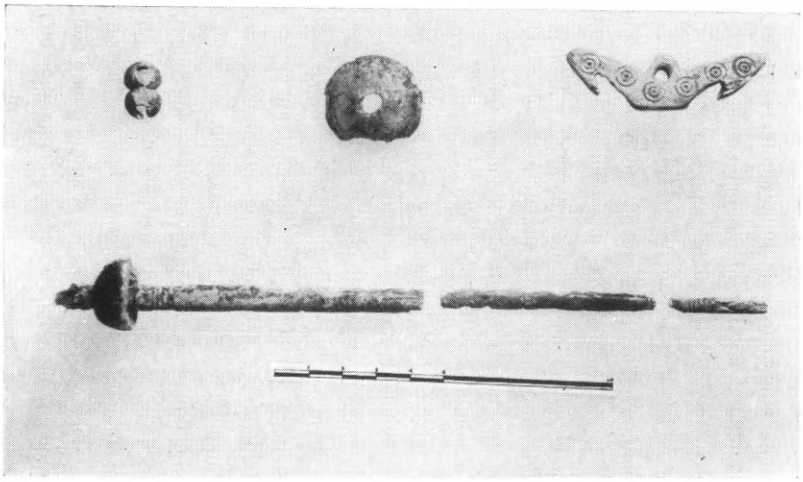

Εἰκ. 30. Ἐλεφάντινα ἐκ τάφου τῆς Περατῆς.

ἐξ ὀκταπόδων, ἰχθύων καὶ πτηνῶν, ἐκ διαφόρων τάφων (εἰκ. 28), καθὼς καὶ μικρὸς ψευδόστομος ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ τάφου 75, φέρων ἐπὶ τοῦ ὤμου παράστασιν ἀνδρὸς κύπτοντος ἐμπρός (εἰκ. 29). Πάντα τ' ἀνωτέρω, καθὼς καὶ τὰ ὑπόλοιπα, ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχήν, τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ, ἀπὸ ἀπόψεως δὲ διακοσμήσεως ὑπάγονται εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦ Σιτοβολῶνος καὶ τὸν πυκνὸν ρυθμόν, τῶν ὁποίων ρυθμῶν μερικὰ ἐκ τῶν ἀγγείων τῆς Περατῆς ἀποτελοῦν θαυμάσια δείγματα.

Καὶ εἰς μικρὰ εὑρήματα ὑπῆρξεν ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ ἰδιαιτέρως ἀποδοτική. Εὑρέθησαν, ἐκτὸς τῶν συνήθων δακτυλίων, ψήφων καὶ διαφόρων κοσμημάτων καὶ μικροαντικειμένων καί τινα ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας διὰ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον παρέχουν. Εἶναι δὲ ταῦτα ἄτρακτος ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἐκ τοῦ τάφου 65 (εἰκ. 30, κάτω)

καὶ δύο αἰγυπτιακοὶ σκαραβαῖοι ἐκ φαγεντιανῆς, ἀρίστης διατηρήσεως, ἐκ τοῦ τάφου 75 (εἰκ. 31 καὶ 32). Οἱ σκαραβαῖοι οὗτοι ἐλπίζεται ὅτι θὰ συμβάλουν εἰς τὴν ἀπόλυτον χρονολόγησιν τῶν μυκηναϊκῶν εὑρημάτων.

Προσετέθη ἐπίσης καὶ μία ἀκόμη περίπτωσις καύσεως νεκροῦ, εὑρεθεῖσα εἰς τὸν τάφον 75. Τὰ κεκαυμένα ὀστᾶ εὑρέθησαν ἀκτέριστα ἐντὸς πρόχου ἐναποτεθείσης εἰς μικρὸν ἀβαθῆ λάκκον. Ταύ-

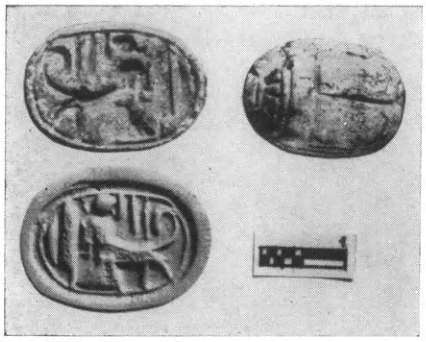

Εἰκ. 31. Σκαραβαῖος ἐκ τοῦ τάφου τῆς Περατῆς.

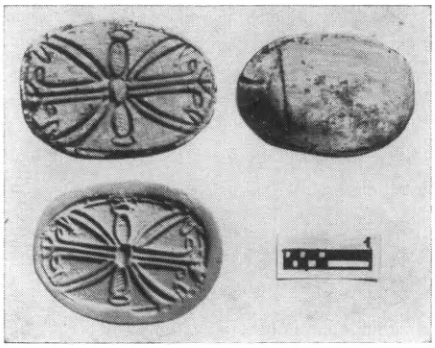

Εἰκ. 32. Σκαραβαῖος ἐκ τοῦ τάφου τῆς Περατῆς.

την ἐκάλυπτε ταφὴ κατὰ χώραν, κτερισμένη μὲ ἀγγεῖα χαρακτηριστικὰ τῶν ὑστερομυκηναϊκῶν χρόνων. Οὕτω αἱ διαπιστωθεῖσαι μέχρι τοῦδε μυκηναϊκῶν χρόνων καύσεις ἐκ Περατῆς ἀνέρχονται ἤδη εἰς ἕξ, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἐφετινή, χρονολογουμένη ἀφ᾽ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς σκαραβαίους (εἰκ. 31 καὶ 32), οἱ ὁποῖοι προηγοῦνται αὐτῆς, καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἐκ τῶν κτερισμάτων τῆς κατὰ χώραν ταφῆς (εἰκ. 28, ἀριθ. 614), ἡ ὁποία, ἕπεται, εἶναι ἐκ τῶν μᾶλλον ἀξιοσημειώτων.

5. ΒΡΑΥΡΩΝ

Ἐν Βραυρῶνι τῆς Ἀττικῆς ἐπανελήφθησαν εἰς μεγάλην κλίμακα αἱ ἀπὸ τοῦ 1948 ἀρξάμεναι ἀνασκαφαὶ διὰ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰωάν. Παπαδημητρίου, βοηθουμένου ὑπὸ τῶν ἐκτάκτων ἐπιμελητριῶν Ὄλγας Ἀλεξανδρῆ καὶ Φανῆς Κουτσοκώστα καὶ τοῦ σπουδαστοῦ τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς Σχολῆς Ἀλ. Τομπάζη.

Ὡς σκοπὸς τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν ἐτάχθη ἡ συστηματικὴ

ἔρευνα τοῦ πρὸς Β. τοῦ ναοῦ χώρου (εἰκ. 33) καὶ δὴ τῆς ἐν ἔτει 1949 ἀποκαλυφθείσης Στοᾶς, τῆς ὁποίας ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ ἦτο δυσκο-

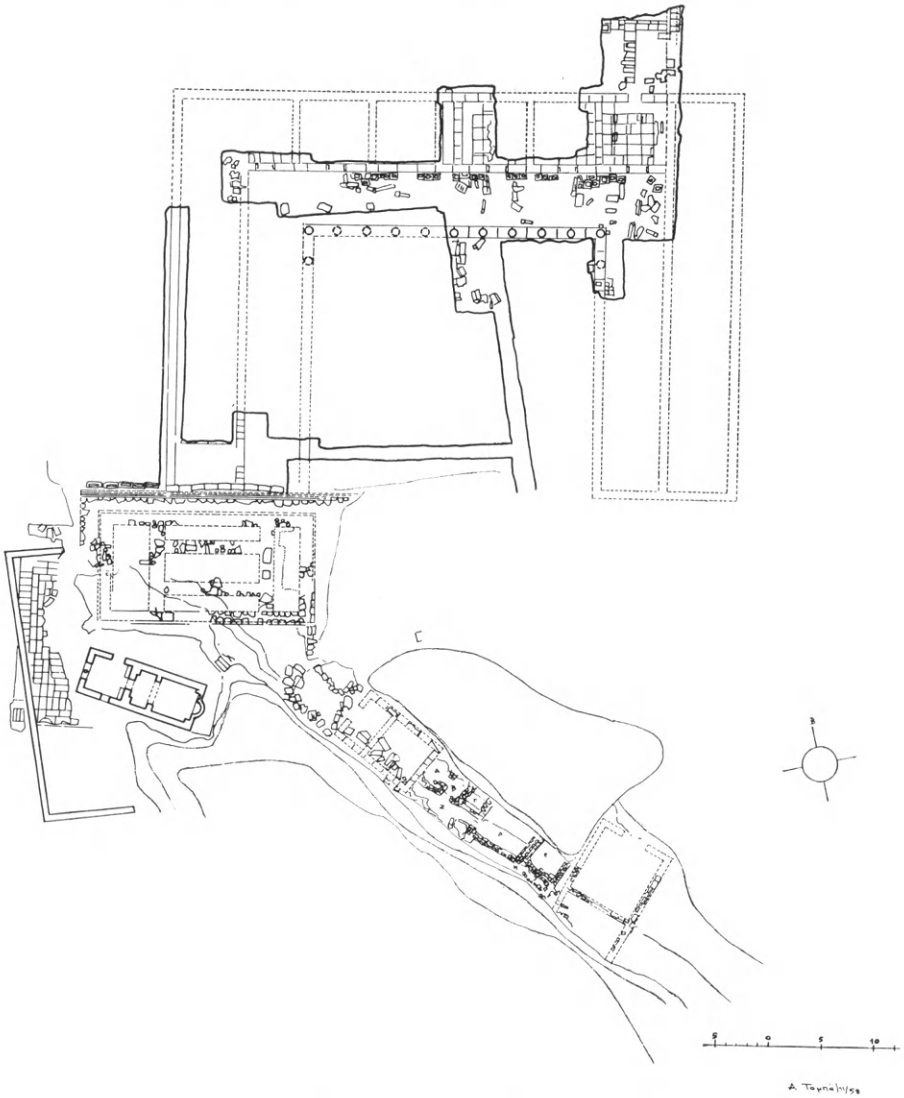

Εἰκ. 33. Γενικὴ κάτοψις τοῦ ἱεροῦ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος.

λωτάτη λόγῳ τῶν ἀναβλυζόντων ὑδάτων. Ἡ δυσκολία αὕτη παρεκάμφθη μερικῶς διὰ τῆς ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἀγορᾶς πετρελαιοκινήτου ἀντλίας, διὰ τῆς ὁποίας κατέστη δυνατὴ ἡ συνεχὴς ἄντλησις καὶ ἀνασκαφικὴ ἐργασία.

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ ὑπῆρξεν ὑπὲρ πᾶσαν πρόβλεψιν καὶ ἐλπίδα εὐτυχής· διότι εὑρέθησαν κατὰ χώραν ἅπαντα τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς στοᾶς, ἥτις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατέρρευσε κατὰ πλήμμυράν τινα τοῦ παρ' αὐτὴν ποταμοῦ Ἐρασίνου.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἤρξατο κατὰ τὸν εὑρεθέντα καὶ ἀναστηλωθέντα

Εἰκ. 34. Ἄποψις τοῦ στυλοβάτου τῆς Στοᾶς ἐξ Α. πρὸς Δ. μετὰ τῆς κιονοστοιχίας.

δεύτερον ἐξ Α. πρὸς Δ κίονα τῆς μακρᾶς βορείου πλευρᾶς τῆς κιονοστοιχίας (εἰκ. 34), ἐπεξετάθη δὲ μέχρι καὶ τοῦ ἕκτου κίονος.

Οἱ κατώτατοι σφόνδυλοι τῆς στοᾶς εὑρέθησαν ὄρθιοι κατὰ χώραν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου, ἐνῶ οἱ λοιποὶ κατέκειντο πλαγίως πρὸς Ν., πλησίον δὲ τούτων εὑρέθησαν τὰ κιονόκρανα καὶ ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ θριγκοῦ τοῦ οἰκοδομήματος, ὡς καὶ αἱ πήλιναι κεραμίδες τῆς στέγης. Ὁ στυλοβάτης, τὰ κιονόκρανα καὶ αἱ μετόπαι εἶναι ἐκ μαρμάρου, ἐνῶ οἱ κίονες, αἱ τρίγλυφοι καὶ τὰ γεῖσα εἶναι ἐκ πώρου λίθου κατεσκευασμένα. Καὶ κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν οὐδὲν ἐπιστύλιον εὑρέθη. Τὴν παντελῆ ταύτην ἔλλειψιν τῶν ἐπιστυλίων ὁ ἀνασκάψας δὲν ἀποδίδει εἰς ἀφαίρεσιν αὐτῶν κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ὅτε ἡ στοὰ εἶχε καταρρεύσει, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς

τὸ γεγονός, ὅτι ταῦτα ἦσαν κατεσκευασμένα ἐκ διπλῶν ἢ τριπλῶν ξυλίνων δοκῶν, αἵτινες ἀπεσαθρώθησαν.

Τὸ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ στυλοβάτου, καίτοι οὗτος δὲν ἀπεκαλύφθη μέχρι τοῦ δυτικοῦ αὐτοῦ τέρματος, εἶναι ἀσφαλῶς ἑκατὸν ποδῶν (29 καὶ ἥμισυ περίπου μέτρα), ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ

Εἰκ. 35. Λατρευτικὸν ἀνάγλυφον ἐκ Βραυρῶνος.

ὀνομάσωμεν τὴν στοὰν ἑκατόμπεδον. Ἡ στοὰ εἶχε σχῆμα ⊓, ἀλλ' ὁ μαρμάρινος στυλοβάτης της δὲν ἐξικνεῖται κατὰ τὰ δύο σκέλη εἰμὴ μόνον μέχρι καὶ τῆς δευτέρας πλακός, ἐφ' ἧς στηρίζεται ὁ δεύτερος κίων, ἐκεῖθεν δὲ συνεχίζεται πώρινος χρησιμεύων πιθανῶς ὡς τοιχοβάτης μέχρι τοῦ νοτίου τέρματος, ὅπερ εὑρέθη ὅτι ἐφάπτεται σχεδὸν τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ.

Τὸ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν μῆκος τῶν δύο σκελῶν τῆς στοᾶς ἦτο περίπου 24 μέτρα. Ἐσχηματίζετο οὕτω πρὸ τῆς κιονοστοιχίας πρὸς Ν. τετράγωνος σχεδόν, 24 × 27 μ., ἡ αὐλή, τῆς ὁποίας τὴν νοτίαν πλευρὰν ἀπετέλει ὁ ἱερὸς χῶρος, ὁ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ναοῦ, μετὰ τοῦ βορείου βράχου τοῦ σπηλαιοειδοῦς τάφου τῆς Ἰφιγενείας. Ἡ ὀργανικὴ αὕτη σύνθεσις τῆς στοᾶς πρὸς τὸν ὑπόλοιπον χῶρον μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι καὶ εἰς τὴν αὐλὴν

ταύτην ὑπῆρχον ἱερὰ κτίσματα καὶ ἀναθήματα. Ἀβαθὴς τάφρος ἥτις ἠνοίχθη πρὸς δοκιμήν, δὲν ἀπέδωσεν ἀποτελέσματα, κατὰ τὸ νοτιώτερον ὅμως ἄκρον αὐτῆς εὑρέθησαν τεφροχώματα καὶ ἐντὸς αὐτῶν ὄστρακα τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος καὶ τεμάχιον χρυσοῦ ἐλάσματος ἐκ χρυσοῦ τινος ἀναθήματος.

Παρὰ τὰς ἐκ τῶν πολλῶν ὑδάτων παρουσιαζομένας δυσκολίας ἡ ἀνασκαφὴ ἐνηργήθη πρὸς Β. τοῦ στυλοβάτου, κατὰ τὸ κέν-

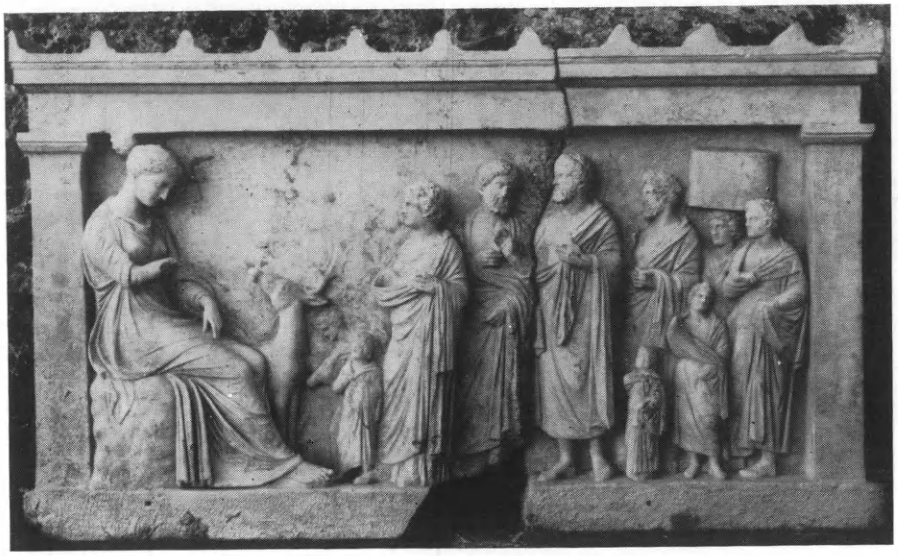

Εἰκ. 36. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον Ἀρτέμιδος Ἰφιγενείας μετὰ τῶν ἀναθετῶν.

τρον καὶ τὸ ἀνατολικὸν μέρος αὐτοῦ μέχρι τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῶν δωματίων τῆς στοᾶς, ὡς καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ μεσαίου τοίχου ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Ἀπέδωκε δ' ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη ἐκτὸς τῶν ἀρχιτεκτονικῶν σπουδαιότατα εὑρήματα καὶ μάλιστα γλυπτὰ καὶ ἐπιγραφάς, δι' ὧν καθίσταται δυνατὴ ἡ πλήρης ἀναπαράστασις καὶ χρονολογικὴ τοποθέτησις τοῦ ὡραίου τούτου οἰκοδομήματος τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὸ ὀπίσθιον μέρος τῆς στοᾶς ὑπῆρχον ἓξ δωμάτια, τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν αἱ εἴσοδοι μετὰ τῶν μαρμαρίνων κατωφλίων των ἐπὶ τοῦ μεσαίου τοίχου, πρὸ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη καὶ πλῆθος βάθρων, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνεπιγράφων, ἐκ πώρου λίθου μάλιστα καὶ ἐκ μαρμάρου πλησίον δ' αὐτῶν εἶχον καταπέσει

τὰ ὑπ' αὐτῶν φερόμενα μαρμάρινα ἀναθήματα, ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα (εἰκ. 36 καὶ 37).

Ἐκ τῶν ἀναγλύφων πέντε εἶναι σχεδὸν ἀκέραια καὶ ἐξ αὐτῶν τέσσαρα εἶναι μεγάλα ἔχοντα μῆκος πλέον τοῦ ἑνὸς μέτρου. Τὸ ἓν ἐκ τούτων (εἰκ. 35) εἶναι λατρευτικὸν καὶ εὑρέθη κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ μεσαίου τοίχου. Ἡ ἐργασία του εἶναι ἀρίστη, τῆς πρώτης εἰκοσιπενταετίας πιθανῶς τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

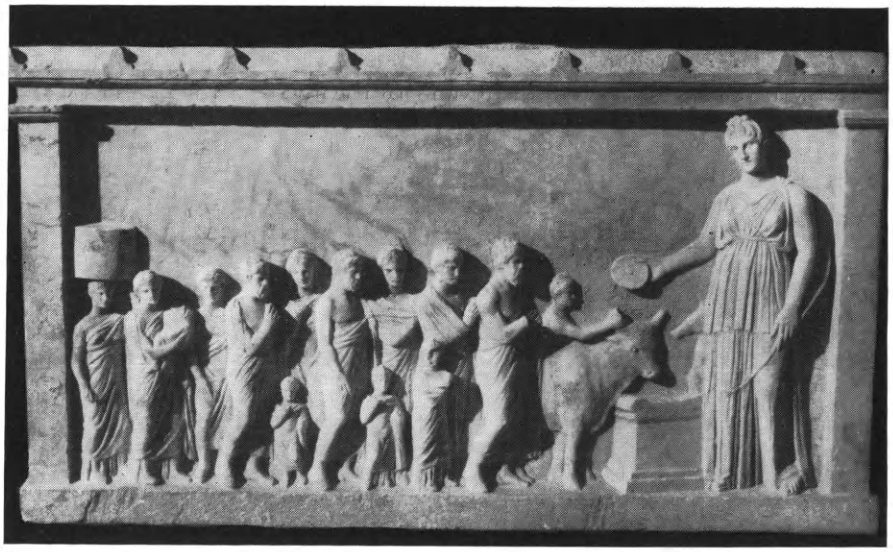

Εἰκ. 37. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον μετὰ παραστάσεως τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῶν ἀναθετῶν.

Ἡ παράστασις συνδέεται προφανῶς πρὸς τὸν μῦθον τῆς Ἰφιγενείας, ἀλλ' ἡ ἑρμηνεία αὐτῆς εἶναι ἀμφίβολος· διότι ἐλλείπει τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ τμῆμα τοῦ ἀναγλύφου, ἐφ' οὗ παρίσταντο δύο ἀκόμη πιθανῶς μορφαί, τῆς μιᾶς τῶν ὁποίων εὑρέθη ἡ κεφαλὴ καὶ ἔλαφος ἢ ἵππος, τοῦ ὁποίου διεσώθησαν τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν.

Ἡ καθημένη πρὸς τ' ἀριστερὰ μορφὴ παριστᾷ πιθανῶς τὸν Δία ἢ τὸν Ποσειδῶνα αἱ δὲ λοιπαὶ τὴν Λητώ, τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν ἢ τὴν Ἀθηνᾶν, τὸν Ὀρέστην καὶ τὴν Ἰφιγένειαν. Τὰ λοιπὰ ἀνάγλυφα, ἐξ ὧν δύο φέρουν ἀναθηματικὰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου (εἰκ. 36 καὶ 37), παριστῶσιν ἀναθέτας φέροντας ταύρους καὶ αἶγα πρὸς θυσίαν εἰς τὴν Ἄρτεμιν - Ἰφιγένειαν καὶ

τὸν Ἀπόλλωνα, ὅστις συνελατρεύετο πιθανῶς μετὰ τῆς Ἀρτέμιδος· ἐπειδὴ εἰς ἓν ἐκ τούτων παρίστανται δεξιὰ τῶν ἀναθετῶν ἡ Ἄρτεμις Φωσφόρος, ἡ Ἰφιγένεια καὶ ὁ Ἀπόλλων κρατῶν κλάδον φοίνικος.

Ἐκ τῶν εὑρεθέντων μαρμαρίνων ἀγαλμάτων τὰ πέντε σώζονται ἀκέραια καὶ τὰ πλεῖστα παριστῶσι νέας παρθένους «ἄρκτους», οὕτως ὀνομαζομένας, διότι μιμούμεναι ἄρκτους ἑώρταζον τὰ Βραυρώνια (εἰκ. 38). Εὑρέθησαν ἐπίσης ἐκεῖ ὑπὲρ τὰς δέκα κεφαλαί (εἰκ. 39) καὶ 50 περίπου τεμάχια ἐξ ἀγαλματίων ἄρκτων καὶ φαίνεται ὅτι ἀπὸ παλαιοῦ ὁ χῶρος ἀπετέλει σπουδαῖον μεταλλεῖον παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων ἀρχαιοκαπήλων.

Εἰκ. 38. Ἄγαλμα «ἄρκτου».

Ἡ θέσις τῆς εὑρέσεως τῶν ἀγαλμάτων τούτων πρὸ τῶν δωματίων τῆς στοᾶς καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν τελευταίων τούτων ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ στοὰ δὲν ἦτο ἁπλοῦς χῶρος παραμονῆς τῶν προσκυνητῶν ἀλλ' ὅτι ἦτο ἱερά, ἀφιερωμένη εἰς τὴν Ἄρτεμιν καὶ χρησιμεύουσα πρὸς ὡρισμένους λατρευτικοὺς σκοπούς, ὡς ἐνδιαίτημα τῶν μικρῶν ἱερειῶν, τῶν ἄρκτων.

Τῶν δωματίων τούτων ἀνεσκάφη πλήρως τὸ πρῶτον ἐξ Ἀνατολῶν, ἔχον διαστάσεις ἐσωτερικὰς 6×6 μ. περίπου (εἰκ. 40). Τὸ δάπεδόν του εἶναι ἐστρωμένον διὰ πωρολίθων. Κατὰ μῆκος τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων του ἀνευρέθησαν κατὰ κανονικὰ διαστήματα τόρμοι μετὰ χυτοῦ μολύβδου, χρησιμεύοντες προφανῶς διὰ τὴν στερέωσιν τῶν ξυλίνων ποδῶν τῶν κλινῶν, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν δωματίων. Εὑρέθη δὲ ὅτι ὑπῆρχον εἰς ἕκαστον δωμάτιον ἕνδεκα κλῖναι καὶ πρὸ αὐτῶν τετράγωνοι κιβωτιόσχημοι λίθοι χρησιμεύοντες βεβαίως ὡς τράπεζαι ἢ καθίσματα.

Ὁ ἀνασκάψας πιστεύει καὶ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων, ὅτι τὰ δωμάτια ταῦτα ἦσαν τὰ ἐνδιαιτήματα τῶν «ἄρκτων», τῶν μικρῶν δηλ.

παρθένων τῶν ἀφιερωμένων εἰς τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς καὶ ὅτι ἀνάλογος ἦτο καὶ ὁ προορισμὸς τοῦ Βραυρωνείου τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Δὲν ἀποκλείεται δὲ ἡ ἄποψις ὅτι ἡ στοὰ ἦτο ὁ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς καὶ τοῖς καταλόγοις ἀφιερωμάτων ἀναφερόμενος «Παρθενών», δηλ. κατοικία τῶν παρθένων. Μία τοιαύτη ἀκεραία μεγάλη ἐπιγραφὴ προευκλειδείων δὲ χρόνων εὑρέθη κατὰ τὸ πρὸς

Εἰκ. 39. Κεφαλαὶ «ἄρκτων».

Ἀνατολὰς σκέλος τῆς στοᾶς, ἀποτελεῖ δὲ terminum ante quem διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ οἰκοδομήματος· διότι ἀναγράφεται ἐν αὐτῇ ὁ Ἀρίμνηστος, γνωστὸς ἄλλοθεν ὡς ἄρχων κατὰ τὸ 416/5 π. Χ.

Ἡ ἐπιγραφὴ περιλαμβάνει 94 στίχους, ἐν οἷς ἀναγράφονται τὰ πολύτιμα ἀφιερώματα, ἅτινα παρεδίδοντο εἰς τοὺς ταμίας πρὸς φύλαξιν καὶ κατετίθεντο εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν ἤδη ἀπὸ τοῦ 416 π.Χ. Ἐν αὐτῇ ἀναφέρεται ἐπίσης διὰ πρώτην φορὰν ὁ Ἀπόλλων, ὡς συλλατρευόμενος μετὰ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Βραυρῶνι·

Εὑρέθησαν ὡσαύτως κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου πρὸ τοῦ μεσαίου τοίχου πλῆθος τεμαχίων ἐξ ἀναγλύφων καὶ ἐπιγραφῶν

(ὑπὲρ τὰ 50) καὶ πήλινα εἰδώλια καὶ μικρὰ ἀγγεῖα καθὼς καὶ πολλὰ ὄστρακα ἐκ δύο παναθηναϊκῶν ἀμφορέων.

Οἱ χρόνοι τῶν πλείστων γλυπτῶν καὶ πηλίνων ἀφιερωμάτων δὲν κατέρχονται πέρα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ὅτε, καθὼς φαίνεται, συνετελέσθη καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς στοᾶς.

Προσθέτομεν ἐν τέλει ὅτι τῆς στοᾶς ἀνεσκάφη καὶ τμῆμα

Εἰκ. 40. Τὸ πρῶτον ἐξ Α. δωμάτιον τῆς στοᾶς.

τοῦ δυτικοῦ σκέλους, ὅπερ ἐξικνεῖται, ὡς εἴπομεν, μέχρι τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ, οἱ πρὸ τοῦ ὁποίου μεγάλοι, τέως ἀγνώστου, προορισμοῦ πώρινοι λίθοι ἀπεδείχθησαν ὅτι ἀπετέλουν τὴν πρώτην σειρὰν τῶν νοτίων τοίχων τῶν κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην δωματίων.

Βορείως τοῦ ἀνασκαφέντος ἀνατολικοῦ δωματίου ἀνεσκάφησαν ἐπίσης τὰ κατὰ τὸ 1956 μερικῶς ἀνασκαφέντα προπύλαια (εἰκ. 41). Ἀπεδείχθη δὲ ὅτι ταῦτα δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν στοὰν ἀλλὰ πιθανῶς εἰς ἄλλα πρὸς Β. οἰκοδομήματα ἢ ὅτι ἀπετέλουν αὐτὰ ταῦτα τὰ Μεγάλα Προπύλαια τοῦ Ἱεροῦ διὰ τοὺς ἐρχομένους εἰς αὐτὸ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Ταυροπόλου τῶν Ἀραφηνίδων ἁλῶν.

Ὑπολείπονται ἐν τούτοις πολλὰ εἰσέτι νὰ ἀνασκαφοῦν ἐν Βραυρῶνι καὶ ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι καὶ νέα πλούσια εὑρήματα θὰ ἔλθουν εἰς φῶς, ὁπότε ἡ Βραυρὼν θὰ καταστῇ εἷς τῶν σημαντικωτέρων ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς Ἀττικῆς. Ἤδη ἡ Διεύθυνσις Ἀναστηλώσεων μελετᾷ τὸν τρόπον ἀναστηλώσεως τῆς στοᾶς, τῆς ὁποίας τόσα, ὡς εἴδομεν, διεσώθησαν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ὡς καὶ

Εἰκ. 41. Ἄποψις τῶν προπυλαίων τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Βραυρῶνι.

τὴν προστασίαν τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τὴν ὅλην διαμόρφωσιν τοῦ χώρου.

6. ΡΑΜΝΟΥΣ

Ἐν Ραμνοῦντι κατὰ τὸ μέσον καὶ δεξιὰ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ τοῦ Νεμεσείου εἰς τὸ φρούριον ἀνεσκάφησαν διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Εὐθ. Μαστροκώστα δύο τάφοι, οἵτινες εἶχον συληθῆ παρ' ἀρχαιοκαπήλων. Ὀλίγον κατωτέρω εὑρέθη, ὑπὸ ἐπίχωσιν δύο μέτρων, τμῆμα μεγάλου ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου ἱματιοφοροῦντος ἀνδρὸς καθημένου ἐπὶ κλισμοῦ καὶ γυναικὸς ἱσταμένης, φερούσης χιτῶνα καὶ ἱμάτιον (τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.) (εἰκ. 42). Εἰς τὴν παρ' ἀρχαιοκαπήλων ἐπίσης κατὰ μέγα μέρος συληθεῖσαν ἀνατολικὴν

Εἰκ. 42. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Ραμνοῦντος.

νεκρόπολιν ἐπὶ λοφίσκου παρὰ τὴν ἀκρόπολιν ἀνεσκάφησαν ἑπτὰ ἄλλοι τάφοι.

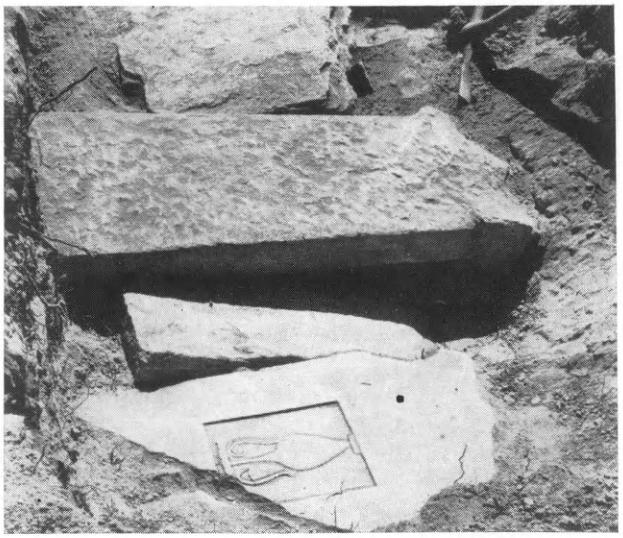

Εἰκ. 43. Καλυπτήριοι πλάκες τάφου τῆς ἀνατολικῆς νεκροπόλεως τῆς Ραμνοῦντος.

Ἅπαντες οἱ ἀνασκαφέντες τάφοι εἶναι ὀρθογώνιοι λακκοειδεῖς ἐσκαμμένοι ἐπὶ τῆς κιμιλιᾶς ἢ ἔχοντες ἀσβεστοκτίστους τὰς πλευράς (μήκους 2 περίπου μέτρων, πλάτους 0.45—0.65 μ. καὶ βάθους 0.40—0.70 μ.), περιεῖχον δὲ περισσοτέρους τοῦ ἑνὸς νεκροὺς καὶ οὐδὲν ἄλλο κτέρισμα πλὴν ὑαλίνων τινῶν ληκυθίων καὶ ἐνίοτε ἀθηναϊκῶν νομισμάτων τοῦ Χάρωνος τοῦ 2ου καὶ τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. Ἅπαντες ὅμως ἐκαλύπτοντο διὰ μέχρι πέντε κατὰ τάφον ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων καὶ ἐνεπιγράφων πλακῶν εἰλημμένων ἐκ παλαιοτέρων νεκροταφείων (εἰκ. 43). Οὕτω εὑρέθησαν περὶ τὰς τριάκοντα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀκέραιαι στῆλαι ἢ τεμάχια αὐτῶν, χρονολογούμεναι ἀπὸ τοῦ 4ου π.Χ. μέχρι τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος. Δύο ἐξ αὐτῶν κοσμοῦνται δι' ἀναγλύφων λουτροφόρων, μία διὰ μεγάλης στρογγύλης ἀσπίδος, ἐπὶ ἑτέρας δὲ (εἰκ. 44) παρίσταται ἐν ἀναγλύφῳ ἐντὸς ἀψῖδος τοῦ πλαισίου ἱματιοφορῶν νέος, ὀνόματι *Νικοκράτης Ἡρακλείτου Μειλήσιος*, παίζων μὲ κύνα· αἱ λεπτομέρειαι τῶν μορφῶν ἀποδίδονται διὰ γύψου (2ου μ.Χ. αἰ.). Τὸ ὄνομα *Ἀγαθοκλῆς | Ἀγαθωνίδου | Χολαργεὺς* (τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.) εἶναι χαραγμένον συγχρόνως ἐπὶ ἐπιτυμβίου στήλης καὶ ἐπὶ κιονίσκου. Μία καλυπτήριος στήλη σῴζει τοὺς τελευταίους 33 στίχους ψηφίσματος τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. πρὸς τιμὴν τοῦ στρατηγοῦ Αἰσχρίωνος Ἀμφικλέους Φλυασίου.

Εἰκ. 44. Ἐπιτύμβιος ἀνάγλυφος στήλη ἐκ Ραμνοῦντος.

7. ΚΩΠΑΪΣ. Ἄρνη (Γκλᾶ).

Αἱ ἐφετιναὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Θρεψιάδη ἀνασκαφαὶ ἐν Ἄρνῃ τῆς Κωπαΐδος περιωρίσθησαν εἰς τὴν σχεδὸν πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς νοτίας πύλης (εἰκ. 45 καὶ 46), τῆς μεγαλυτέρας ἐξ ὅλων τῶν πυλῶν καὶ δυσκολωτέρας εἰς ἔρευναν ἕνεκα τῶν ὀγκω-

Εἰκ. 45. Ἡ νοτία πύλη τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἄρνης κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνασκαφῆς της.

δῶν λίθων, οἱ ὁποῖοι ἔφρασσον τὴν εἴσοδον καὶ ἐκάλυπτον τὰ θυρωρεῖα καὶ ὁλόκληρον τὸν πέριξ αὐτῆς χῶρον.

Ἐν πρώτοις συνεπληρώθη ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀρξαμένη ἀπομάκρυνσις τῶν λίθων ἐκ τῆς διόδου τῆς εἰσόδου, ἐκ τοῦ ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ θυρωρείου, τοῦ ἀπέναντι τούτου ὑποστέγου καὶ ἐκ τοῦ πρὸ τῶν πύργων χώρου, οὕτως ὥστε οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ νὰ ἀπελευθερωθοῦν μέχρι τῆς βάσεώς των, ἔπειτα δὲ ἀνεσκάφη ἡ ἐπίχωσις τῆς διόδου καὶ τῶν θυρωρείων. Τέλος ἐγένετο ἀνασκαφὴ βραχείας διαρκείας πρὸς ἀποκάλυψιν ἀναλημματικοῦ τοίχου, ἔξω καὶ νοτίως τῆς πύλης. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς διόδου τῆς πύλης (εἰκ. 46, κάτοψις) ἀπεκαλύφθη τὸ δι᾽ ἀργῶν λίθων ἐστρωμένον βαθμιδωτὸν δάπεδον αὐτῆς — ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς δυτικῆς πύλης, τῆς ἄλλως καλουμένης πύλης τῆς Συκῆς, — τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀκριβῶς

παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ μικροτέρου δυτικοῦ πύργου καὶ φθάνει μέχρι τῶν δύο ἀγκώνων τῶν ὑποδηλούντων τὴν θέσιν τῆς ξυλίνης θύρας. Χαμηλὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος ἐκ μιᾶς σειρᾶς λίθων, διήκων ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέχρι τοῦ ἄλλου πύργου καὶ σωζόμενος ἐν

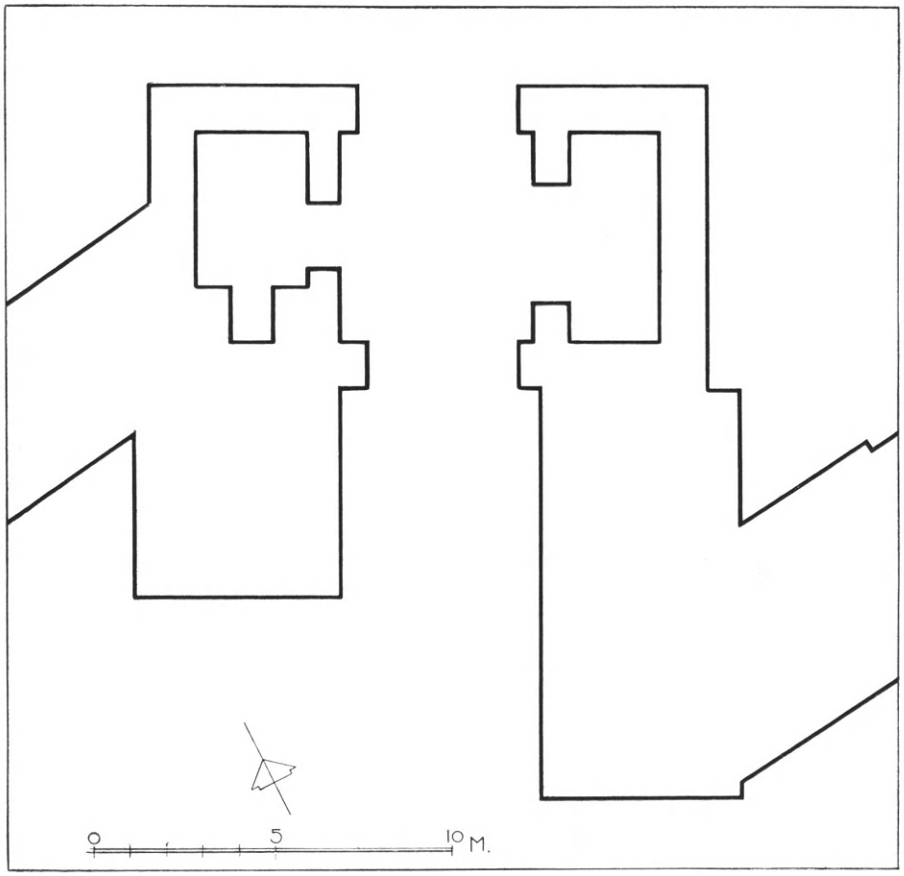

Εἰκ. 46. Γκλᾶς Ἄρνη. Κάτοψις τῆς νοτίας πύλης Γ.

μέρει μέχρι σήμερον, συγκρατεῖ τὸ ἑκάστοτε ὑπερκείμενον λιθόστρωτον ἐπίπεδον.

Ἡ βαθμιδωτὴ αὐτὴ δίοδος (εἰκ. 47) ἔχει μῆκος ἐν ὅλῳ 6 περίπου μέτρων, ὅσον εἶναι τὸ μέχρι τῆς παραστάδος μῆκος τοῦ δυτικοῦ πύργου, ἔχοντος συνολικὸν μῆκος μετὰ τοῦ θυρωρείου 14.50 μ., ἔναντι τῶν 11.50 μ. μέχρι τῆς παραστάδος καὶ 20 μετὰ τοῦ ὑποστέγου τοῦ πολὺ μεγαλυτέρου ἀνατολικοῦ.

Αἱ παραστάδες, πάχους 0.65 μ. ἡ ἀνατολικὴ καὶ 0.75 μ. ἡ δυ-

τική, στενεύουν ἐδῶ τὴν δίοδον κατὰ 1.40 μ., ἀφήνουσαι ἄνοιγμα 4.15 μ., τὸ ὁποῖον θὰ ἐκλείετο διὰ στερεᾶς διφύλλου ξυλίνης θύρας ἐπενδεδυμένης διὰ χαλκοῦ. Οἱ λίθινοι αὐτοὶ ἀγκῶνες συνδέονται κατὰ τὴν βάσιν των δι' ἐγκαρσίου τοίχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἡδράζετο πιθανῶς τὸ μὴ ἀνευρεθὲν δυστυχῶς κατώφλιον τῆς θύρας.

Ὄπισθεν τῶν παραστάδων ἀνοίγονται, ἀριστερᾷ μὲν τῷ εἰσερχο-

Εἰκ. 47. Ὁ ἀριστερὸς πύργος τῆς νοτίας πύλης τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἄρνης μετὰ τοῦ κλιμακωτοῦ δαπέδου τῆς εἰσόδου αὐτῆς.

μένῳ τὸ κλειστὸν θυρωρεῖον ἐσωτερικῶν διαστάσεων 4.25 × 2.90 μ. μὲ εἴσοδον ἐπὶ τῆς διόδου πλάτους 1.80 μ., δεξιᾷ δὲ ἀνοικτὸν πρὸς τὴν δίοδον ὑπόστεγον, ὅπως τὸ τῆς βορείας καὶ τῆς δυτικῆς, τὸ ὁποῖον διὰ μεταγενεστέρας ἐπισκευῆς μετεβλήθη καὶ αὐτὸ εἰς κλειστὸν χῶρον, μὲ πολὺ ὅμως πλατυτέραν εἴσοδον.

Παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὑποστέγου καὶ τοῦ Α. πύργου ἐπικλινὲς δάπεδον, στηριζόμενον ἐπὶ ἰσχυροῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὡδήγει εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ τείχους καὶ τοῦ πύργου. Παρὰ τὸν δυτικὸν πύργον οὐδὲν ἴχνος τοιαύτης ἀνόδου εὑρέθη, ἴσως διότι οἱ δύο πύργοι θὰ συνεκοινώνουν διὰ κοινῆς στέγης ὑπὲρ τὴν δίοδον τῆς πύλης. Ἐν τούτοις ἐντὸς τοῦ κλειστοῦ θυρωρείου καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς νοτίας αὐτοῦ πλευρᾶς ἀπεκαλύφθη εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου περὶ τὸ μέτρον τετράγωνος κόγχη πλάτους 0.90 μ. καὶ

βάθους 1.50 μ., ὁπόθεν διὰ μικρᾶς ξυλίνης κλίμακος πιθανὸν νὰ ἀνήρχοντο ἐπίσης εἰς τὰ ὑψηλότερα μέρη τοῦ πύργου.

Παρὰ τὴν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὁμοιότητα τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου τῶν τεσσάρων πυλῶν — μᾶλλον θὰ ἔπρεπε νὰ εἴπωμεν πέντε, ἀφοῦ ἡ ΝΑ. εἶναι διπλῆ — ἡ νοτία πύλη διαφέρει ἀρκετὰ τῶν ἄλλων καὶ φαίνεται ὅτι αὐτὴ θὰ ἦτο ἡ βασιλικὴ τῆς ἀκροπόλεως εἴσοδος (βλ. σχεδιογρ. εἰκ. 48).

Ἡ σπουδαιοτέρα διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὴν προβολὴν τῶν δύο ὀχυρωτάτων πύργων της, τῶν ὁποίων τὸ πρὸς τὴν πεδιάδα μέτωπον ἔχει πλάτος 5.80 μ., ἐνῶ εἰς τὰς ἄλλας τρεῖς πύλας δὲν ἔχομεν κυρίως πύργους ἀλλὰ πυργοειδεῖς ἀπολήξεις τοῦ τείχους ἐλάχιστα προεξεχούσας αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν δύο πύργων, ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις τῶν ὁποίων θὰ κατώπτευον τὸ μεταξὺ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν ἀπέναντι δυτικῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους Πτῷου τμῆμα τοῦ Ἀθαμαντίου πεδίου, ὁ ἀνατολικός, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, ἔχει μῆκος μέχρι τῆς παραστάδος 11.50 μ., ἤτοι διπλάσιον σχεδὸν τοῦ δυτικοῦ, καὶ τοῦτο διὰ νὰ καθιστᾷ ἀκόμη δυσκολωτέραν τὴν κατὰ τῆς πύλης ἔφοδον τοῦ ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν διαδρομὴν θὰ παρεῖχεν ἀσκεπῆ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πλευράν, ἀκριβῶς ὅπως καὶ εἰς τὴν πύλην τῶν λεόντων τῶν Μυκηνῶν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ἐδῶ καὶ εἰς τὰ ἀριστερά του δὲν εἶχεν, ὡς ἐκεῖ, τμῆμα τοῦ τείχους, ἀλλ' ἐπίσης πλατὺν καὶ ὀχυρὸν πύργον. Εὐτύχημα εἶναι ὅτι οἱ πύργοι τῆς νοτίας πύλης, ὅπως καὶ τῆς βορείου, — ἀντιθέτως πρὸς τοὺς τῆς δυτικῆς καὶ τῆς νοτιοανατολικῆς — διετηρήθησαν καλῶς καὶ εἰς ἀρκετὸν μάλιστα ὕψος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται σήμερον ἀκόμη ἐπιβλητικώτερον μετὰ τὴν μέχρι τῆς βάσεώς των ἀπελευθέρωσίν των ἀπὸ τοῦ ὄγκου τῶν καταπεσόντων λίθων.

Τὰ ἐκ τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης τῆς ἐπιχώσεως τῶν δύο δωματίων καὶ τῆς διόδου εὑρήματα δὲν ἦσαν πολλά. Τὸ ἐκ τοῦ φυσικοῦ βράχου δάπεδον τοῦ θυρωρείου ἐκάλυπτε μικρὰ ἐπίχωσις, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐλάχιστα ὄστρακα ΥΕ ΙΙΙ χρόνων εὑρέθησαν καὶ τούτων πάλιν τὰ πλεῖστα εἶναι πόδες ὑψιπόδων κυλίκων. Ὀλίγα ἐπίσης ὄστρακα τῶν αὐτῶν χρόνων εὑρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ ὑποστέγου καὶ τῆς διόδου. Ἡ ἐπίχωσις ὅμως τοῦ βορείως τῶν

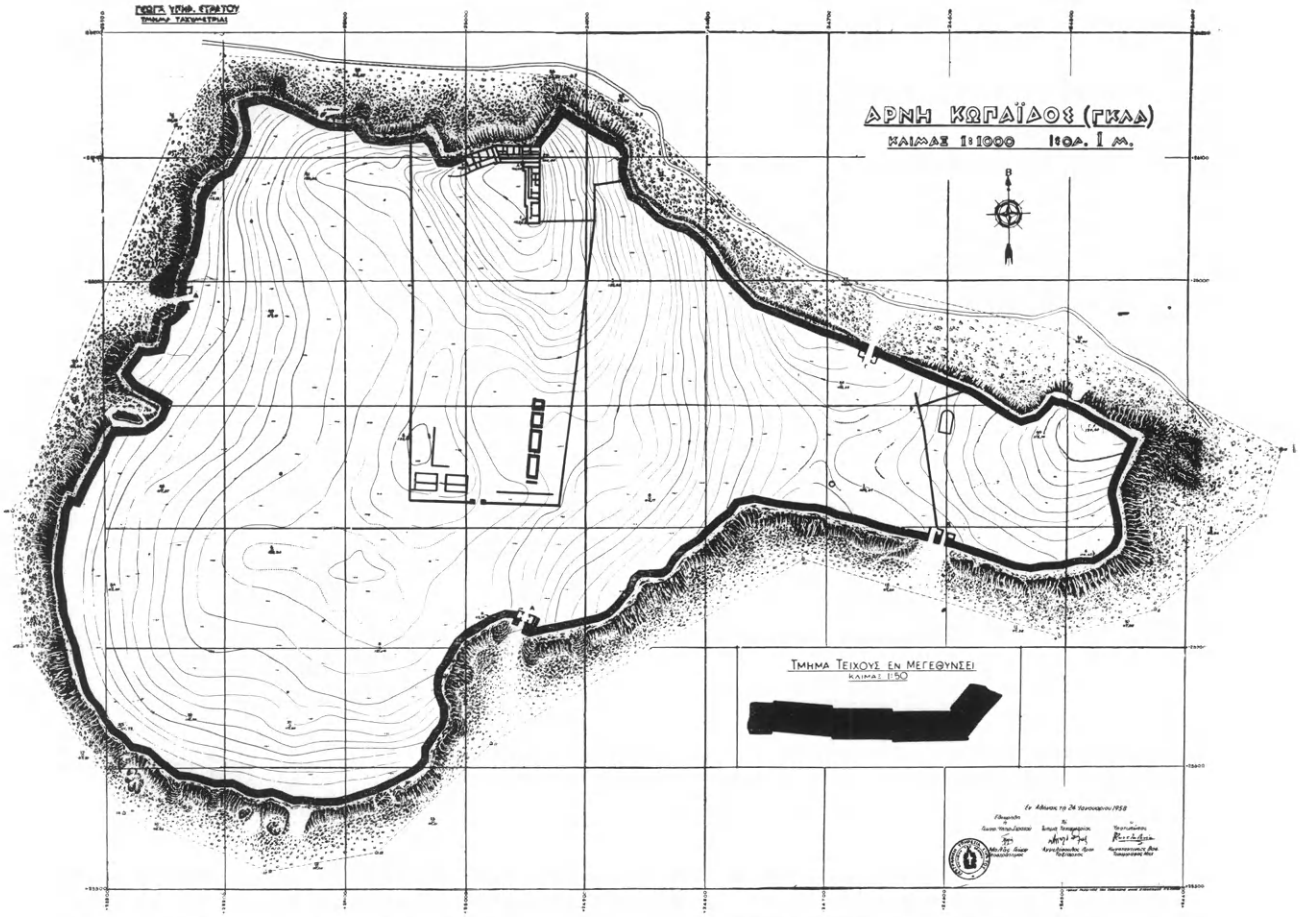

Εἰκ 48. Διάγραμμα τοῦ περιβόλου τῆς Ἄρνης ἐκπονηθὲν ὑπὸ τῆς Γεωγραφικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ.

παραστάδων ἐσωτερικοῦ τμήματος τῆς διόδου εἶχεν, ὅπως καὶ εἰς τὴν ΝΑ. πύλην, στρῶμα αἰθάλης μαρτυρούσης πυρκαϊάν, ἐντὸς δὲ τοῦ στρώματος τούτου μεταξὺ τῶν δύο θυρωρείων ἔκειντο εἰς εὐρεῖαν ἔκτασιν μικρὰ καὶ μεγάλα τεμάχια χαλκῶν ἐλασμάτων μετὰ τῶν ὀπῶν καὶ τῶν μεγάλων, χαλκῶν ἐπίσης, ἥλων των, προερχόμενα ἀσφαλῶς ἐκ τῆς ἐπενδύσεως τῆς ξυλίνης θύρας.

Ὅμοια ἐλάσματα, ἂν καὶ μικρότερα, εἶχον εὑρεθῆ καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν δίοδον τῆς ΝΑ. πύλης, πλησίον πάλιν τῆς θέσεως ὅπου θὰ ἦτο ἡ ξυλίνη θύρα.

Ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν αὐτῶν περίπου μὲ τὰς ὡς ἄνω παραστάδας διαστάσεων προεξοχαὶ τῶν τοίχων βορείως τῶν δύο θυρωρείων, αἱ στενεύουσαι καὶ πάλιν εἰς τὸ τέρμα της τὴν δίοδον, ἀποτελοῦν, ὡς φαίνεται, ἐπίσης παραστάδας μιᾶς δευτέρας ἐσωτερικῆς θύρας, ἡ ὁποία ἔκλειε πρὸς μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν τὸ ὅλον ὀχυρωματικὸν συγκρότημα τῆς πύλης.

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τέλος τοῦ ἐξωτερικοῦ τμήματος τῆς διόδου καὶ ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων αὐτῆς στρωμάτων — ἡ ἀνασκαφὴ ἐνταῦθα δὲν ἐτελείωσεν ἀκόμη — παρὰ τὸν δυτικὸν πύργον καὶ τὴν παραστάδα του συνελέγησαν καὶ ὀλίγα, δυστυχῶς, ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων μὲ ἀναγλύπτους παραστάσεις, τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Ἡ παρουσία τῶν ὀστράκων αὐτῶν ὑποβάλλει τὴν σκέψιν, μήπως τὸ φρούριον δὲν ἔμεινεν ἐντελῶς ἀχρησιμοποίητον καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Καθ᾽ ἣν δὲ ἐποχήν, ἐπ᾽ αὐτοῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁ περίφημος ἐκ Χαλκίδος «μεταλλευτὴς» Κράτης ἐπετύγχανε κατὰ τὸν Στράβωνα τὴν ἐκ νέου διάνοιξιν τῶν καταβοθρῶν τῆς Κωπαΐδος, διατὶ νὰ μὴ δεχθῶμεν, ὅτι οἱ Μακεδόνες ἐπεσκεύασαν καὶ ἐχρησιμοποίησαν καὶ πάλιν τὴν ὀχυρὰν ἀκρόπολιν τῆς Ἄρνης;

Ἀλλὰ καὶ αἱ πρὸς νότον καὶ ἔξω τῆς πύλης ἔρευναι, μολονότι βραχείας διαρκείας, ὑπῆρξαν ἱκανοποιητικαί· διότι διὰ πρώτην φορὰν παρετηρήθη καὶ ἐν μέρει ἀπεκαλύφθη ἀναλημματικὸς τοῖχος, ὁ ὁποῖος ἐκκινῶν ἐκ τῆς πεδιάδος καταλήγει εἰς τὸν πρὸ τῆς πύλης χῶρον. Ὁ τοῖχος οὗτος, τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευή, ἂν καὶ ὄχι τόσον ἐπιμελημένη, ὁμοιάζει ἐν τούτοις πρὸς τὴν τοῦ περιβόλου, συγ-

κρατεῖ πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ ὁδὸν πλάτους 3 περίπου μέτρων ἀνερχομένην ἠρέμα τὴν κλιτὺν μέχρι τῆς πύλης. Μία καὶ αὐτὴ ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τῆς σπουδαιότητος τῆς μεγαλοπρεποῦς αὐτῆς εἰσόδου.

8. ΛΕΥΚΤΡΑ. Τρόπαιον.

Ἐνεργηθείσης διὰ τοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας καθηγητοῦ Ἀν. Ὀρλάνδου σκαφικῆς ἐρεύνης εἰς τὴν παρὰ τὰ Παραπούγγια

Εἰκ. 49. Ὄψις τῶν λίθων τοῦ τροπαίου πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

τῆς Θεσπικῆς θέσιν «Μάρμαρα», ἔνθα εἶχον παλαιότερον ἐπισημανθῆ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τὰ λείψανα τοῦ τροπαίου τῆς κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων νίκης τῶν Θηβαίων τοῦ 379 π.Χ. (εἰκ. 49), δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ εὕρεσις θεμελίου σαφοῦς σχεδίου, ἐφ' οὗ θὰ ἐστηρίζετο τὸ τρόπαιον. Ἀπεκαλύφθησαν μόνον λιθόπλινθοί τινες ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου, αἵτινες θὰ ἀνῆκον, πιθανώτατα, εἰς τὸ ζητούμενον θεμέλιον ἀλλ' ἀναμοχλευθέντες εἶχον μετακινηθῆ ἀπὸ τὰς ἀρχικάς των θέσεις, πιθανῶς ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων ἀναζητούντων θησαυρόν. Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἐργασίας ἐξεχώσθησαν πάντες οἱ κατὰ χώραν

Εἰκ. 50. Ἀσπιδοφόροι λίθοι τοῦ τροπαίου τῶν Λεύκτρων μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

σωζόμενοι λίθοι τοῦ μνημείου (εἰκ. 50) ἤτοι α) τρία καμπύλα ἐκ σκληρ-

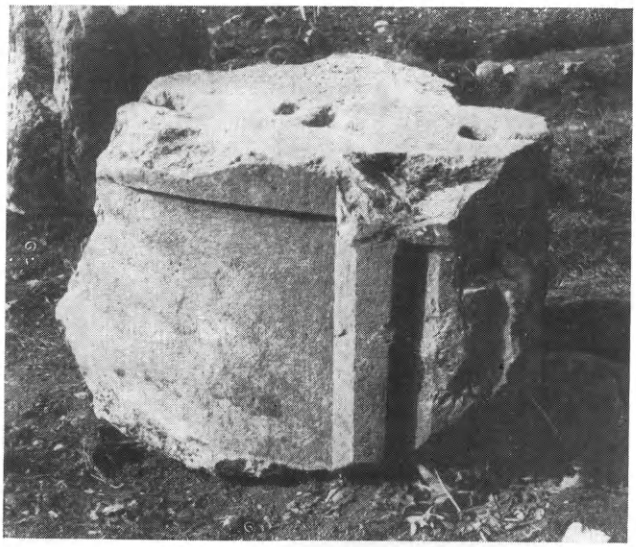

Εἰκ. 51. Τρίγλυφος μετὰ μετόπης ἐκ τῆς βάσεως τοῦ τροπαίου τῶν Λεύκτρων.

ροῦ λευκοῦ ἀσβεστολίθου τεμάχια τριγλύφων, ὕψους 0.68, μετὰ συνα-

φῶν μετοπῶν (εἰκ. 51) ἀνήκοντα εἰς κύκλον διαμέτρου 3.20 μ. β) ἑπτὰ τραπεζιόσχημοι ἐν κατόψει ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ καὶ αἱ τρίγλυφοι μαρμαροειδοῦς πετρώματος λίθοι, παρουσιάζοντες κατὰ τὴν ἐμπροσθίαν ὁρατὴν των ἐπιφάνειαν παραβολικὴν ἐν κατακορύφῳ τομῇ καμπύλην, ἐφ' ἧς εἶναι γεγλυμμέναι στρογγύλαι ἀσπίδες ἐν ἐξέργῳ ἀναγλύφῳ διαμέτρου 0.97 μ. (εἰκ. 50). Πλὴν ὅμως τῶν κατὰ χώ-

Εἰκ. 52. Ὁ νεωστὶ εὑρεθεὶς 8ος ἀσπιδοφόρος λίθος τοῦ τροπαίου τῶν Λεύκτρων.

ραν ἐκχωσθέντων τεμαχίων εὑρέθησαν ἐν παρακειμένῳ ἀγρῷ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὄγδοος ἀσπιδοφόρος λίθος (εἰκ. 52 καὶ 53), καλῶς διατηρούμενος καὶ ὅμοιος πρὸς τοὺς ἑπτὰ ἄλλους, δι' οὗ συμπληροῦται ὁ ζητούμενος διὰ τὸ κλείσιμον τοῦ κύκλου ἀριθμὸς λίθων, καὶ ἀφ' ἑτέρου καμπύλον τεμάχιον, πάχους 0.26, ἀποκεκρουμένον ἐμπρὸς ἀλλὰ φέρον κατὰ τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος λέσβιον κυμάτιον, ἀνῆκον δ' ἀναμφιβόλως εἰς ὀλίγον ἐξέχον γεῖσον τοῦ τροπαίου.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω εὑρεθέντων τεμαχίων ὁ ἀνασκάπτων συνήγαγε α) ὅτι τὸ τρόπαιον εἶχε σχῆμα κυκλικόν, τοῦ ὁποίου τὸ μὲν κάτω μέρος ἐσχημάτιζεν ἡ ζώνη τῶν τριγλύφων καὶ μετοπῶν, βαίνουσα πιθανώτατα ἐπὶ χαμηλῆς κρηπῖδος, τῆς ὁποίας ὅμως δὲν

διετηρήθησαν λείψανα β) ὅτι τὰς τριγλύφους ἔστεφε κυματιοφόρος ταινία ἢ γεῖσον, ἐξ οὗ προέρχεται τὸ ἐν τῷ γειτονικῷ ἀγρῷ ἀποκαλυφθὲν καὶ ἀνωτέρω μνημονευθὲν τεμάχιον καὶ γ) ὅτι ἐπὶ τῆς ταινίας ταύτης θὰ ἔβαινον οἱ 8 ἀσπιδοφόροι λίθοι, οἱ σχηματίζοντες τὸ παραβολοειδὲς ἐκ περιστροφῆς κύριον σῶμα τοῦ τροπαίου, ὅπερ θὰ ἐστέφετο ὑπὸ τῆς κυκλικῆς βάσεως τοῦ ὁμοιώματος τοῦ ὁπλίτου. Ὡς δὲ συνάγεται ἐκ τῆς διατομῆς τῶν ἀσπιδοφόρων λίθων τὸ

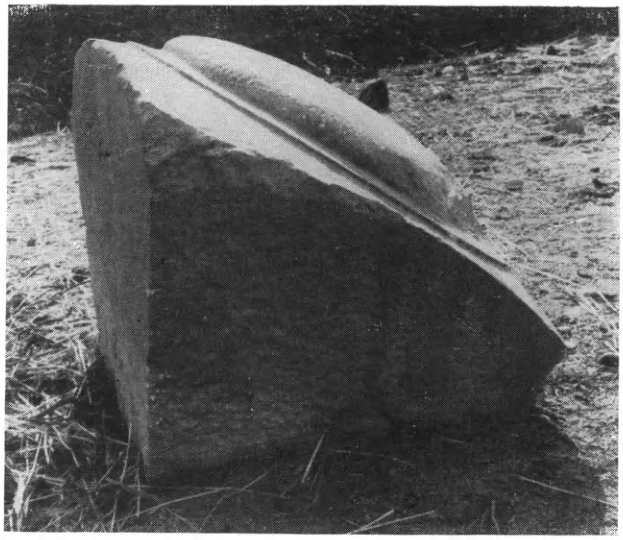

Εἰκ. 53. Ἡ ὀπισθία ὄψις τοῦ νεωστὶ εὑρεθέντος 8ου ἀσπιδοφόρου λίθου τοῦ τροπαίου τῶν Λεύκτρων.

ἐσωτερικὸν τοῦ παραβολοειδοῦς ἐκ περιστροφῆς σώματος ἦτο κενόν, ἀναμφιβόλως πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ πυρῆνος τοῦ χαλκίνου, ὡς ρητῶς ἀναφέρει ὁ Κικέρων, τροπαίου, ἤτοι ὁμοιώματος ὁπλίτου.

Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 54 παρέχει ἀναπαράστασιν τοῦ μνημείου, οὗτινος θέλει ἐπιχειρηθῆ ἐφέτος, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἡ ἀναστήλωσις, συμπληρουμένων τῶν ἐλλειπόντων ἑπτὰ τεμαχίων τριγλύφων διὰ νέων ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ. Τὸ σχέδιον τοῦ ὁπλίτου ἐλήφθη ἐκ τροπαίου εἰκονιζομένου ἐπὶ νομίσματος τοῦ Κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, παριστῶντος δὲ πιθανῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ τρόπαιον τῶν Λεύκτρων.

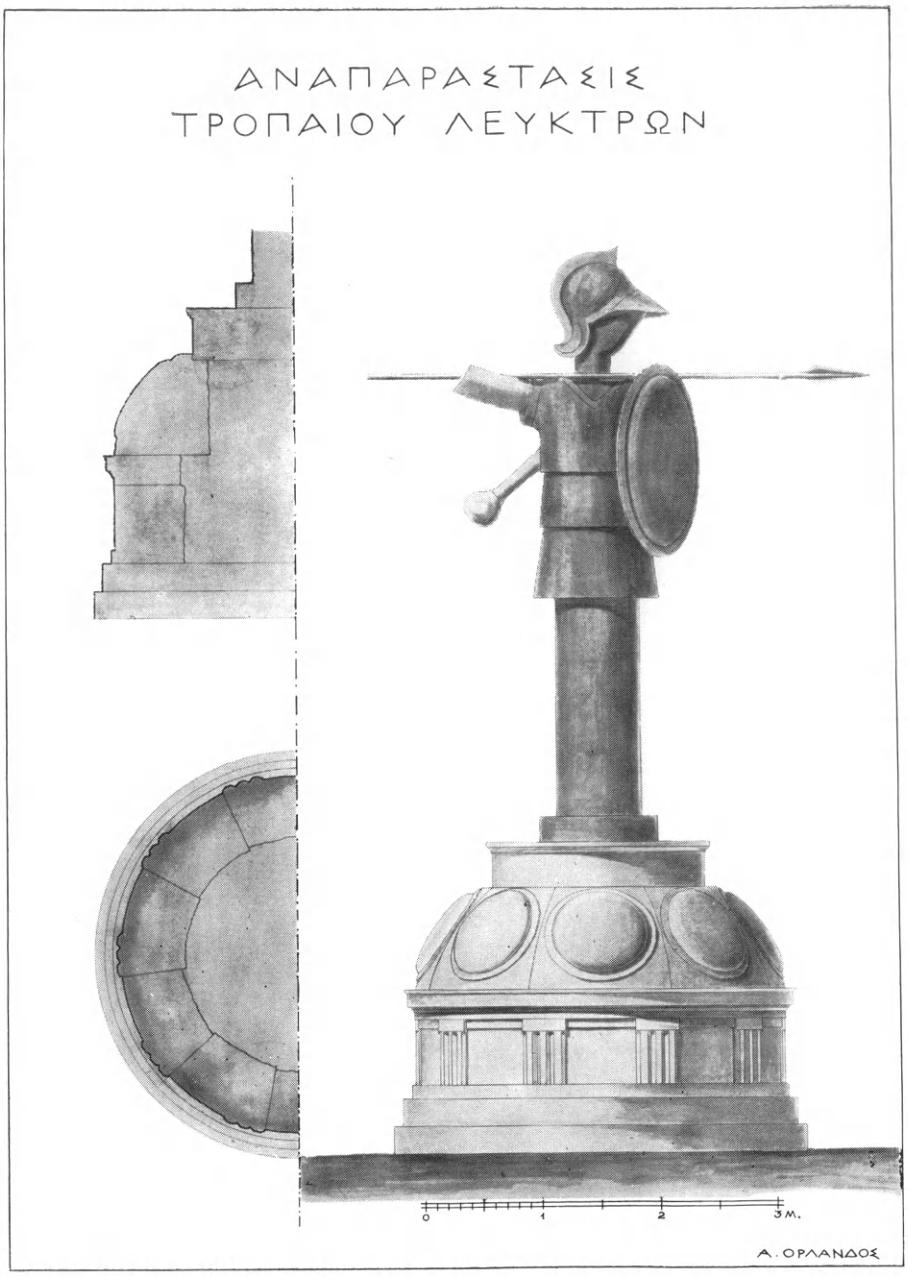

Εἰκ. 54. Ἀναπαράστασις τοῦ τροπαίου τῶν Λεύκτρων κατὰ Ἀ. Ὀρλάνδον.

9. ΑΥΛΙΣ.

Κατὰ τὸ ἔτος 1958 συνεχίσθησαν διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Θρεψιάδη αἱ ἐν τῷ ναῷ τῆς Αὐλιδείας Ἀρτέμιδος (εἰκ. 55) ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἤτοι ἐντὸς καὶ πέριξ τοῦ ναοῦ, πρὸς Ἀν. καὶ πρὸς Ν. αὐτοῦ.

Κατὰ τὰς ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἐρεύνας ἐκαθαρίσθη σχεδὸν τελείως

Εἰκ. 55. Ἡ ΒΔ. γωνία τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.

τὸ ἄδυτον, ὁ σηκὸς καὶ τὸ προστῷον, τὰ τρία δηλ. μέρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὡς ἐβεβαιώθη διὰ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν, ἀπετελεῖτο ὁ ναός (βλ. σχεδιογρ. εἰκ. 56).

Ἡ ἐντὸς τοῦ ἀδύτου δοκιμαστικὴ τάφρος οὐδὲν ἀπέδωσε. Τοὐναντίον ὁ καθαρισμὸς τῶν ἐντὸς τοῦ σηκοῦ τοίχων τοῦ ὑστερορρωμαϊκοῦ λουτροῦ, τὸ ὁποῖον ἐπεκάθισεν ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τοῦ σηκοῦ (εἰκ. 57) μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ, ἀπεκάλυψεν ἐντετοιχισμένον μαρμάρινον γυναικεῖον ἄγαλμα ὀλίγον μικρότερον τοῦ φυσικοῦ, ἀκέφαλον δὲ δυστυχῶς καὶ αὐτό, παριστάνον προφανῶς Ἑκάτην κομψῶς ἐνδεδυμένην (εἰκ. 58 καὶ 59). Τὸ ἄγαλμα, καλῶς διατηρημένον, εἶναι λαμπρὸν ἔργον ἀρχαϊστικῆς τέχνης καὶ ἀνήκει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τοὺς τελευταίους ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

Ἡ καλύπτουσα τὸ ἄκρον τοῦ σηκοῦ στρῶσις, ἡ ὁποία εἶχεν

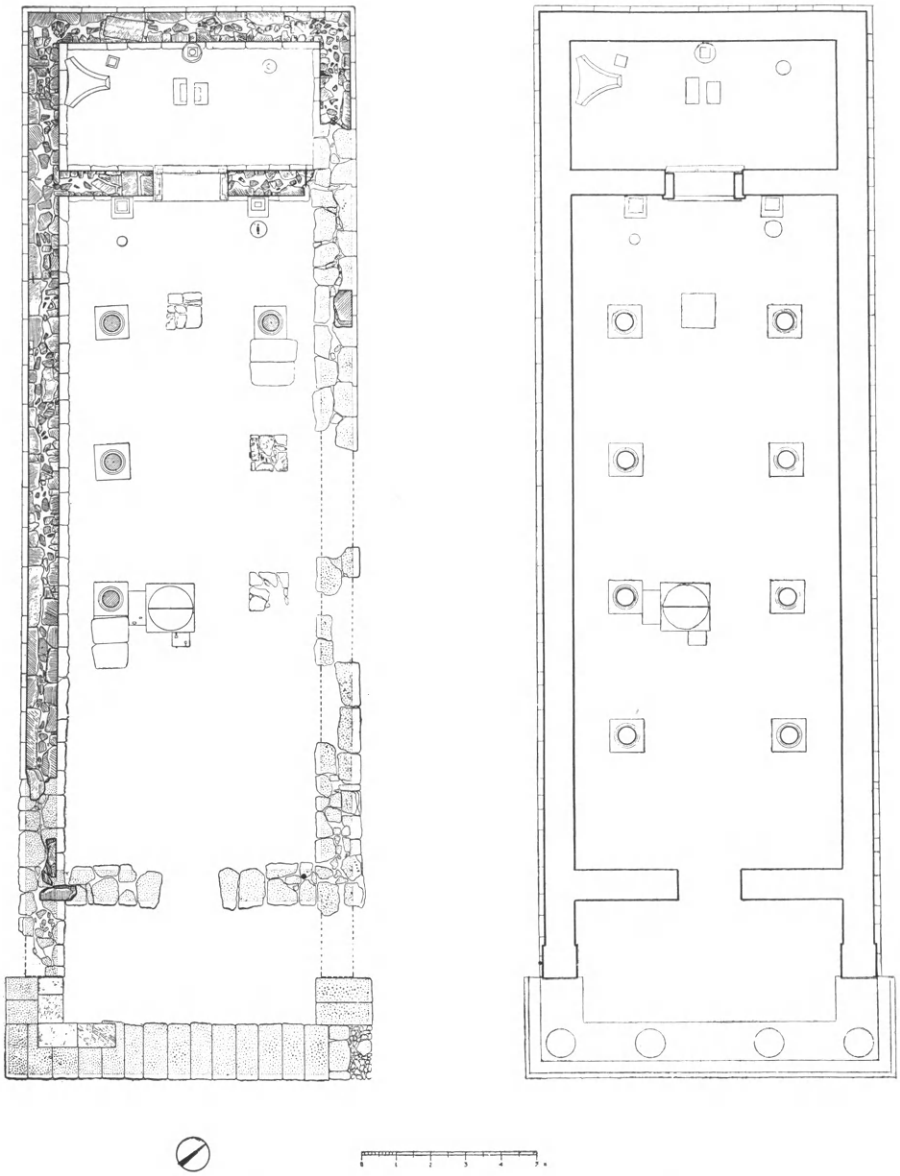

Εἰκ. 56. Αὐλίς. Ναὸς Ἀρτέμιδος κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰ.
Ἀριστερᾷ: παροῦσα κατάστασις, δεξιᾷ: ἀναπαράστασις τῆς κατόψεως.

ἀφεθῆ ἀνέπαφος, ἠρευνήθη εἰς πλεῖστα αὐτῆς σημεῖα, ἡ δὲ ἔρευνα ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ στρῶσις ἔγινε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς

τοῦ ὑστερορρωμαϊκοῦ λουτροῦ ἐξ ἀρχιτεκτονικῶν καὶ ἄλλων τεμαχίων τοῦ ναοῦ.

Τὰ ἐν τῇ στρώσει εὑρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια, καὶ μάλι-

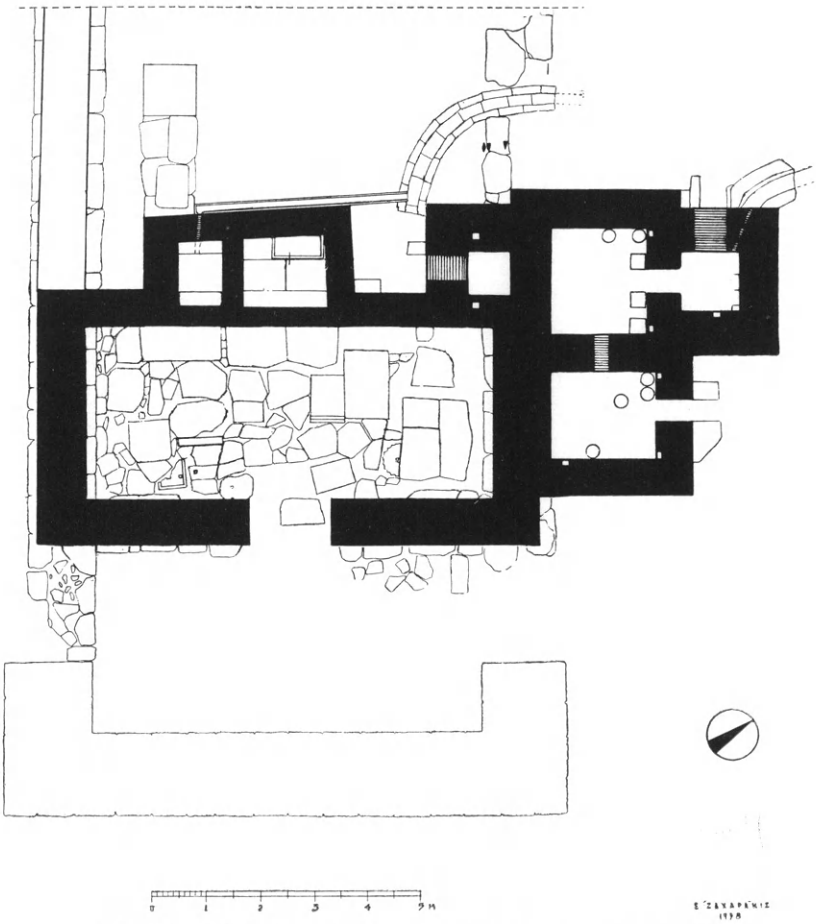

Εἰκ. 57. Αὐλίς. Λουτρὸν ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων κτισθὲν ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.

στα δωρικὸν κιονόκρανον καὶ τεμάχιον σφονδύλου δωρικοῦ κίονος, ἀποδεικνύουν, ὅτι τὸ προστῷον εἶχε κατὰ τὴν πρόσοψίν του τέσσαρας δωρικοὺς κίονας, διαπίστωσις ἡ ὁποία συμφωνεῖ καὶ μὲ τὴν ἐπὶ ταναγραϊκῶν νομισμάτων τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων παράστασιν τοῦ ναοῦ, εἰκονιζομένου τετραστύλου (βλ. ἀναπαράστασιν εἰκ. 56β).

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων ἡ στρῶσις περιεῖχε καὶ τμῆμα μαρμαρίνου ἀγάλματος κόρης μετὰ τῆς συμφυοῦς πλίν-

θου του, σωζομένου ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ κάτω, ρωμαϊκῶν χρόνων, βάθρα καὶ τμήματα βάθρων. Ἐξ αὐτῆς ἐξήχθη καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Χαλκίδος, μεθ᾽ ὅλων τῶν γλυπτῶν καὶ ἐπιγραφικῶν εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς, καὶ ἡ κατὰ τὸ 1956 ἀποκαλυφθεῖσα ἐπιγραφὴ τοῦ Βαλάκρου, τῆς ὁποίας τὸ κείμενον, εἰς τὴν

Εἰκ. 58. Ὄψις κατ᾽ ἐνώπιον Ἑκάτης ἀρχαϊστικῆς τέχνης.

Εἰκ. 59. Πλαγία ὄψις τοῦ αὐτοῦ ἀγάλματος τῆς Ἑκάτης.

Βοιωτικὴν διάλεκτον κατὰ τὸ πρῶτον αὐτῆς μέρος, ἔχει οὕτω:

Ὁ δᾶμος Ταναγρείων Βάλακρον Βαλάκρου
τῦς υἱῦς ἀρετᾶς ἕνεκα κὴ εὐνοιίας, ἃς ἔχων
διετέλι ἐν τὰν πόλιν. Λεύκιος Μόμμιος
Λευκίου, στρατηγὸς ὕπατος Ρωμαίων, τοῖς θεοῖς.

Τὸ δεύτερον μέρος της, χαραχθὲν μετὰ τὴν ἐν ἔτει 146 π.Χ. ἄφιξιν τοῦ Λευκίου Μομμίου εἰς Ἑλλάδα καὶ τὴν κατὰ τῶν Ἀχαιῶν νίκην του, ἐνθυμίζει πλείστας ἄλλας ὁμοίας ἐπιγραφὰς μαρτυρού-

σας τὸ ἄξεστον καὶ ἐν ταὐτῷ κενόδοξον τοῦ Ρωμαίου στρατηγοῦ.

Ἴσως ὅμως ὑποδηλοῖ καὶ κάτι ἄλλο· ὅτι τὸν Μακεδόνα τοποτηρητὴν Βάλακρον οἱ Ταναγραῖοι ἐθεώρουν ὄχι ὀλιγώτερον ξένον τοῦ Ρωμαίου κατακτητοῦ καὶ δι᾽ αὐτὸ εἰς τὸ βάθρον ἐκείνου προσέθεσαν τὴν στερεότυπον τοῦ Μομμίου ἀφιέρωσιν.

Αἱ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 8 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ ἀπόστασιν ἔρευναι ἀπεκάλυψαν ὁλόκληρον συγκρότημα κρήνης καὶ βωμοῦ, βεβαιουμένων οὕτω ὅλων τῶν ἐκ τῆς παραδόσεως, ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν ἤδη χρόνων, τοπογραφικῶν πληροφοριῶν περὶ τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιοχῆς.

Ἡ κρήνη εἶναι ὑπόγειον κτήριον ὀρθογωνικοῦ σχήματος, μὲ εἴσοδον ἀπὸ βορρᾶ, ἐκτισμένον διὰ πωρολίθων μεγάλων διαστάσεων, κατήρχετό τις δὲ εἰς αὐτὴν διὰ κλίμακος ἀποτελουμένης ἀπὸ ἓξ βαθμίδας σωζομένας καλῶς μέχρι σήμερον. Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ τετραγώνου δωματίου τῆς κρήνης εἶναι 1.80×1.80 μ., τὸ δὲ σωζόμενον ὕψος τῶν τοίχων 2 μέτρα. Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς κρήνης κατέληγε στενὴ λιθόστρωτος ὁδός, ἡ ὁποία, ἐκκινοῦσα ἀπὸ τοῦ εἰς ἀπόστασιν 70 περίπου μέτρων ΒΑ. λιμενίσκου τοῦ Μικροῦ Βαθέος—σήμερον δυστυχῶς ἐν μέρει κατακεχωσμένου—, διήρχετο διὰ κτηριακοῦ συγκροτήματος ἀνασκαφέντος ἐν μέρει καὶ ἀνήκοντος πιθανώτατα εἰς κατοίκους τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς κρήνης καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῆς ἐσώθησαν ἀριστερᾷ μὲν ὑποθεμελίωσις τετραγωνικοῦ βωμοῦ (;), δεξιᾷ δὲ λίθινον, τετραγωνικοῦ πάλιν σχήματος, περίφραγμα ἀγνώστου προορισμοῦ (εἰκ. 60). Κατ᾽ ἀρχὰς ἐνομίσθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐσχάρας ἢ βόθρου, ἀλλ᾽ ἐντὸς αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο εὑρέθη εἰμὴ χῶμα καθαρὸν καὶ 2-3 νομίσματα. Ἴσως τοῦτο δεικνύει τὴν θέσιν τῆς παναρχαίας πλατάνου τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, τῆς ὁποίας τὸν κορμὸν εἶδεν ὁ Παυσανίας φυλασσόμενον ὡς ἱερὸν κειμήλιον ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ὁποίας τὴν ρίζαν θὰ περιέβαλλέ ποτε ἐν εἴδει κιγκλιδώματος.

Εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ λιθίνου περιφράγματος ἀπόστασιν καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ, εἰς τὴν παρυφὴν τῆς λιθοστρώτου ὁδοῦ, εὑρέθη ὀγκώδης λίθος ἐνεπίγραφος σώζων τὴν λέξιν ΟΡΟΣ. Πιθανὴ συμπλήρωσις τοῦ ποτε ὑπάρχοντος δευτέρου στίχου, τοῦ ὁποίου τὰ γράμματα ἔχουν ἐξαφανισθῆ, θὰ ἦτο ΚΡΕΝΕΣ.

Πολὺ πλησίον τέλος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς κρήνης καὶ εἰς τὸ ὕψος τῶν χειλέων αὐτῆς ἐσώθη τοῖχος ἐκ πωρολίθων, ὁ ὁποῖος, ὅπως καὶ τὰ πρὸς Ν. καὶ Α. τῆς κρήνης τμήματα τοίχων ὁμοίας κατασκευῆς, ἀνήκει εἰς τὸν προστατεύοντα τὴν ἱερὰν κρήνην περίβολον (βλ. εἰκ. 60).

Εἰκ. 60. Κρήνη καὶ βωμὸς κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτῆς.

Ἡ σκαφὴ ἐντὸς τοῦ ὑπογείου δωματίου τῆς κρήνης ἔφθασεν εἰς βάθος 2 καὶ πλέον μέτρων ἀπὸ τῶν σωζομένων χειλέων τῶν τοίχων του, τὸ ὕδωρ ὅμως τῆς πηγῆς ἀνευρέθη εἰς βάθος 1.50 μ.

Ἡ ἐντὸς τῆς κρήνης ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐξ ὀγκωδῶν πωρολίθων, καταπεσόντων ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν τῶν τοίχων της, ἐξ ἀργῶν λίθων, χώματος καὶ ἀρκετῶν ὀστράκων μεγάλων ἀγγείων διαφόρων ἐποχῶν. Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τῶν ἐντὸς τοῦ ὕδατος στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως εἶναι τεμάχια ριζῶν καὶ κλάδων μεγάλου δένδρου, θραῦσμα μαρμαρίνου ἀγάλματος ἐκ τῆς περὶ τὸν λαιμὸν κολπώσεως τῆς ἐσθῆτος καὶ ποὺς μαρμαρίνου ἀγάλματος κυ-

νὸς ἐκ τῶν συνοδευόντων συνήθως τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀρτέμιδος.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως κινητὸν εὕρημα ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς κρήνης εἶναι τμῆμα ἐνεπιγράφου πλακὸς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων σωζούσης 18 ἐν ὅλῳ στίχους τιμητικοῦ ψηφίσματος τοῦ δήμου Ἐρετριέων διά τινα Εὔδημον Εὐδήμου Ἀκαρνᾶνα, ὁ ὁποῖος ἀπηλευθέρωσεν αἰχμαλώτους Ἐρετριεῖς καὶ πολυειδῶς ἐβοήθησε τὴν πόλιν των, ὅταν, φαίνεται, εἰς πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἀκαρνάνων, ὡς σύμμαχος πιθανῶς τῶν Αἰτωλῶν, ἡττήθη ἡ Ἐρέτρια. Τὸ ψήφισμα εὑρέθη κατακείμενον παρὰ τὴν ἀριστερᾷ τῆς εἰσόδου τῆς κρήνης βάσιν βωμοῦ.

Τέλος αἱ νοτίως τοῦ ναοῦ καὶ εἰς 50 περίπου μέτρων ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν ἔρευναι ἀπεκάλυψαν ἐν μέρει κτήριον μεγάλων διαστάσεων, ἀνῆκον ἀσφαλῶς εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ ἱεροῦ, ὅπως καὶ ὁ βορείως τοῦ ναοῦ καὶ κατὰ μῆκος τῆς σημερινῆς ὁδοῦ ἀποκαλυπτόμενος μακρὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος μήκους μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντος 30 καὶ πλέον μέτρων, πρὸς δυσμὰς τοῦ ὁποίου θὰ ὑπῆρχον ἄλλα κτήρια τοῦ ἱεροῦ, ἓν δὲ τούτων ἀπεκαλύφθη ἤδη ἐν μέρει πολὺ πλησίον τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ.

Τὸ πρὸς νότον μέγα κτήριον ὑποθέτει ὁ ἀνασκάψας, ὅτι θὰ ἦτο τὸ καταγώγιον, ὅπου διέμενον οἱ προσκυνηταὶ τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἑορτῶν τῆς θεᾶς.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω αἱ ἐφετιναὶ ἀνασκαφαὶ ἐντὸς μὲν τοῦ ναοῦ συνετέλεσαν 1) εἰς τὸν ἀκριβῆ ἀρχιτεκτονικὸν καθορισμὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος διὰ τῆς ὀρθῆς εἰς τρία μέρη διακρίσεως αὐτοῦ, εἰς προστῷον, σηκὸν καὶ ἄδυτον, καὶ οὐχὶ εἰς τέσσαρα, ὅπως ἐνομίσθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1956 καὶ 2) εἰς τὴν πιθανωτάτην ἀναπαράστασιν τοῦ προστῴου μὲ τέσσαρας δωρικοὺς κίονας καὶ τὸ μεσαῖον μετακιόνιον πολὺ μεγαλύτερον τῶν δύο πλαγίων. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ναοῦ ἀπεκάλυψαν 1) τὴν ἱερὰν κρήνην, τὸν βωμὸν καὶ τὴν θέσιν ὅπου πιθανῶς ὑπῆρχεν ἡ ὁμηρικὴ πλάτανος 2) τὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ἐκ τοῦ λιμένος ὡδήγει πρὸς τὴν κρήνην 3) κτήρια τοῦ χωρίου καὶ 4) τὸ καταγώγιον.

Ἀλλὰ καὶ ὁ μακρὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος καὶ οἱ διάσπαρτοι εἰς τοὺς πέριξ ἀγροὺς καὶ εἰς μεγάλην ἀκτῖνα λίθοι ἐξ ἀρχαίων οἰκοδομημάτων δηλοῦν ἀσφαλῶς, ὅτι μακρὰ ἀκόμη ἐργασία ὑπολεί-

πεται πρὸς τελείαν ἀποκάλυψιν τοῦ ἐρειπιῶνος τῆς ἀρχαίας Αὐλίδος, ἡ ὁποία, ὡς φαίνεται, ἐξετείνετο ἐφ᾽ ὅλης τῆς μεταξὺ τῶν δύο λιμένων ἐκτάσεως.

10. ΕΥΒΟΙΑ. Ψαχνά. Ἁγ. Τριάς (Κριεζώτη).

Ἀνασκαφή, γενομένη διὰ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Εὐστ. Στίκα νοτίως τῆς παρὰ τὰ Ψαχνὰ βυζαντινῆς ἐκκλη-

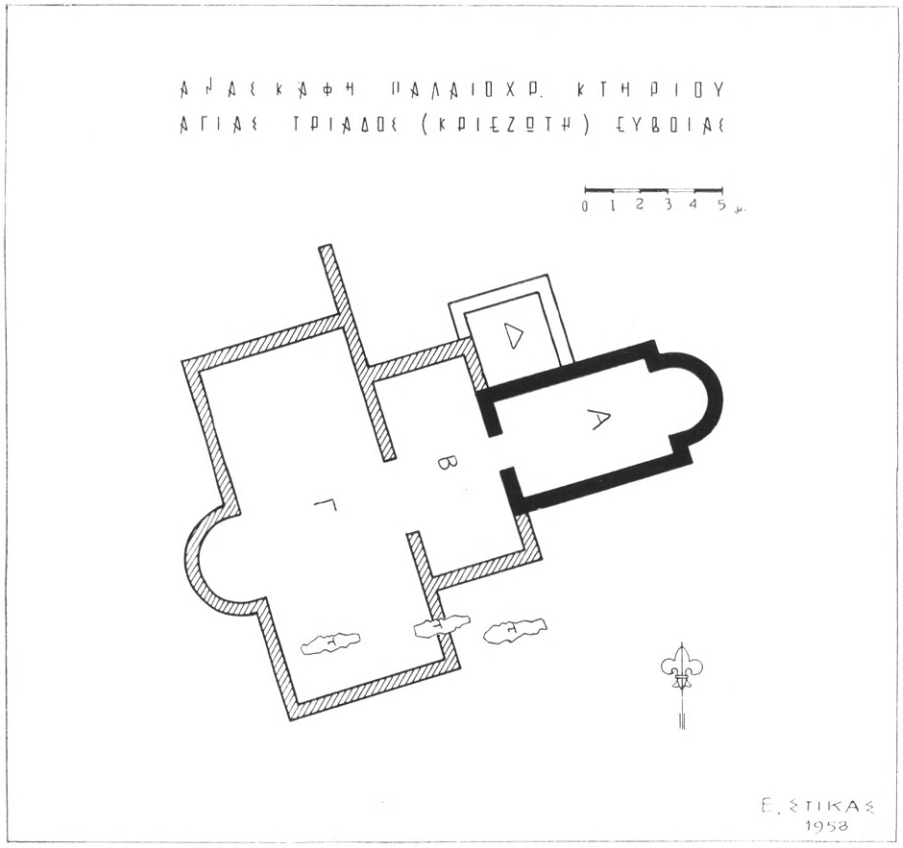

Εἰκ. 61. Κάτοψις παλαιοχριστιανικῶν κτισμάτων παρὰ τὴν Ἁγ. Τριάδα Κριεζώτη Εὐβοίας.

σίας τῆς Ἁγ. Τριάδος Κριεζώτη, ἀπεκάλυψε τὰ θεμέλια συγκροτήματος κτηρίων ἀποτελουμένου α) ἐκ μικροῦ ὀρθογωνίου ναΐσκου, διαστάσεων 4.00 × 3.50 μ., καταλήγοντος πρὸς ἀνατολὰς εἰς ἡμικυκλικὴν ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς ἁψῖδα ἱεροῦ (εἰκ. 61, Α)

Εἰκ. 62. Ψηφιδωτὸν δάπεδον παλαιοχριστιανικοῦ κτίσματος Ἁγ. Τριάδος Κριεζώτη Εὐβοίας.

Εἰκ. 63. Βάσεις κιονίσκων ἐκ παλαιοχριστιανικοῦ κτίσματος Ἁγ. Τριάδος Κριεζώτη Εὐβοίας.

β) ἐξ εὐρυτέρου ὀρθογωνίου νάρθηκος (εἰκ. 61, B) καὶ γ) ἐξ ἑνὸς ἔτι

Εἰκ. 64. Βάθρα κιόνων ἐκ παλαιοχρ. κτίσματος Ἁγ. Τριάδος Κριεζώτη Εὐβοίας.

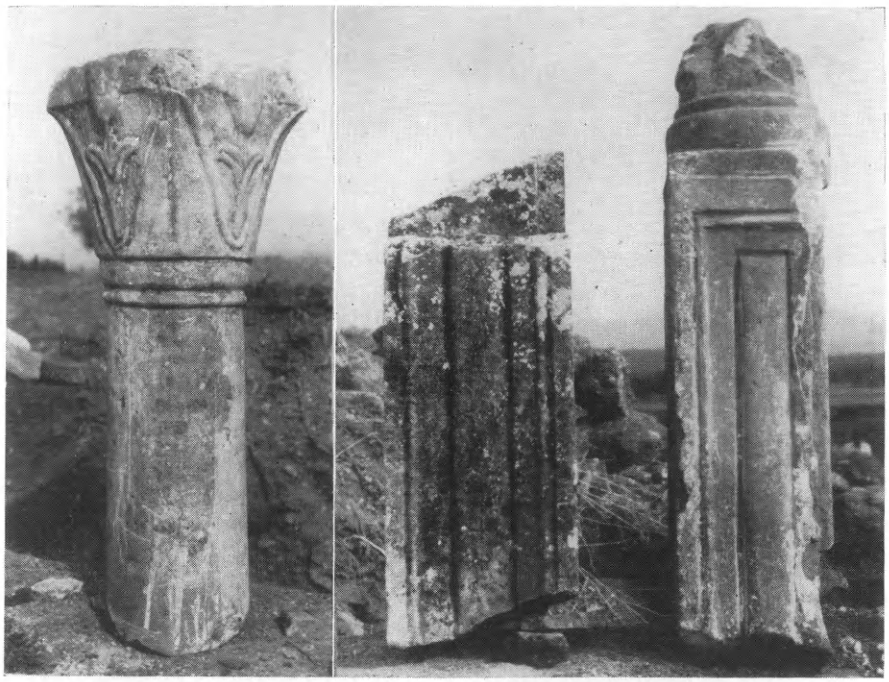

Εἰκ. 65. Κιονίσκος, πεσσίσκοι τέμπλου καὶ κιονόκρανον παλαιοχριστιανικοῦ κτίσματος Ἁγ. Τριάδος Κριεζώτη Εὐβοίας.

εὐρυτέρου ὀρθογωνίου προθαλάμου φέροντος ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἡμικυκλικὴν κόγχην ἢ ἐξέδραν.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ δαπέδου τοῦ ναΐσκου ἔφερεν εἰς φῶς ἐν μέρει καλῶς σωζόμενον ψηφιδωτὸν μετὰ γεωμετρικῶν κοσμημάτων (εἰκ. 62), ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα συνειθίζοντο κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους. Εὑρέθησαν ἐπίσης ἐν τῷ ναΐσκῳ καί τινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (εἰκ. 63 καὶ 64) (βάθρα κιόνων, βάσεις κιονίσκων κλπ.), ἀνήκοντα εἰς παλαιοχριστιανικὸν τέμπλον. Παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ναΐσκου ἀπεκαλύφθη μικρὸν τετράγωνον διαμέρισμα (εἰκ. 61, Δ), τὸ ὁποῖον θὰ ἐχρησίμευεν ὡς δεξαμενή, ἐπειδὴ οἱ τοῖχοί του ἔφερον ὑδραυλικὸν κονίαμα καταλῆγον κάτω εἰς σχῆμα τετάρτου κύκλου.

Ὁ νάρθηξ (εἰκ. 61 Β), διαστάσεων 3.40×7.40 μ., ἐκτείνεται συμμετρικῶς ἑκατέρωθεν τοῦ ναΐσκου μὲ πάχος τοίχων 0.60 μ.· ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν δύο βάσεις ἰωνικῶν κιόνων μετὰ πλίνθου, τέσσαρες κιονίσκοι ἀνήκοντες εἰς Ἁγ. Τράπεζαν, πεσσίσκοι, κιονόκρανα μὲ διακόσμησιν φύλλων (εἰκ. 65) κλπ.

Τέλος εἰς τὸ μέγα (6.80×13.20 μ.) ἐξωτερικὸν ὀρθογώνιον (εἰκ. 61 Γ), ὅπερ δὲν συνεκοινώνει μὲ τὸ ἐξωτερικὸν ἀλλ' ἦτο πιθανῶς ὕπαιθρος αὐλὴ τοῦ ναοῦ, πρὸς τὸν νάρθηκα τοῦ ὁποίου ἐπεκοινώνει διὰ θύρας, οὐδὲν ἐγένετο εὕρημα, πλὴν τριῶν κεραμοσκεπῶν τάφων (εἰκ. 61 Τ, Τ, Τ), οἵτινες ὅμως εἶναι προγενέστεροι· διότι οἱ τοῖχοι τοῦ κτηρίου πατοῦσιν ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν. Εἰς τὸν ἕνα τῶν τάφων τούτων εὑρέθη πρόχους, ὕψους 0.20 μ., φέρουσα ἐξωτερικῶς γάνωσιν καὶ διακόσμησιν ἐκ πρασίνων φύλλων.

Ὁ προορισμὸς τοῦ εὑρεθέντος συγκροτήματος παραμένει ἀσαφής. Ἴσως νὰ διεδέχθη μεγάλην παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν, ὡς δηλοῦσιν ἀφ' ἑνὸς τὰ εὑρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη παλαιοχριστιανικοῦ τέμπλου καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ναΐσκου. Ὁ ναΐσκος οὗτος θὰ διεδέχθη, ὡς συνήθως, κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους προϋπάρχουσαν αὐτόθι βασιλικήν.

11. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ. Κλαύσειον

Ἡ δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἐμμ. Χατζηδάκη, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Π. Λαζαρίδη, γενομένη ἀνασκαφή, ἀπεκάλυψε τὰ ἐρείπια ναοῦ τύπου βασιλικῆς εὐμεγέθους, μήκους ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς ἁψῖδος τοῦ ἱεροῦ μέχρι καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος 28 μ. καὶ πλάτους κατὰ τὸ

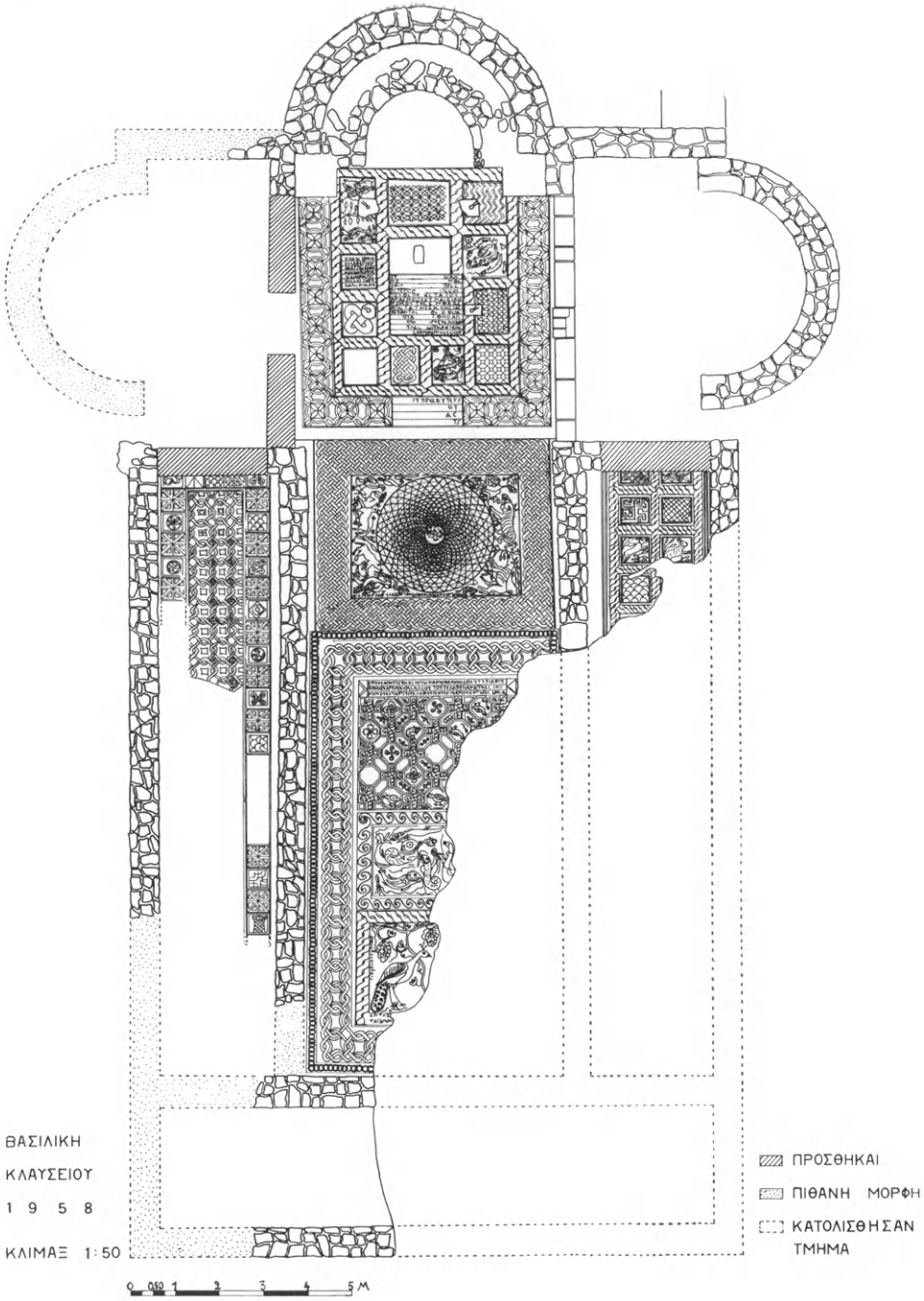

Εἰκ. 66. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Κλαυσείου τῆς Εὐρυτανίας.

ἐγκάρσιον κλῖτος 18.50 μ. Ἀπεκαλύφθη ἤδη τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν σωζομένων ἐρειπίων, πλὴν τοῦ δαπέδου τῆς Ν. κόγχης καὶ ὁλοκλήρου τῆς Β. κόγχης τοῦ ναοῦ, τῶν ὁποίων ἡ ἔρευνα ἀφέθη διὰ τὴν προσεχῆ σκαφικὴν περίοδον. Τὸ ὕψος τῶν σωζομένων τοί-

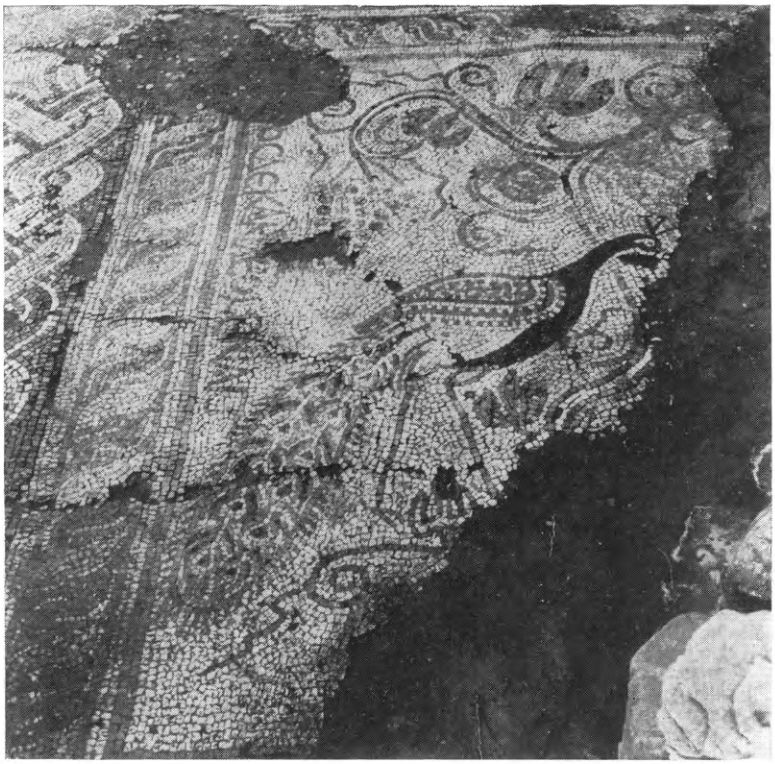

Εἰκ. 67. Ψηφιδωτὸν δάπεδον παρὰ τὴν δυτικὴν εἴσοδον τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τῆς βασιλικῆς τοῦ Κλαυσείου. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρει τὸν δεκανόν.

χων φθάνει μέχρις 1.30 μ. ἀλλὰ μέγα τμῆμα τῆς ΝΔ. γωνίας καὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Ν. κλίτους καὶ ἐν μέρει τοῦ μεσαίου ἔχει κατολισθήσει (βλ. κάτοψιν εἰκ. 66).

Ἐκ τῶν σωζομένων ἐρειπίων συνάγεται σαφῶς, ὅτι πρόκειται περὶ τρικλίτου βασιλικῆς μετ' ἐγκαρσίου κλίτους, ἀπολήγοντος εἰς κόγχας τοῦ τύπου Δωδώνης καὶ Παραμυθιᾶς, φερούσης δὲ σύνθρονον, ὡς καὶ Ἁγ. Τράπεζαν μετὰ κιβωρίου, τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν αἱ βάσεις.

Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς βασιλικῆς σώζεται διατηρούμενον

καλῶς καὶ παρουσιάζον ἀξιόλογα θεματικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ στοιχεῖα. Τὰ θέματα εἶναι διὰ τὰ περιθώρια μὲν οἱ πλοχμοὶ εἰς ἱκανὴν ποικιλίαν, διὰ τὰ διάχωρα δὲ κόμβοι, φολιδωτὰ καὶ ἄλλα ὀλιγώτερον συνήθη θέματα, κυριαρχεῖ ὅμως ὁ ζωικὸς διάκοσμος παρι-

Εἰκ. 68. Τμῆμα διαχώρου τοῦ κεντρικοῦ κλίτους μὲ παράστασιν ἰχθύων κλπ.

στῶν παγώνια (εἰκ. 67), χῆνας καὶ ἄλλα πτηνὰ καὶ ἐκ τῶν τετραπόδων ἀγριοχοίρους, κύνας, λαγωούς. Δὲν λείπει ἐπίσης καὶ ἡ θαλασσία πανὶς μὲ ποικιλίαν ἰχθύων εἰς πρωτοτύπους συνθέσεις (εἰκ. 68). Ἡ διάταξις τῶν θεμάτων κατὰ τὰ διάχωρα καὶ ἡ ἐναλλαγὴ τῶν ζωικῶν μὲ τὰς καθαρῶς διακοσμητικὰς παραστάσεις (εἰκ. 69) δὲν φαίνεται νὰ ἀκολουθῇ ὡρισμένον πρόγραμμα, ἡ κατὰ μεγαλύτερα ὅμως συστήματα διαχώρων διάταξις ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν διάρθρωσιν τοῦ κτηρίου. Ἡ τέχνη τῶν ψηφιδωτῶν δὲν εἶναι εἰς ὅλας τὰς παραστάσεις τῆς αὐτῆς ποιότητος, ἔχει ὅμως ἐν γένει χαρακτῆρα ρεαλιστικὸν μὲ ἐλευθερίαν εἰς τὴν διάταξιν, τῶν ἰχθύων ἰδίως,

τῶν ὁποίων ἀποδίδονται μετ' ἐπιμελείας τὰ ἰδιάζοντα εἰς ἕκαστον εἶδος χαρακτηριστικά (εἰκ. 68). Τῶν τετραπόδων ἡ ἀπόδοσις εἶναι ὀλιγώτερον ἐπιτυχής.

Ἐκ τῶν ἓξ σωζομένων ἐπιγραφῶν τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου πληροφορούμεθα τὰ ὀνόματα τοῦ ἐπισκόπου *Αἰμηλιανοῦ*, τῶν πρε-

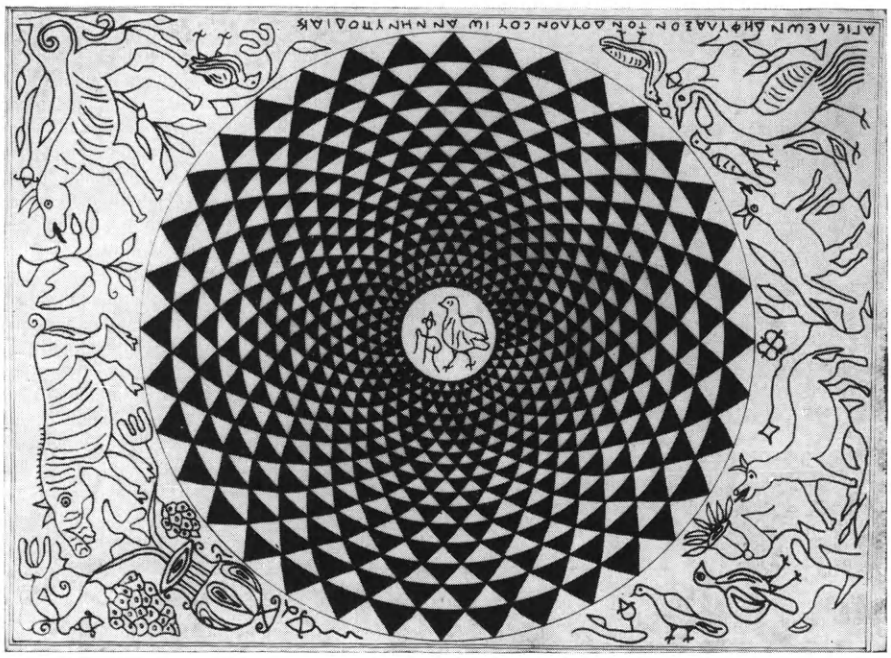

Εἰκ. 69. Τὸ κεντρικὸν διάχωρον καὶ ἡ πέριξ αὐτοῦ διακόσμησις.

σβυτέρων *Εὐτυχιανοῦ* καὶ *Πολυκάρπου*, τοῦ ἀναγνώστου καὶ οἰκονόμου *Μελισσοῦ*, τοῦ ἀναγνώστου *Πολυγήρου*, τῆς διακονίσσης *Ἀνδρομάχας*, τοῦ ὑποδιακόνου *Ἰωάννου*, τὴν ὕπαρξιν ἀνωνύμου «*δεκανοῦ*», καί, ὅπερ σπουδαιότερον, παρέχεται τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Λεωνίδη, εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο ἀφιερωμένος ὁ ναός. Ἐκ τῶν ἐπιγραφικῶν στοιχείων θὰ καταστῇ δυνατὴ καὶ ἡ ἀκριβεστέρα χρονολόγησις τοῦ μνημείου.

Ἀξιοσημείωτον ἐπίσης εἶναι ὅτι εἰς τὰς δύο ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ὁ ἐκφραστικὸς διὰ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον ὅρος *χαμοκέντησις*, ἐνῷ μέχρι τοῦδε ἦτο γνωστὴ μόνον ἡ λέξις *κέντησις*.

Οὕτω διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1958 ἀπεκαλύφθη ἀξιόλογον

ἐκκλησιαστικὸν μνημεῖον τοῦ τέλους τοῦ 5ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος τῆς Εὐρυτανίας, περιοχῆς ἔνθα οὐδὲν παλαιοχριστιανικὸν μνημεῖον ἐγνωρίζομεν μέχρι τοῦδε. Ὁ ναὸς οὗτος τοῦ Ἁγίου Λεωνίδη παρέχει σημαντικὰς ἐνδείξεις καὶ πληροφορίας ὄχι μόνον περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς στάθμης τῆς περιοχῆς καὶ τῶν σχέσεών της μὲ ἄλλα κέντρα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, τοὺς θεσμοὺς καὶ τὴν γλῶσσαν.

12. ΤΡΙΚΚΗ

Κατὰ τὰς ἐνεργηθείσας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δ. Θεοχάρη ἐφετινὰς ἀνασκαφὰς διεπιστώθη ἡ παρουσία ἐν Τρικάλοις (τόσον εἰς τὸν χῶρον τῶν ἀνασκαφῶν ὅσον καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ) πλουσίων στρωμάτων κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων. Οὕτω ἐντὸς τάφρου ἀνευρέθησαν κεραμεικὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, εἰς τυχαίαν δὲ σκαφὴν κατὰ τὴν ἀνόρυξιν βόθρου, εἰς ἀπόστασιν 200 μ. βορειότερον, ἀπεκαλύφθησαν ἀποθέται ἑλληνιστικῶν χρόνων, πιθανώτατα αὐτοῦ τοῦ Ἀσκληπιείου, ὡς συνάγεται ἔκ τινων ἐνδείξεων.

Εἰκ. 70. Ὑπομυκηναϊκὸν ἀγγεῖον ἐκ Τρίκκης.

Σημαντικὰ ἦσαν ἐπίσης τὰ μυκηναϊκὰ καὶ τὰ προμυκηναϊκὰ εὑρήματα: Ἐκ ταφῆς ἐντὸς ὑπερμεγέθους πίθου προέρχεται ἀγγεῖον τοπικοῦ μὲν πρωτογεωμετρικοῦ σχήματος, κοσμούμενον ὅμως διὰ καθαρῶς «μυκηναϊκῶν» θεμάτων (εἰκ. 70). Πολλὰ ἐξ ἄλλου ἦσαν τὰ ὑστεροελλαδικὰ ὄστρακα ἀγγείων (εἰκ. 71) καὶ τὰ παλαιότερα μεσοελλαδικὰ καὶ πρωτοελλαδικά, δι᾽ ὧν πιστοῦται ἡ ὕπαρξις αὐτόθι συνοικισμοῦ ἀπὸ τῶν μέσων τοὐλάχιστον τῆς 3ης π.Χ. χιλιετηρίδος

Εἰκ. 71. Ὄστρακα μυκηναϊκῶν ἀγγείων ἐκ Τρίκκης.

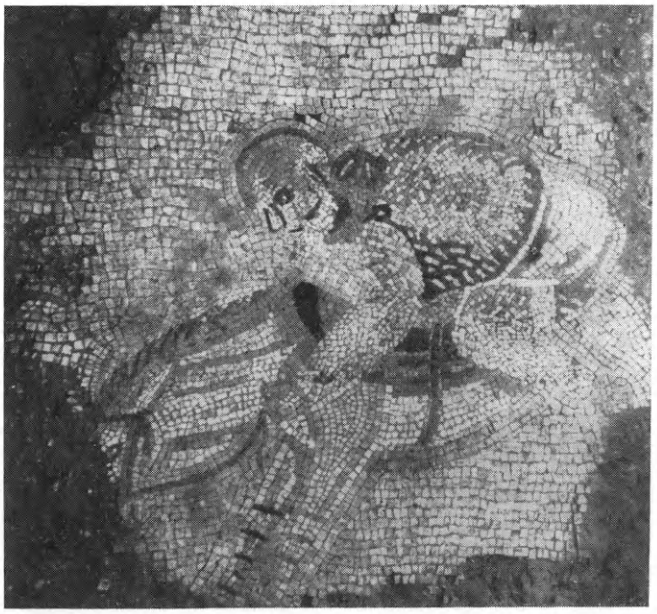

Εἰκ. 72. Ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου μεγάλου ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος.

Πρὸ πάντων τὰ μυκηναϊκὰ λείψανα ἔχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἐπειδὴ ἀποτελοῦν ἔμμεσον ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως μυκηναϊκοῦ κέντρου, τὸ ὁποῖον ἡ ἀρχαία ἐπικὴ παράδοσις θεωρεῖ καθέδραν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὑπὸ τὴν προσωπικήν του ὑπόστασιν ὡς βασιλέως τῆς Τρίκκης.

Εἰκ. 73. Ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου μεγάλου οἰκοδομήματος ρωμαϊκῶν χρόνων.

Συνεχίσθη ἐπίσης ἐφέτος μὲ ἐξαίρετα ἀποτελέσματα ἡ ἔρευνα τοῦ μεγάλου δημοσίου κτηρίου τῶν πρωίμων ρωμαϊκῶν χρόνων, εἰς τὸν πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἀνοικτὸν χῶρον.

Εἰς βάθος 2 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ἀπεκαλύφθησαν ψηφιδωτὰ δάπεδα ἐξόχου τέχνης, κοσμούμενα διὰ γεωμετρικῶν μὲν σχεδίων κατὰ τὰ κράσπεδα (δικτυωτῶν καὶ ἀβακωτῶν ποικιλμάτων, μαιάνδρων, σπειρῶν κλπ.), κατὰ τὸ μέσον δὲ καὶ δι᾽ ἀνθρωπίνων μορφῶν ἐντὸς πλαισίων, περιβαλλομένων ὑπὸ μικροτέρων πλαισίων μὲ κάνιστρα πλήρη καρπῶν, ἰχθύων κτλ.

Τὸ ἀνασκαφὲν τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου αἰθούσης ἀγνώστου μήκους, πλάτους δὲ 10.45 μ. ἐσωτερικῶς, κοσμεῖται διὰ παραστάσεως διονυσιακοῦ, πιθανῶς, χαρακτῆρος. Κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον φαίνεται ἀνὴρ γέρων, φαλακρὸς καὶ ἐνδεδυμένος μηλωτήν κεκυφὼς ἐπὶ καλπάζοντος ἡμιόνου (εἰκ. 72), ἐνῷ δεξιᾷ παρίσταται νέος ἐν ἡρωικῇ γυμνότητι (εἰκ. 73), χειρονομῶν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ γέροντος καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς συνεστραμμένην ταινίαν. Ἐλλείψει χώρου δὲν ἦτο δυστυχῶς δυνατὴ περαιτέρω

σκαφὴ καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἑρμηνεία τῆς παραστάσεως εἶναι προβληματική.

Ἡ σύνθεσις, τὸ σχέδιον καὶ ἡ τεχνικὴ ἐκτέλεσις εἶναι τελεία, ἀναμφιβόλως δὲ τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα εἶναι τὰ ὡραιότερα ἐκ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ἀποκαλυφθέντων καὶ ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ψηφιδωτῶν τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐν Ἑλλάδι.

Παρόμοια θέματα δὲν εἶναι βεβαίως ἀπίθανα διὰ τὸν ξενῶνα ἢ ἀνάλογα κτήρια τοῦ Ἀσκληπιείου· πάντως ὅμως πρὸ τῆς ὁλοκληρώσεως τῶν ἀνασκαφῶν δὲν εἶναι δυνατὴ ἀσφαλὴς ἑρμηνεία τοῦ πολυτελοῦς αὐτοῦ καὶ ἀσφαλῶς δημοσίου οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον ἐκόσμουν τὰ ψηφιδωτά.

13. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

Διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Δ. Λαζαρίδη συνεχίσθη κατὰ τὸ ἔτος 1958 ἡ ἔρευνα τῆς ἑλληνιστικῆς νεκροπόλεως, τῆς ἀνασκαπτομένης ἀπὸ τοῦ

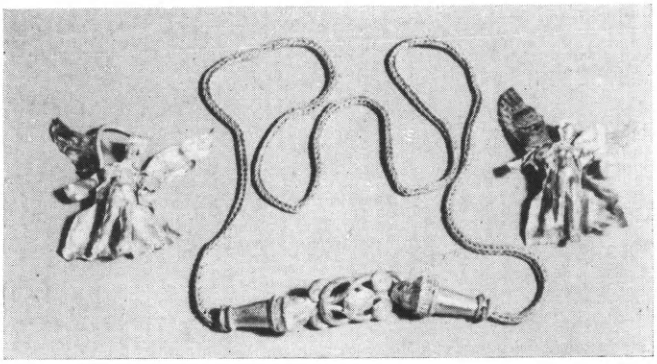

Εἰκ. 74. Περιδέραιον καὶ ζεῦγος ἐνωτίων ἐκ χρυσοῦ μὲ παράστασιν Νικῶν ἐκ τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως.

ἔτους 1956. Ἐφέτος ἀνευρέθησαν καὶ ἠρευνήθησαν ἕτεροι ἑκατὸν τριάκοντα τρεῖς τάφοι, ἅπαντες λαξευμένοι ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ ἀργιλώδους βράχου. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν εἶναι λακκοειδεῖς, ὑπάρχουν ὅμως καί τινες κιβωτιόσχημοι, ἐκτισμένοι διὰ πωροπλίνθων κατά τε τὸ σῶμα καὶ τὸ κάλυμμα. Ἀνευρέθησαν πρὸς τούτοις δύο μεγάλοι τάφοι ἐκ τῶν λεγομένων «μακεδονικῶν», μετὰ δρόμου, κλίμακος, προθαλάμου καὶ νεκρικοῦ θαλάμου.

Ἀξιόλογα καὶ πολυάριθμα ἦσαν τὰ εὑρήματα καὶ κατὰ τὸ

ἔτος τοῦτο. Ἡ σχηματισθεῖσα ἰδίᾳ συλλογὴ χρυσῶν κοσμημάτων παρουσιάζει μέγιστον ἐνδιαφέρον. Συνολικῶς ἀνευρέθησαν ἐννέα δακτύλιοι, τρία περιδέραια, τρεῖς κεντρικοὶ ψῆφοι περιδεραίου, τρεῖς ὀβολοὶ καὶ πολλὰ λεπτὰ φύλλα χρυσοῦ. Τὸ περιδέραιον τῆς εἰκόνος 74 ἀποτελεῖται ἐκ λεπτοτάτης ἁλύσου, λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα φέρουν λεοντοκεφαλὰς καὶ ὡραῖον κό-

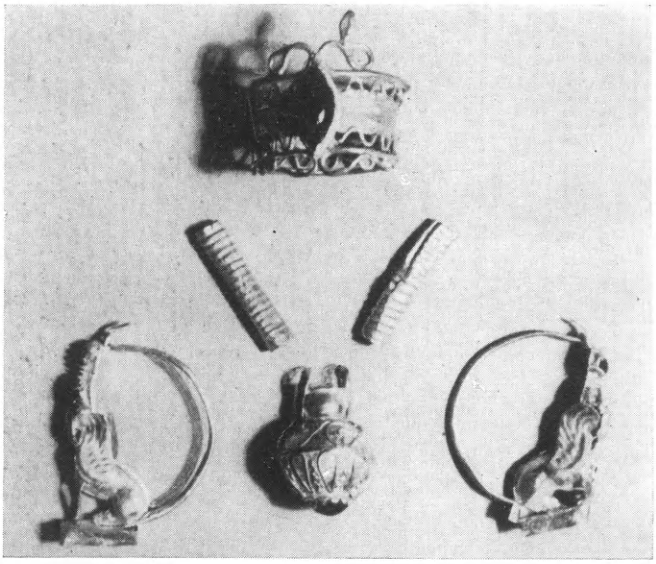

Εἰκ. 75. Χρυσᾶ κοσμήματα ἐκ τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως.

σμημα ἐκ πλοχμοῦ. Ἐντὸς τοῦ ἰδίου τάφου περισυνελέγη καὶ ζεῦγος χρυσῶν ἐνωτίων μὲ παράστασιν Νικῶν ἐν πτήσει (εἰκ. 74).

Ἐντὸς ἑτέρου τάφου ἀνευρέθησαν τὰ χρυσᾶ κοσμήματα τῆς εἰκόνος 75. Τὰ ἐνώτια φέρουν παράστασιν σφιγγῶν, ἄνω τῶν κεφαλῶν τῶν ὁποίων ὑπάρχουν λίθοι ἐρυθροῦ χρώματος. Ὁ δακτύλιος φέρει ἐπίσης λίθον ἐρυθροῦ χρώματος καὶ διακόσμησιν διὰ χονδροῦ χρυσοῦ σύρματος, τὰ ἄκρα τοῦ ὁποίου διαμορφοῦνται εἰς δύο ὄφεις. Λίαν ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ κοσμήματος (breloque), σχήματος ἀμφορίσκου, τῆς εἰκόνος 75. Διὰ λεπτοῦ χρυσοῦ σύρματος (filligrane) σχηματίζονται φυλλοστοιχίαι, γραμμικὰ κοσμήματα, ὡς καὶ βλαστὸς μετὰ φύλλων κισσοῦ, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔχει τεθῆ σμάλτον ἀνοικτοῦ πρασίνου χρώματος.

Ἐκ τῶν ὑπολοίπων ἐνωτίων, ἓν ζεῦγος φέρει κεφαλὰς αἰγός, ἕτερον ἐρωτιδεῖς, τὰ δύο δὲ ζεύγη τῆς εἰκόνος 76 ἀποτελοῦνται ἐκ περιεστραμμένου σύρματος, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα καταλήγουν εἰς λεοντοκεφαλάς.

Ἐντὸς ἄλλων τάφων ἀνευρέθη μικρὸν περιδέραιον ἀποτελούμενον ἐκ χρυσῶν ψήφων, σχήματος ἀστραγάλου, ὅπως καὶ δύο

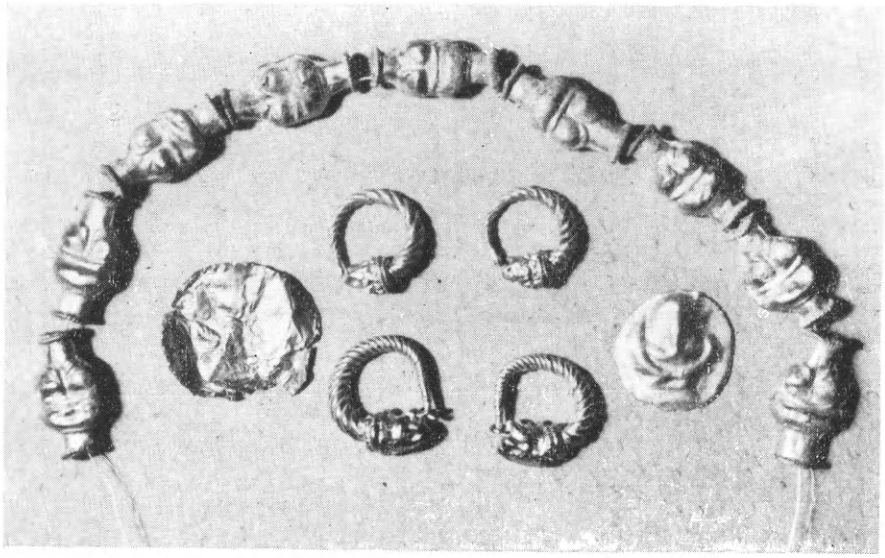

Εἰκ. 76. Περιδέραιον, δύο ζεύγη ἐνωτίων καὶ δύο χρυσοῖ ὀβολοὶ ἐκ τάφων τῆς Ἀμφιπόλεως.

χρυσοῖ ὀβολοί (εἰκ. 76). Ἐκ τούτων ὁ εἷς φέρει ἐλαφρῶς ἔκτυπον πρόσωπον, ὁ ἕτερος δὲ κηρύκειον μετὰ πτερύγων.

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων δακτυλίων πλέον ἀξιόλογοι εἶναι δύο, φέροντες καὶ δακτυλιολίθους. Ἐκ τούτων ὁ εἷς ἔχει κεφαλὴν γυναικός, ὡραιοτάτης τέχνης, ὁ δὲ ἕτερος παράστασιν Ἀθηνᾶς.

Πρὸς τούτοις ἀνευρέθησαν εἰς διαφόρους τάφους πολλὰ μικρὰ ἄνθη ἐκ πηλοῦ, ἐπίχρυσα ἢ διατηροῦντα ζωηρὰ χρώματα καὶ ἀνήκοντα εἰς διαλυθέντας ἀνθοστεφάνους, ἓξ πήλινα πλακίδια μὲ ἐπιχρύσους ἀναγλύφους παραστάσεις ὁπλιτῶν, ὡς καὶ ἀργυροῦν κάλυμμα πυξίδος, φέρον εἰς τὸ μέσον ἐπίχρυσον προτομὴν Ἀρτέμιδος. Ἐκ τῶν πλέον δὲ ἀξιολόγων εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο μικρὸν πήλινον πλακίδιον ὀρθογωνίου σχήματος (διαστάσεων

0.10×0.10). Ἐπ' αὐτοῦ ἔχουν ἐπικολληθῆ εἰς δύο παραλλήλους σειρὰς δύο κεφαλαὶ γυναικῶν ἐκ πηλοῦ, ἑκατέρωθεν τῶν ὁποίων ἄνω μὲν δύο προσωπεῖα ἀνδρῶν, κάτω δὲ δύο γυναικῶν. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ πλακιδίου καλύπτεται ὑπὸ ἀνοικτοῦ κυανοῦ χρώματος, αἱ

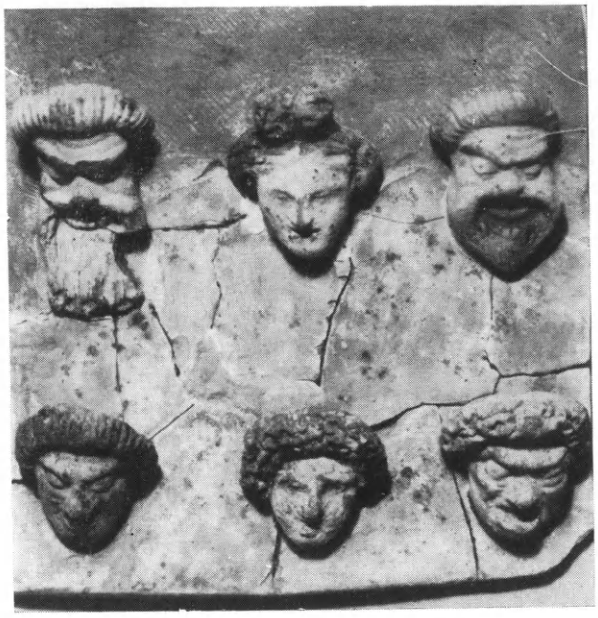

Εἰκ. 77. Πλακίδιον μετὰ μικρῶν πηλίνων προσωπείων ἐκ τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως.

δὲ κεφαλαὶ καὶ τὰ προσωπεῖα διατηροῦν θαυμασίως τὴν πολυχρωμίαν των (εἰκ. 77).

Πολυάριθμα εἶναι ἐπίσης τὰ ἀνευρεθέντα πήλινα ἀγγεῖα, μελαμβαφῆ ἢ ἐρυθρόμορφα. Μεταξὺ τούτων τὸ πλέον ἀξιόλογον εἶναι ἐρυθρόμορφος κρατὴρ—ὕψ. 0.26—τοῦ τύπου Kertsch, μὲ παράστασιν ἐφίππου, πλήττοντος διὰ τοῦ ἀκοντίου ἀνορθούμενον γρῦπα. Κατὰ τὴν ἔρευναν τάφων τινῶν περισυνελέγησαν καὶ ὑάλινα ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων καὶ ἐποχῶν, ἄλλα ἐκ λευκῆς καὶ καὶ ἄλλα ἐκ χρωματιστῆς ὑάλου (εἰκ. 78).

Πλουσία ἦτο καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ συλλογὴ τῶν εἰδωλίων, ἅτινα παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν τύπων: Ἐρωτιδεῖς, νεκρικοὶ δαίμονες, ἐρωτιδεὺς ἐπὶ δελφῖνος, σάτυροι, ἔφηβοι, πλαγ-

γόνες, εἰδώλια Τελεσφόρου, γυναικῶν, ζώων, ὁμοιώματα καρπῶν κλπ. Μερικὰ δείγματα τῶν εἰδωλίων τούτων δίδει ἡ εἰκὼν ἀριθ. 79.

Ἐν τέλει εἰς τὸν προθάλαμον τοῦ «μακεδονικοῦ» τάφου ἀνευρέθησαν τέσσαρες ἐνεπίγραφοι ἐπιτύμβιοι στῆλαι, φέρουσαι ἐνδιαφερούσας ἀναγλύφους παραστάσεις τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος.

Εἰκ. 78. Ὑάλινα ἀγγεῖα ἐκ τάφων τῆς Ἀμφιπόλεως.

Διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο διενηργήθησαν μικρᾶς ἐκτάσεως ἔρευναι καὶ ἐκτὸς τῆς νεκροπόλεως, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως. Διηνοίχθησαν εἰς διάφορα σημεῖα ἓξ δοκιμαστικαὶ τάφροι, ἀποσκοποῦσαι ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν στρωμάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν οἰκοδομῶν. Πράγματι ἀνευρέθησαν θεμέλια οἰκοδομῶν, δύο τμήματα μικρῶν ἡμικιονίσκων ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, καὶ μέγα δωρικὸν ἐπιστύλιον ἐκ μαρμάρου, λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, μήκους 2.525 μ., ὕψους 0.47 μ. καὶ πλάτους 0.65 μ.

Ἡ ὕπαρξις ἐκεῖ που πλησίον σπουδαίας δημοσίας οἰκοδομῆς εἶναι πολὺ πιθανή.

Εἰκ. 79. Πήλινα εἰδώλια ἐκ τάφων τῆς Ἀμφιπόλεως.

14. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Διὰ τοῦ ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Στ. Πελεκανίδη ἐνηργήθη εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον τῶν Φιλίππων ἀνασκαφὴ πρὸς ἀποκάλυψιν παλαιοχριστιανικῶν κτισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπεσημάνθησαν κατὰ τὸ 1957.

Εἰς ἀπόστασιν 30 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς ἀπεκαλύφθη τμῆμα μεγαλοπρεποῦς κτηρίου, προσηνατο-

λισμένου ἀπὸ Δ. πρὸς Α. Ἀνεσκάφησαν τρία διαμερίσματα ἐκ Ν. πρὸς Β., ἤτοι κατὰ πλάτος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι διεσώθησαν εἰς ὕψος 1.50 μ. περίπου (εἰκ. 80).

Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν εἰκάζεται ὅτι ἀπετέλει εἶδος προδόμου τοῦ ἐκτεινομένου πρὸς Α. μεγάλου κτηρίου, εἶναι δ' ἐπεστρωμένον διὰ μαρμαροθετήματος εἰς σχέδιον ψαροκοκκάλου καὶ εἰς συνεχόμενα τετράγωνα ἐκ πολυχρώμων ὀρθογωνίων καὶ τετραγώνων

Εἰκ. 80. Τὰ πρὸς Α. τῆς ἀγορᾶς εὑρεθέντα διαμερίσματα παλαιοχριστιανικοῦ κτηρίου.

μαρμαρίνων πλακιδίων. Ὁ χῶρος ἢ τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἐπικοινωνεῖ διὰ μεγάλης εἰσόδου ἀνοιγομένης εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου πρὸς τὸ κύριον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται πρὸς Α. ὑπὲρ τὰ 50 μ. καὶ ἀπολήγει εἰς μεγάλην κόγχην. Ἐπειδὴ εἰς τὴν πρωταρχικὴν αὐτὴν κόγχην ἐγγράφεται συγκεντρικῶς ἑτέρα πολὺ μικροτέρα καὶ πολὺ μεταγενεστέρα, ὡς ἐκ τῆς τοιχοδομίας παρατηρεῖται, προσέτι δὲ εἰς τὸ κέντρον τῆς δευτέρας αὐτῆς μικρᾶς κόγχης εὑρέθη κατὰ χώραν κιονίσκος χρησιμεύων ἄλλοτε ὡς βάσις Ἁγ. Τραπέζης, ὁ ἀνασκάψας δέχεται, ὅτι καὶ ἡ μεγάλη κόγχη ὡς καὶ τὸ ὅλον οἰκοδόμημα ἀνήκουν εἰς παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν.

Τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν ἐνισχύει καὶ ἡ εὕρεσις πλήθους ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, πολλῶν κατὰ χώραν, φερόντων ὡς διάκοσμον σταυροὺς καὶ ἄλλα χριστιανικὰ σύμβολα καὶ κοσμήματα (εἰκ. 81).

Κατὰ τὸ ΒΔ. τμῆμα τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ὡς προδόμου χαρακτηρισθέντος διαμερίσματος ἀνοίγεται θύρα, ἥτις ὁδηγεῖ εἰς ἕτερον διαμέρισμα (εἰκ. 82). Τούτου ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ ὁρίζεται διὰ στυλοβάτου, φέροντος κατὰ κανονικὰ διαστήματα, ἐξ ἴσου ἀπέ-

Εἰκ. 81. Παλαιοχριστιανικὰ θωράκια τοῦ ἀνασκαπτομένου κτηρίου τῶν Φιλίππων.

χοντα ἐκ τῶν ἄκρων αὐτοῦ, τετραγώνους ἀκατεργάστους ἐπιφανείας, ἐφ' ὧν ἐπεκάθηντο πεσσοί. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τὸ διαμέρισμα τοῦτο περιορίζεται διὰ τριβήλου, τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν κατὰ χώραν ὁ στυλοβάτης μετὰ τῶν βάσεων τῶν κιόνων, ἐν ᾧ οἱ κορμοὶ τῶν κιόνων ἔκειντο τεθραυσμένοι παρὰ τὸν στυλοβάτην.

Ἔναντι τῆς νοτίας θύρας ἀνοίγεται κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον ἑτέρα ἰσομεγέθης, ἥτις εἰσάγει εἰς ἐκτεταμένον διαμέρισμα, τοῦ ὁποίου ἀνεσκάφη μόνον τὸ δυτικὸν τμῆμα, διαπιστωθέντος ὅτι καὶ τοῦτο δυτικῶς περιωρίζετο διὰ κιονοστοιχίας. Διότι κατὰ προέκτασιν τοῦ στυλοβάτου τοῦ τριβήλου τοῦ παραπλεύρως δωματίου, με-

σολαβούσης παραστάδος εἰς σχῆμα Τ, ἀπεκαλύφθη ἕτερος στυλοβάτης μετὰ τριῶν βάσεων κιόνων κατὰ κανονικὰ διαστήματα. Ὁ στυλοβάτης οὗτος διακόπτεται ἀποτόμως καταστραφεὶς ὑπὸ τῶν μηχανικῶν μέσων καλλιεργείας.

Βορείως τῆς μεγάλης κόγχης τοῦ περιγραφέντος κτηρίου διεπιστώθη συγκρότημα κτισμάτων. Ἐκ τούτων ἀνεσκάφησαν δύο

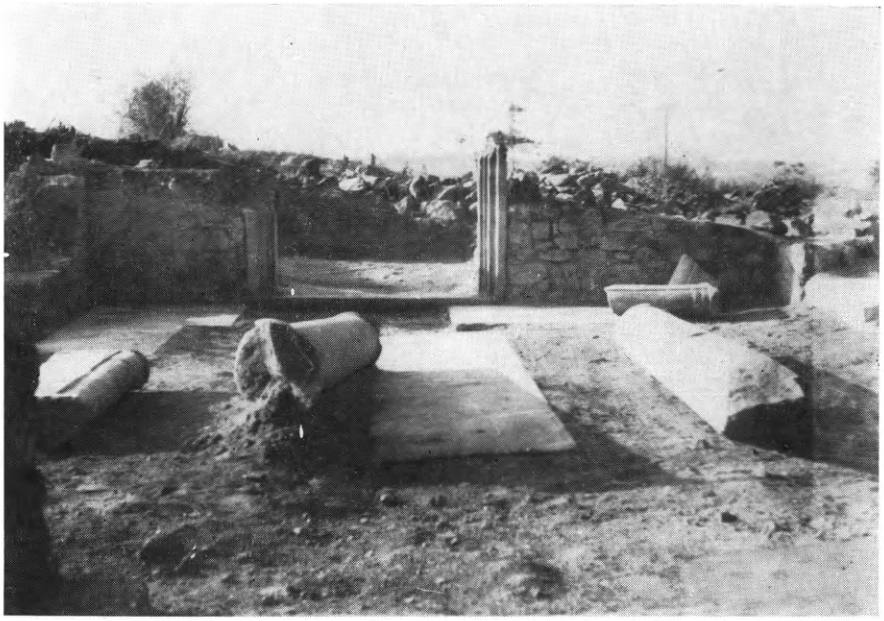

Εἰκ. 82. Τὸ πρὸς Β. τοῦ προδόμου διαμέρισμα τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ κτίσματος τῶν Φιλίππων.

διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα πρὸς τὸ παρὸν φαίνονται ὡς ἀνεξάρτητα ἀλλήλων, ἀλλ', ὡς ὑποθέτει ὁ ἀνασκάψας, ἡ περαιτέρω ἔρευνα θὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἐπικοινωνοῦν μεταξύ των ὡς καὶ μεθ' ἑτέρων διαπιστωθέντων μὲν μὴ ἀνασκαφέντων ὅμως εἰσέτι.

Τὸ πρῶτον τῶν διαμερισμάτων τούτων (εἰκ. 82), τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι διατηροῦνται εἰς ὕψος 3.40 μ. φέρει ποικίλας ὑδραυλικὰς ἐγκαταστάσεις, ὡς σωληνώσεις ἐκ μολύβδου, αἱ ὁποῖαι, εἰσχωροῦσαι διὰ τῶν παχέων τοίχων καὶ ἄδηλον εἰσέτι πόθεν προερχόμεναι, καταλήγουν εἰς δύο μικρὰς παραλλήλους δεξαμενάς, αἵτινες πάλιν διὰ μολυβδίνου ἀγωγοῦ κυκλικῆς διατομῆς ἐπικοινωνοῦν πρὸς

πιθοειδῆ ἐκ κουρασανίου λεκάνην προσκεκολλημένην ἐπὶ τοῦ στηθαίου τῆς μιᾶς τῶν δεξαμενῶν. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο φέρει κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν θύραν, ἥτις ἄγνωστον ἀκόμη ποῦ ὁδηγεῖ.

Τὸ ἕτερον διαμέρισμα, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι διατηροῦνται ὁμοίως εἰς ὕψος 3.30 μ. εἶναι τετράγωνον ἔχον τὸ δάπεδον ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων τετραγώνων μαρμαρίνων πλακῶν. Τὸν

Εἰκ. 83. Τετράγωνον διαμέρισμα μετὰ ὑδραυλικῶν ἐγκαταστάσεων Β τοῦ κεντρικοῦ οἰκοδομήματος τῶν Φιλίππων.

ἀνατολικὸν τοῖχον καὶ εἰς ὕψος 0.60 μ. διατρυπᾷ μολύβδινος κυκλικῆς διατομῆς σωλήν· κάτωθεν αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιος μαρμαρίνη λεκάνη τοποθετημένη χθαμαλώτερον τοῦ δαπέδου εἰς τρόπον ὥστε πέριξ αὐτῆς σχηματίζεται αὖλαξ πλάτους 0.07 μ. Κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἀνοίγεται πύλη, ἥτις διὰ τριῶν βαθμίδων ὁδηγεῖ εἰς ἕτερον διαμέρισμα.

Μεταξὺ τῶν κατακρημνισμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο πλῆρες τὸ κτίσμα τοῦτο ὡς καὶ τὸ προηγούμενον, εὑρέθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, θωράκια, κίονες, κιονόκρανα καὶ μεγάλα τεμάχια πλινθοδομῆς.

15. ΒΕΡΓΙΝΑ

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1958 συνεχίσθη διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Μ. Ἀνδρονίκου ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης, ἡ ὁποία εἶχε διακοπῆ ἐπὶ τετραετίαν. Ἀνεσκάφησαν πέντε τύμβοι (Ν, Ξ, Ο, Π καὶ Ρ), ὧν οἱ τέσσαρες κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ νεκροταφείου, ὁ δὲ πέμπτος (Π) κατὰ τὸ κέντρον αὐτοῦ. Ὁ τελευ-

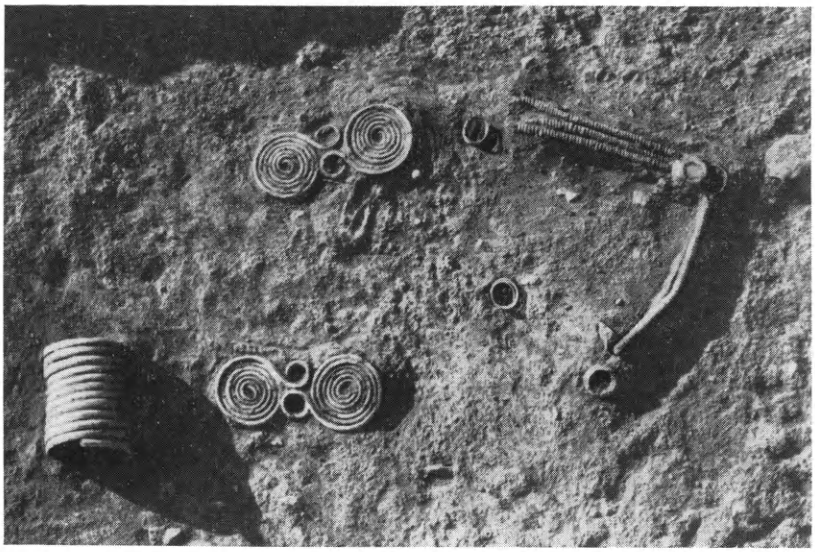

Εἰκ. 84. Ταφὴ γυναικὸς μετὰ κοσμημάτων ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης.

ταῖος οὗτος ἀπέδωσεν ὄστρακα μόνον προϊστορικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν ἀγγείων· διότι, ὧν κατ' ἀρχὰς ταφικὸς τύμβος, ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους καὶ ἐν συνεχείᾳ ἠρευνήθη ὑπὸ τυμβωρύχων, οἱ ὁποῖοι ἀνετάραξαν τὰς ταφὰς ἀμφοτέρων τῶν ἐποχῶν.

Ἐκ τῶν ὑπολοίπων τεσσάρων τύμβων οἱ ὑπὸ στοιχεῖα Ξ καὶ Ο δὲν παρουσίασαν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, εἰς ἣν κατάστασιν εὑρίσκοντο. Διότι ἀμφότεροι εἶχον χάσει ἐκ τῆς ἀρώσεως σημαντικὸν μέρος τοῦ ὕψους των, ὁ δὲ Ο εἶχε προσέτι ἀνασκαφῆ κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ τῶν χωρικῶν. Ἐν τούτοις καὶ εἰς τούτους ἀνευρέθησαν ἀρκετὰ ἀγγεῖα καὶ ἄλλα χαλκᾶ κοσμήματα. Εἰς τὸν Ξ μάλιστα ὑπὸ τὸ καταστραφὲν τμῆμα τύμβου ὑπῆρχε ταφὴ γυναικὸς μὲ

πλουσιώτατον κόσμον χαλκῶν, χρυσῶν καὶ ἠλεκτρίνων κοσμημάτων (εἰκ. 84). Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ διατήρησις πολυαρίθμων χαλκῶν tutuli — «κουμπιῶν» — εἰς τὴν θέσιν τῆς ζώνης (εἰκ. 85), οἱ ὁποῖοι δίδουν σαφῆ εἰκόνα τῆς χρήσεώς των ὡς κοσμημάτων τοῦ κέντρου τῆς ζώνης καὶ ἐπιτρέπουν νὰ φαντα-

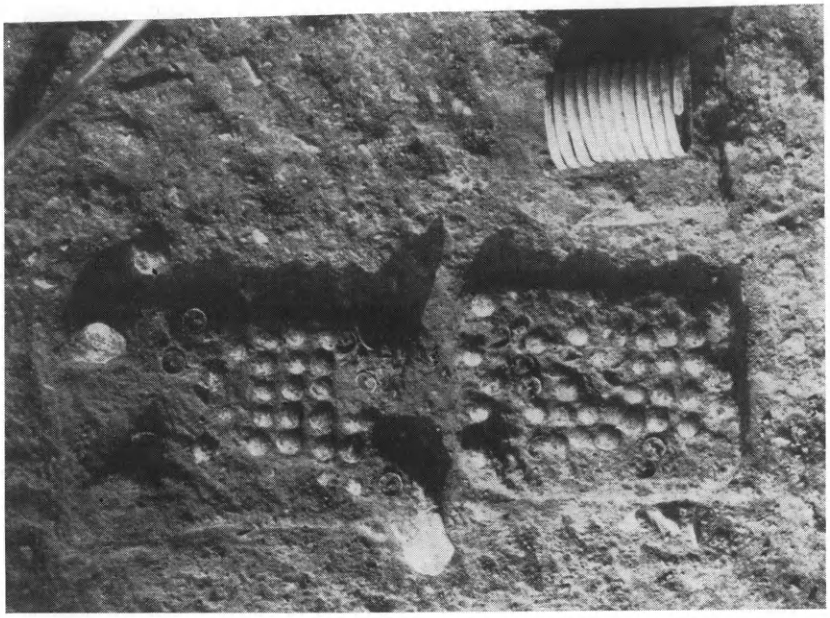

Εἰκ. 85. Ταφὴ γυναικὸς μετὰ κοσμημάτων καὶ κομβίων ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης.

σθῶμεν τὴν λαμπρὰν ἐντύπωσιν, ἣν θὰ προὐκάλουν εἰς τὸν θεατὴν τῆς φερούσης τοιαύτην ζώνην γυναικός.

Ἀλλὰ τῶν ὑπὸ στοιχεῖα Ν καὶ Ρ τύμβων ἡ ἔρευνα ὑπῆρξεν ἐξόχως ἀποδοτική. Ὁ τύμβος Ν, διαμέτρου 16 μ. περίπου καὶ ὕψους 1.70 μ., ἀνασκαφεὶς τελείως, ἀπεδείχθη περιέχων πλέον τῶν 20 ταφῶν, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον 55 ἀγγεῖα καὶ πλέον τῶν 100 χαλκῶν, χρυσῶν, σιδηρῶν καὶ ἠλεκτρίνων ἀντικειμένων (κοσμημάτων καὶ ὅπλων). Τὰ ἀγγεῖα εἶναι χειροποίητα τῆς πρωίμου σιδηρᾶς ἐποχῆς ὡς καὶ πρωτογεωμετρικὰ μὲ κόσμησιν ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων, ἐφαπτομένων ρόμβων κλπ. Ἕν, ἐγχωρίου κατασκευῆς «ἀρτόσχημον» ὑπομυκηναϊκοῦ σχήματος ἀγγεῖον, ὑποδεικνύει τὴν ὑψη-

λὴν χρονολογίαν τοῦ τύμβου. Ἀλλὰ περισσότερον σημαντικὰ εἶναι τὰ πορίσματα, τὰ ὁποῖα συνάγονται διὰ τὰ ταφικὰ ἔθιμα, τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀκόμη κατάστασιν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἡ ἀνεύρεσις τῶν κοσμημάτων—κυρίως χαλκῶν—εἰς τὴν ἀκριβῆ των θέσιν ἐπιτρέπει τὴν πιστὴν ἀναπαράστασιν τῆς γυναικείας ἐν-

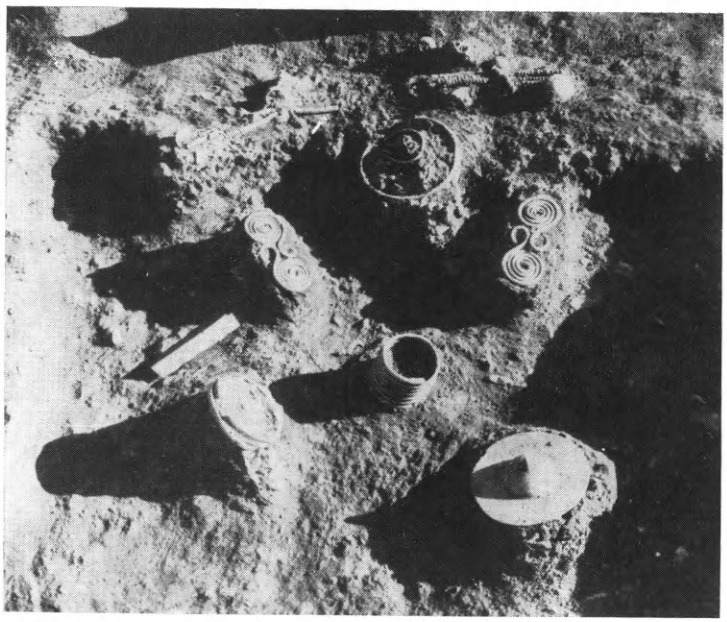

Εἰκ. 86. Γυναικεία ταφὴ μετ' ὀμφαλοσχήμου δίσκου ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης.

δυμασίας καὶ ὁδηγεῖ εἰς συσχέτισιν πρὸς γνωστὰ εὑρήματα τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν τὴν ἀνεύρεσιν χαλκοῦ «ὀμφαλοῦ» (Schield - boss) (εἰκ. 86) εἰς τὸ μέσον γυναικείας ταφῆς, ἐξ οὗ μετὰ βεβαιότητος δίδεται ἀπάντησις εἰς τὸ ἀπὸ μακροῦ ἀνοικτὸν πρόβλημα τῆς χρήσεως τῶν ὀμφαλοσχήμων τούτων δίσκων.

Ὁ τύμβος Ρ περιεβάλλετο ὑπὸ λιθίνης κρηπῖδος (εἰκ. 87) κατὰ τὴν γνωστὴν ὁμηρικὴν περιγραφήν, εἶχε δὲ διάμετρον 14 μ. καὶ ὕψος 1 μ. περίπου. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθησαν περὶ τὰς 10 ταφαί, ὧν δύο ἐντὸς πίθων. Ἡ ὕπαρξις πρωτογεωμετρικῶν ἀγγείων καὶ εἰς αὐτὸν μαρτυρεῖ τὴν ὑψηλὴν χρονολογίαν του. Διότι, παρὰ τὰς περὶ

τοῦ ἀντιθέτου γνώμας τοῦ Desborough, ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Βεργίνης προκύπτει ὅτι ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἀκολουθεῖ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἄνευ διακοπῆς τὸν ὑπομυκηναϊκόν. Τὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερα ἢ εἰς τὸν τύμβον Ν καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὕπαρξιν περιβόλου, ὅστις λείπει ἀπὸ τὸν τύμβον Ν, ὑποδηλοῖ διαφοράν, κοινωνικὴν ἢ ἄλλην δὲν εἶναι

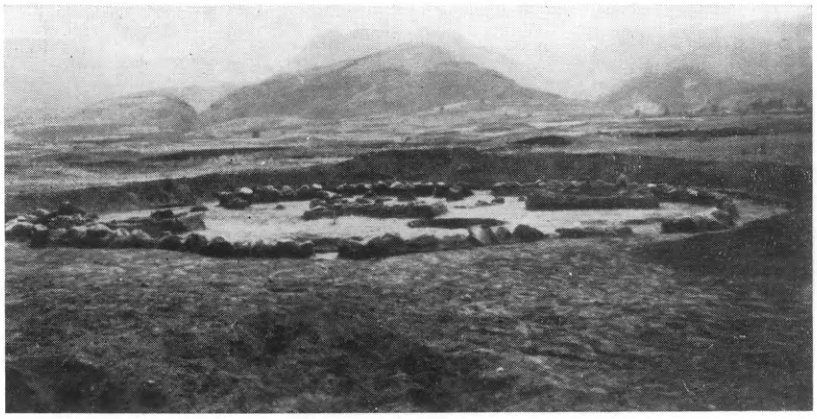

Εἰκ. 87. Ἄποψις τοῦ τύμβου Ρ τῆς Βεργίνης.

εὔκολον νὰ εἴπωμεν, μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν, εἰς ἃς ἀνῆκον οἱ δύο οὗτοι τύμβοι.

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τύμβου ἀνευρέθη σκελετὸς καλῶς διατηρούμενος ἔχων τὴν ἀριστεράν του χεῖρα κεκαμμένην ὑπὲρ τὴν κεφαλήν. Ἐκ νομίσματος, ἀποκειμένου παρ᾽ αὐτόν, χρονολογεῖται εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

Ἐν συνόλῳ ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ ἀπέδωσε 98 ἀγγεῖα, πλέον 150 χαλκῶν ἀντικειμένων, 3 σιδηρᾶ ξίφη, σιδηρᾶν μάχαιραν, 4 σιδηρᾶ μαχαιρίδια, 5 χρυσοῦς δακτυλίους κόμης, πολυαρίθμους ἠλεκτρίνας ψήφους περιδεραίων κλπ. καὶ ἐπέτρεψε τὴν συναγωγὴν πολλῶν πορισμάτων ἐπὶ προβλημάτων τεθέντων ἀπὸ τὰς προηγουμένας ἤδη ἀνασκαφικὰς περιόδους.

16. ΚΟΖΑΝΗ

Ἡ ἀπὸ τοῦ 1950 διακοπεῖσα ἀνασκαφὴ τῆς ἀρχαίας νεκροπόλεως ἐν Κοζάνῃ ἐπανελήφθη ἐφέτος διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Β. Καλ-

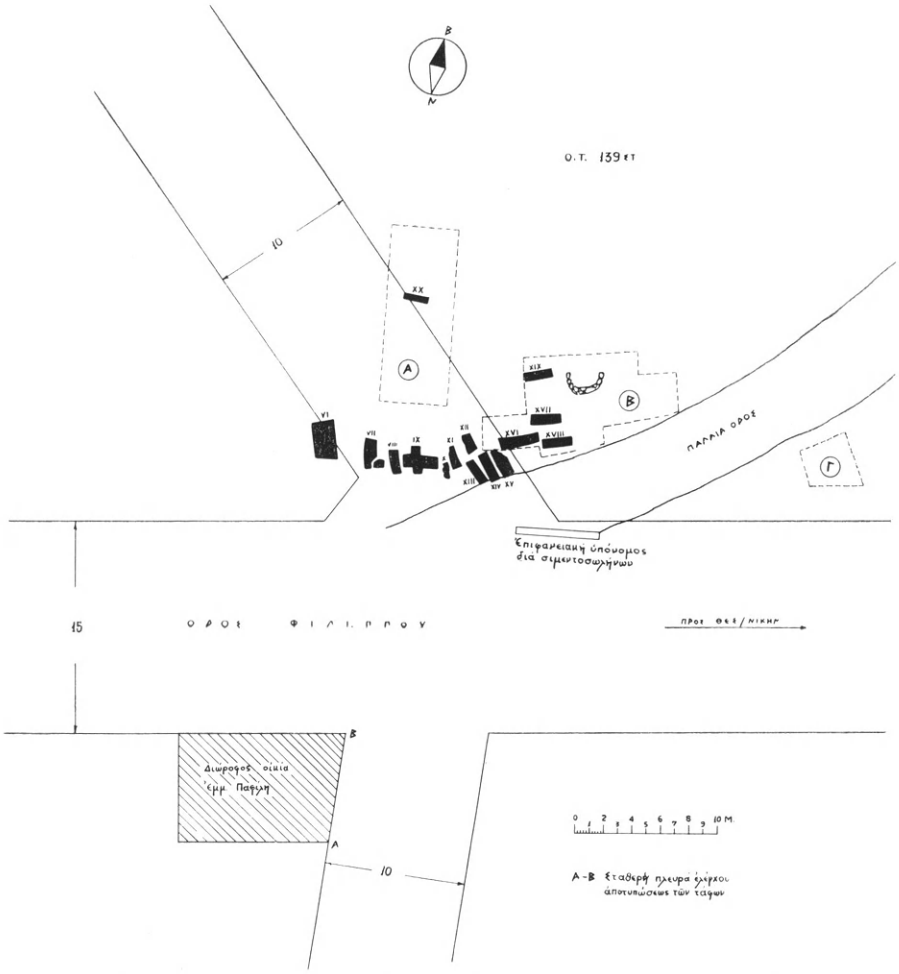

Εἰκ. 88. Σχεδιογράφημα περιοχῆς τῆς ἀρχαίας νεκροπόλεως τῆς Κοζάνης.

λιπολίτου. Ἡ ἔρευνα διεξήχθη πρὸς Β. καὶ ΒΑ. τῶν τάφων, οἵτινες εἶχον ἀποκαλυφθῆ προηγουμένως. Ἐντὸς τῶν τάφρων, αἱ ὁποῖαι διηνοίχθησαν μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους καὶ τῶν ὁποίων τὰ ὅρια σημειοῦνται διὰ διακεκομμένης γραμμῆς ἐπὶ τοῦ σχεδιογραφήματος τῆς εἰκόνος 88, ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες νέοι τάφοι, οἱ ὑπ' ἀριθ. XVII-XX (σχεδιογρ. εἰκ. 88). Ἐκ τούτων οἱ τάφοι

XVII καὶ XX εἶναι κατεσκευασμένοι μὲ κανονικὰς πλάκας κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς μέχρι τοῦδε γνωστοὺς τάφους τῆς Κοζάνης, ἀποτελουμένους ἐξ ἁπλῶν ἀβαθῶν λάκκων ἐσκαμμένων ἐντὸς τοῦ μα-

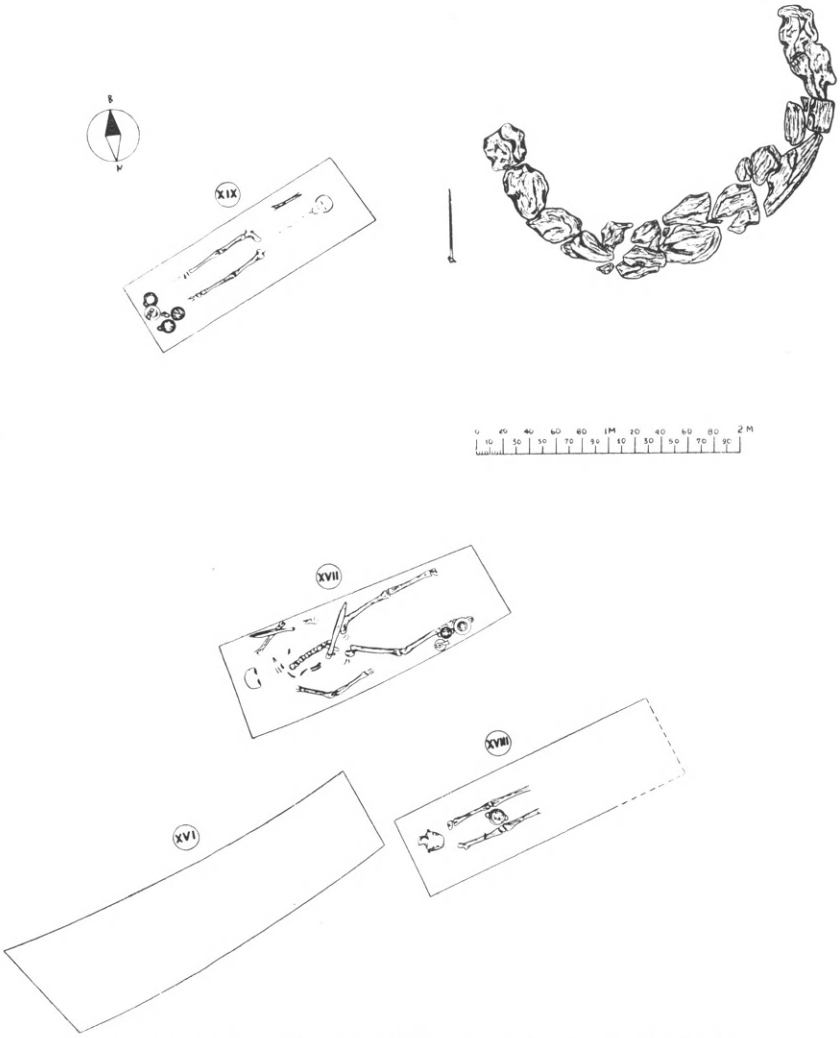

Εἰκ. 89. Σχεδιογράφημα τάφων τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. τῆς Κοζάνης.

λακοῦ βράχου καὶ περιβαλλομένων ἐνίοτε ὑπὸ σειρᾶς ἀργῶν λίθων, ἰδίως περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ.

Καὶ οἱ τέσσαρες νέοι τάφοι ἔχουν κατεύθυνσιν ἐκ Δ. πρὸς Α. ἀλλ᾽ ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ ἔκειτο εἴτε πρὸς Δ. (τάφος XVII, σχεδιογρ. εἰκ. 89) εἴτε πρὸς Α. (τάφος XIX, σχεδιογρ. εἰκ. 89). Οἱ τά-

φοι XIX καὶ XX ἀνῆκον εἰς γυναῖκας. Τὸ κάλυμμα τοῦ τάφου XX ἀποτελεῖται ἐκ πλακῶν σχιστολίθου, ἐνῶ τῶν ἄλλων θὰ ἦτο ξύλινον ἢ ἐκ κλάδων καὶ δὲν διετηρήθη. Τὰ πήλινα ἀγγεῖα εὑρέθησαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν νεκρῶν πλὴν μικροῦ ἀμφορέως τοῦ τάφου XX, τοποθετηθέντος παρὰ τὴν κεφαλήν. Σημαντικὸς διὰ

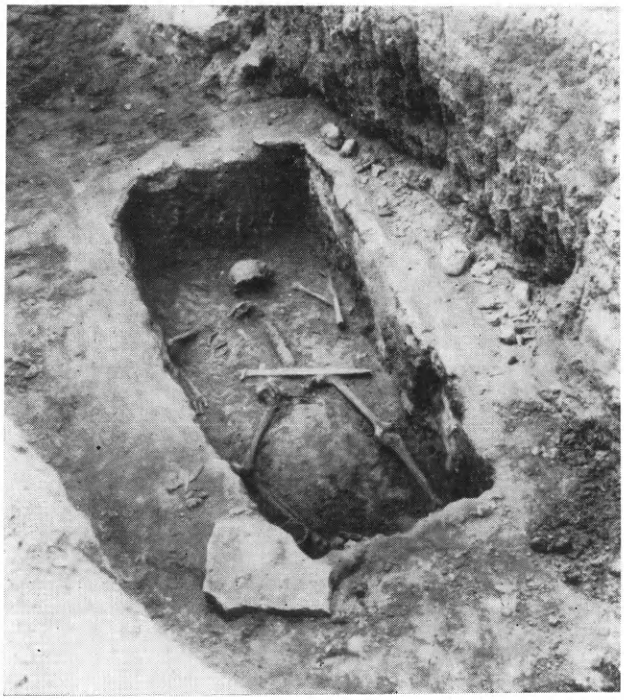

Εἰκ. 90. Τάφος XVII τῆς Κοζάνης.

τὴν ἐπιμελῆ κατασκευὴν καὶ τὰ κτερίσματα εἶναι ὁ τάφος XVII, ἀνήκων εἰς ἄνδρα πολεμιστὴν (εἰκ. 90) ταφέντα μετὰ τῶν ὅπλων του, ξίφους καὶ δύο δοράτων, ὡς καὶ μετὰ τριῶν ἀγγείων τοπικῶν ἐργαστηρίων, κώθωνος, σκύφου καὶ οἰνοχόης (εἰκ. 91 ἄνω). Ἐκ τοῦ σχήματος καὶ τῆς διακοσμήσεως τῶν ἀγγείων, τὰ ὁποῖα μιμοῦνται ἀττικὰ πρότυπα, προκύπτει ἡ χρονολόγησίς των εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος, ὅμοιον δὲ σκύφον περιεῖχε καὶ ὁ τάφος XVIII. Σημαντικὴ διὰ τὴν μελανόμορφον παράστασιν ἀνδρῶν εἰς στάσιν χορευτῶν, φερόντων ἐπὶ τοῦ στήθους γιρλάνδαν, εἶναι ἡ οἰνοχόη τοῦ τάφου XVII (εἰκ. 92).

Μεταξὺ τῶν κτερισμάτων τοῦ τάφου XIX συγκαταλέγεται ἀρυβαλλοειδὴς λήκυθος ἀττικὴ (εἰκ. 91 κάτω, εἰς τὸ κέντρον) χρησιμεύουσα ὡς χρονολογικὸν μαρτύριον πρὸς χρονολόγησιν τοῦ τάφου ἐντὸς τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Εἰκ. 91. Κτερίσματα τῶν τάφων XVII καὶ XIX.

Εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τοὺς τάφους ἐπίπεδον καὶ εἰς ἀπόστασιν 1 μ. δυτικῶς τοῦ τάφου XIX ἀπεκαλύφθη ὑπόλειμμα ἀρχαιοτέρου κτίσματος, ἐλλειψοειδοῦς σχήματος, μεγάλης διαμ. 2.60 μ., ἐξ ἀργῶν λίθων (εἰκ. 89 καὶ 93). Ἡ ἔρευνα τῆς ἐπιχώσεως ἀπέδωσεν εὐάριθμα ὄστρακα μυκηναϊκά, ὅμοια τῶν εὑρεθέντων τῷ 1950, ἀλλὰ καὶ ἄλλα χειροποιήτων ἀγγείων ἄνευ διακοσμήσεως ἢ μὲ γραμμικὴν ἀμαυρὰν διακόσμησιν (εἰκ. 94). Ἀπότμημα λιθίνης ἀξίνης, εὑρεθὲν ἐνταῦθα, ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ ἐλλειψοειδὲς κτίσμα ἀνήκει εἰς παλαιοτέραν ἐποχήν, τὴν νεολιθικὴν ἢ τὴν λιθόχαλκον. Ἡ διαταραχὴ ὅμως τῆς ἐπιχώσεως ἐκ τῶν ταφῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος

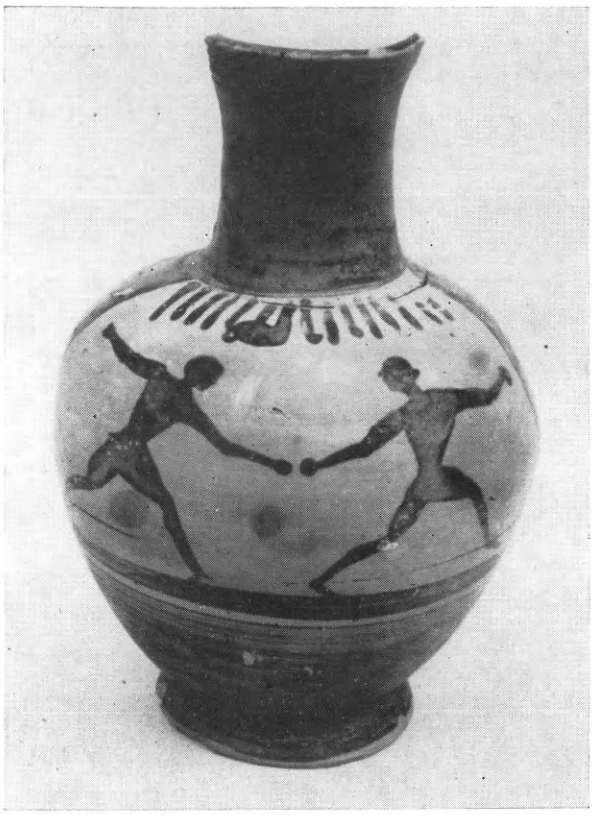

Εἰκ. 92. Οἰνοχόη τοῦ τάφου XVII.

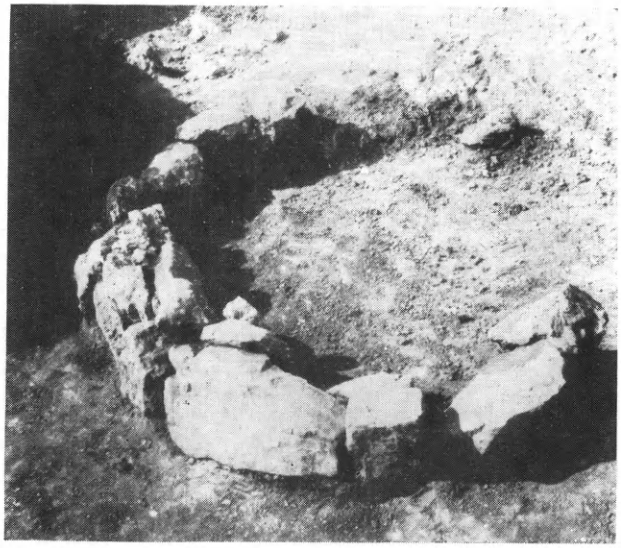

Εἰκ. 93. Προϊστορικόν (;) κτίσμα τῆς Κοζάνης.

δυσχεραίνει τὴν ἐπὶ τῇ βάσει στρωματογραφικῶν παρατηρήσεων διακρίβωσιν τῆς χρονολογίας.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐξετάθη περαιτέρω πρὸς Δ. τῶν τάφων, ἔνθα

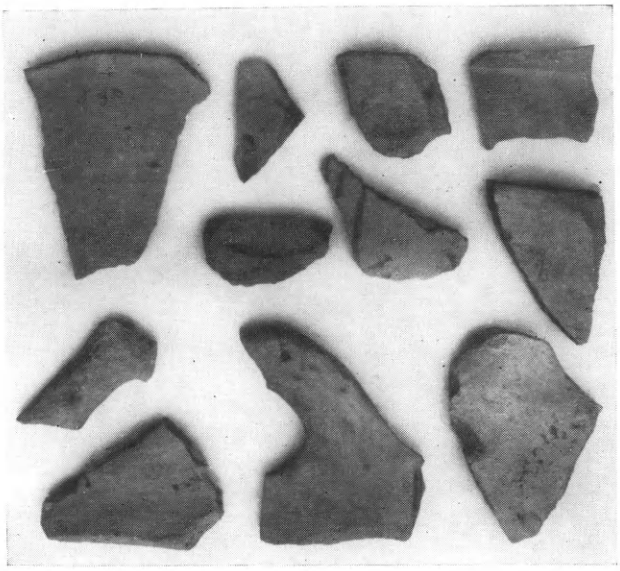

Εἰκ. 94. Προϊστορικὰ ὄστρακα ἐκ Κοζάνης.

διηνοίχθησαν δύο ἄλλαι τάφροι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὅμως δὲν εὑρέθησαν τάφοι, ἀλλὰ μεμονωμένα ὄστρακα ἀγγείων, κυρίως ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων νεωτέρων χρόνων.

17. ΔΩΔΩΝΗ

Διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Δ. Εὐαγγελίδη ἐγένετο ἐφέτος ἀνασκαφὴ εἰς δύο τομεῖς, ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν.

Εἰς τὸν πρῶτον ἀνεσκάφη τμῆμα μεταξὺ τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς καὶ τοῦ πρὸς Δ. αὐτῆς ναΐσκου, ὅπερ δὲν εἶχεν ἐξαντλητικῶς ἐξερευνηθῆ.

Ἀνεκαλύφθησαν ἐκεῖ τὰ θεμέλια ναΐσκου (εἰκ. 95 - 97), περίπου τετραγώνου (10×9.38), μὲ πρόναον βάθους 3.80 μ. καὶ κυρίως ναὸν 5×8.80 μ. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τοίχου τοῦ χωρίζοντος τὸν πρόναον ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ ἀπεκαλύφθη ὁ οὐδὸς θύρας (1.65×0.70),

φέρων κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς ἐκβαθύνσεις πρὸς ὑποδοχὴν ξυλίνου παραστάτου. Ἐσωτερικῶς τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἡ ἐπίχωσις εἴς τινα

Εἰκ. 95. Ἄποψις τοῦ νέου ναΐσκου τῆς Δωδώνης ἀπὸ ΝΑ.

σημεῖα ἦτο ἐκ χώματος φαιοῦ ὑπολεύκου καὶ ὑπ' αὐτὸ ἐξ ἐρυθρω-

Εἰκ. 96. Ἄποψις τοῦ ναΐσκου ἀπὸ ΝΔ.

ποῦ, προερχομένου πιθανῶς ἐκ διαλύσεως πλίνθων τοῦ ἄνωθεν τῶν θεμελίων τοίχου. Ἐντὸς τῶν χωμάτων εὑρέθησαν διάφοροι σφόν-

δυλοι κιόνων ἐκ τεφρομέλανος πωρώδους λίθου μὲ ραβδώσεις ἰωνικάς, εἷς δὲ ἐξ ἀσβεστολίθου ἄνευ ραβδώσεων καταλήγει εἰς ἐλαφρῶς ἐξέχον κυμάτιον (ὕψ. 0.36, διάμ. 0.59). Κατὰ τὸ ΒΔ. μέρος τοῦ νέου ναΐσκου ἀνευρέθησαν λείψανα τοίχου ἐκ δύο παρακειμένων δόμων. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ νέου ναΐσκου καὶ περὶ αὐτὸν ἀνευρέθησαν διάφορα χαλκᾶ ἀντικείμενα ὡς κεφαλαὶ ἥλων,

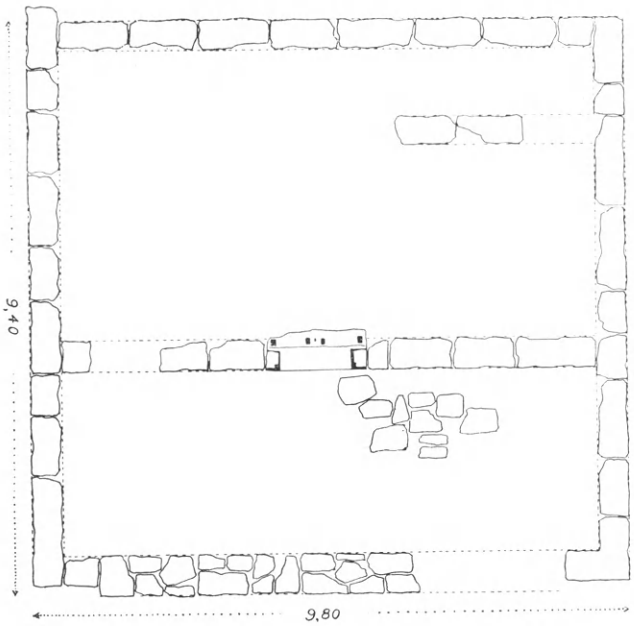

Εἰκ. 97. Κάτοψις τοῦ νέου ναΐσκου τῆς Δωδώνης.

κρίκοι, πόρπαι, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἐλάχιστα τεμάχια μελαμβαφῶν ἀγγείων καί τινα προϊστορικῶν μὲ ἐπίθετα πλαστικὰ δισκάρια καὶ ἁλυσσιδωτὴν ταινίαν, ὡς καὶ τεμάχιον πηλίνου εἰδωλίου γυναικός, ἐλάσματα χαλκᾶ μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν πλοχμῶν, χαλκοῦν ἔλασμα μὲ ἀνάγλυφον φυλλοφόρον κλάδον καὶ καρπόν, κυλινδρικὴ χαλκῆ λαβὴ μὲ ἀναγλύφους δακτυλίους. Παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον εὑρέθη βάσις μετ᾽ ἐκβαθύσματος πρὸς ὑποδοχὴν στήλης καὶ περὶ τὰ δύο μέτρα βορειότερον ἑτέρα ὁμοία.

Ἐκ τῶν πορπῶν μνημονευτέα μικρὰ φέρουσα ἐπὶ τοῦ τόξου διακόσμησιν τριγώνων μὲ διασταυρουμένας γραμμάς. Ἀνευρέθη

ἐπίσης καὶ τὸ ἄνω ἥμισυ πηλίνου ἀνθεμίου ἀκροκεράμου ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ μὲ λευκὸν ἐπίχρισμα.

Ἐκ τοῦ τμήματος τούτου περισυνελέγη καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς χαλκῶν νομισμάτων Ἐλαίας, Ἀμβρακίας, Ἠπείρου καὶ μάλιστα ἓν ἀργυροῦν κορινθιακὸν καὶ ἕτερον ἀργυροῦν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Ἀνευρέθησαν πρὸς τούτοις καί τινα μολύβδινα ἐλάσματα μετ᾽ ἐπιγραφῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν τῶν καλύτερον σῳζομένων εἶναι τὸ κάτωθι (μήκ. 0.132, ὕψ. 0.055) μὲ ὀκτὼ στίχους (εἰκ. 98):

Εἰκ. 98. Μολυβδίνη ἐπιγραφὴ Κερκυραίων καὶ Ὠρικίων.

ΘΕ]ΟΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΤΑΙ ΤΟΙ ΚΟΡΚΥ
ΡΑΙΟΙ ΚΑΙ ΤΟΙ ΩΡΙΚΙΟΙ ΤΩΙ ΔΙΙ ΤΩΙ ΝΑΙ
Ω]Ι ΚΑΙ ΤΑΙ ΔΙΩΝΑΙ ΤΙΝΙ ΚΑ⊡ΕΩΝ Η Η
ΡΩΩΝ ⊠ΥΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΕΥΧ[Ο]ΜΕΝΟΙ ΤΑ
Ν] ΠΟΛ[Ι]Ν [Κ]ΑΛΛΙΣΤΑ ΟΙΚΕΥΣΕΙ ΚΑΙ ΑΣΦΑ
ΛΕΣΤΑΤΑ ΚΑΙ ΕΥΚΑΡΠΙΑ ΣΦΙΝ ΚΑΙ ΠΟ
ΛΥΚΑΡΠΙΑ ΤΕΛΕ⊠ ΚΑΙ ΚΑΤΟΝΑΣΙΣ ΠΑΝ
ΤΟΣ ΤΩΓΑ⊠ΟΥ ΚΑΡΠΟΥ

Κατόνασις=ἀπόλαυσις (κατονίναμαι=ἀπολαύω).

Ἐπὶ ἄλλου μολυβδίνου ἐλάσματος, μήκ. 0.045 ὕψ. 0.052, ἐκ τοῦ δυτικοῦ τομέως, ἀναγινώσκεται ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

Αἰ Γυπτ.ᾳ (;)
. . . .
ἐστὶν κάθοδ
ος εἰς Καρείαν
ἐφ᾽ οἷς αὐτὸς
βόλεται

Ὁ πρῶτος στίχος εἶναι ἀσαφὴς καὶ δυσανάγνωστος· ἴσως ἔχομεν κύριον ὄνομα Γυπτίας (;).

Ἐπὶ ἄλλου ὁμοίου ἐλάσματος, διαστάσεων 0.064×0.14–0.017, εὕρηται ἡ ἐπιγραφή:

Θεός, τύχα· ἐρωτῇ Λυσίας τ
ὸν Θεὸν ἧ τυγχάνοι κατὰς θαλ-
λάσσας ἀντεχόμενος καὶ πε
δέχων ναος...

Ἐπὶ ἄλλου ἐλάσματος, μήκ. 0.85 ὕψ. 0.022, ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ἐπὶ παλαιοτέρας, μικρογράμματος, δυσανάγνωστος καὶ ἐπ' αὐτῆς μὲ μεγαλύτερα γράμματα ἄλλη ἐπίσης δυσανάγνωστος. Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς ἀναγινώσκονται:

οὗτος δὲ εἰμὴ πέμπω | ποτ' Ἀρύββαν, ἀλλ' αὐτεῖ μένη...

Εἰς τὸν δυτικὸν τομέα, πέραν τῶν ρωμαϊκῶν ναΐσκων, ἀνεσκάφη ἱκανὸν τμῆμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου οὐδὲν κτίσμα εὑρέθη, ἐγένοντο ὅμως διάφορα μικρὰ χαλκᾶ εὑρήματα καὶ ἄλλα, τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν τὰ σπουδαιότερα:

Χαλκαῖ πόρπαι, ὧν ἡ μία ἐν μέρει ἀποκεκρουμένη, ἧς τὸ τόξον φέρει ἐπὶ τῆς ράχεως ὀδοντωτὴν ἐξέχουσαν ταινίαν καὶ χαρακτὴν διακόσμησιν, μικρὸς κυκλικὸς δίσκος χαλκοῦς, ὡς φιάλη, μὲ ὀπὰς ἐπὶ τοῦ πυθμένος (ἠθμός;), διαμ. 0.055, σιδηραῖ αἰχμαὶ βελῶν, σιδηρᾶ ξύστρα, μήκ. 0.17, μὲ κρίκον πρὸς ἐξάρτησιν καὶ λαβὴν στρεπτὴν, σιδηροῦς πέλεκυς, μήκ. 0.13 πλ. 0.07, ἀποκεκρουμένον ἔχων τὸ ἕτερον σκέλος, μὲ ἐπίθετον τεμάχιον ἐπὶ τοῦ σώματος.

Εἰς βάθος 1.50 μ. τὰ χώματα ἦσαν βαθυτέρου χρώματος καὶ περιεῖχον μικρὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα λίαν κατιωμένα καὶ συντετριμμένα, ἀναμὶξ δὲ ὄστρακα προϊστορικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν ἀγγείων.

Εἰς τὸ βορειότερον τμῆμα τῆς ἐπιχώσεως, ἔνθα τὸ ἔδαφος ἀνέρχεται, εὑρέθη χαλκοῦν γεωμετρικὸν ἱππάριον (εἰκ. 99) τοῦ τέλους τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. Βαίνει ἐπὶ χωριστῆς διὰ τοὺς ἐμπροσθίους καὶ τοὺς ὀπισθίους πόδας βάσεως, ἡ κεφαλή του εἶναι ἐλαφρῶς ὑψωμένη μὲ τὰ ὦτα προτεταμένα. Ἡ χαίτη δηλοῦται διὰ λοξῶν ἐγχαράκτων γραμμῶν, ἡ δὲ οὐρὰ διεμορφώθη ὡς κυλινδρικὴ ράβδος μὲ ἐγχαράκτους γραμμάς. Οἱ ἐμπρόσθιοι πόδες χωρίζονται κάτω τοῦ στήθους διὰ βαθείας ὀρθογωνίου ἐγκοπῆς καὶ ἀποτόμως ὡς

καὶ οἱ ὀπίσθιοι. Ὁ ὀφθαλμὸς ἀπεδόθη διὰ μικροῦ ἐξέχοντος κύκλου. Ἡ πάτινα τοῦ ἱππαρίου εἶναι τεφροπρασίνη. Τὸ ὁλικόν του ὕψ. 0.087, μῆκ. 0.085. Εὑρέθησαν ὡσαύτως καί: τεμάχιον χαλκοῦ λεπτοῦ ἐλάσματος, 0.06×0.025—0.03, φέρον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας διὰ μικρῶν χαρακτῶν γραμμῶν τρίγωνα ἑκατέρωθεν καθέτου. Τεμάχιον χαλκοῦ ἐλάσματος μὲ στικτοὺς ρόμβους. Τεμάχιον χαλ-

Εἰκ. 99. Γεωμετρικὸν ἱππάριον ἐκ Δωδώνης.

κῆς λαβίδος, χαλκῆ βελόνη, ρόδαξ χαλκοῦς, χαλκοῦ ἥλου κεφαλή, τμῆμα μαρμαρίνου ἀνθεμωτοῦ ἀκρωτηρίου, ἀρκετὰ χαλκᾶ νομίσματα ἠπειρωτικὰ καὶ Ἀμβρακίας, ὀστέϊνον κοχλιάριον μὲ ἐγχαράκτους γωνίας, μήκ. 0.038, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει ἡ λαβή, καὶ τέλος χαλκοῦν ἐνώτιον μὲ περιειλιγμένον σύρμα.

18. ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ. Μεσοπόταμον.

Διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σ. Δάκαρη ἐνήργησεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνασκαφικὴν ἔρευναν εἰς τὸ χωρίον Μεσοπόταμον - Φαναρίου, τῆς ἀρχαίας Ἐλαιάτιδος.

Τὸ χωρίον κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας κωνικοῦ λόφου (εἰκ. 100), πλησίον τῆς συμβολῆς τῶν ποταμῶν Ἀχέροντος καὶ Κωκυτοῦ, εἰς

ἀπόστασιν 4 περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου κόλπου τοῦ Γλυκέος, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκβάλλει ὁ Ἀχέρων. Ἀνατολικῶς τοῦ λόφου τούτου ἐξετείνετο ἡ Ἀχερουσία λίμνη, τῆς ὁποίας τὰ ὑπολειφθέντα ἕλη ἀπεξηράνθησαν ἐσχάτως. Ὀλίγον βορειότερον, ὑψηλότερος κωνικὸς λόφος (εἰκ. 100), τὸ Ξυλόκαστρον, διατηρεῖ τρεῖς περιβόλους ἀρχαίων τειχῶν, τὸ ἐρείπια τῆς Ὁμηρικῆς Ἐφύρης. Ἐκ τῶν περιβόλων τούτων ὁ κατώτερος, ἕνεκα τῆς μορφῆς του καὶ

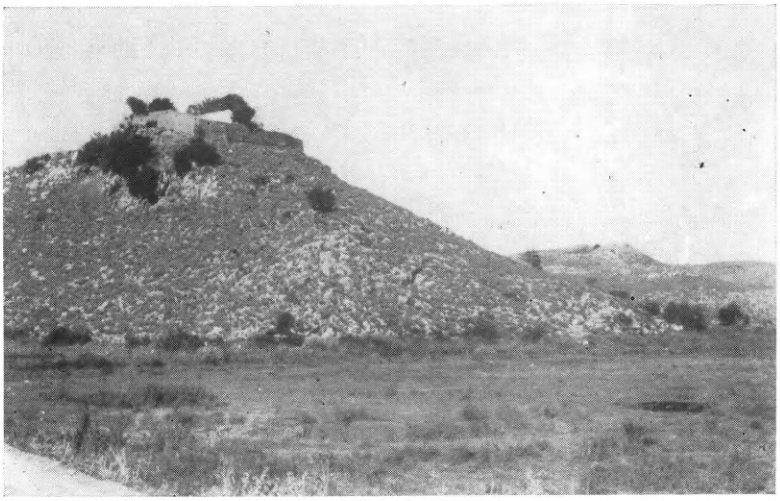

Εἰκ. 100. Ὁ λόφος, ἔνθα ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου. Εἰς τὸ βάθος δεξιᾷ τὸ Ξυλόκαστρον (Ἐφύρα).

τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων, δύναται νὰ θεωρηθῇ Κυκλώπειος (εἰκ. 101). Οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται, κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα, νὰ ὑπάρξῃ ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ Ἐφύρη τῆς Ὀδυσσείας, ἔνθα ἐτοποθετοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἡ εἴσοδος εἰς τὸν Ἅδην καὶ τὸ περίφημον Νεκυομαντεῖον, διότι αὕτη ἔκειτο κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν εἰς τὴν Ἐλαιάτιδα, πλησίον τοῦ Ἀχέροντος καὶ τῆς Ἀχερουσίας, ἐγγὺς τῆς θαλάσσης.

Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ξυλοκάστρου περισυνελέχθησαν πολλὰ προϊστορικὰ ὄστρακα, ὅμοια πρὸς τὰ ἐκ Καστρίτσης καὶ Δωδώνης. Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ἐσωτερικῶς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κατωτέρου περιβόλου ἀπεκάλυψε δύο «προϊστορικὰ» ἀγγεῖα τῶν χρόνων τοῦ σιδήρου, περιέχοντα ταφὰς δύο βρεφῶν.

Ἐπειδὴ τὰ ἀγγεῖα εὑρίσκοντο παρὰ τὸ τεῖχος καὶ εἶχον ἐναποτεθῆ ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων, τὰς ὁποίας συνεκράτει τὸ τεῖχος, δύναται τὸ τελευταῖον τοῦτο νὰ θεωρηθῇ ἀρχαιότερον τῶν ἀγγείων. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης προέρχονται ἐπίσης καὶ ὀλίγα ὄστρακα ὑψιπόδων μυκηναϊκῶν κυλίκων. Δευτέρα ἔρευνα ἐγένετο ἐντὸς τοῦ χωρίου. Κατ᾽ αὐτὴν ἀπεκαλύφθη ἀποθέτης ἱεροῦ, περιέχων

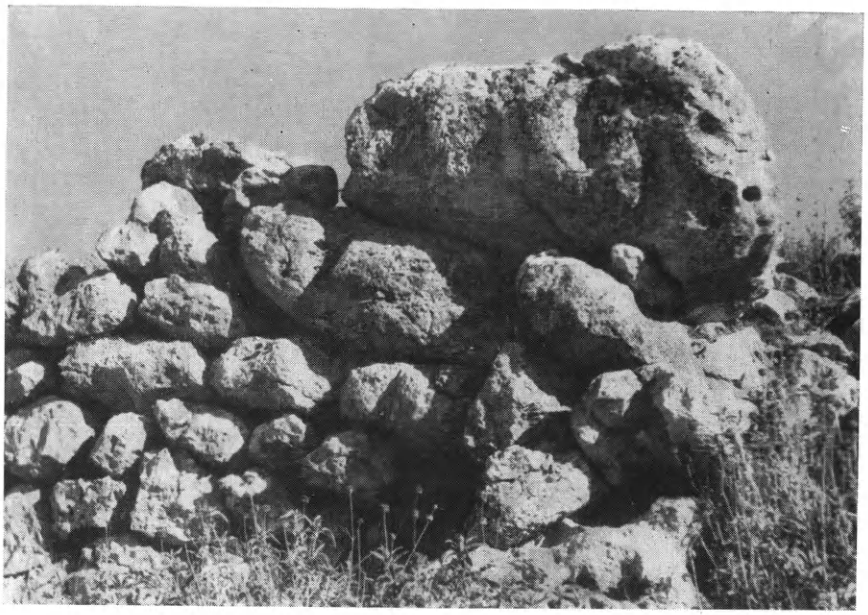

Εἰκ. 101. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ κατωτέρου περιβόλου τῆς Ἐφύρας (Ξυλόκαστρον).

ἄφθονα ὄστρακα 6ου καὶ 5ου π. Χ. αἰ. καὶ πήλινα εἰδώλια, παριστῶντα θεάν, φέρουσαν τὸν πόλον, πιθανώτατα τὴν Περσεφόνην ἢ τὴν Δήμητρα. Συνελέγησαν ὑπὲρ τὰς 20 κεφαλὰς πηλίνων εἰδωλίων, παριστώντων τὴν θεότητα αὐτὴν καὶ χρονολογουμένων ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 6ου π. Χ. αἰ. μέχρι τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 5ου π. Χ. αἰ. Μερικαὶ τῶν κεφαλῶν εἶναι εὐμεγέθεις (0.08 - 0.10 μ.) καὶ πιθανῶς προέρχονται ἐκ Πελοποννήσου (εἰκ. 102 καὶ 103). Ὁ πρωτοφανὴς διὰ τὴν Ἤπειρον ἀριθμὸς ὀστράκων καὶ εἰδωλίων νοτίας προελεύσεως μαρτυρεῖ περὶ τῆς στενῆς ἐπικοινωνίας τοῦ ἱεροῦ μετὰ τοῦ λοιποῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συμφωνεῖ μὲ τὰς εἰδήσεις τῆς Ὀδυσσείας, τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Ἡροδότου. Τὰς

σχέσεις ταύτας διηυκόλυνεν ὁ πλωτὸς μέχρι τοῦ σημείου τούτου ποταμὸς Ἀχέρων καὶ ἡ γειτνίασις τῆς θαλάσσης.

Σπουδαιοτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τοῦ Μεσοποτάμου, κατεχομένης ὑπὸ τῆς ἠρειπωμένης Μονῆς τοῦ Προδρόμου. Ταύτης ὁ περίβολος εἶναι ᾠκοδομημένος ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ χώρου ἀρχαίου ἱεροῦ τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. πιθανώτατα (εἰκ. 104, Α - Β - Γ - Δ). Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ ἰσχυροῦ πολυγωνικοῦ περιβόλου (πάχους μέχρι 2.60 μ.), τοῦ τεμένους (διαστ. 62.40 × 46.30 μ.), μὲ εἴσοδον ἐκ τῆς Β. πλευρᾶς, καὶ ἐκ τοῦ κεντρικοῦ οἰκοδομήματος τῆς λατρείας, καταλαμβανομένου ὑπὸ τοῦ μικροῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς καὶ τοῦ σημερινοῦ νεκροταφείου (εἰκ. 104, Ε-Ζ-Η-Θ). Ὁ πυρὴν οὗτος εἶναι τετράγωνον οἰκοδόμημα (διαστ. 21.30×21.80 μ.), μὲ εἴσοδον ἀπὸ νότου (β-γ-δ). Διὰ νὰ φθάσῃ τις ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς βορείου εἰσόδου ἕως ἐκεῖ, ἔπρεπε νὰ διανύσῃ τεθλασμένην ὁδόν, διακοπτομένην ὑπὸ διατειχισμάτων μὲ ἀνοίγματα, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ διάρθρωσις δυτικῶς τοῦ κεντρικοῦ ἱεροῦ μερικῶς μόνον ἠρευνήθη. Ὁ ἐπισκέπτης διήρχετο ἀκολούθως τὴν πύλην (εἰκ. 104, α) καὶ ἔφθανεν εἰς σκοτεινὸν λαβυρινθοειδῆ διάδρομον, πρὸ τῆς νοτίας προσόψεως τοῦ κυρίως ἱεροῦ, διακοπτομένου ἐπίσης ὑπὸ τοίχων μετὰ θυρῶν (εἰκ. 104, β-γ-δ καὶ εἰκ. 105). Ἡ πορεία αὕτη ὑπέβαλλεν εἰς τὸν προσερχόμενον τὴν ἐντύπωσιν τῆς περιπλανήσεως τῶν ψυχῶν εἰς τὸ Ἔρεβος τοῦ Ἅδου, ἕως ὅτου αὗται φθάσουν εἰς τὸ βασίλειον τῶν νεκρῶν. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ διαδρόμου τούτου ἀνευρέθησαν πήλινος λύχνος καὶ μέγας ἀριθμὸς ὀστράκων λεκανίδων μετὰ δύο λαβῶν, τοῦ 3ου - 2ου π.Χ. αἰ. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐχρησίμευον, ὡς φαίνεται, διὰ τὰς χοὰς

Εἰκ. 102. Πήλινον εἰδώλιον χθονίας θεότητος (Δήμητρος ἢ Περσεφόνης. Μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. περίπου).

ἐκ μελικρήτου, γλυκέος οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ διὰ τὴν προσφορὰν τῶν *λευκῶν ἀλφίτων* ἐθραύοντο, ὡς φαίνεται, μετὰ τὴν προσφοράν. Ἐκ τῶν ὑγρῶν τούτων προσφορῶν καὶ τοῦ αἵματος τῶν θυμάτων ἔσπευδον νὰ πίουν αἱ ψυχαὶ κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν διήγησιν τῆς Νεκυίας.

Τρεῖς τοξωταὶ εὐρύχωροι πύλαι (β, γ, δ), φρασσόμεναι διὰ μεταλλίνων θυρωμάτων, τῶν ὁποίων ὀλίγοι ἀμφικέφαλοι ἧλοι ἐκ σιδήρου περισυνελέγησαν, ὡδήγουν εἰς τὸ κυρίως ἱερόν (εἰκ. 104, β-γ-δ καὶ εἰκ. 106). Εἶναι αἱ *Πύλαι* τοῦ *Ἅδου*. Τὸ ἱερόν, τὸ κυρίως Νεκυομαντεῖον, εἶναι ὑπέργειος αἴθουσα ὀρθογώνιος (ΙΚΛΜ), διαστ. ἐσωτερικῶν 15.35 × 4.40 μ., μὴ ἀνασκαφεῖσα εἰσέτι, τῆς ὁποίας οἱ πολυγωνικοὶ τοῖχοι διατηροῦνται εἰς ὕψος 3.25 μ. Ὑψηλότερον οὗτοι ἦσαν ᾠκοδομημένοι ἐκ μεγάλων ὀπτοπλίνθων. Κάτωθι τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀπεκαλύφθη ἰσομεγέθης ὑπόγειος αἴθουσα, ὕψους 4.30 μ., λαξευμένη ἐντὸς τοῦ σκληροῦ βράχου. Ταύτης τὰς λιθοδοκοὺς τῆς ὀροφῆς ὑπεβάσταζον 15 ἰσχυρὰ τόξα, φερόμενα ἐπὶ πεσσῶν (εἰκ. 107). Οὕτω τὸ συνολικῶς σῳζόμενον ὕψος τῶν δύο ἐπαλλήλων δωματίων ὑπερβαίνει σήμερον τὰ 7.50 μέτρα. Τὸ ὑπόγειον δῶμα ἦτο περίκλειστον, ἄνευ εἰσόδου, εἶναι τὸ *εὐρυπυλὲς Ἅιδος δῶμα*, ἔνθα ἡ κατοικία τῶν βασιλέων τῶν νεκρῶν, τῆς *Περσεφονείας* καὶ τοῦ *Ἀιδωνέως*.

Εἰκ. 103. Πήλινον ἀρχαϊκὸν εἰδώλιον προερχόμενον ὡς τὸ εἰκ. 102 ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ χθονίας θεότητος Μεσοποτάμου.

Ὁ ἐπισκέπτης λοιπόν, εἰσερχόμενος διὰ τῆς Β. εἰσόδου τοῦ τεμένους, ἔφθανε μετὰ μακρὰν περιπλάνησιν καὶ σχεδὸν πάντοτε στρεφόμενος πρὸς τὰ δεξιά, εἰς τὸν σκοτεινὸν τρίπυλον λαβύ-

ρινθον, εἰς τὰς *Ἀίδαο πύλας*. Ἐκεῖ προσέφερε τὰς χοάς, διὰ νὰ πίῃ ἡ διψασμένη ψυχὴ τοῦ νεκροῦ, μετὰ τῆς ὁποίας ὁ χρηστηριαζόμενος ἤθελε νὰ ἐπικοινωνήσῃ. Ἐνταῦθα ἢ μᾶλλον εἰς τὸ ὑπέργειον ἱερὸν ἐπεφαίνοντο αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν, τὰ *εἴδωλα καμόντων, τὰ ἀμενηνὰ κάρηνα* τοῦ ποιητοῦ. Ὑπ' αὐτὸ τὸ καταχθόνιον ἱερὸν

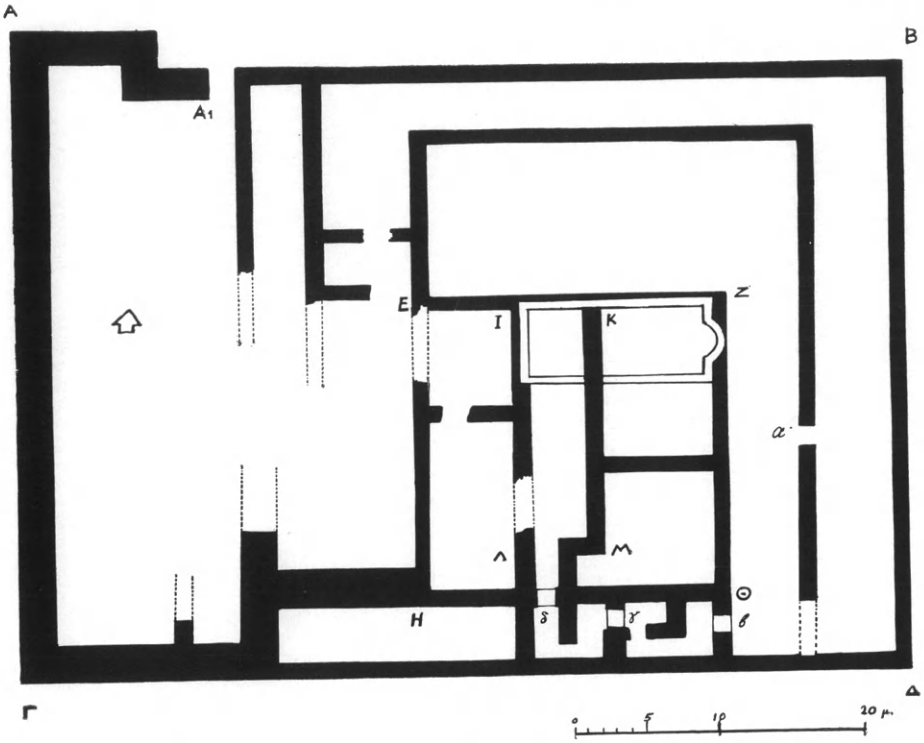

Εἰκ. 104. Κάτοψις νεκυομαντείου Μεσοποτάμου Ἐφύρας.

τοῦ Ἀϊδωνέως καὶ τῆς Περσεφόνης. Πιθανώτατα ὁ εἰσερχόμενος δὲν ἐξήρχετο διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἀλλὰ συνέχιζε τὴν πορείαν του, διερχόμενος τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ κυρίως ἱεροῦ καὶ πάντοτε στρεφόμενος πρὸς τὰ δεξιά. Κατὰ τὴν σύντομον διερεύνησιν τοῦ ὑπογείου ἀνευρέθησαν ὀλίγα ὄστρακα ἑλληνικά. Ἐκτὸς ἑνὸς προϊστορικοῦ ὀστράκου καὶ ἑτέρου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. οὐδὲν ἄλλο ἴχνος λατρείας παλαιότερον τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. ἀνευρέθη ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ περιωρισμένον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ εἰς τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας ἐπήνεγκεν ἡ κατασκευὴ τοῦ ἑλληνιστικοῦ νεκυομαντείου μὲ τὴν ἰσοπέδωσιν

Εἰκ. 105. Ὁ πρὸ τοῦ κυρίως ἱεροῦ νότιος δαιδαλώδης διάδρομος. Εἰς τὸ βάθος ὁ Κωκυτός (ἔνθα ἡ γέφυρα).

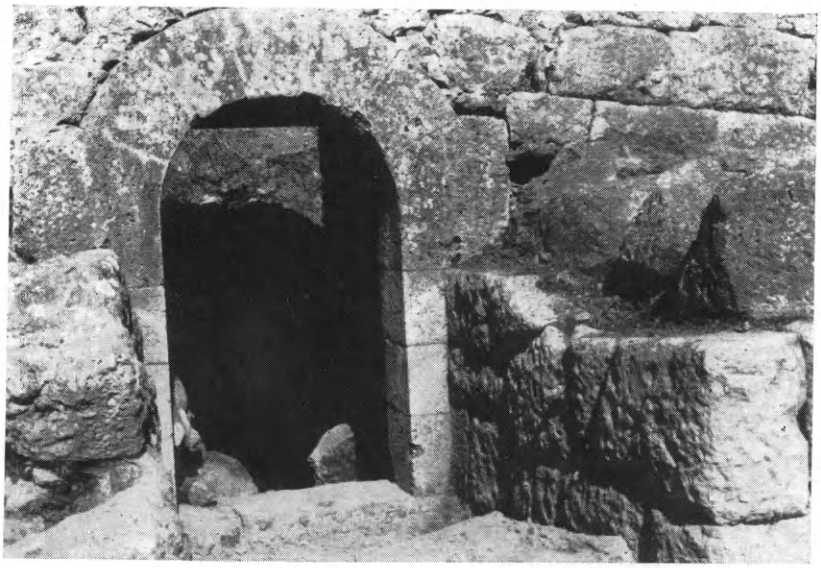

Εἰκ. 106. Ἡ τρίτη (γ) τοξωτὴ πύλη, ὁδηγοῦσα εἰς τὸ κυρίως (ὑπέργειον) ἱερόν.

καὶ ἀνόρυξιν τοῦ βράχου. Πέριξ ὅμως τοῦ ἱεροῦ ἀνευρέθησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὄστρακα προϊστορικά. Ἐξ ἄλλου τὸ παρὰ τοὺς πρόποδας ἱερόν, ἀπέχον ἀπὸ τῆς κορυφῆς περὶ τὰ 100 μ., ἔνθα τὰ πήλινα εἰδώλια τοῦ 6ου - 5ου π.Χ. αἰ., δὲν φαίνεται ἄσχετον πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἅδου. Τέλος καὶ αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις ὁμιλοῦν περὶ τῆς παλαιότητος τῆς λατρείας. Ἐκ τοῦ Παυσανίου μάλιστα μανθάνομεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς θεότητος: Ὁ Θησεὺς εἰσβα-

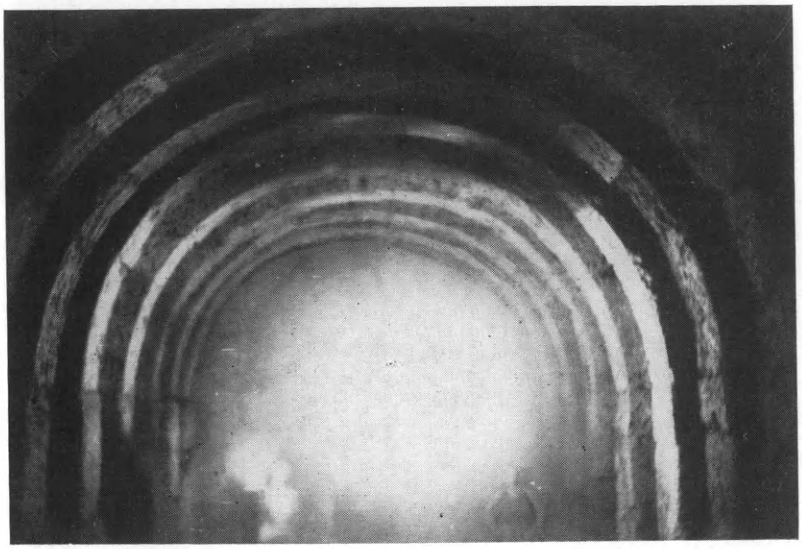

Εἰκ. 107. Ἡ ὑπόγειος αἴθουσα, τὸ «δῶμ' Ἀΐδαο».

λὼν μετὰ τοῦ Πειρίθου, ἵνα ἁρπάσῃ τὴν σύζυγον τοῦ βασιλέως τῆς Ἐφύρας Ἀϊδωνέως, ᾐχμαλωτίσθη ὑπ' αὐτοῦ, ἀπελευθερωθεὶς πολὺ βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους. Ὁ δὲ Πλούταρχος διασώζει καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλίσσης *Φερσεφόνης*.

Ὑπάρχουν βάσιμοι λόγοι νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ λατρεία προέρχεται ἐκ τῆς Δυτ. Πελοποννήσου καὶ ἀνάγεται εἰς τοὺς ἐσχάτους γεωμετρικοὺς - ὑπογεωμετρικοὺς χρόνους, ἂν μὴ εἰς τὸν 13ον π.Χ. αἰ.

Ἐλπίζεται ὅτι συνεχιζομένης τῆς σπουδαίας ταύτης ἀνασκαφῆς θὰ λυθῶσιν ἐνδιαφέροντα προβλήματα τῆς λατρείας τοῦ ἱεροῦ, τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου καὶ ἐκεῖθεν μέχρι

τῆς κεντρικῆς Ἠπείρου. Πρωτίστως δὲ θὰ ἀποκαλυφθῇ τὸ μοναδικὸν ἐν Ἑλλάδι ἱερὸν τοῦ Ἅδου, περὶ τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς παλαιότητος τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ἡ ἀρχαία παράδοσις.

19. ΚΕΡΚΥΡΑ. Παλαιόπολις.

Ἡ ἐν Παλαιοπόλει τῆς Κερκύρας ἀνασκαφὴ διεξήχθη ἐφέτος διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Β. Καλλιπολίτου εἰς διάφορα σημεῖα περὶ τὸ καμ-

Εἰκ. 108. Ὑδραγωγεῖον ὑπὸ τὸ καμπυλόγραμμον κτήριον ἐν Παλαιοπόλει τῆς Κερκύρας.

πυλόγραμμον οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου τμῆμα εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη (Ἔργον 1957, σ. 46 ἑξ.). Ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τῆς βασιλικῆς ἡ ἔρευνα ἔδειξεν, ὅτι ὁ τοῖχος τοῦ ἀρχαιοτέρου κτηρίου εἶχεν ἀφαιρεθῆ κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν, παρέμεινεν ὅμως ἡ ἰσχυρὰ ὑποθεμελίωσίς του, πλάτους μέχρι τριῶν καὶ πλέον μέτρων. Εὑρέθησαν ἐπίσης κατὰ χώραν ὑπολείμματα τῶν

πλακῶν τοῦ δαπέδου ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους καὶ ἔξωθι τούτου, βορείως τῆς βασιλικῆς.

Εἰκ. 109. Λύχνος τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. ἐκ Παλαιοπόλεως τῆς Κερκύρας.

Σημαντικὰ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ χώρου ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν περιφέρειαν τοῦ οἰκοδομήματος. Βορείως καὶ ἀνατολικῶς τῆς εὐρείας ὑποθεμελιώσεως, ἐξεχούσης κατὰ 1.60 μ. τῆς ἀνωδομίας, ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος ἡ γωνία ἀρχαιοτέρου κτίσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχει στηριχθῆ καὶ τὸ θεμέλιον τοῦ παρὰ τὴν ἁψῖδα ἐγκαρσίου κλίτους τῆς

Εἰκ. 110. Ἐσωτερικὴ ΝΔ. γωνία τοῦ ἀρχαϊκοῦ κτηρίου Παλαιοπόλεως τῆς Κερκύρας.

βασιλικῆς. Τὸ ἀρχαιότερον κτίσμα σῴζει κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ΝΔ.

γωνίαν μέρος τοῦ δαπέδου του ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων, ἡ δὲ τοιχοδομία του συνίσταται ἐκ κανονικῶν λιθοπλίνθων ἄνευ μεταλλικῶν συνδέσμων. Εὑρέθησαν καὶ δύο εὐμεγέθεις λιθόπλινθοι ἴσως ἐκ παραστάδων θύρας ἢ κατωφλίου. Τὰ ὑπὸ τὸ δάπεδον κεραμεικὰ εὑρήματα χρονολογοῦνται μέχρι τῶν μέσων τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος ὡς πρὸς τὸ κατώτερον ὅριον, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ χρονολόγησις τοῦ κτίσματος εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 6ου αἰῶνος εἶναι λίαν πιθανή. Παραλλήλως πρὸς τὴν ΒΔ. πλευρὰν τοῦ κτίσματος ἀπεκαλύφθη μέρος ἰσχυροῦ τοίχου, ἴσως ἀναλημματικοῦ, συγχρόνου πρὸς τὸ μικρὸν κτίσμα.

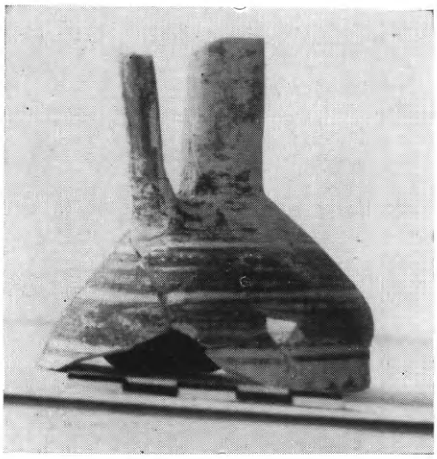

Εἰκ. 111. Κορινθιακὴ οἰνοχόη ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Παλαιοπόλεως τῆς Κερκύρας.

Ὁ ἱερὸς προορισμὸς τοῦ χώρου συμπεραίνεται ἐκ τῆς εὑρέσεως πηλίνης προτομῆς θεᾶς, ἀλλ' ἰδίως ἐκ πολλῶν ἀναθηματικῶν πη-

Εἰκ. 112. Λακωνικά, κορινθιακὰ καὶ ἀττικὰ ὄστρακα τοῦ 7ου καὶ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.

λίνων δίσκων, διαμ. 0.10, φερόντων εἰς τὸ κέντρον μαστοειδῆ ἀπόφυσιν καὶ ἐνίοτε ἀνάγλυφα σύμβολα. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι τὸ

κτίσμα ἀποκλίνει ὀλίγον κατὰ τὸν προσανατολισμὸν τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸ μεταγενεστέρου καμπυλογράμμου οἰκοδομήματος.

Πρὸς ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν τοῦ τελευταίου τούτου ἐπεχειρήθη ἀνασκαφὴ εἰς βάθος ἐντὸς τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους τῆς βασιλικῆς. Ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθη ὑδραγωγεῖον, ἀποτελεσθὲν ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ ἔχον κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. (εἰκ. 108). Κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ καμπυλογράμμου οἰκοδομήματος τὸ ὑδραγωγεῖον ἦτο ἤδη ἠχρηστευμένον, ἑπομένως εἶναι ἀρχαιότερον. Ἐκ τοῦ ἀμέσως ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον στρώματος προέρχονται χαρακτηριστικὰ εὑρήματα πρὸς χρονολόγησιν τοῦ καμπυλογράμμου οἰκοδομήματος εἰς τὸν 1ον π. Χ. αἰῶνα, ὡς π.χ. χαλκοῦν νόμισμα μὲ παράστασιν τῶν κεφαλῶν τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου καὶ τῆς Ὀκταβίας τοῦ ἔτους 36/35 π.Χ., πήλινος λύχνος τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 109), ὑάλινα ἀγγεῖα κλπ.

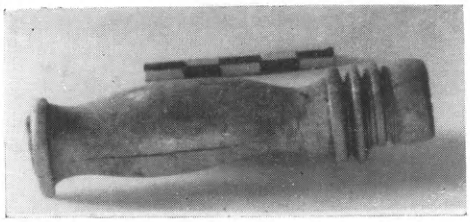

Εἰκ. 113. Ὀστεΐνη λαβὴ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Παλαιοπόλεως τῆς Κερκύρας.

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ ἀρχαϊκοῦ κτηρίου (εἰκ. 110) χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ κορινθιακά, ἀττικὰ καὶ λακωνικὰ ὄστρακα ἀγγείων τῶν εἰκόνων 111 καὶ 112, εὑρεθέντα ὑπὸ τὸ δάπεδον. Εἰς βαθύτερον ἐξ ἄλλου στρῶμα, ἐντὸς κιτρινωπῆς ἀργίλου ὑπὲρ τὸ φυσικὸν ἔδαφος εὑρέθησαν πρωτοκορινθιακὰ ὄστρακα.

Ἄλλα ἀξιοσημείωτα κινητὰ εὑρήματα ἐκ μεταγενεστέρων στρωμάτων εἶναι ἀγγεῖα μονόχρωμα ἐγχωρίων ἐργαστηρίων τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, μία ὀστεΐνη λαβὴ κυλινδρική, διάτρητος, μὲ ἀναγλύφους δακτυλίους κατὰ τὸ ἄκρον, πρὸς τὸ ὁποῖον προσηρμόζετο ξύλινον στέλεχος ἢ ράβδος (εἰκ. 113). Τέλος, ἐκ θεμελίου κτίσματος τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς, ἐξήχθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐξ ἐγχωρίου ἀσβεστολίθου, δωρικὰ κιονόκρανα, τμήματα ἐπιστυλίων, σφόνδυλοι κιόνων, λιθόπλινθοι, πάντα ἀρίστης ἐργασίας τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἀνήκοντα προδήλως εἰς περιφανῆ ναόν, τοῦ ὁποίου ὁ ἐντοπισμὸς ἀπαιτεῖ εὐρυτέρας εἰς ἔκτασιν ἀνασκαφάς.

20. ΚΟΡΙΝΘΟΣ Λέχαιον.

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Δ. Πάλλα ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου ἐπροχώρησεν ἐφέτος ἐνισχυθεῖσα καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἔρευναν ὡλοκληρώθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ νοτίου πτερυγίου καὶ τοῦ βήματος προσέτι δ' ἀπεκαλύφθη τὸ πρὸ τοῦ τέμπλου μέρος τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ ἀρκετὸν μέρος τοῦ βορείου κλίτους μετὰ τοῦ στυλοβάτου τῆς Β. μακρᾶς κιονοστοιχίας. Πρὸς τούτοις, διὰ τομῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πρὸς Δ., ἐπεσημάνθησαν ἄλλα μέρη τοῦ κτηρίου, ἐπεξετάθη δὲ κατά τι ἡ ἔρευνα καὶ πρὸς Α. τοῦ νοτίου πτερυγίου (εἰκ. 114).

Ἔξω τοῦ πτερυγίου, πρὸ τῆς ἀνατολικῆς θύρας του, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ χώραν αἱ βάσεις δικιονίου προστῴου. Ἐντὸς τοῦ βήματος ἀπεκαλύφθη, ἐπίσης κατὰ χώραν, ἰωνικὴ βάσις τοῦ κίονος τοῦ βορειοανατολικοῦ, διπλοῦ στηρίγματος τῆς θολωτῆς στέγης του. Εἰς τὸν ἐρεισματικὸν δὲ τοῖχον, τὸν ὀπίσω τῶν βορείων ἑδράνων τῶν κληρικῶν, εὑρέθησαν ἐντετειχισμένοι δύο ἀρχαῖοι πώρινοι σφόνδυλοι κιόνων ἐν αὐστηρᾷ ἀντιστοιχίᾳ πρὸς ὅ,τι εἶχε παρατηρηθῆ εἰς τὸν ὅμοιον νότιον τοῖχον, παρεντεθειμένοι δὲ προφανῶς διὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς ὑπόβαθρα κιονοστοιχίας — ἐκ τεσσάρων πολυχρώμων κιόνων — ἐκτεινομένης ὑπὸ τὰ μεγάλα πλάγια τόξα. Πρὸς Β. τοῦ βήματος ἐπεσημάνθησαν μέρη τοῦ βορείου πτερυγίου καὶ ἀπεκαλύφθη ἡ εἴσοδος πρὸς τὸ μικρὸν δυτικὸν διαμέρισμά του· αὕτη ὅμως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀντίστοιχον εἴσοδον πρὸς τὸ νότιον πτερύγιον, ἐκλείετο δι' ἰσχυρᾶς θύρας. Πιθανῶς εὑρισκόμεθα ἐν ὄψει χώρου, ἔνθα ἐφυλάσσοντο πολύτιμοι θησαυροὶ — ἴσως αἱ ἱεραὶ λάρνακες τῶν μαρτύρων.

Οἱ πλάγιοι τοῖχοι τῆς νηὸς διεπιστώθη ἤδη, ὅτι καθ' ὅλον τὸ μῆκός των φέρουν σειρὰν τυφλῶν τόξων, ἴσων πρὸς τὰ μετακιόνια τῶν κιονοστοιχιῶν· διότι τὰ ποδαρικὰ τῶν τόξων ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς θέσεις τῶν κιόνων ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βήματος ἀπεκαλύφθη ἡ θέσις τοῦ τέμπλου καὶ τεμάχια τοῦ στυλοβάτου αὐτοῦ, οὐχὶ κατὰ χώραν. Ἐκ τοῦ μέσου τοῦ τέμπλου, ὅπου ἡ θύρα του, ἐκτείνεται πρὸς Δ. στενὴ δίοδος, ἡ σολέα, ἥτις φαίνεται νὰ φθάνῃ μέχρι τοῦ μὴ ἀποκαλυφθέν-

τος εἰσέτι ἄμβωνος. Ἐντὸς τῆς κόγχης τοῦ βήματος ἀπεκαλύφθη-

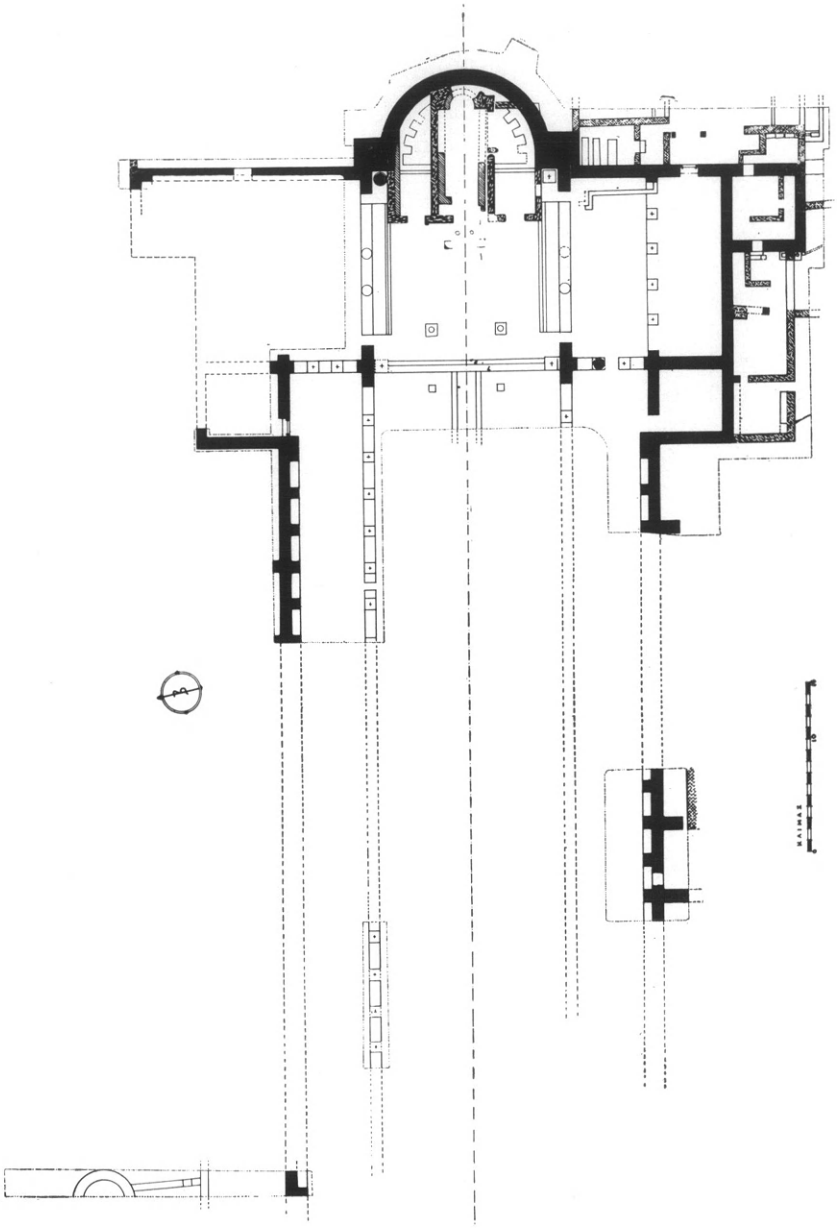

Εἰκ. 114. Ἡ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθεῖσα κάτοψις τῆς μεγάλης βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου.

σαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ πρὸς Β. τραπεζιοειδῆ γλωσσίδια, προφα-

νῶς πλατύβαθμα κινητῶν θρόνων τοῦ συνθρόνου. Ἡ θέσις τοῦ μεσαίου θρόνου, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ τόξου, δὲν διεσώθη.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ βήματος ἐπεσημάνθη ἡ θέσις τῆς Ἁγ. τραπέζης. Δυτικῶς αὐτῆς παρὰ τὴν θέσιν τοῦ φράγματος τοῦ βήματος καὶ συμμετρικῶς πρὸς τὸν ἄξονα τῆς βασιλικῆς καὶ πρὸς τὰ ἕδρανα τῶν κληρικῶν ἦλθον εἰς φῶς ἐντὸς τοῦ δαπέδου δύο ἰσχυ-

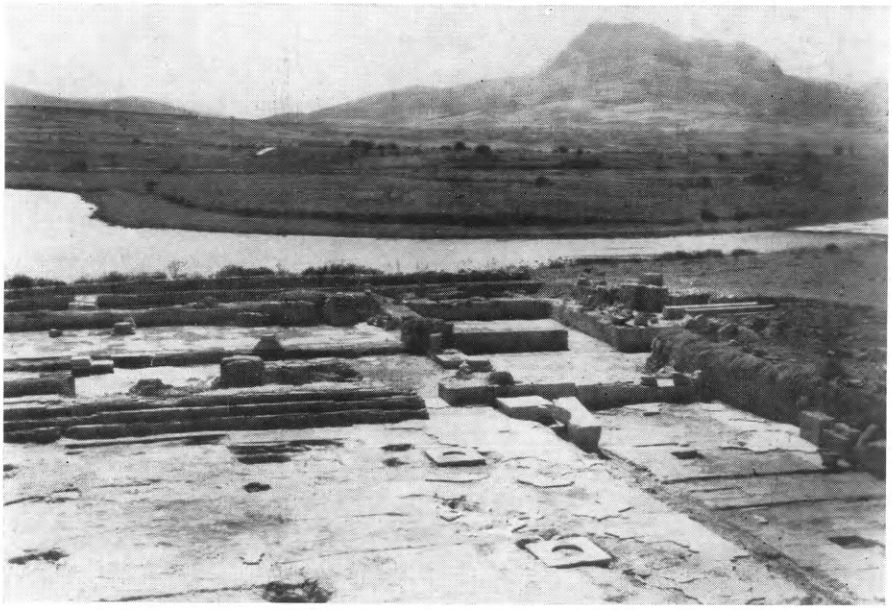

Εἰκ. 115. Ἄποψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου ἀπὸ Δυσμῶν.

ραὶ μαρμάριναι πλίνθοι, ἑκάστη μὲ κυκλικὴν ἐγκοπήν (διαμ. 0.50 μ.), προφανῶς πρὸς στήριξιν ἀνὰ ἑνὸς κυλινδρικοῦ ὑποστάτου (εἰκ. 115). Ἔξω τοῦ φράγματος καὶ ἑκατέρωθεν τῆς σολέας εὑρέθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δύο τετράγωνοι ἐγκοπαί (0.60 × 0.60 μ.), τύποι συληθεισῶν μαρμαρίνων βάσεων, προφανῶς βάσεων ὑποστατῶν καὶ τούτων. Ἡ προκειμένη διάταξις, μὲ τὰ δύο ζεύγη ὑποστατῶν, εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς ἱστορίας τῆς μορφῆς τῆς λειτουργίας. Τεμάχιον ἀβαθοῦς μαρμαρίνης λεκάνης καὶ τεμάχιον μαρμαρίνης τραπέζης, εὑρεθέντα εἰς τὸ Β. κλῖτος πλησίον τοῦ βήματος, προσφέρουν ἴσως ἔνδειξιν περὶ τῆς χρησιμότητος τῶν ὑποστατῶν τούτων πιθανῶς διὰ νὰ στηρίξουν ἓν ζεῦγος λεκανῶν (χερνίβων) ἢ τραπεζῶν προθέσεως.

Τὰ δάπεδα τοῦ βήματος καὶ τοῦ μεσαίου κλίτους, διασωζόμενα ἐν μέρει, εὑρέθησαν ἐστρωμένα διὰ μεγάλων λευκῶν πλακῶν. Τῶν πλαγίων κλιτῶν καὶ τῶν πτερυγίων τὰ δάπεδα κοσμοῦνται διὰ μαρμαροθετημάτων ἐκ λεπτῶν πλακῶν πολυχρώμων, διατεταγμένων εἰς διάφορα σχήματα κατὰ διάχωρα (εἰκ. 116).

Αἱ νέαι δοκιμαστικαὶ τομαὶ πρὸς Δ. ἐτροποποίησαν σημαντικῶς τὰ περυσινὰ ἀτελῆ συμπεράσματα περὶ τοῦ μήκους τοῦ ἀνα-

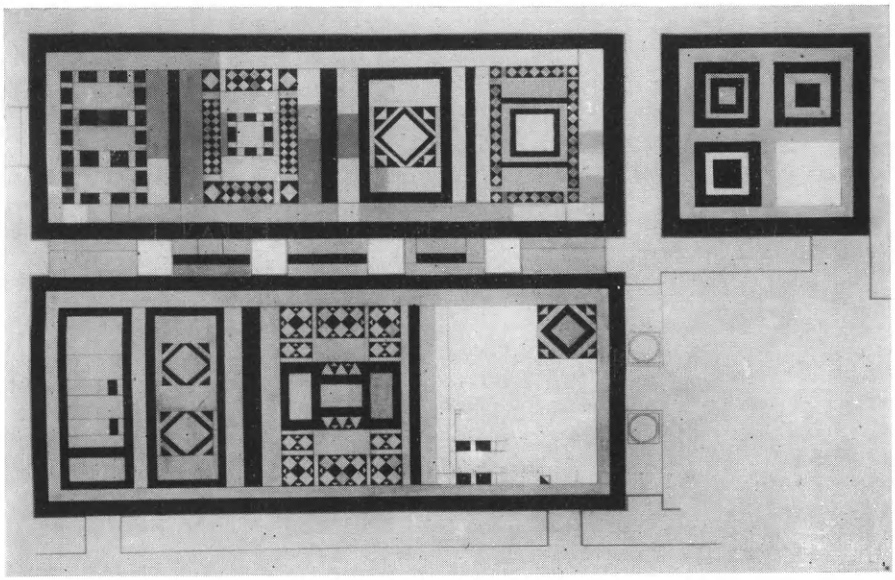

Εἰκ. 116. Μαρμαροθετήματα ἐκ τῶν πλαγίων κλιτῶν τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου.

σκαπτομένου μνημείου. Ἡ δυτικωτάτη ἐκ τῶν ἐφετινῶν δοκιμαστικῶν τομῶν, εἰς ἀπόστασιν σχεδὸν 92 μ. ἀπὸ τοῦ Α. τοίχου τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους—ἢ σχεδὸν 100.50 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς κόγχης τοῦ βήματος—, ἔδειξεν ὅτι τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς ἐκτείνεται ἀκόμη δυτικώτερον. Κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς τομῆς ταύτης ἐπεσημάνθη βορείως τῆς νηὸς ἀψιδωτὸν πρόσκτισμα.

Ἀνατολικῶς τοῦ νοτίου πτερυγίου ἀπεκαλύφθησαν νέοι βοηθητικοὶ χῶροι τῆς κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα προσκτισθείσης κατοικίας. Ἐπίσης ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ προπέρυσιν ἐλθοῦσα εἰς φῶς συστὰς κτιστῶν τάφων, ἔξω τοῦ νοτίου ὤμου τῆς βασιλικῆς, ἀρχικῶς ὕπαιθρος, περιεκλείσθη κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐντὸς νεκρικοῦ θαλάμου, προσιτοῦ ἀπὸ Ν., ἐκ τοῦ μέρους τῆς κατοικίας.

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου ἀπέδωσε

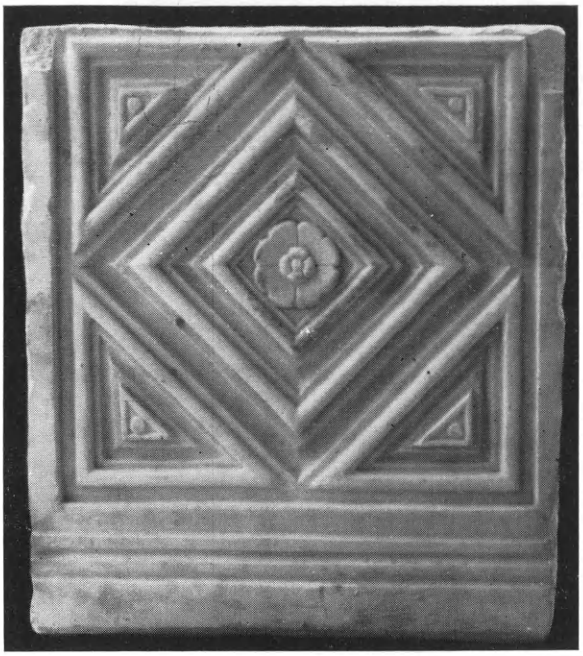

Εἰκ. 117. Θωράκιον ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου.

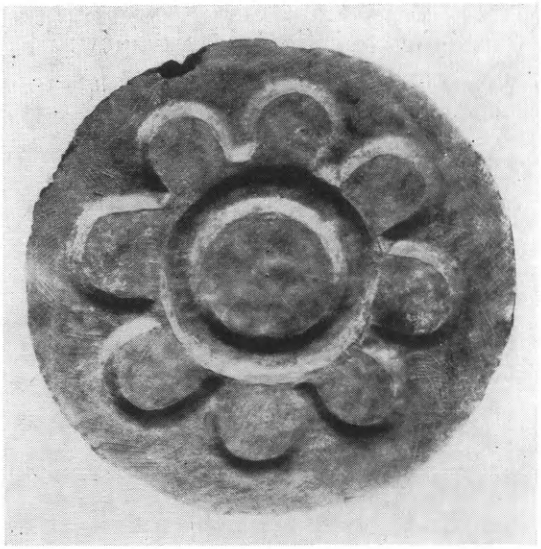

Εἰκ. 118. Τράπεζα «μαρτύρων» ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου.

καὶ ἱκανὰ ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν της: τμήματα κορμῶν κιόνων,

κιονόκρανα, τεμάχια θωρακίων διαφόρων τύπων (εἰκ. 117) κ.ἄ. Σημαντικὴ εἶναι ἀκεραία τράπεζα νεκρικῶν προσφορῶν τοῦ τύπου τῶν λεγομένων τραπεζῶν μαρτύρων (εἰκ. 118), εὑρεθεῖσα ἐντὸς τοῦ ὡς ἀνωτέρω νεκρικοῦ θαλάμου.

Ἡ βασιλικὴ τοῦ Λεχαίου διὰ τοῦ καταπλήσσοντος μεγέθους, τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου καὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν της, ὡς καὶ διὰ τῶν λειτουργικῆς χρήσεως ἀσυνήθων κατασκευῶν της, ἀποδεικνύεται βαθμηδὸν ὡς μία τῶν ἀξιολογωτέρων παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν καὶ ἀναδεικνύει τὴν πρωτεύουσαν τῆς Διοικήσεως τῆς Ἀχαΐας, τὴν Κόρινθον, σημαντικώτατον κέντρον παλαιοχριστιανικῆς τέχνης. Πλὴν τῶν μέχρι τοῦδε ἐπαρκῶς γνωστῶν τριῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν της, διαφαίνονται καὶ ἄλλα, ἄγνωστα ἀκόμη παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ μία βασιλικὴ ὁμοίως μεγάλη καὶ σημαντική, ὡς ἡ ἀνασκαπτομένη βασιλικὴ τοῦ Λεχαίου. Οὕτως ἡ Κόρινθος προσφέρεται νὰ γίνῃ εἷς τῶν κυριωτέρων τόπων συλλογικῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης τῆς παλαιοχριστιανικῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι.

21. ΚΟΡΙΝΘΙΑ. Σολύγεια (Γαλατάκι).

Ἡ διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Βερδελῆ γενομένη ἐφέτος ἀνασκαφὴ ἐν Σολυγείᾳ ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας διεξαχθείσης πέρυσιν ὁμοίας περὶ τὰ 500 μ. δυτικῶς τοῦ χωρίου Γαλατάκι.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀπεκαλύφθη ἀποθέτης ἱεροῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου συνελέγησαν περὶ τὰ 1000 μικρὰ ἀγγεῖα λατρευτικοῦ καθαρῶς χαρακτῆρος (εἰκ. 119) καὶ πλείονα τῶν 50 εἰδωλίων, ἅτινα παριστῶσι κατὰ τὸ πλεῖστον γυναικείας θεότητας (εἰκ. 120 - 121). Ἅπαντα τὰ εὑρήματα ταῦτα ἀνήκουν εἰς ἐποχὴν ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ τέλους τῶν γεωμετρικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

Ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀποθέτου ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν πέντε θαλαμοειδεῖς μυκηναϊκοὶ τάφοι, ἐξ ὧν μόνον οἱ δύο διετήρουν τὸ σύνολον ἢ μέρος τοῦ περιεχομένου των συνισταμένου ἐξ ἀγγείων τῆς ΥΕ ΙΙ περιόδου, ὡς καί τινες κιβωτιόσχημοι τάφοι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, ἐπεσημάνθη δὲ πρὸς τούτοις περὶ τὰ

50 μ. βορείως τοῦ ἀποθέτου ἡ θέσις ἑνὸς κτίσματος, τὸ ὁποῖον ὁ ἀνασκάπτων ἐταύτισε τότε προχείρως πρὸς τὸν ναόν, εἰς ὃν ἀνῆκεν ὁ ἀποθέτης.

Ἡ συνεχισθεῖσα ἐφέτος ἀνασκαφὴ σκοπὸν εἶχε τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ ἐπισημανθέντος κτίσματος καὶ τὸν ἀκριβέστερον καθορισμὸν αὐτοῦ.

Τὸ κτίσμα, τοῦ ὁποίου μόνον ἡ θεμελίωσις ἦτο, ὡς φαίνε-

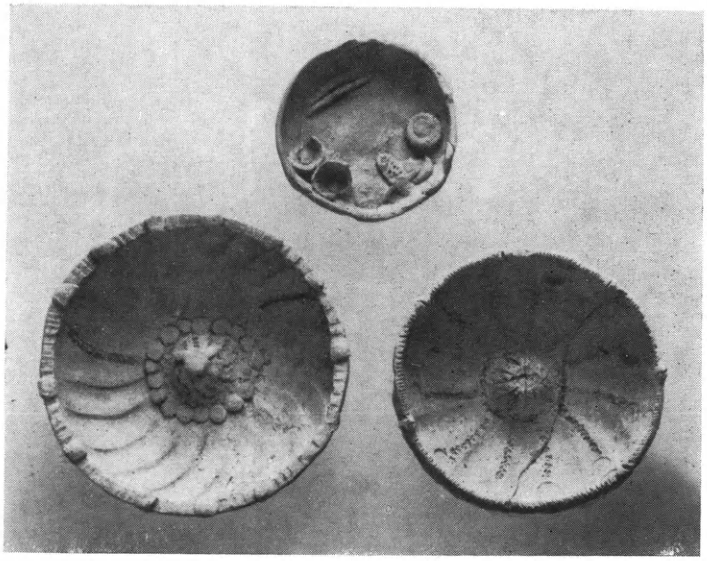

Εἰκ. 119. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ ἀποθέτου λατρευτικοῦ χαρακτῆρος.

ται, λιθόκτιστος, ἐνῷ ἡ ἀνωδομία συνίστατο ἐξ ὠμῶν πλίνθων, εἶναι ἄψιδωτὸν οἰκοδόμημα ἔχον τὸν μακρὸν ἄξονα αὐτοῦ ἐκ Δ. πρὸς Α. μὲ τὴν εἴσοδον εἰς τὰ δυτικά. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς βορείου θεμελιώσεως καὶ ἡ κορυφὴ τῆς ἀψῖδος ἔχουν καταστραφῆ καθ' ὁλοκληρίαν (εἰκ. 122 καὶ 123).

Εἰς τὰ σωζόμενα θεμέλια διακρίνονται δύο οἰκοδομικαὶ φάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ παλαιοτέρα συμφώνως πρὸς τὰ κεραμικὰ εὑρήματα ἀνάγεται εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχήν. Τὴν χρονολογίαν τῆς νεωτέρας φάσεως παρέχουν δύο τεμάχια κεραμίδων τοῦ παλαιοῦ κορινθιακοῦ τύπου, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἐντετειχισμένα τὸ ἓν παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον, τὸ ἕτερον κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἐλλειψοειδοῦς σκέλους τοῦ νοτίου μακροῦ τοίχου, ὅστις πλὴν τῶν δύο τού-

των προσθέτων τμημάτων (βλ. εἰκ. 123 ὑπὸ τὰ στοιχεῖα α-α', β-β')

Εἰκ. 120. Ἀγαλμάτιον θεᾶς, πιθανώτατα Ἥρας.

ἀνήκει εἰς τὸ ἀρχέγονον οἰκοδόμημα. Τῆς νεωτέρας φάσεως εἶναι

ὡσαύτως τὸ σωζόμενον θεμέλιον εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ κτηρίου καὶ ὁ ἐγκάρσιος τοῖχος.

Ἀπὸ τὰς δυτικάς, ἐν εἴδει παραστάδων, καταλήξεις τῶν δύο μακρῶν τοίχων καὶ τὴν εὑρεθεῖσαν μεταξὺ αὐτῶν λιθίνην πλάκα (βλ. εἰκ. 123, γ), ἥτις φαίνεται ὅτι ἀπετέλει τὴν βάσιν τοῦ ἑνὸς ἐκ

Εἰκ. 121. Τεμάχια εἰδωλίων ἐκ τῶν συγκεντρωθέντων ἀπὸ τὸν ἀποθέτην (1957).

τῶν δύο—ξυλίνων προφανῶς—κιόνων κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ κτίσματος, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται περὶ μεγαροσχήμου προστύλου ἐν παραστάσι οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου τὸ πλάτος ἦτο 7 μ., τὸ δὲ μῆκος 23 μ. περίπου.

Τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τύπον εἶχε καὶ τὸ ἀρχικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐπίσης ἁψιδωτόν. Περὶ τῆς τελευταίας λεπτομερείας μαρτυρεῖ τὸ διατηρούμενον ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἐλλειψοειδοῦς σκέλους καὶ εἰς ἐλαφρῶς ἐξέχουσαν γραμμὴν ὅμοιον ἀσθενέστερον θεμέλιον (εἰκ. 123, δ-δ΄), πρὸς τὴν καμπύλην γραμμὴν τοῦ ὁποίου συμπίπτει τὸ εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς ἁψῖδος εὑρεθὲν ἐλάχιστον τμῆμα ὁμοίου θεμελίου (εἰκ. 123, ε-ε΄). Ἐκ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ τμή-

ματος ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ πρῶτον κατασκευασθὲν οἰκοδόμημα ἦτο εὐρύτερον τοῦ μεταγενεστέρου.

Τὴν θέσιν τῆς ἐκ Δ. εἰσόδου τοῦ παλαιοτέρου κτηρίου δεικνύουν αἱ δύο λίθιναι βάσεις (εἰκ. 123, ζ-ζ΄), ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἵσταντο ἀσφαλῶς ξύλινοι κίονες. Αἱ ἀποστάσεις τῶν βάσεων ἀπὸ τοὺς ἀπέναντι τοίχους δὲν εἶναι ἴσαι· διότι ἡ μὲν ἐστραμμένη πρὸς Ν. ἀπέχει ἀπὸ τοῦ ἀντιστοίχου ἀπέναντι τοίχου 2.50 μ., ἐνῷ ἡ ἑτέρα ἀπέχει ἀπὸ τοῦ θεμελίου 1.80 μ. Ἡ τοιαύτη ἀσυμμετρία ἐξηγεῖται ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ ἀρχεγόνου οἰκοδομήματος εὑρίσκετο, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὀλίγον βορειότερον τοῦ σωζομένου νῦν θεμελίου κατὰ τὴν προκειμένην πλευράν.

Εἰκ. 122. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἀψιδωτοῦ κτίσματος.

Εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ὁ ἐκ Β. πρὸς Ν. ἄξων τῶν δύο αὐτῶν βάσεων προσπίπτει ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου ὑπάρχει κάτωθεν τοῦ ἰσχυροῦ θεμελίου σειρὰ ἐξεχόντων λιθαρίων, τὸ πλάτος τῆς ὁποίας εἶναι 1.20 μ. (εἰκ. 123, η-η΄). Ἐπειδὴ δυτικῶς τῆς σειρᾶς ταύτης τῶν λιθαρίων ἀκολουθεῖ ἡ μεταγενεστέρα προσθήκη τοῦ θεμελίου α-α΄, οὔτε δὲ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν τὰ λιθάρια ταῦτα ὡς ὑποστήριγμα τοῦ ὑπερκειμένου κυβολίθου, ὁ ἀνασκάψας εἰκάζει ὅτι ἐχρησίμευον ταῦτα ὡς βάσις παραστάδος, ἥτις ἀναγκαίως θὰ ἐσχηματίζετο εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἀρχικῆς καταλήξεως τοῦ τοίχου.

Τὴν θέσιν τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου, ὅστις ἐχώριζε τὸν πρόδομον ἀπὸ τὴν αἴθουσαν τοῦ παλαιοτέρου οἰκοδομήματος, ὁρίζει ὁμοία σειρὰ (πλάτους 0.50 περίπου) λιθαρίων κειμένη 5 μ. ἀνατολικῶς τῆς προηγουμένης (εἰκ. 123, θ-θ΄). Ἐπειδὴ οὐδὲν ἕτερον ἴχνος θεμελίου εὑρέθη εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ προκειμένου τοίχου, συνάγεται ὅτι θὰ ἦτο κατεσκευασμένον ἐξ ὁλοκλήρου διὰ πλίνθων.

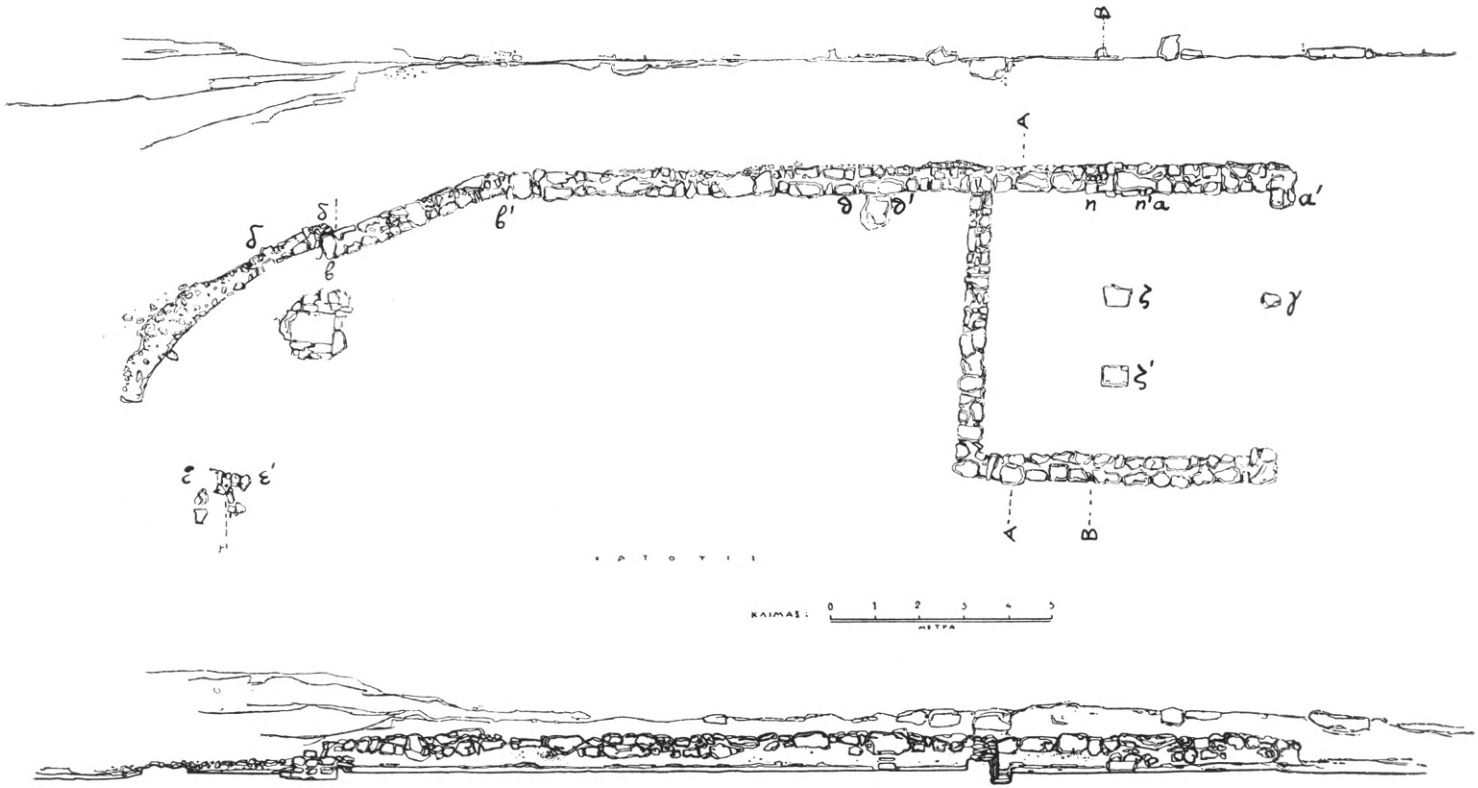

Εἰκ. 123. Κάτοψις τοῦ ἀψιδωτοῦ κτίσματος εἰς Γαλατάκι.

Τὸν προορισμὸν τοῦ παρόντος οἰκοδομήματος ὑποδεικνύει ἡ χρονικὴ ἀντιστοιχία μεταξὺ τῶν εὑρεθέντων ἐν αὐτῷ κεραμικῶν ὀστράκων καὶ τῶν εὑρημάτων τοῦ ἀποθέτου. Ὅπως ἐκεῖ, χρονολογοῦνται καὶ ἐδῶ τὰ εὑρήματα ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π. Χ. αἰ. Ἡ χρονικὴ αὕτη ἀντιστοιχία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῇ εἰ μὴ διὰ τοῦ συσχετισμοῦ τοῦ ἀποθέτου πρὸς τὸ πλησίον ἀποκαλυφθὲν κτήριον.

Τὴν σπουδαιοτέραν ὅμως ἀπόδειξιν περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ οἰκοδομήματος ὡς τόπου λατρείας ἀποτελεῖ τὸ παρὰ τὴν ἀψῖδα ἀποκαλυφθὲν μικρὸν ὀρθογώνιον κτίσμα σχήματος ⊓, τὸ ὁποῖον ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν παλαιοτέραν φάσιν τοῦ οἰκοδομήματος (βλ. εἰκ. 122 καὶ 123). Εἶναι ἐκτισμένον ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἔχει δὲ ἀνοικτὴν τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ἡ ὁποία ἀπεκόπη ἴσως ὑπὸ τοῦ τοίχου τῆς ἀψῖδος τοῦ μεταγενεστέρου κτηρίου. Τὸ κατασκεύασμα τοῦτο θὰ πρέπῃ νὰ ἑρμηνευθῇ ἢ ὡς ἐσχάρα βωμοῦ ἢ ὡς ἀποκεχωρισμένη θέσις λατρευτικοῦ ἀγάλματος. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἴχνος τέφρας ἢ ἄλλη ἔνδειξις θυσίας εὑρέθη εἰς αὐτό, μένει ἡ δευτέρα ἐξήγησις, τοῦ προορισμοῦ δηλαδὴ αὐτοῦ διὰ τὸ—ξοανόμορφον προφανῶς—ἄγαλμα τῆς λατρευομένης θεότητος, ἥτις συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῶν εὑρημάτων τοῦ ἀποθέτου πρέπει νὰ ἦτο ἡ Ἥρα.

Τίς ἡ αἰτία τῆς ἀνακαινίσεως αὐτοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. καὶ τῆς ὁριστικῆς ἐγκαταλείψεώς του μετὰ ἕνα αἰῶνα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν. Ἴσως πρέπει νὰ ἀποδοθῇ αὕτη κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις εἰς καταστρεπτικοὺς σεισμούς.

22. ΜΥΚΗΝΑΙ.

Ἐν Μυκήναις εἰργάσθησαν ἐφέτος ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Μυλωνᾶς, ὁ διευθυντὴς ἀρχαιοτήτων κ. Ἰ. Παπαδημητρίου καὶ ὁ ἔφορος Ἀργολίδος κ. Ν. Βερδελῆς, εἰς ἴδιον ἕκαστος τομέα.

Τομεὺς α) Ὡς σκοπὸς τῆς ἐν Μυκήναις διὰ τοῦ κ. Γ. Μυλωνᾶ ἐνεργηθείσης ἀνασκαφῆς ἐτέθη ἡ ἐξακρίβωσις τῆς σχέσεως τῶν πυλῶν τῶν Μυκηνῶν πρὸς τὰ λοιπὰ τείχη τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἡ ἀκριβεστέρα, εἰ δυνατόν, χρονολόγησις αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ἡ σκαφικὴ ἔρευνα περιωρίσθη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν πυλῶν τῶν τειχῶν καὶ

τῆς ἐπικλινοῦς ἀνόδου πρὸς τὸ ἀνάκτορον. Τὰ χρονολογικὰ συμπεράσματα τῆς ἀνασκαφῆς θὰ βασισθοῦν κυρίως εἰς τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ μελέτη τῶν ὀστράκων τούτων θὰ ἀπαι-

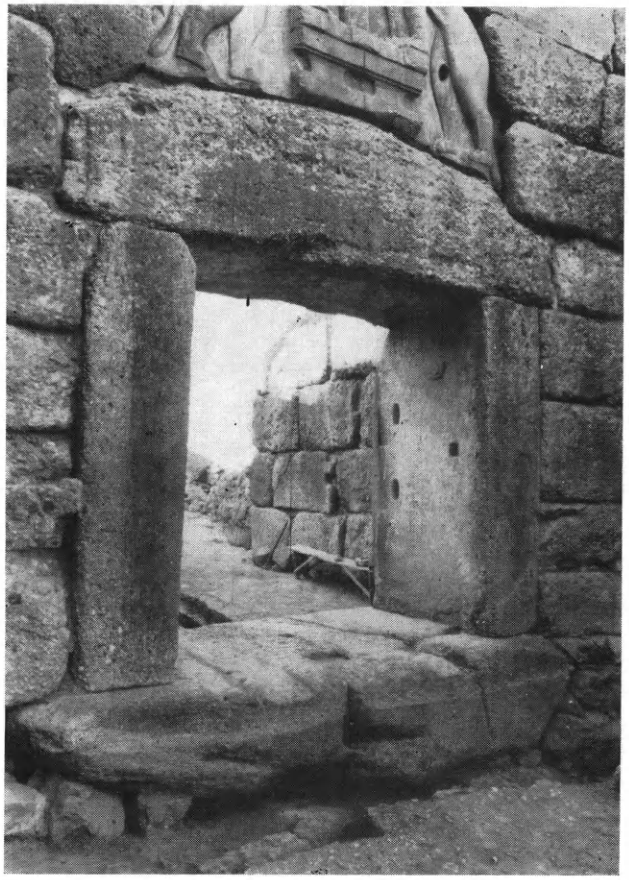

Εἰκ. 124. Κατώφλιον τῆς πύλης τῶν Λεόντων.

τήσῃ χρόνον, διότι ἀκόμη δὲν ἔχουν πλήρως καθορισθῆ τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς κεραμεικῆς τῆς ΥΕ ΙΙΙ Β καὶ ΥΕ ΙΙΙ Γ ἐποχῆς, διὰ τοῦτο εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν ἀναφέρονται γενικῶς μόνον τὰ ἐπιτευχθέντα χωρὶς νὰ ἀναγραφοῦν χρονολογικοὶ ὁρισμοὶ καὶ συμπεράσματα.

1) Περὶ τὴν πύλην τῶν Λεόντων ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἀπεκάλυψε τὴν θεμελίωσιν τῶν τοίχων καὶ τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης.

Κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῶν τοίχων ἐγένετο χρῆσις ἀσπροχώματος διὰ τὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ βράχου καὶ διὰ τὴν πλήρωσιν τῶν ἁρμῶν τοῦ κατωτάτου δόμου τοῦ θεμελίου. Ἐξηκριβώθη ἐπίσης ὅτι τὸ κατώφλιον δὲν πατεῖ ἐπὶ τοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος ἀφέθη εἰς τὴν ἀρχικήν του μορφήν, ἀλλ' ἐπὶ στρώματος καθαροῦ χώματος καὶ ὅτι μόνον τὰ δύο του ἄκρα ὑπεστηρίχθησαν διὰ λίθων (εἰκ. 124). Ἡ δι' ἑνὸς σφηνοειδοῦς λίθου στερέωσις τοῦ δεξιοῦ ἄκρου τοῦ κατωφλίου ἀπεδείχθη ἀδύνατος νὰ βαστάσῃ τὸ βάρος τῆς παραστάδος καὶ τοῦ ὑπερκειμένου τοίχου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ διερράγη καὶ ἐπέφερε καὶ τὴν θραῦσιν τοῦ ὀγκολίθου τοῦ κατωφλίου. Ἐκ τοῦ ὑπὸ τὸ κατώφλιον χώματος ἐξήχθησαν μερικὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙ Β ἐποχήν. Πρὸ τῆς πρὸς νότον ὄψεως τοῦ κατωφλίου, τῆς τετραμμένης πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐλήν, εἶχον τεθῆ ὀγκόλιθοι εἰς ἀνωμάλους σειράς. Ἡ κατωτάτη σειρὰ τῶν λίθων τούτων ἐκαλύφθη ὑπὸ παχέος στρώματος ὑδατοστεγοῦς πηλοῦ. Οὕτως ἀπεμονώθη τὸ κατώφλιον καὶ τὸ ὑπ' αὐτὸ χῶμα ἀπὸ τῆς ὑγρασίας καὶ τῶν ὑδάτων τῆς αὐλῆς.

2) Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τῆς πύλης, πέραν τοῦ λεγομένου «Φυλακείου» καὶ τοῦ κροκαλοπαγοῦς ἰσοδόμου κατασκευάσματος, ὁρίζεται ὑπὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου «Ψ», κυκλωπείου ρυθμοῦ, τὸ ἄνω μέρος τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ἀνιδρύθη εἰς σύγχρονον ἐποχήν. Ὁ τοῖχος οὗτος ὑποβαστάζει «ἄνδηρον», τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τῆς περιοχῆς τῆς αὐλῆς. Ἡ ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ «ἀνδήρου» καὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ του τοίχου ἀνήκει εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν τῆς πύλης. Ἐπίσης ἀπέδειξεν ὅτι ὁ τοῖχος τῆς πύλης ἐσχηματίσθη ἀπὸ δύο σειρὰς ὀγκολίθων, ἑκατέρα τῶν ὁποίων ἀπετέλει μίαν τῶν ὄψεών του καὶ ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος δὲν συνδέεται ὀργανικῶς μὲ τὸ ἀπὸ βορρᾶ ἐρχόμενον κυκλώπειον τεῖχος. Τὸ τεῖχος ἐκεῖνο οὔτε κατάληξιν ἔχει οὔτε στροφήν, ἀλλὰ κατὰ τὸ σημεῖον, ὅπου θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τοιαύτην κατάληξιν ἢ στροφήν, ἀπεκαλύφθη ὄγκος λίθων «ριχτῶν», συνήθης εἰς τὴν πλήρωσιν «ἀνδήρων» τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων (εἰκ. 125). Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι τὸ κυκλώπειον τεῖχος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τῆς πύλης κατηδαφίσθη καὶ τὸ ἀνώμαλον ἐκ τῆς κατεδαφίσεως ἄκρον του διεμορφώθη εἰς ἄνδηρον, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνέλθουν εἰς

τὰς ἐπάλξεις των οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς πύλης. Ὑπὸ τὸ «ἄνδηρον» εὑρέθη ὀχετός, ὁ ὁποῖος ἀπέδωκε πολλὰ ὄστρακα.

3) Ἡ κατανόησις τῆς διαμορφώσεως τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τῆς πύλης τῶν Λεόντων ἐπέβαλλε τὴν ἔρευναν τῆς πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἐπικλινοῦς ἀνόδου (ἀναβάθρας). Ἡ νῦν ὑπάρχουσα ἐπικλινὴς ἄνοδος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἦτο ἡ ἀρχική. Τὸ ἄνωθεν τοῦ «Κύκλου Α» ὑψού-

Εἰκ. 125. Τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ἀπὸ βορρᾶ κυκλωπείου τείχους τῆς πύλης.

μενον κυκλώπειον ἀνάλημμά της παρουσιάζει πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον «Ψ», ὁ ὁποῖος ἀπεδείχθη μεταγενέστερος τῆς πύλης. Αἱ εἰς τὸν «Κύκλον Α» ἐργασίαι τοῦ κ. Ἰ. Παπαδημητρίου ὡς καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Μυλωνᾶ ἔρευνα ἀπέδειξαν ὅτι ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος τῆς ἀνόδου εἶναι μεταγενέστερος τῆς τελικῆς διευθετήσεως τοῦ «Κύκλου Α», ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἦτο σύγχρονος μὲ τὴν κατασκευὴν τῆς πύλης, καὶ ἡ σωζομένη ἐπικλινὴς ἄνοδος εἶναι μεταγενεστέρα τῆς πύλης καὶ κατ' ἀκολουθίαν θὰ πρέπῃ νὰ ἔχωμεν προγενεστέραν ἢ καὶ προγενεστέρας ἀνόδους. Αἱ γενόμεναι δοκιμαὶ δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἀνόδου, διότι μόλις 0.30 - 0.40 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας

συνηντήθη τὸ «γέμισμα» τῆς ἀνόδου, ἀποτελούμενον ἀπὸ ὀγκολίθους, ἡ ἐξαγωγὴ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἔρευναν· τοῦτο ἦτο ἀδύνατον διὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον. Αἱ δοκιμαὶ ὅμως ἀπέδωσαν ὄστρακα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀποβοῦν πολύτιμα διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς νῦν σωζομένης ἀνόδου. Ἡ ἔρευνα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς ἀνόδου ἔφερεν εἰς φῶς ἄριστα διατηρούμενον ὀχετόν,

Εἰκ. 126. Στόμιον ὀχετοῦ ὑπὸ τὴν ἐπικλινῆ ἄνοδον.

ὕψους 1 μ. περίπου, ὁ ὁποῖος εὑρέθη πλήρης χώματος καὶ ὀστράκων (εἰκ. 126).

Φαίνεται ὅτι ἡ ἐπικλινὴς ἄνοδος εἶναι σύγχρονος πρὸς τὸ «ἄνδηρον» τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τῆς αὐλῆς καὶ πρὸς τὴν διευθέτησιν τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ κυκλωπείου. Κατ᾽ ἀκολουθίαν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο οἰκοδομικὰς περιόδους εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν: α) περίοδον τῆς κατασκευῆς τῆς πύλης τῶν Λεόντων, τῶν τειχῶν της, καὶ τῆς διευθετήσεως τοῦ «Κύκλου Α» β) περίοδον τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνδήρου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος καὶ τῆς διευθετήσεως τοῦ ἄκρου τοῦ κυκλωπείου τείχους καὶ τῆς κατασκευῆς τῆς σωζομένης ἐπικλινοῦς ἀνόδου.

4) Ἡ ἔρευνα τοῦ χώρου τῆς βορείου πυλίδος ὑπῆρξε γόνιμος. Ἀπεδείχθη καὶ ἐκεῖ ὁ αὐτὸς τρόπος τοποθετήσεως τοῦ κατωφλίου μὲ ὑποστήριξιν κατὰ τὰ δύο του ἄκρα (εἰκ. 127). Ἐκ τοῦ κάτωθεν τοῦ κατωφλίου χώματος προῆλθον ἀρκετὰ ὄστρακα ΥΕ ΙΙΙ Β χρόνων, ὡς φαίνεται, καὶ τμήματα δύο μυκηναϊκῶν γυναικείων εἰδωλίων νεωτέρου τύπου. Ὡς γνωστόν, πρὸ τῆς πυλίδος ἐδημιουρ-

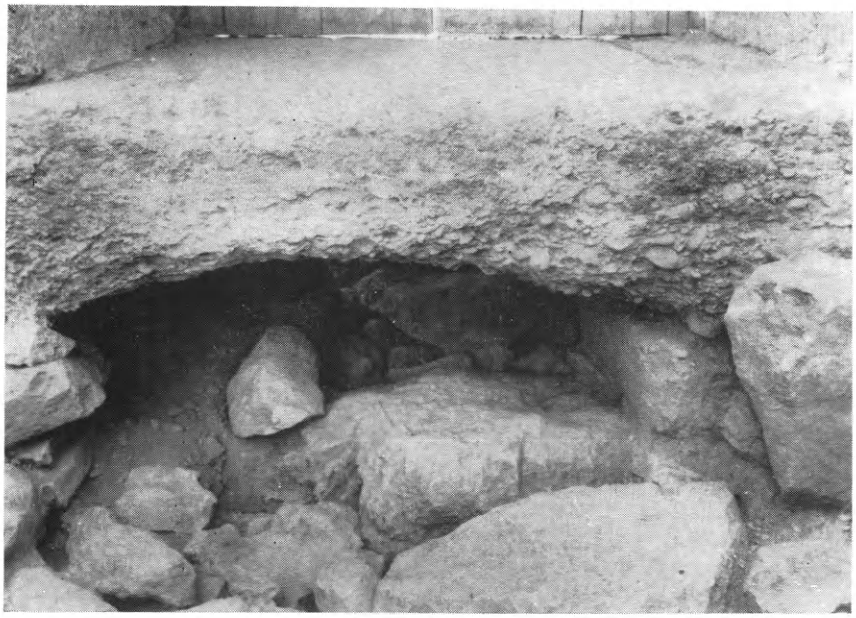

Εἰκ. 127. Κατώφλιον τῆς βορείου πυλίδος.

γήθη στενὴ αὐλή, χρησιμεύουσα ὡς πρόσβασις. Αὕτη ἠρευνήθη πλήρως καὶ ἀπεδείχθη ὅτι τὸ κυκλώπειον τεῖχος ἀρχικῶς ἦτο συνεχὲς κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο καὶ ὅτι ἀρχικῶς δὲν ὑπῆρχε πυλὶς κατὰ τὴν περιοχὴν ἐκείνην. Εἰς ὑστερωτέρους χρόνους τὸ κυκλώπειον τεῖχος διεσπάσθη ἐγκαρσίως καὶ εἰς τὸ σχηματισθὲν ρῆγμα ἐκτίσθη ἡ βόρειος πυλὶς καὶ οἱ περὶ τὴν πρόσβασίν της ἰσόδομοι τοῖχοι ἐκ κροκαλοπαγῶν ὀγκολίθων. Τῆς διασπασθείσης ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ κυκλωπείου τείχους ἀφέθησαν κατὰ χώραν τρεῖς ὀγκόλιθοι τοῦ θεμελίου (εἰκ. 128). Ἐπὶ τούτων ἐστηρίχθη ἡ γωνία τοῦ βορείου τοίχου τῆς πυλίδος. Ἐπίσης διεσώθη τὸ «γέμισμα» τοῦ κυκλωπείου τείχους καὶ ἐπὶ τούτου ἑδράζονται οἱ πλάγιοι τοῖχοι τῆς

προσβάσεως τῆς πυλίδος. Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ἡ πυλὶς εἶναι ὑστερωτέρα προσθήκη καὶ ὅτι ταύτης προϋπῆρξε τὸ κυκλώπειον τεῖχος. Καὶ ἀφ' οὗ ἡ βόρειος πυλὶς θεωρεῖται σύγ-

Εἰκ. 128. Βόρειος πυλίς. Πρόσβασις καὶ ὑπολείμματα κυκλωπείου.

χρονος τῆς πύλης τῶν Λεόντων, ἡ τελευταία ἀποδεικνύεται νεωτέρα τοῦ κυκλωπείου τείχους. Τὰ συλλεγέντα ὄστρακα ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν τῆς προσόδου τῆς πυλίδος, τὰ ἀνήκοντα εἰς τοὺς χρόνους τῆς κατασκευῆς της, φαίνεται ὅτι ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙ Β ἐποχήν.

5) Ἡ προσπάθεια πρὸς ἀνεύρεσιν ὀστράκων δυναμένων νὰ χρονολογήσουν ἀκριβέστερον τὸ κυκλώπειον τεῖχος δὲν ἀπέδωκε θε-

τικὰ ἀποτελέσματα, ἂν καὶ ἠρευνήθη τὸ τεῖχος εἰς ἐννέα διαφόρους περιοχάς. Διότι τὰ ἀνευρεθέντα πολλὰ ὄστρακα δὲν εἶναι τόσον χαρακτηριστικά, ὥστε νὰ ἐπιτρέψουν ἀκριβῆ καὶ ἀπόλυτα χρονολογικὰ συμπεράσματα. Ἡ προσπάθεια ὅμως αὕτη ἀπέδειξεν ὅτι κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ κυκλωπείου τείχους ἠκολουθήθη διάφορος τεχνικὴ μέθοδος ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν οἱ κατασκευασταὶ τῶν πυλῶν καὶ τοῦ τείχους τοῦ πέραν τῆς πύλης τῶν Λεόντων πρὸς νότον καὶ πρὸς δυσμάς. Τοῦτο μᾶς δίδει ἀκόμη μίαν ἔνδειξιν διαφόρου χρονολογικῆς σχέσεως τῶν τμημάτων τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν.

Ἐν συνόψει τὰ ἀμέσως δυνατὰ συμπεράσματα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ἔχουν οὕτως:

1) Ἀπεδείχθη ἡ χρονολογικὴ διαφορά, ἡ ὑφισταμένη μεταξὺ τῶν ἐρευνηθέντων τμημάτων τοῦ τείχους.

2) Τὸ βόρειον κυκλώπειον τεῖχος ἀποδεικνύεται ἀρχαιότερον τῆς βορείου πυλίδος, τῆς πύλης τῶν Λεόντων καὶ τοῦ νοτίου καὶ τοῦ δυτικοῦ τείχους.

3) Ἡ πύλη τῶν Λεόντων, ἡ βόρειος πυλίς, τὸ νότιον καὶ τὸ δυτικὸν τεῖχος καὶ ἡ διευθέτησις τοῦ «Κύκλου Α» ἀποτελοῦν δευτέραν οἰκοδομικὴν περίοδον.

4) Τὸ «ἄνδηρον» τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τῆς αὐλῆς τῆς πύλης τῶν Λεόντων μὲ τὸ ἀνάλημμά του, ὡς καὶ ἡ νῦν σωζομένη πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἐπικλινὴς ἄνοδος μὲ τὸν ἀναλημματικόν της τοῖχον ἀνήκουν εἰς νεωτέραν, τρίτην οἰκοδομικὴν περίοδον.

Τομεὺς β.

Μικραὶ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐγένοντο ἐν Μυκήναις διὰ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰωάνν. Παπαδημητρίου διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐρεύνης τοῦ μέλλοντος νὰ ἀναστηλωθῇ θολωτοῦ τάφου τοῦ λεγομένου τοῦ Αἰγίσθου. Ἀνεσκάφη κατ' ἀρχὰς ὁλόκληρος ὁ χῶρος ὁ πρὸς δυσμὰς τῆς ἱερᾶς οἰκίας τῶν κλασσικῶν χρόνων, τῆς ἀποκαλυφθείσης κατὰ τὸ 1955. Ὁλόκληρος ὁ χῶρος οὗτος ἦτο κεκαλυμμένος διὰ τῶν χωμάτων τῆς παλαιοτέρας ἀνασκαφῆς τοῦ τάφου, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν πολλὰ ὄστρακα τῆς μεσοελλαδικῆς καὶ ὑστεροελλαδικῆς περιόδου καὶ μάλιστα τοῦ ἀνα-

κτορικοῦ ρυθμοῦ. Τὸ κατώτερον στρῶμα ἀπετελεῖτο ἐκ τεφροχωμάτων πυρκαϊᾶς, ἥτις κατέστρεψε καὶ τὴν ἱερὰν οἰκίαν κατὰ τοὺς χρόνους πιθανῶς τῆς ὑπὸ τῶν Ἀργείων καταλήψεως τῶν Μυκηνῶν τὸ 465 π.Χ. Ἠρευνήθη ἐπίσης ἐκ νέου στρωματογραφικῶς (εἰκ. 129), ἡ ἐπίχωσις κάτωθεν τοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ δρόμου πλακο-

Εἰκ. 129. Ἀνασκαφαὶ τάφου Αἰγίσθου. Στρωματογραφία καὶ πλακόστρωτον.

στρώτου, ὅπερ φαίνεται ὅτι κατεσκευάσθη μόνον καθ' ὃ σημεῖον, λόγῳ τῆς κατωφερείας τοῦ ἐδάφους ὑπῆρχεν ἐπίχωσις καὶ ἦτο ἀνάγκη κατασκευῆς στερεοῦ δαπέδου, ἐνῷ ἐσώτερον πρὸς τὴν θόλον τὸ δάπεδον εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου τοῦ τόπου. Ἅπαντα τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα εἰς τὰ ἀλλεπάλληλα ἀποκαλυφθέντα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως ἀνῆκον εἰς τοὺς μεσοελλαδικοὺς χρόνους, εἰς οὓς πρέπει τώρα νὰ χρονολογηθῇ ἡ πρώτη φάσις τῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς παλαιοτέρους ὑστεροελλαδικοὺς χρόνους, ὡς ἐπιστεύετο μέχρι σήμερον. Διὰ δὲ τοῦ καθα-

ρισμοῦ ἐντὸς τῆς θόλου εὑρέθησαν πολλὰ ὄστρακα μεσοελλαδικῶν καὶ ὑστεροελλαδικῶν χρόνων, ἔτι δὲ πήλινά τινα ἀνθέμια καὶ

Εἰκ. 130. Ἀκροκέραμοι ἀνθεμωτοὶ ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου.

κεραμίδες τῶν ἱστορικῶν χρόνων (εἰκ. 130) καὶ μαρμάρινον ἀγαλμάτιον γυναικὸς καλῆς τέχνης τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 131), προερχόμενα πάντα πιθανώτατα ἐξ ἱεροῦ ἢ βωμοῦ ἱδρυμένου κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἐπὶ τῆς στέγης τῆς θόλου, ἥτις καταρρεύσασα παρέσυρε καὶ ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα εὑρεθέντα κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφὰς ἐντὸς τοῦ τάφου.

Εἰκ. 131. Ἀγαλμάτιον ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου.

Μικραὶ ἐρευνητικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο καὶ ἐφέτος ἐντὸς τοῦ κύκλου τοῦ Schliemann πρὸς ὁριστικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς χρονολογίας τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου. Κατὰ τὰς περυσινὰς ἐρεύνας εἶχε διαπιστωθῆ ὅτι αἱ ὄρθιαι πλάκες τῆς ἐξωτερικῆς σειρᾶς ἔχουν προωθηθῆ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν πρὸς τὰ ἔσω ἐκ τοῦ ὕπερθεν αὐτῶν ἀναλήμματος τῆς πρὸς τὴν κορυφὴν τῆς ἀκροπόλεως ἀνηφορικῆς προσβάσεως. Ἀπεδείχθη οὕτως ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας καὶ ἐκ τῶν συλλεγέντων ὀστράκων, ὅτι τὸ ἀνάλημμα τοῦτο δὲν εἶναι σύγ-

χρονον τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου, ἀλλὰ μεταγενέστερον καὶ ὁπωσδή-

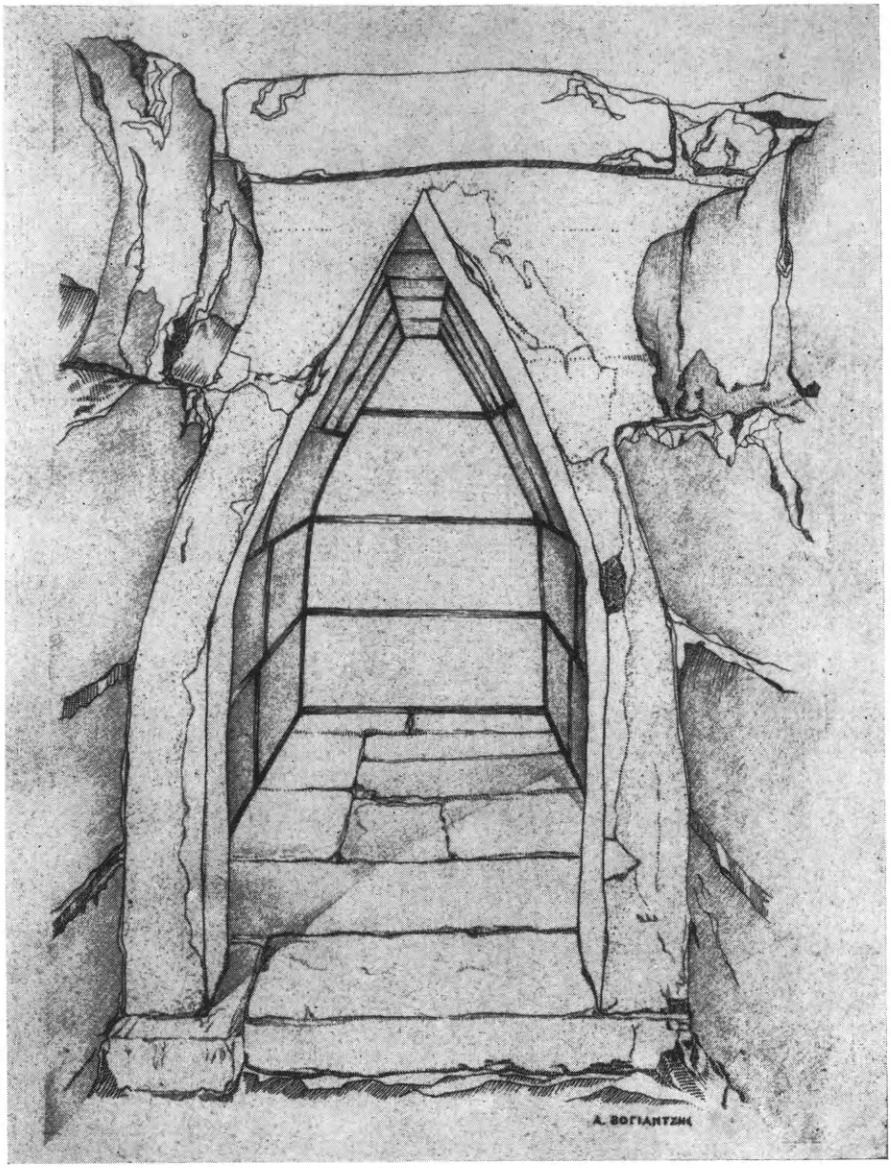

Εἰκ. 132. Προοπτικὴ ἄποψις τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου τοῦ 2ου κυκλικοῦ περιβόλου τῶν Μυκηνῶν.

ποτε μεταγενεστέρα τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου εἶναι καὶ ἡ πύλη τῶν Λεόντων καὶ τὸ νέον περὶ αὐτὴν τεῖχος.

Μετρήσεις καὶ ἔρευναι ἐγένοντο ἐπίσης κατὰ τὸν κτιστὸν θαλαμοειδῆ τάφον τοῦ 2ου κυκλικοῦ ταφικοῦ περιβόλου καὶ νέα σχέδια ἐξεπονήθησαν διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἀλεξάνδρου Βογιαντζῆ (εἰκ. 132).

Τομεὺς γ.

Κατὰ τὰς ἐργασίας διαπλατύνσεως τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Φυχτίων μέχρι Μυκηνῶν ὁ μηχανικὸς προωθητὴρ ἔφερεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἴχνη θεμελίων ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς θέσεως, ἔνθα ἡ ὑπὸ τοῦ Wace ἀνασκαφεῖσα πρὸ ἐτῶν οἰκία τοῦ λαδεμπόρου.

Κατὰ τὴν ἀναληφθεῖσαν εὐθὺς ἀμέσως διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Βερδελῆ καὶ δαπάναις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀργανισμοῦ Τουρισμοῦ ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύφθη τὸ δυτικὸν τμῆμα μεγάλης μυκηναϊκῆς οἰκίας, ἥτις ἐθεωρήθη μὲν ἐν ἀρχῇ ὡς συνέχεια τῆς οἰκίας τοῦ λαδεμπόρου, ἀλλ' ἡ ὁποία, ὡς ἀπεδείχθη ἔπειτα ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀνασκαφῆς, ἀποτελεῖ εἰς τὴν πραγματικότητα ἀνεξάρτητον ἐκείνης οἰκίαν.

Ἡ ἀνασκαφὴ συνεχισθεῖσα ἀργότερον ἐπεξετάθη πρὸς Α., ἀφοῦ προηγουμένως ἐγένετο παραλλαγὴ τῆς ὁδοῦ εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀνασκαφήν, ἥτις διεξήχθη δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἠρευνήθη τὸ πρὸς Β. ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς οἰκίας, ὑπολείπεται δὲ οὕτω πρὸς ἀνασκαφὴν τὸ νότιον ἥμισυ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος ταύτης (βλ. σχεδιογρ. εἰκ. 133).

Ὅπως αἱ παραπλεύρως ἀποκαλυφθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Wace οἰκίαι οὕτω καὶ ἡ παροῦσα κατεστράφη ὑπὸ βιαίας πυρκαϊᾶς κατὰ τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου. Τὰ ἴχνη τῆς καταστροφῆς διετηροῦντο, ζωηρότατα, πρὸ πάντων εἰς τὸ δυτικὸν αὐτῆς τμῆμα.

Ἡ οἰκία διαιρεῖται δι' ἑνὸς διαχωριστικοῦ τοίχου (βλ. εἰκ. 133, Α-Α') εἰς τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικὸν διαμέρισμα. Τὸ δυτικὸν περιλαμβάνει πέντε κατὰ σειρὰν δωμάτια ἐπικοινωνοῦντα μεταξύ των δι' ἑνὸς ἔμπροσθεν αὐτῶν διαδρόμου. Εἰς τὰ περισσότερα τούτων διετηροῦντο τὰ ἐπιχρίσματα τῶν τοίχων καὶ τὰ ἐξ ὠχρολεύκου γῆς (πλέσιας) δάπεδα.

Εἰς τὸ πρῶτον δωμάτιον εὑρέθησαν πολλὰ ἀγγεῖα πολυτε-

λείας τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου (εἰκ. 134) καὶ ἐνεπίγραφοι πινακίδες τῆς γραμμικῆς Β γραφῆς (εἰκ. 135).

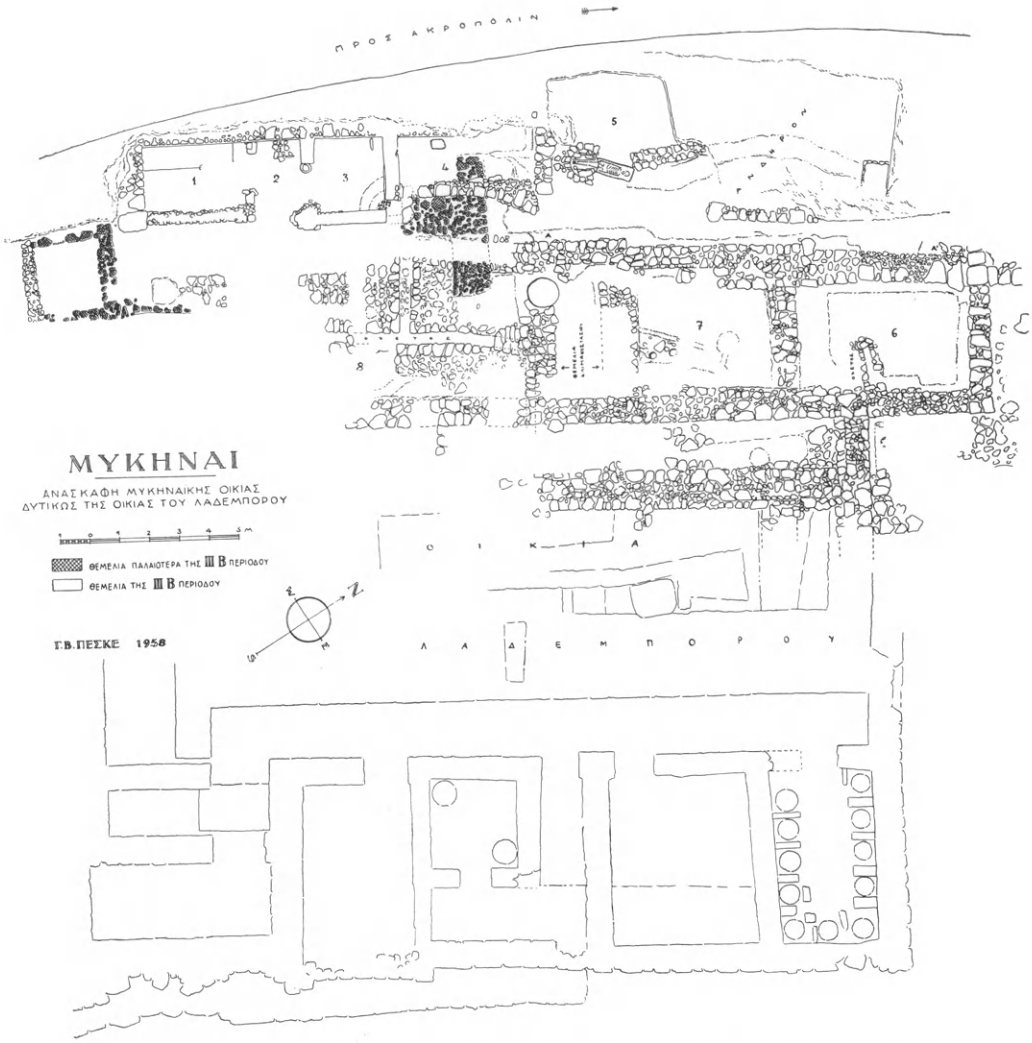

Εἰκ. 133. Διάγραμμα τῆς ἐν Μυκήναις ἀνασκαφῆς δυτικῶς τῆς οἰκίας τοῦ λαδεμπόρου.

Τὸ δεύτερον δωμάτιον ἀπετέλει εἶδος προθαλάμου τοῦ προηγουμένου. Τὸ τρίτον δωμάτιον ἐχρησίμευεν ὡς μαγειρεῖον· διότι εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν αὐτοῦ εὑρέθη μικρὰ ἑστία, ἡ καπνοδόχος τῆς ὁποίας διεγράφετο σαφῶς εἰς τοὺς δύο ἑκατέρωθεν τοίχους.

Τὸ παραπλεύρως δωμάτιον ἀπετέλει παράρτημα τοῦ μαγει-

ρείου. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ἀγγεῖα οἰκιακῆς χρήσεως, μεταξὺ

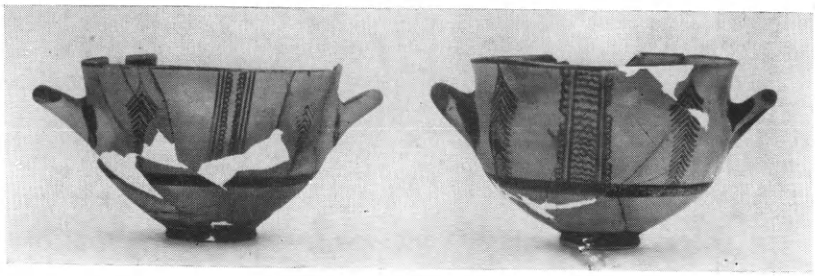

Εἰκ. 134. Τινὰ ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἀγγείων εἰς τὸ πρῶτον δωμάτιον τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς μυκηναϊκῆς οἰκίας.

τῶν ὁποίων ἓν τοῦ τύπου τῶν ἀμφορέων περιεῖχε καρποὺς ρόβης.

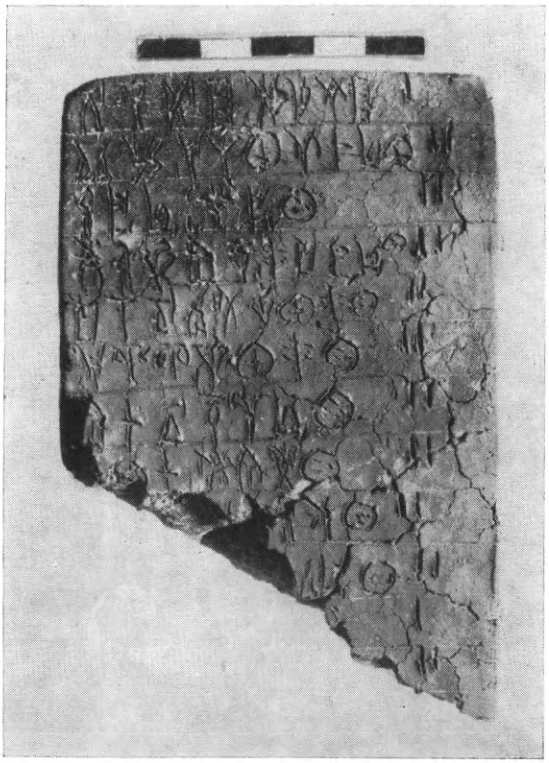

Εἰκ. 135. Μία ἐκ τῶν εὑρεθεισῶν ἐνεπιγράφων πινακίδων τῶν Μυκηνῶν.

Εἰς τὸ τελευταῖον πρὸς Β. δωμάτιον εὑρέθησαν πολλαὶ ὑψίποδες κύλικες καὶ μέγας ψευδόστομος ἀμφορεύς, εἰς τὴν προσθίαν

ὄψιν τοῦ ὁποίου φαίνονται μυκηναϊκὰ γράμματα (εἰκ. 136). Ἀριστερᾷ τῆς εἰσόδου τοῦ δωματίου εὑρίσκεται φρέαρ, χρησιμοποιηθὲν κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους πρὸς ταφήν.

Τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ δυτικοῦ διαμερίσματος καταλαμβάνει τετράγωνος χῶρος, ὅστις σχηματίζεται ἐπὶ ἀνυψωμένου ἐπιπέδου καὶ ἀποτελεῖ εἶδος ἀνδήρου, ἐχρησίμευε δὲ ἴσως διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἐκ τῆς στέγης τῆς οἰκίας κατερχομένων ὀμβρίων ὑδάτων πρὸς ἐμπλουτισμὸν τοῦ παρακειμένου φρέατος.

Εἰκ. 136. Ψευδόστομος ἀμφορεὺς μὲ γράμματα ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως.

Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς οἰκίας ὑπέστη σημαντικὴν καταστροφὴν ἐκ τῶν προστεθέντων ἄνωθεν μεταγενεστέρων κτισμάτων. Μεταξὺ τῶν θεμελίων τῶν τελευταίων κτισμάτων ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχήν. Μεταξὺ τούτων εὑρέθησαν ἐνδιαφέροντά τινα πήλινα εἰδώλια καὶ ὁμοιώματα ζῴων (εἰκ. 137-139).

Τὸ πρῶτον πρὸς Β. δωμάτιον ἔφερεν εἰς τὸ μέσον μικρὸν ὀχετόν, ἡ ἔξοδος τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται κάτωθεν τοῦ μεταξὺ τῆς οἰκίας τοῦ λαδεμπόρου καὶ τῆς οἰκίας τῶν ἀσπίδων ἀναλημματικοῦ τοίχου. Τοῦτο δεικνύει ὅτι ἡ νῦν ἀνασκαπτομένη οἰκία προηγήθη κατά τι τῶν δύο παρακειμένων οἰκιῶν.

Μετὰ τὸ συνεχόμενον πρὸς Ν. δεύτερον δωμάτιον ἀκολουθοῦν δύο ἰσχυρὰ θεμέλια εἰς μικρὰν μεταξύ των ἀπόστασιν, ἅτινα φαίνεται ὅτι ἀπετέλουν τὰ θεμέλια τοῦ κλιμακοστασίου (εἰκ. 133, Γ καὶ Δ).

Τὸ παραπλεύρως τούτων πρὸς Ν. δωμάτιον εἶναι πλακόστρωτον, ἐχρησίμευε δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὡς κεντρικὸς προθάλαμος τῆς οἰκίας. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τούτου θὰ πρέπῃ νὰ

ἔκειτο ἡ κυρία εἴσοδος τῆς οἰκίας, εἰς δὲ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἡ εἴσοδος ἐπικοινωνίας τῶν δύο αὐτῆς διαμερισμάτων.

Τὸ μέσον τοῦ πλακοστρώτου δωματίου διασχίζει μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Ν. πρὸς Β. ἐπιμελῶς κατεσκευασμένος ὀχετός, ἓν σκέλος

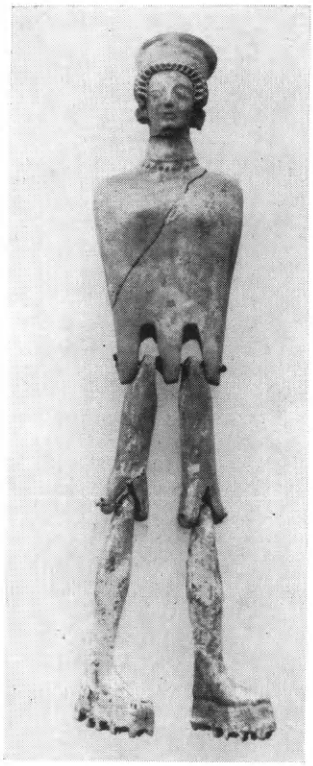

Εἰκ. 137. Ἀρχαϊκὸν νευρόσπαστον ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς οἰκίας.

Εἰκ. 138. Ἀρχαϊκὴ σφὶγξ ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς οἰκίας.

τοῦ ὁποίου στρέφον πρὸς Δ. καταλήγει εἰς τὸ παραπλεύρως τοῦ μαγειρείου δωμάτιον. Ὁ ὀχετὸς διερχόμενος ἔπειτα κάτωθεν τοῦ παρακειμένου θεμελίου τοῦ κλιμακοστασίου προχωρεῖ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς οἰκίας τοῦ λαδεμπόρου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐνισχύει τὸ συμπέρασμα περὶ τῆς χρονικῆς διαφορᾶς τῶν δύο οἰκιῶν. Ἐντὸς τοῦ ὀχετοῦ εὑρέθησαν μεταξὺ ἄλλων καὶ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα οἰκιακῆς χρήσεως, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὁποίων ἐπεκάθητο παχὺ στρῶμα ἀκαθάρτου ὀξειδώσεως.

Ἡ παρουσία τοῦ κλιμακοστασίου εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς οἰκίας ἀποδεικνύει τὴν ἐκεῖ ὕπαρξιν ὀρόφου. Ἀλλ' ἡ στρωματογραφία τῶν ἐρειπίων τοῦ δυτικοῦ διαμερίσματος δὲν ἐπιτρέπει

Εἰκ. 139. Ἀρχαϊκὸς ἀλέκτωρ ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς οἰκίας.

νὰ συμπεράνωμεν τὴν ὕπαρξιν εἰς αὐτὸ δευτέρου ὀρόφου. Ἡ τοιαύτη διαφορὰ τοῦ ὕψους τῆς οἰκίας μεταξὺ τῶν δύο διαμερισμάτων δὲν εἶναί τι τὸ ἀσύνηθες εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἀρχιτεκτονικήν.

23. ΑΡΚΑΔΙΑ. α) Παλλάντιον.

Διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Ρωμαίου ἐπανελήφθησαν ἐφέτος ἐξακριβωτικαὶ ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸν μεταξὺ Ἀσέας καὶ Παλλαντίου καὶ παλαιότερον (1910 καὶ 1918) ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐρευνητοῦ ἐξερευνηθέντα ἀρχαϊκὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Σωτείρας, γνωστὸν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Leake καὶ τοῦ Ross. Εἰς τὴν ἐργασίαν του ταύτην ὁ κ. Ρωμαῖος εἶχεν ὡς βοηθοὺς τὸν δόκιμον τεχνίτην τοῦ Ἐθν. Μουσείου Τριαντάφυλλον Κοντογιώργην καὶ τὸν φωτογράφον Ἀννίβαν Σταματόπουλον.

Δυστυχῶς κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἀπὸ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Ρωμαίου διάστημα ἐκτίσθη κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ ναοῦ ἐκκλησία (εἰκ. 140) καὶ ἡρπάσθη ὑπὸ τῶν περιοίκων χωρικῶν τὸ

κατ' ἀνάγκην ἐγκαταλειφθὲν μαρμάρινον ὑλικὸν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ. Ἐν τούτοις μὲ τὴν βοήθειαν παλαιῶν σχεδιασμάτων τοῦ κ. Ρωμαίου καὶ διὰ τοῦ καθαρισμοῦ ἀπὸ τῶν χωμάτων τοῦ ἀκαλύπτου ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας στρώματος τοῦ ναοῦ καὶ τέλος τὴν ἀκριβῆ καταμέτρησιν τῶν ἐρειπίων καὶ ἑνὸς ἑκάστου τῶν θεμελιολίθων, ἐβε-

Εἰκ. 140. Τὰ ἐδάφη κατασκευῆς τοῦ ἐν Παλλαντίῳ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Σωτείρας καὶ ἡ ἐπὶ τμήματος αὐτοῦ κτισθεῖσα νεωτέρα ἐκκλησία.

βαιώθησαν μὲ ἀρκετὴν πιθανότητα αἱ διαστάσεις τοῦ ναοῦ καὶ ἡ λοιπὴ κατασκευὴ αὐτοῦ.

Ὁ ἐπὶ ἐξ ἐγχωρίου ἀσβεστολίθου εὐθυντηρίας βαίνων ναὸς εἶχε πλάτος 11.55 μ., ἤτοι 37 $^1/_2$ ποδῶν, καὶ μῆκος 24.70 μ., ἤτοι περίπου 80 ποδῶν. Τὰ ἀνώτερα μέρη του ἦσαν κατεσκευασμένα ἐκ μαρμάρου Δολιανῶν. Ἦτο δ' ὁ ναὸς περίπτερος, ἀρχαϊκός, τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος (εἰκ. 141 κιονόκρανον καὶ εἰκ. 142 τρίγλυφος) δὲν ἦτο ὅμως καὶ τὸ πρῶτον ἱερόν· διότι εὑρέθησαν ἀρκετὰ κεραμικὰ καὶ χαλκᾶ μικρὰ εὑρήματα ἐντὸς τῶν ὑπὸ τὸν ναὸν στρωμάτων, ἀνήκοντα εἰς ἱερὸν τοῦ τέλους τοῦ 7ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος. Ταῦτα συγκομισθέντα παλαιότερον εἰς τὸ Τεγεατικὸν Μουσεῖον ἀνεγνωρίσθησαν καὶ πάλιν ἐφέτος

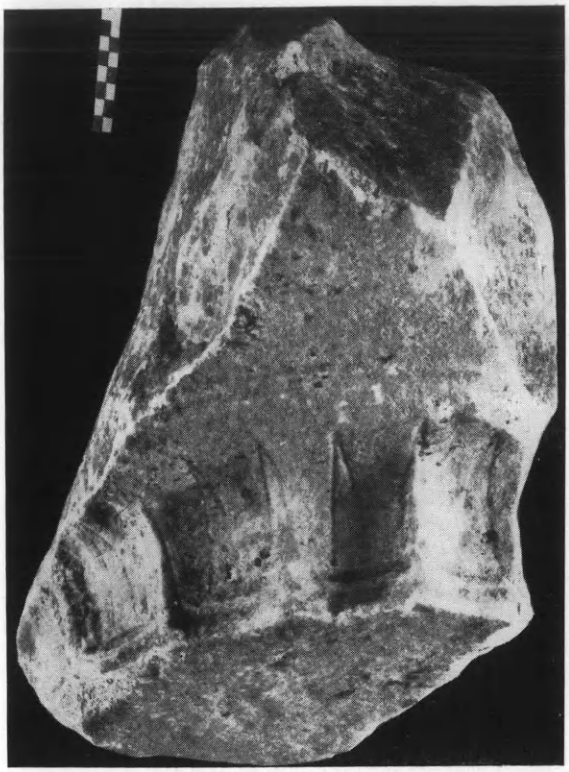

Εἰκ. 141. Κιονόκρανον ἐκ τοῦ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ τοῦ Παλλαντίου.

Εἰκ. 142. Τρίγλυφος ἐκ τοῦ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ τοῦ Παλλαντίου.

οὐχὶ ἄνευ κόπου ὑπὸ τοῦ κ. Ρωμαίου, ἐπειδὴ εἶχον ἀναμειχθῆ μετὰ τῶν εὑρημάτων τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς. Τοῦ παλαιοτέρου τού-

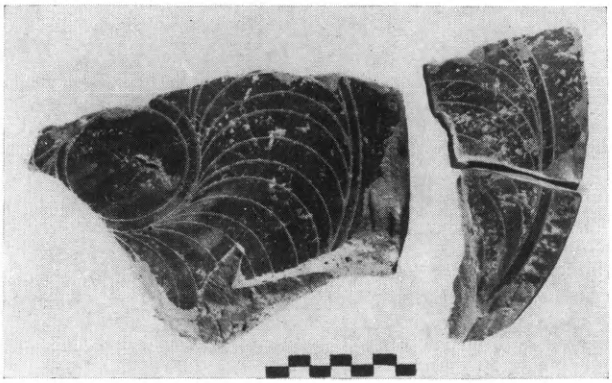

Εἰκ. 143. Λακωνικὸς ἀκροκέραμος ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου ἱεροῦ τοῦ Παλλαντίου.

του ἱεροῦ ὁ κέραμος ἦτο λακωνικὸς (εἰκ. 143) ἀλλὰ καὶ τὰ χαλκᾶ ἔντυπα ἐλάσματα (εἰκ. 144 καὶ 145) ἐλέγχουν τὴν ἐκ Σπαρτιατικῆς σχολῆς καταγωγήν των. Πρὸς τούτοις εὑρέθη εἰς ἀπόστασιν 100 περίπου μέτρων καὶ ἀξιολογώτατον τμῆμα μαρμαρίνου ἀναγλύφου (εἰκ 146), φέρον δύο μορφὰς τοῦ γνωστοῦ ἐκ Χρύσαφας τῆς Λακωνίας τύπου λακωνικῶν ἀναγλύφων καὶ δὴ παλαιότερον τούτου.

Εἰκ. 144. Χαλκοῦν ἔλασμα ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου ἱεροῦ.

β) Ἴασος.

Διὰ τοῦ αὐτοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Ρωμαίου συνεχίσθησαν αἱ ἔρευναι καὶ εἰς τὴν Ἴασον τεθεῖσαι ἐπὶ τὰ ἴχνη ἀποκαλύψεως ἱεροῦ ἱδρύματος εἰς δύο θέσεις τοῦ ἐρειπιῶνος, καθ' ἃς εὑρέθησαν 1) μαρμάρινον ἐπίκρανον παραστάδος καλῆς ἐργασίας τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος 2) περιρραντήριον εὐμέγεθες 3) μαρμάρινον δοχεῖον καὶ 4) κεραμίδες μετ' ἐμπιέστων πρὸ τῆς καμινεύσεως γραμμάτων ΙΕΡ. Εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν ἀπεκαλύφθη ὡσαύτως καὶ εὐρύχωρος αἴθουσα μὲ τετράγωνον βωμὸν εἰς τὸ ἄκρον, συνεχομένη πρὸς

ἄλλην παράλληλον. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ εὑρέθη πλῆθος γραπτῶν ὀστράκων, ἐξ ὧν ἀπηρτίσθη εὐμέγεθες ἐρυθρόγραφον ἀγ-

Εἰκ. 145. Χαλκᾶ ἐλάσματα ἐκ τοῦ παλαιοτέρου ἱεροῦ τοῦ Παλλαντίου.

γεῖον μὲ διονυσιακὴν παράστασιν, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ὅτι πρόκειται περὶ λατρευτικῶν κτισμάτων, ὧν ὅμως ἡ ὁριστικὴ ἀποκά-

Εἰκ. 146. Μαρμάρινον τεμάχιον ἀναγλύφου λακωνικοῦ τύπου.

λυψις ἀνεβλήθη εἰς προσεχὲς μέλλον. Ἐξ ἄλλου ἄξιον μνείας εἶναι ὅτι ἐσαφηνίσθη ὁ τρόπος τοῦ τειχισμοῦ τῆς πολίχνης Ἰάσου διὰ

προσθήκης κατὰ τὰς γωνίας τῶν τοίχων τετραπλεύρου προτειχίσματος ἐν εἴδει πύργου, χάριν ἀσφαλείας. Ὁ τειχισμὸς ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὸ ἔτος 147 π.Χ., ὅτε οἱ Ἀχαιοὶ ὠχύρωσαν ἐναντίον τῆς Σπάρτης μεθόριά τινα πολίσματα τῆς Λακωνικῆς, ἐν οἷς καὶ τὴν Ἴασον.

24. ΑΧΑΪΑ. Φαραί.

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Ζαφειροπούλου ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν περιφέρειαν Φαρῶν Ἀχαΐας ἀπέβλεπεν ἐφέτος εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν μυκηναϊκῶν συνοικισμῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουν οἱ πρὸ διετίας ἀποκαλυφθέντες δύο θολωτοὶ τάφοι παρὰ τὸ χωρίον Ροδιὰ (Μπούγα) καὶ τὸ νεκροταφεῖον τῶν λαξευτῶν τάφων παρὰ τὸ χωρίον Καταρράκτης (Λόπεσι). Ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου ὑπεράνω τοῦ χωρίου Ροδιὰ ἀπεκαλύφθησαν λείψανα μεγάλου κτηρίου ἐκτισμένου δι' ἀκανονίστων λίθων. Ὁ τοῖχος τῆς μακρᾶς πλευρᾶς ἔχει μῆκος 18 μ. καὶ πάχος 0.80 μ. Τὸ πλάτος τοῦ κτηρίου δὲν σώζεται, πιθανῶς εἶναι 8.5 μ. περίπου. Δύο ἐγκάρσιοι τοῖχοι σχηματίζουν δύο δωμάτια καὶ ἀνοικτὸν χῶρον κατὰ τὴν Α. πλευράν. Τὸ κτήριον τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ πρωτόγονον μέγαρον, εἰς τοὺς κυρίους τοῦ ὁποίου ἀνήκουν οἱ θολωτοὶ τάφοι. Ἀλλ' εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους δὲν ἐπιτρέπει τὴν ὕπαρξιν μεγαλυτέρου συνοικισμοῦ.

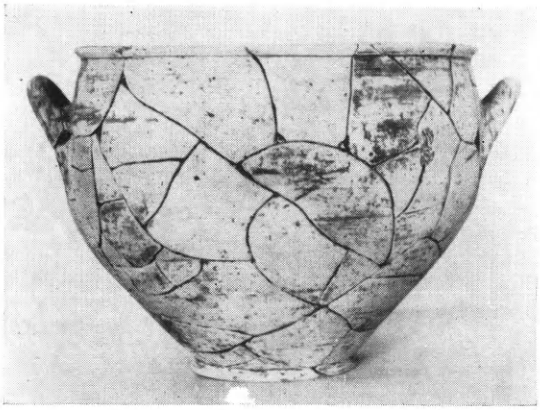

Εἰκ. 147. Ὑστερομυκηναϊκὸς κρατὴρ ἐκ Φαρῶν τῆς Ἀχαΐας.

Ἄλλαι δοκιμαὶ ἔγιναν εἰς δύο ὑψώματα ὑπεράνω τοῦ χωρίου Καταρράκτης, γνωστὰ εἰς τοὺς ἐντοπίους ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Πυργάκι» καὶ «Δρακότρυπα». Εἰς τὸ πρῶτον ἀπεκαλύφθησαν λείψανα

ἐκτεταμένου προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἐπίχωσις εἶναι μικρά, μέχρι 0.40 μ., καὶ οἱ τοῖχοι κατεστραμμένοι, ὥστε δὲν καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀνασυγκρότησις ὁλοκλήρου τοῦ διαγράμματος τῶν οἰκημάτων. Σχετικῶς καλύτερον σώζονται τὰ λείψανα τοῦ συνοικισμοῦ εἰς τὴν δευτέραν θέσιν. Ἀπεκαλύφθησαν οἱ ἐξ ἀκα-

Εἰκ. 148. Μεσοελλαδικὰ ἀγγεῖα ἐκ Φαρῶν τῆς Ἀχαΐας.

νονίστων λίθων τοῖχοι ἑνὸς οἰκήματος ἀποτελουμένου ἐκ μιᾶς εὐρυχώρου αἰθούσης, μήκους 9.75 μ. (τὸ πλάτος καὶ ἐδῶ δὲν σώζεται), εἰς τὴν ὁποίαν συνάπτεται ἄλλη στενὴ (2 μ.) κατὰ τὴν Ν. πλευρὰν καὶ σειρὰ μικρῶν δωματίων κατὰ τὴν Α. Εὑρήματα ὑπῆρξαν διάφορα ἐργαλεῖα (λίθιναι ἀξῖναι, μιὰ χαλκῆ σμίλη καὶ ἓν δρέπανον) καὶ πλῆθος μυκηναϊκῶν ὀστράκων. Ὀλίγα ὁλόκληρα ἀγγεῖα δύνανται νὰ ἀποτελεσθοῦν, ἀλλὰ γίνονται γνωστὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα ἔλειπον μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν ταφικῶν εὑρημάτων τῆς Ἀχαΐας (κρατῆρες, εἰκ. 147, ὑδρίαι, ὑψίποδες κύλικες, ἀρύταιναι). Ἀλλὰ περισσότερον ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διὰ πρώτην φορὰν ἐν Ἀχαΐᾳ ἀνεύρεσις

ἀφθόνων μεσοελλαδικῶν ὀστράκων (εἰκ. 148). Ταῦτα εἶναι ὅλα χειροποίητα, ἀνήκουν δὲ εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας: α) πρόχειρα ἀγγεῖα ἐκ πηλοῦ ἀκαθάρτου σκοτεινοῦ χρώματος. Φέρουν ἐπίχρισμα ἐκ καθαροῦ πηλοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκ τῆς ὀπτήσεως λαμβάνει χρῶμα ἀνοικτὸν καστανὸν καὶ διαφόρων ἀποχρώσεων τεφρόν. Χαρακτηριστικὸν σχῆμα εἶναι μαστοειδῆ ἀγγεῖα, ἀνάλογα πρὸς τὰ τοῦ Θέρμου β) ἀγγεῖα ἐκ καθαροῦ πηλοῦ χρώματος κιτρίνου. Τὰ σχήματα ἐμφανίζουν ἐπιδράσεις μεταλλικῶν ἀγγείων. Εἶναι δέ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κάνθα-

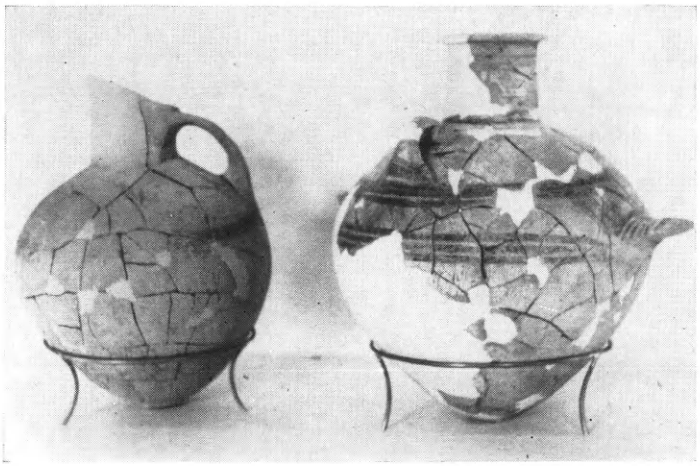

Εἰκ. 149. Μεσοελλαδικὰ ἀγγεῖα μετὰ γραπτῆς διακοσμήσεως.

ροι καὶ κύπελλα μετὰ ποδὸς γ) γραπτὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 149). Ταῦτα εἶναι ἀγγεῖα μεγαλυτέρων σχημάτων ἐκ πηλοῦ καθαροῦ χρώματος ἀνοικτοῦ καστανοῦ ἢ ὑπερύθρου, φέρουν δὲ εὐθύγραμμον ἀμαυρὰν κόσμησιν βαθέος καστανοῦ χρώματος. Τῶν περισσοτέρων ἡ ἐπιφάνεια καλύπτεται δι᾽ ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος, ὁπότε ἡ κόσμησις εἶναι μελανὴ δ) εὑρέθησαν καὶ ὀλίγα ὄστρακα ἀγγείων ἐκ πηλοῦ πρασινοφαίου ἐνθυμίζοντα τὰ μινύεια, ἀλλὰ χωρὶς τὴν λείαν ἐπιφάνειαν ἐκείνων. Εἴς τινας περιπτώσεις μεγάλα ἀγγεῖα τῆς ὁμάδος ταύτης φέρουν ἐπίχρισμα κεραμόχρουν ἢ ὑπόλευκον καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ μελανὴν κόσμησιν.

Καὶ εἰς τὰς τρεῖς θέσεις εὑρέθησαν μεταξὺ τῶν οἰκιῶν παιδικοὶ τάφοι. Οἱ τάφοι οὗτοι δὲν ἔχουν κτερίσματα, μόνον εἰς ἕνα μυκηναϊκὸν εὑρέθησαν χάνδραι περιδεραίου ἐκ στεατίτου καὶ ἀχάτου. Εἰς

ἕνα τάφον τοῦ μεσοελλαδικοῦ στρώματος εὑρέθη πλὰξ ἐκ ψαμμολίθου, ἐν μέρει εἰσχωροῦσα ἐντὸς τοῦ λάκκου, ἥτις πιθανῶς θὰ ἐχρησίμευσεν ὡς ἐπιτύμβιον σῆμα.

25. ΜΕΣΣΗΝΗ.

Αἱ ἐν ἀρχαίᾳ Μεσσήνῃ (Μαυρομμάτι) ἀνασκαφαὶ τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ Γ. Γραμματέως αὐτῆς, καθηγητοῦ Ἀν. Ὀρλάνδου. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκαθαρίσθη ὁλοσχερῶς ἀπὸ τῶν καλυπτόντων αὐτὴν σωρῶν χωμάτων καὶ πετρῶν ἡ ὀρχήστρα τοῦ μικροῦ, βορείως τοῦ προπύλου τῆς ἀγορᾶς κειμένου, θεάτρου (εἰκ. 150, Α), ἥτις εὑρέθη ἐστρωμένη διὰ ποικίλων ἐγχρώμων τεμαχίων μαρμάρων, σχηματιζόντων γεωμετρικὰ σχέδια. Ἐξετελέσθη ἐπίσης ἐν τῷ θεάτρῳ διὰ τοῦ ἱκανωτάτου ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως Χαριλάου Σφακιανάκη ἡ εἰς τὰς ἀρχικάς των θέσεις ἐπανατοποθέτησις τῶν εἰς τὸ κοῖλον καὶ τὴν ὀρχήστραν ἀποκυλισθέντων ἑδωλίων. Οὕτω τὸ κομψὸν θέατρον τῆς Μεσσήνης παρουσιάζει σήμερον τὴν ὄψιν, ἣν παρέχει ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 151.

Περατωθέντος τοῦ καθαρισμοῦ ἐγένετο καὶ ἡ λεπτομερὴς ἀποτύπωσις τῆς κατόψεως καὶ τῆς κατὰ μῆκος τομῆς τοῦ θεάτρου, ὡς καὶ τοῦ βορείου κυφωτοῦ ἀναλήμματος αὐτοῦ, ὅπερ, ὡς ἡ γενομένη σκαφικὴ ἔρευνα ἀπέδειξεν, ἔβαινεν ἐπὶ ἐπιπέδου τριμεροῦς βάθρου ἀπαρτιζομένου ἐκ βάσεως, ὀρθοστάτου καὶ στέψεως.

Δευτέρα ἐργασία ἐγένετο εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ συνεδρίου (εἰκ. 150,Γ), ἥτις ἀπαλλαγεῖσα καὶ αὐτὴ τῶν καλυπτόντων αὐτὴν χωμάτων καὶ τῶν ἐν αὐτῇ λίαν μεταγενεστέρων κτισμάτων — ἅτινα βεβαίως ἐσχεδιάσθησαν πρὸ τῆς διαλύσεώς των — ἐτακτοποιήθη, τοποθετηθέντων ἐντὸς αὐτῆς εἰς κανονικοὺς σωροὺς τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῆς εὑρεθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν (γείσων κλπ). Κατὰ τὴν ἐκ τοῦ συνεδρίου ἀπομάκρυνσιν τῶν μεταγενεστέρων τειχίων εὑρέθη καὶ ἡ ἑξῆς, ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή:

Ἁ πόλις
Λυσικράτη Λυσιδάμου
νικάσαντα ἀσκλαπιεῖα
καὶ ρωμαῖα

ἐξ ἧς διδασκόμεθα, ὅτι πλὴν τῶν ἀσκληπιείων ἐτελοῦντο ἐν Μεσσήνῃ καὶ οἱ πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς Ρώμης εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις τελούμενοι ἀγῶνες, τὰ ρωμαῖα.

Τρίτη ἐργασία, ἀναστηλωτικὴ αὕτη, ἐπεχειρήθη εἰς τὸ πρό-

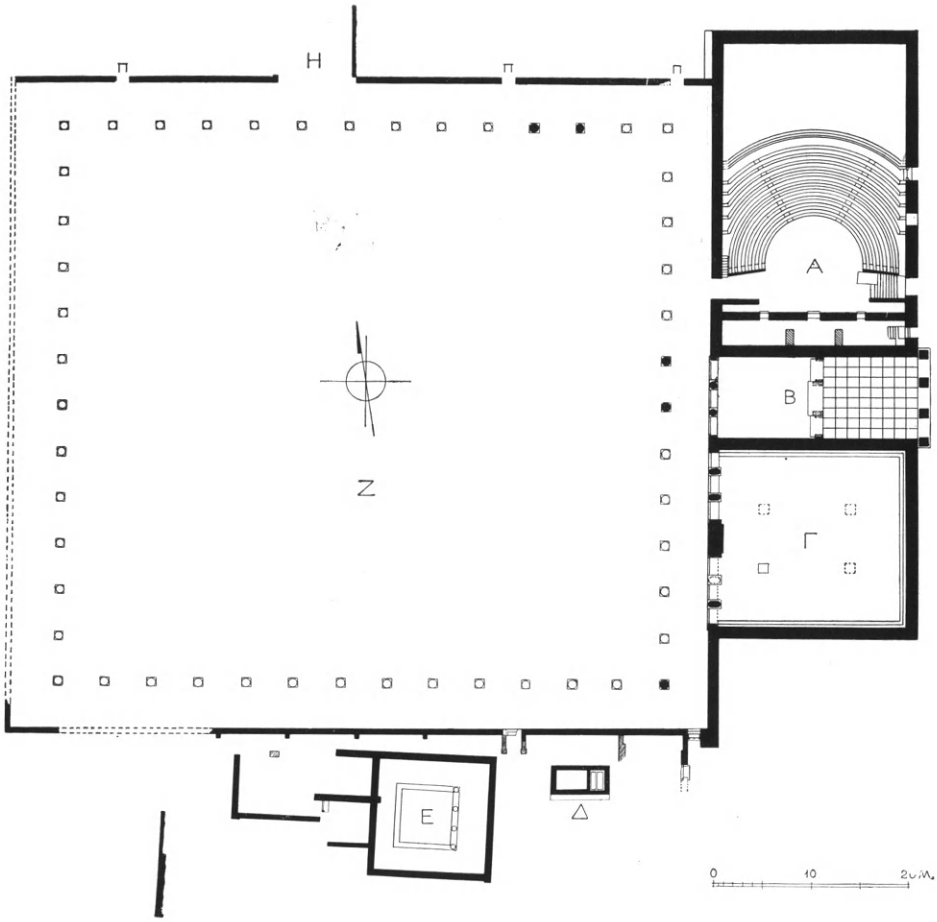

Εἰκ. 150. Κάτοψις τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀγορᾶς τῆς ἀρχαίας Μεσσήνης.

πυλον (εἰκ. 150, B), τοῦ ὁποίου ἀνεστηλώθη, διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω ἀρχιτεχνίτου, ἡ BA. ὀγκώδης παραστάς.

Τετάρτη ἐργασία ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀγορᾶς, ἥτις, ἐκτεινομένη ἐπὶ ἰδιωτικῶν σταφιδαμπέλων καὶ ἄλλων κτημάτων, δὲν ἠδύνατο μέχρι τοῦδε νὰ ἀνασκαφῇ πρὶν ἢ ἀποζημιωθῶσιν οἱ ἰδιοκτῆται. Τούτου ἐπιτευχθέντος ἐφέτος ἠνοίχθη κατ' ἀρχὰς τά-

φρος διήκουσα καθέτως πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τριμεροῦς συγκροτήματος καὶ κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ ἄξονος τοῦ προπύλου (εἰκ. 150, B). Αὕτη εἰς ἀπόστασιν 4.50 μ. ἀπὸ τῆς εὐθυντηρίας τοῦ

Εἰκ. 151. Ἄποψις τοῦ θεάτρου τῆς Μεσσήνης ἀπὸ ΝΔ., μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως αὐτοῦ.

τοίχου ἔφερεν εἰς φῶς πέτρινον κυλινδρικὸν ἀρράβδωτον σφόνδυλον κίονος (εἰκ. 152), διαμέτρου 0.89 μ. καὶ ὕψους 0.25 μ., βαίνοντα ἐπὶ πωρίνης πλίνθου, ἐξωτερικῶς τῆς ὁποίας εὑρέθη καὶ πήλινον ὑδραγωγεῖον ἐκ κυκλικῶν σωλήνων διαμέτρου 0.15 μ. Ἡ εὕρεσις τῆς βάσεως ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ τοῦ ὑδραγωγείου ἀφ᾽ ἑτέρου ἐμαρτύρει σαφῶς, ὅτι εὑρισκόμεθα πρὸ τῆς ζητουμένης στοᾶς

τῆς ἀγορᾶς. Ὅθεν ἐπεβάλλετο πλέον ἡ διάνοιξις τάφρου παραλλήλου πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ συγκροτήματος, ἥτις καὶ γενομένη ἀπεκάλυψεν εἰς κανονικὰς ἀποστάσεις 4.80 μ. δύο εἰσέτι βάσεις καὶ σφονδύλους ὁμοίους πρὸς τὸν πρῶτον. Ταυτοχρόνως πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς πρὸ τοῦ τριμεροῦς συγκροτήματος στοᾶς ἐγίνετο καὶ ἡ ἀποχωμάτωσις τοίχου βαίνοντος καθέτως πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ θεάτρου (εἰκ. 150) καὶ χρησιμεύοντος ὡς ἀνάλημμα τῶν πρὸς βορρᾶν τῆς ἀγορᾶς χωμάτων ἀνωτέρας στάθμης. Ὁ τοῖχος οὗτος, ἀποκαλυφθεὶς εἰς μῆκος 70 περίπου μέτρων, βαίνει ἐπὶ τριμεροῦς βάθρου ὁμοίου πρὸς τὸ τοῦ τριπλοῦ συγκροτήματος καὶ εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς ἐκεῖνο στάθμην εἶναι δὲ προφανές, ὅτι ἀπετέλει τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τῆς πρὸ αὐτοῦ βορείου στοᾶς τῆς ἀγορᾶς. Ἐκτισμένος ἰσοδομικῶς διὰ κανονικῶν λιθοπλίνθων διεκόπτετο ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ 3 πυλῶν, ἀνοίγματος 1.40 μ. (εἰκ. 150 Π, Π, Π), ἀφ' ἑτέρου δ' ὑπὸ οἰκοδομήματος (εἰκ. 150, Η), τὸ ὁποῖον, λόγῳ τῆς μεγάλης αὐτόθι ἐπιχώσεως, δὲν κατωρθώθη νὰ ἀποκαλυφθῇ ἐφέτος ὁλοσχερῶς. Τάφρος ὅμως ἀνοιχθεῖσα καθέτως πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον ἀπεκάλυψε τὰς βάσεις μετὰ τῶν σχετικῶν σφονδύλων δύο κιόνων τῆς βορείου στοᾶς (εἰκ. 150) ἀπεχόντων ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τοῦ ὄπισθεν τοίχου ὅσον καὶ οἱ ἀντίστοιχοι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Εὑρεθείσης καὶ τῆς βορείου στοᾶς τῆς ἀγορᾶς ἐπεχειρήθη ἡ εὕρεσις καὶ τῆς νοτίας, ἥτις καὶ ἐπετεύχθη δι' ἑτέρας τάφρου ἀνοιχθείσης παραλλήλως πρὸς τὸν παλαιότερον διαφαινόμενον καὶ νῦν τελείως καθαρισθέντα νότιον τοῖχον. Εἰς τὴν κανονικὴν ἀπόστασιν τῶν 4.50 μ. ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἐνταῦθα αἱ πλίνθοι τριῶν κιόνων εὑρισκόμεναι εἰς τὰς ἀναμενομένας κανονικὰς ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ

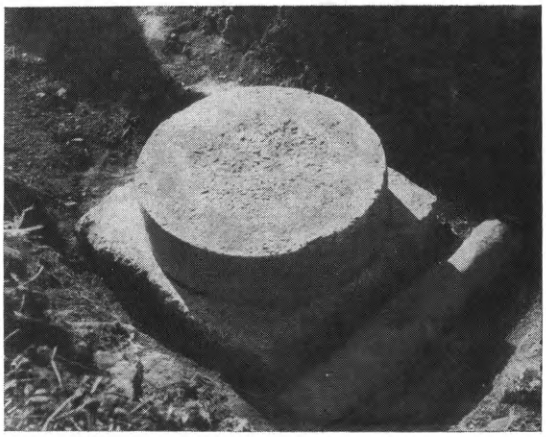

Εἰκ. 152. Εἷς τῶν κατωτάτων σφονδύλων τῶν κιόνων τῆς ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης (Β. στοά).

τοῦ τοίχου ἀποστάσεις τῶν 4.80 καὶ 4.50 μ. Εὑρέθη δ' ἐπίσης διὰ σκαφῆς καὶ τὸ τέλος τοῦ νοτίου τοίχου μετὰ τῆς σχετικῆς γωνίας, ἔνθα ἐκάμπτετο πρὸς βορρᾶν (εἰκ. 150), ἀνταποκρίνεται δὲ ἡ θέσις τῆς γωνίας ταύτης πρὸς τὸ ἀποκαλυφθὲν μῆκος τοῦ

Εἰκ. 153. Ἄποψις τοῦ παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης τετραγώνου οἰκοδομήματος.

βορείου τοίχου. Κατὰ ταῦτα διὰ τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς διεπιστώθη, ὅτι ἡ ἀγορὰ τῆς Μεσσήνης εἶχε σχῆμα περίπου τετράγωνον, διαστάσεων 66.87 × 71.91 μ., ἔφερε δ' ἐσωτερικῶς στοὰν ἐκ 50 κιόνων ἐν συνόλῳ, ἐξ ὧν ἀνὰ 13 μὲν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς αὐτῆς πλευρᾶς, ἀνὰ 14 δ' ἐπὶ τῆς βορείου καὶ τῆς νοτίας, τῶν γωνιαίων ἀριθμουμένων καθ' ἑκατέραν τῶν περιπτώσεων, ὡς ἡ εἰκὼν 150 δεικνύει.

Πέμπτη ἐργασία ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διακρίβωσιν τοῦ σχεδίου τετραγώνου οἰκοδομήματος (εἰκ. 153) κειμένου δυτικῶς τοῦ Ἡρῴου (Δ) παρὰ τὴν νοτίαν στοὰν τῆς ἀγορᾶς (εἰκ. 150, Ε). Ἡ ἀνασκαφή του ἀπέδειξεν, ὅτι ἔφερεν ἐσωτερικῶς ὕπαιθρον αὐλὴν περιβαλλομένην ὑπὸ τετραγώνου περιστυλίου (6.62 × 6.62 μ.), φέ-

Εἰκ. 154. Ἄποψις πειοσχήμου στοᾶς τῆς Μεσσήνης μετὰ τῆς πρὸ αὐτῆς ἐξέδρας.

ροντος τέσσαρας κίονας ἐφ' ἑκάστης πλευρᾶς, τινῶν τῶν ὁποίων διακρίνονται ἐπὶ τοῦ διατηρουμένου στυλοβάτου τὰ ἴχνη προσηλώσεως καὶ αἱ σχετικαὶ αὔλακες μολυβδοχοΐας. Συνέχεται δὲ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο δυτικῶς πρὸς μικρότερα διαμερίσματα (εἰκ. 150), ἐντὸς ἑνὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχε κυκλικὸν φρέαρ. Πρόκειται ἆρά γε περὶ τοῦ Πρυτανείου, ὡς ἡ εὐθὺς παρὰ τὴν ἀγορὰν θέσις του βοηθεῖ νὰ ὑποθέσωμεν ἢ περὶ ἁπλῆς τινος οἰκίας;

Τελευταία τις σκαφικὴ ἐργασία ἐπεχειρήθη εἰς τὸ πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς ἀγορᾶς εὑρισκόμενον κτῆμα τοῦ Προκοπίου Μπαλοπούλου,

ἔνθα πέρυσιν εἶχον ἐπισημανθῆ τὰ λείψανα ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας. Αὕτη καθαρισθεῖσα ἐφέτος (εἰκ. 154) ἀπεδείχθη διῃρημένη εἰς δύο τεταρτοκύκλια, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀφίετο δίοδος. Εὑρέθη δ' ἐπίσης ὅτι ἡ ἐξέδρα εἶχε κατασκευασθῆ πρὸ ἐπικαμποῦς στοᾶς ἐφωδιασμένης διὰ λιθίνου ὑδραγωγείου φέροντος κατ' ἀποστάσεις ἐλλειψοειδεῖς βαθύνσεις χάριν ὑποδοχῆς τῆς ἰλύος. Ἡ στοὰ ἔβαινεν ἐπὶ τριβάθμου κρηπῖδος ἐπὶ δὲ τοῦ στυλοβάτου αὐτῆς διακρίνονται τὰ ἴχνη κιόνων ἀπεχόντων ἀλλήλων κατὰ 2.45 μ. ἀπ' ἄξονος εἰς ἄξονα. Ἦτο δ' ἡ στοὰ διώροφος, ὡς ἀποδεικνύει ἡ εὕρεσις πωρίνου ἡμικίονος καὶ θωρακίου μετὰ χιαστοῦ ἀναγλύφου κοσμήματος. Ἦτο δ' ἐπίσης καὶ διπλῆ, ἤτοι μετ' ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας, ὡς μαρτυρεῖ πωρίνη ἰωνικὴ βάσις μετὰ τμήματος τοῦ κατωτέρου ραβδωτοῦ σφονδύλου, εὑρεθεῖσα κατὰ χώραν εἰς ἀπόστασιν 6.32 μ. ἀπὸ τοῦ κέντρου τῶν ἐξωτερικῶν κιόνων. Λόγῳ τῆς καλῆς ἐργασίας τῶν λίθων καὶ τῶν σχετικῶν συνδέσμων καὶ γόμφων αὐτῶν, ἡ στοὰ δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ 4ου π. Χ. αἰ.

26. ΠΥΛΟΣ.

Συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἑλληνικοῦ τομέως τῶν ἐν Πύλῳ ἀνασκαφῶν, ὅπως κτηθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν πλήρης ἀρχαιολογικὴ εἰκὼν τῆς ὅλης ἐπαρχίας, αἱ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου ἀνασκαφαὶ τοῦ 1958 ἐξετάθησαν εἰς δύο νέας τοποθεσίας, τὸ Κορυφάσιον καὶ τὴν Κουκουνάραν.

Τὸ Κορυφάσιον, τὸ ὁποῖον σήμερον ἐπιστέφει ἡ Ἐνετοτουρκικὴ ὀχύρωσις τοῦ Παλαιοκάστρου, ἐκαλεῖτο οὕτω ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλ' ἡ Ἀθηναϊκὴ τουλάχιστον παράδοσις ἐκάλει τοῦτο Πύλον. Ὡς τοιαύτη παρεδόθη μέχρις ἡμῶν διὰ τοῦ Θουκυδίδου ὅστις ἐν ἐκτάσει περιγράφει τὰ κατὰ τὸ 424 διαδραματισθέντα ἐκεῖ γεγονότα, ἅτινα κατέληξαν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Σπαρτιατικῆς φρουρᾶς τῆς Σφακτηρίας.

Ὁ Παυσανίας, περιγράφων τὴν πολίχνην τῆς Πύλου, ἀναφέρει ὅτι ἐδεικνύετο ἐκεῖ τὸ σπήλαιον τοῦ Νηλέως, εὑρισκόμενον ἐντὸς τῆς πόλεως, *οἶκος καλούμενος Νέστορος* (εἰκ. 155), ἔνθα ὁ ἥρως παρίστατο γραπτῶς, καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ, ἐνῷ ὀλίγον ἀπωτέρω τῆς πόλεως ἐδεικνύετο ἄλλο μνῆμα, καλούμενον τοῦ Θρασυμήδους.

Κατὰ τὸ 1956 ἀνεκαλύφθη πράγματι μικρὸς θολωτὸς τάφος εἰς 500 περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πόλεως. Αἱ παροῦσαι ἀνασκαφαὶ ἐσκόπουν, ὅπως ἐξακριβώσουν ἂν ἐντὸς τῆς πόλεως διατηροῦνται τὰ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενα μνημεῖα. Ἡ ἔρευνα δὲν ἦτο εὔκολος, διότι ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ἀπομακρυνθῇ ὄγκος ρευστῆς ἄμμου ὑπὲρ τὰ 4 μ. ὕψους, ὅπερ ἐπετεύχθη διὰ μηχανικῶν μέσων. Ἂν καὶ θὰ χρειασθῇ μιᾶς τουλάχιστον περιόδου ἐργασία εἰσέτι, ὅπως τὰ ἀποτελέσματα θεωρηθῶσι τελειωτικά, φαίνεται ὅτι μᾶλλον ἀρνητικὴ βεβαιότης συνεκομίσθη. Μόνον ἀραιὰ ὄστρακα καὶ ἄλλα ἴχνη τῆς μυκηναϊκῆς ἀρχαιότητος συνεκομίσθησαν ἐκ τῶν βαθυτάτων στρωμάτων, οὐδὲν ὅμως κτίσμα κατὰ χώραν. Ἑπομένως, τό γε νῦν ἔχον, κερδίζει τὸ ἀνάκτορον Ἐγγλιανοῦ εἰς βεβαιότητα, ὅτι ἦτο τὸ κατὰ παράδοσιν ἀνάκτορον τῶν Νηλειδῶν.

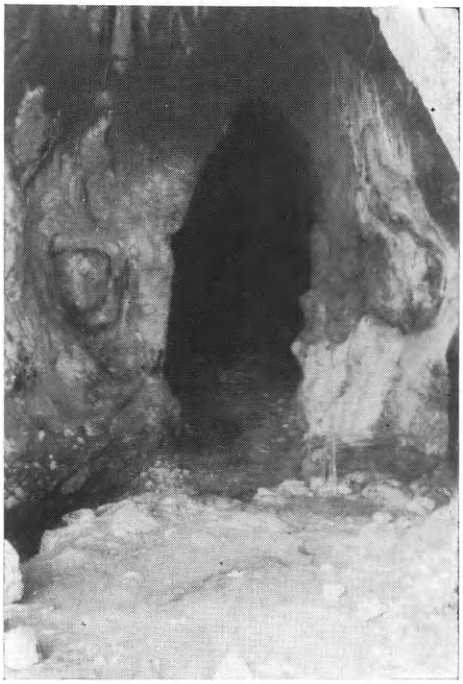

Εἰκ. 155 Τὸ ἐσώτερον σπήλαιον τοῦ Νηλέως ἐν Κορυφασίῳ.

Τὰ λείψανα τῆς πόλεως τοῦ Κορυφασίου εἶναι ἄφθονα, διετηρήθη δὲ σημαντικὸν μέρος καὶ τῶν τειχῶν, ὧν ἡ φορὰ παρακολουθεῖται καλῶς καθ' ὅλην τὴν Β. πλευρὰν τοῦ βράχου (εἰκ. 156). Κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν διατηροῦνται τὰ ἴχνη στρογγύλως καταλήγοντος πύργου, ἰσοδομικῶς διὰ πελεκητῶν λίθων κατεσκευασμένου. Συνέχεια τούτου εἶναι ἕτερον μικρὸν τμῆμα τῶν τειχῶν διὰ πελεκητῶν πώρων λίθων ἐν δευτέρᾳ χρησιμοποιήσει. Ἐξηκριβώθη καὶ μέγα, πολλαχῶς καμπτόμενον κτίσμα ὑπὸ τὴν ἄμμον, ἴσως περίβολος περικλείων μικρότερα διαμερίσματα.

Λείψανα τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως παρουσιάζονται πανταχοῦ, ὅπου ἐνηργήθη σκαφή. Ὁλόκληρος ἡ πόλις εἶναι ἑλληνιστικὴ πρώιμος, ἐγκαταλειφθεῖσα βραδύτερον· διότι ἐντὸς τῶν ἐρειπίων

τῶν οἰκιῶν ἀνευρίσκονται ἀκτέριστοι πρωτοχριστιανικοὶ νεκροί. Ἡ κεραμεικὴ ὅμως φθάνει μέχρι τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἓν μάλιστα ὄστρακον ἐκ μελαμβαφοῦς σκύφου φέρει ἐγχαράκτως τὰ γράμματα ΙΠΠ... Πρόκειται περὶ εἰσηγμένης, ἀττικῆς κεραμεικῆς, ἥτις ἴσως ἔχει σχέσιν πρὸς τὰ γεγονότα τοῦ 424 π.Χ.

Τὰ κινητὰ εὑρήματα, πλὴν ἀφθόνων ὀστράκων, εἶναι ἀγνῦ-

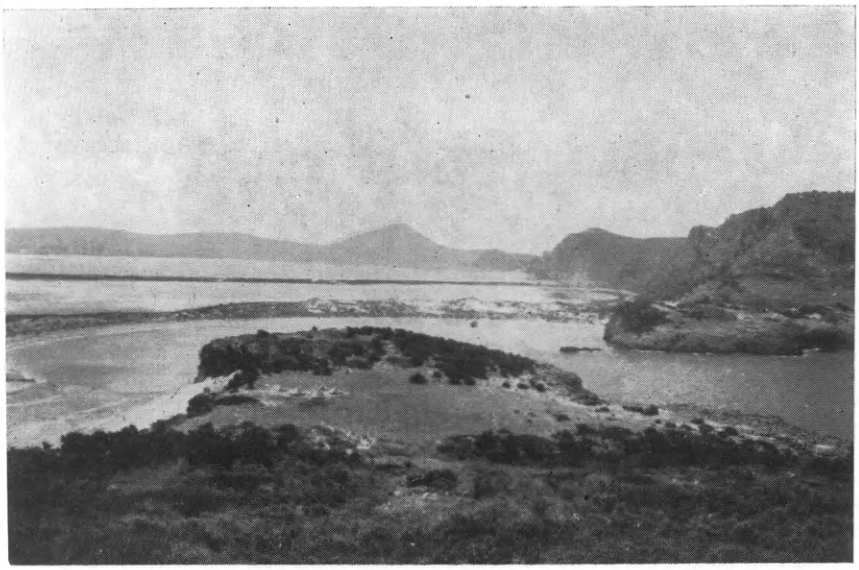

Εἰκ. 156. Τοπίον τοῦ Κορυφασίου ἐκ Β. Ἀριστερᾷ, ὁ ὅρμος τῆς Βοϊδοκοιλιᾶς. Μέσον, ὁ βράχος ἐφ' οὗ ὁ θολωτὸς τάφος. Δεξιᾷ, ὁ βράχος τοῦ Κορυφασίου. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ τὸ Παλαιόκαστρον.

θες, πήλινα εἰδώλια ὀλίγα, χαλκᾶ εὑρήματα, κυρίως ἧλοι καὶ πλῆθος χαλκῶν νομισμάτων, ἰδίως τῆς Μεσσήνης.

Ἡ Κουκουνάρα ἦτο μέχρι τοῦδε περιοχὴ ἀρχαιολογικῶς ἄγνωστος. Πρόκειται περὶ χωρίου ἀπέχοντος περὶ τὰ 15 χιλιόμ. πρὸς τὰ ΒΑ. τῆς Πύλου, σχεδὸν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Μαγκλαβᾶ. Εἶναι ὑδατοβριθὴς εὔφορος περιοχή, διατεμνομένη ὑπὸ χαραδρῶν ὑδροφόρων καὶ κατὰ τὸ θέρος πλήρης ἀφθόνων πηγῶν.

Εἰς τὰς πινακίδας τοῦ ἀνακτόρου ἀναφέρονται ἐπανειλημμένως ἐννέα τοποθεσίαι ἢ πόλεις, ἀντιστοιχοῦσαι παραδόξως πρὸς τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν πόλεων, αἵτινες ὑπήκουον εἰς τὸν Νέστορα ἐν τῷ Νεῶν Καταλόγῳ. Δύο ὀνόματα τῶν πινακίδων, ΠΑΚΙΓΙΑ καὶ

ΚΑΡΑΔΟΡΟ (Σφαγία καὶ Χάραδρος), ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν Κουκουνάραν ἀπὸ ἀπόψεως μορφολογίας τοῦ ἐδάφους. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα ἀπέδωκε σημαντικὰ ἀποτελέσματα καὶ ἀσφαλῶς ἡ Κουκουνάρα πρέπει νὰ ὑπῆρξε μία τῶν σημαντικωτέρων περιοχῶν. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἐν συνόψει τὰ ἀκόλουθα:

Περὶ τὸ ἓν χιλιόμετρον πρὸς Α. τοῦ χωρίου ὑπάρχει ἡ πλήρης ὀργώσης βλαστήσεως χαράδρα, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας ρέει τὸ

Εἰκ. 157. Κουκουνάρας θολωτὸς τάφος 1 ἐκ Δ. μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

ρεῦμα τοῦ Ἀράπη. Ἤδη ἅμα τῇ ἐξόδῳ ἐκ τοῦ χωρίου, εἰς τοποθεσίαν Γουβαλάρη, τὴν προσοχὴν τοῦ κ. Μαρινάτου ἐφείλκυσε τυμβοειδὲς ὕψωμα, τὸ ὁποῖον σχεδὸν ἀσφαλῶς κρύπτει θολωτὸν τάφον. Τὸ ρεῦμα τοῦ Ἀράπη χωρίζει πανταχόθεν τμῆμα ἐπιπέδου χώρου, μετὰ στενῆς προσβάσεως ἐκ Β., ἰδανικὸν ὡς φυσικὴ ἀκρόπολις. Ἡ ἔρευνα ἀπέδωκεν ἀμέσως ἄψιδωτὸν μέγαρον καὶ ἄλλα κτίσματα, ἅτινα θὰ ἐρευνηθῶσιν εἰς προσεχῆ περίοδον. Τὸ μέγαρον ἔχει περὶ τὰ 11 μ. μῆκος, ἄγνωστον εἰσέτι πλάτος, ἀποτελεῖται δ' ἐκ προδόμου καὶ κυρίου δωματίου καὶ διατηρεῖ ἐν μέρει τοὺς τοίχους εἰς ὕψος 1.50 μ. Ἐκ τῶν εὑρεθέντων ὀστράκων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν πρωτομυκηναϊκὴν περίοδον.

Εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ 20 μέχρις 100 μέτρων ἀνατολικώτερον ὑπάρχει πυκνὴ συστὰς τυμβοειδῶν τεχνητῶν ὑψωμάτων, πάντων φερόντων μυκηναϊκὰ ὄστρακα. Αἱ δοκιμαὶ ἀπέδωκαν διαφόρους τοίχους, ἐξ ὧν δὲν συνάγεταί τι σαφές. Ἴσως τινὰ ἐξ αὐτῶν κρύπτουν τάφους.

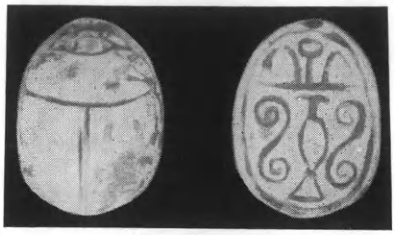

Εἰκ. 158. Σκαραβαῖος ἐκ τοῦ τάφου 1 Κουκουνάρας.

Ἔτι περαιτέρω πρὸς τὰ ΝΑ. ὑπάρχουν ἀνάλογα ἴχνη, ἐφ' ὧν διὰ τεχνικοὺς λόγους συνεκεντρώθη ἡ κυρία προσοχὴ τοῦ ἀνασκάπτοντος. Τὸ πρῶτον ἀνασκαφὲν ὕψωμα, εἰς θέσιν Λιβαδίτη, ἦτο θολωτὸς τάφος καταχωρισθεὶς ὡς Κουκουνάρας τάφος 1 (εἰκ. 157). Ἦτο ἐξ ὁλοκλήρου ὑπέργειος τάφος, διαμέτρου τῆς θόλου 4.62 μ., ὕψους σωζομένου μέχρις 1.20 μ. καὶ μὲ τὴν θύραν πρὸς Δ. Εἶχεν ἐπιμελῶς συληθῆ καὶ οὐδεὶς σκελετὸς εὑρέθη κατὰ χώραν. Ὀκτὼ τουλάχιστον κρανία ἠριθμήθησαν. Ἐκ τῆς κεραμεικῆς συνάγεται, ὅτι ὁ τάφος ἀνάγεται μέχρι τοῦ 1500 π. Χ. Τὸ σπουδαιότατον εὕρημα ὑπῆρξεν Αἰγυπτιακὸς σκαραβαῖος ἐκ λευκῆς φαγεντιανῆς ἄριστα διατηρούμενος (εἰκ. 158).

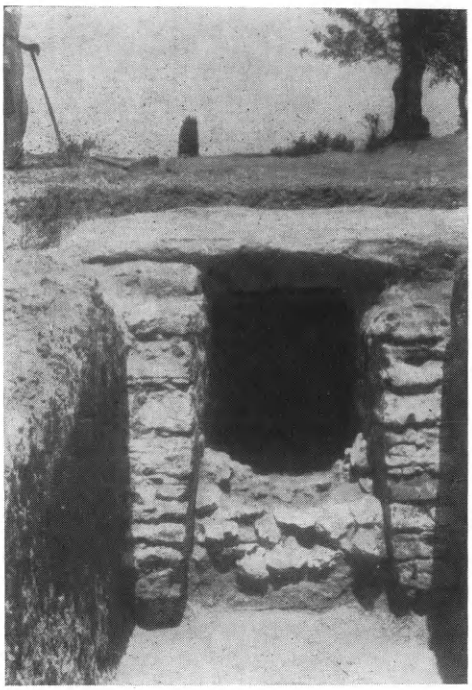

Εἰκ. 159. Κουκουνάρας θολωτὸς τάφος 2. Ἡ θύρα μετὰ τῶν λειψάνων τῆς τειχίσεως.

Ἓν χιλιόμετρον περαιτέρω πρὸς τὰ ΒΑ. εἰς θέσιν Φυτιὲς ἀνεκαλύφθη ὁ θολωτὸς τάφος Κουκουνάρας 2 (εἰκ. 159). Διατηρεῖται καλύτερον τοῦ προηγουμένου. Ἡ θύρα εἶναι ἀνέπαφος φέρουσα δύο ἀνώφλια. Ἡ θόλος φθάνει ἐνιαχοῦ μέχρι 2 μ. εἰς ὕψος, ἀλλ'

εἶναι ἑτοιμόρροπος. Ἔχει διάμετρον 6 μέτρων, ἑπομένως πρόκειται περὶ μείζονος τάφου. Δύο ἰσχυρῶς κεκαυμένα στρώματα διήκουν δι᾽ὅλης τῆς θόλου εἰς ὕψος 0.20 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Καὶ ὁ τάφος οὗτος ἦτο σεσυλημένος, πλὴν μικρᾶς γωνίας ἑνὸς λάκκου, ὅστις κεῖται δεξιὰ παρὰ τὴν εἴσοδον. Ἐκεῖ, ὑπὸ μίαν πλάκα, ἀνεπαύετο ὀκλαδὸν ὁ σκελετὸς παιδίσκης προφανῶς ἡλικίας 6 - 7 ἐτῶν. Εἰς τὸν λαιμὸν ἔφερε δύο περιδέραια, ἓν ἠλέκτρου (εἰκ. 160) καὶ

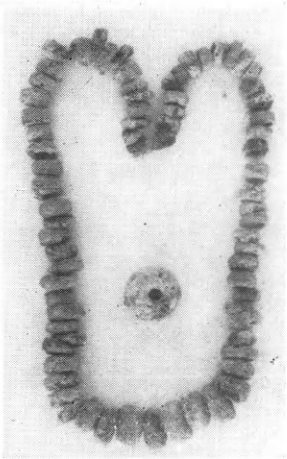

Εἰκ. 160 Κουκουνάρας τάφος 2 λ. 1. Περιδέραιον ἠλέκτρου.

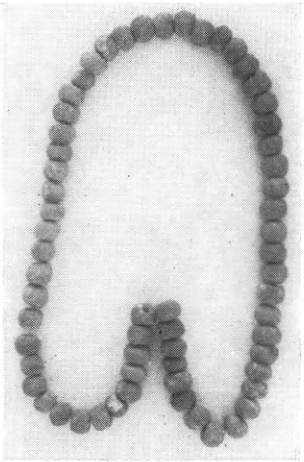

Εἰκ. 161. Κουκουνάρας τ. 2 λ. 1. Περιδέραιον κυανῆς φαγεντιανῆς.

ἓν κυανῆς φαγεντιανῆς (εἰκ. 161). Ἡ κόμη ἦτο ἀναδεδεμένη διὰ διπλῆς χρυσῆς στεφάνης. Τὸ λεπτὸν φύλλον τοῦ χρυσοῦ περιέβαλλε χονδρὸν νῆμα ἢ ὕφασμα, ἑκάστη δὲ στεφάνη ἔφερεν ἀνὰ ἓν ἄνθος λευκανθοῦς (μαργαρίτας) ἐκ χρυσοῦ. Ἐπὶ τῆς κόμης εἶχε χυθῆ τὸ περιεχόμενον δύο μικρῶν πηλίνων ἀλαβάστρων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν κατὰ χώραν. Τὰ πάντα (πλὴν φυσικὰ τοῦ χρυσοῦ) εἶχον φθαρῆ ὑπὸ τῆς ὑγρασίας. Τὸ ἓν ὅμως ἀλάβαστρον διατηρεῖται ἀρκούντως, ὥστε ἐκ τῆς διακοσμήσεως νὰ συμπεράνωμεν κεραμεικὴν φάσιν Μυκ. ΙΙΒ - ΙΙΙΑ: 1, ἤτοι χρονολογίαν 1425 - 1400 π. Χ.

Εἴκοσι μόλις μέτρα ἀνατολικώτερον ὑπάρχει ἕτερος τάφος, οὗ μικρὸν μόνον τμῆμα τοῦ δρόμου καὶ τῆς θόλου ἀνεσκάφη λόγῳ δυσκολιῶν ἐκ μέρους τοῦ ἰδιοκτήτου. Περίεργον εἶναι ἐνταῦθα, ὅτι τὰ τοιχώματα τῆς θόλου, ἧς μικρὸν τμῆμα ἐσκάφη μέχρι βά-

θους 1.50 μ., παρουσιάζονται ἐντελῶς κάθετα. Μόνον μία κύλιξ καὶ τρία κρανία, ὁμοῦ μετά τινων ὀστράκων, παρουσιάσθησαν κατὰ τὴν σκαφήν, ἥτις πρέπει νὰ περατωθῇ βραδύτερον. Ὁ τάφος κατεχωρίσθη ὡς Κουκουνάρας 3. Σχεδὸν βέβαιον εἶναι, ὅτι εἰς τὰ πέριξ ὑπάρχει καὶ ἄλλος τάφος.

Εἰς τὸ χωρίον Χαροκοπειό, πλησίον τῆς Κορώνης, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς παλαιᾶς Ἀσίνης, εὑρέθη μικρός, ἀλλ' ἄριστα κατεσκευασμένος θολωτὸς τάφος, ὅστις, ἀνακαλυφθεὶς τελείως ἀκέραιος κατὰ τὸ 1946, κατεστράφη κατὰ τὸ ἥμισυ διὰ νὰ κτίσῃ ὁ ἰδιοκτήτης ἐκ τῶν λίθων του οἰκίαν. Χαλκοῦς μικρὸς λέβης καὶ λείψανα ξίφους εὑρέθησαν ἤδη ὑπὸ τοῦ καταστροφέως. Ἂν κρύπτῃ καὶ λάκκον τινά, θὰ δείξῃ ἡ προσεχὴς ἔρευνα. Ἡ περιοχὴ γνωρίζομεν ὅτι ἐλέγετο καὶ Ρίον, ἴσως ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸ RI - JO τῶν πινακίδων τοῦ ἀνακτόρου.

27. ΗΛΕΙΑ. Μπάμπες Μακρυσίων.

Κατὰ τὴν γενομένην ἐφέτος ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Γιαλούρη ἀνασκαφὴν εἰς Μπάμπες Μακρυσίων συνεπληρώθη ἡ ἔρευνα καὶ ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ πρὸ τριετίας ἀνακαλυφθέντος μεγάλου κτηρίου (εἰκ. 162, κτήρια Α, Β) ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ νοτίως αὐτοῦ παρακειμένου κτηρίου (εἰκ. 162, κτήριον Γ), τοῦ ὁποίου μόνον τμῆμα εἶχεν ἐρευνηθῆ κατὰ τὸ παρελθόν. Πρὸς τούτοις ἀνεσκάφη πλήρως τρίτον σημαντικῶν διαστάσεων κτήριον, τοῦ ὁποίου ἡ ὕπαρξις εἶχεν ἐπισημανθῆ κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τοῦ προπαρελθόντος ἔτους.

Κατὰ τὴν συμπληρωματικὴν ἔρευναν τῶν Α - Β κτηρίων ἀνευρέθησαν νέα θραύσματα ἀγγείων μελαμβαφῶν ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς. Πολλὰ τῶν νέων θραυσμάτων ἐπέτρεψαν τὴν συμπλήρωσιν ἀγγείων τινῶν ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς ἐκ τῶν εὑρεθέντων κατὰ τὰς προηγηθείσας ἐρεύνας εἰς τὸ κτήριον τοῦτο· τὸ αὐτὸ ἐπετεύχθη καὶ διὰ τῶν νέων εὑρημάτων τοῦ κτηρίου Γ.

Διὰ τῆς συμπληρωματικῆς ἐρεύνης ἀμφοτέρων τῶν κτηρίων ἐπεβεβαιώθη ἡ χρονολόγησις τοῦ κυρίου ὄγκου αὐτῶν εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος. Εἰς τὸ κτήριον Γ ἀπεκαλύφθησαν κάτωθεν τῶν θεμελίων δωματίου αὐτοῦ ἐρείπια καὶ ἑτέρας οἰκοδομῆς·

τὰ εὑρεθέντα ἐκεῖ ὄστρακα χρονολογοῦν ταύτην εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος. Μεγάλου ἐνδιαφέροντος εἶναι τὸ κτήριον Δ, τὸ ὁποῖον, ὡς μᾶς διδάσκουν τὰ εὑρήματα, παρέμεινεν ἐν χρήσει ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 7ου αἰῶνος μέχρι τῆς ὑστεροκλασσικῆς ἐποχῆς, ὑποστὰν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μετασκευάς τινας. Μεταξὺ τῶν σημαντικωτέρων εὑρημάτων εἶναι πυξὶς τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 163), ἔχουσα ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῆς κοιλίας διακόσμησιν ἐκ

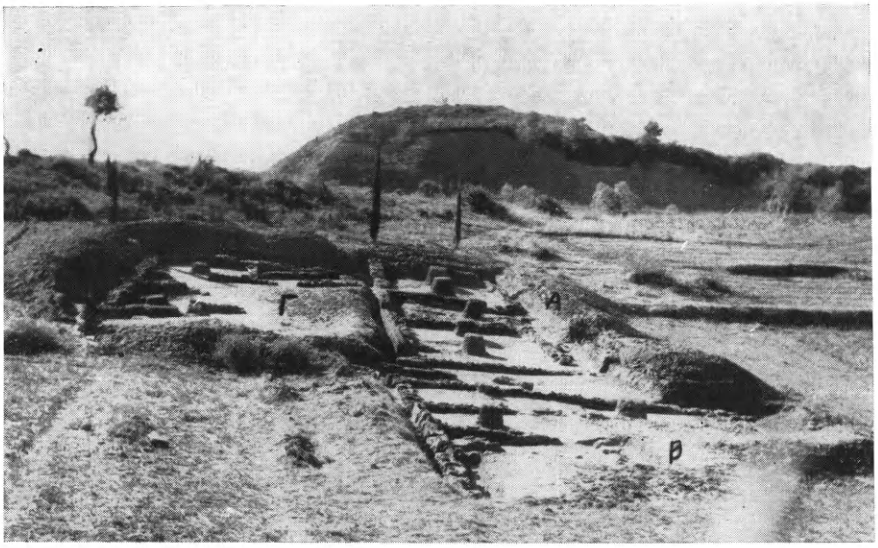

Εἰκ. 162. Μπάμπες Μακρυσίων. Τὰ κτήρια Α, Β, Γ ἐκ Βορρᾶ.

γλωσσωτῶν κοσμημάτων ἀμαυροῦ χρώματος, εἰς δὲ τὸ μεταξὺ τῆς κοιλίας καὶ τῶν ὤμων μέρος ἑλικοειδὲς κόσμημα. Θραύσματα ἑτέρων τριῶν πυξίδων φέρουν τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω διακόσμησιν. Ἐπίσης ἄξιοι μνείας εἶναι ὁ κρατὴρ τῆς εἰκόνος 164 ὡς καὶ ἡ οἰνοχόη τῆς εἰκόνος 165.

Ἐκ τῶν ὑπολοίπων εὑρημάτων ἀναφέρομεν συνοπτικῶς· θραύσματα χαλκῶν ἐλασμάτων ἐξ ἀσπίδος, ἔχοντα ὡς διακόσμησιν πλοχμὸν σφυρήλατον· πόδα χαλκῆς ὑδρίας διακεκοσμημένον διὰ ραβδώσεων· κάτω ἥμισυ ἀρχαϊκοῦ πηλίνου εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς καθημένης ἐπὶ θρόνου. Θραύσματα ἀρχαϊκῶν καὶ κλασσικῶν ἀγγείων μεθ᾽ ἁπλῆς γραμμικῆς ἢ φυλλοειδοῦς ἢ ἀκτινωτῆς διακοσμήσεως, ἤτοι σκύφων, κυλίκων, ἀμφορέων κλπ.· ἱκανὸν ἀρι-

θμὸν μελαμβαφῶν κυλίκων, κρατήρων καὶ οἰνοχοῶν μὲ γάνωμα οὐχὶ ὅμως καλῆς ποιότητος.

Τὸ πλεῖστον τῶν ἀγγείων εἶναι ἐντοπίας κατασκευῆς, ὡς μαρτυροῦν ἡ ποιότης τοῦ πηλοῦ καὶ τὸ γάνωμα. Ἐπίσης εὑρέθη σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀρχαϊκῶν πίθων ὡς καὶ τὰ καλύμματά τινων ἐξ αὐτῶν· τὸ στόμιον ἑνὸς τῶν πίθων εἶναι διακεκοσμημένον δι' ἀναγλύφων ραβδίων ἐναλλασσομένων μετ' ἐντύπων πλοχμῶν.

Εἰκ. 163. Μπάμπες Μακρυσίων. Πυξὶς ἐκ τοῦ κτηρίου Δ.

Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος εἶναι τὸ ἄνω τμῆμα ἀρχαϊκοῦ πηλίνου περιρραντηρίου (εἰκ. 166)· ὁ ποὺς αὐτοῦ καὶ ἡ βάσις ἦσαν χωριστὰ κατεσκευασμένα, ὡς μᾶς πληροφορεῖ βαθεῖα κυκλικὴ κοιλότης εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ σωζομένου περιρραντηρίου (διαμετρήματος 0.34)· ἐντὸς ταύτης ἐστερεοῦτο ὁ ποὺς φέρων αὐλακώσεις, συνέχεια τῶν ὁποίων εἶναι ἀποτυπωμένη εἰς τὸ κάτω τοῦ περιρραντηρίου, τὸ ὁποῖον ἔχει σχῆμα δωρικοῦ κιονοκράνου, τοῦ ὁποίου ὁ ἐχῖνος διακοσμεῖται δι'

Εἰκ. 164. Μπάμπες Μακρυσίων. Κρατὴρ ἐκ τοῦ κτηρίου Δ.

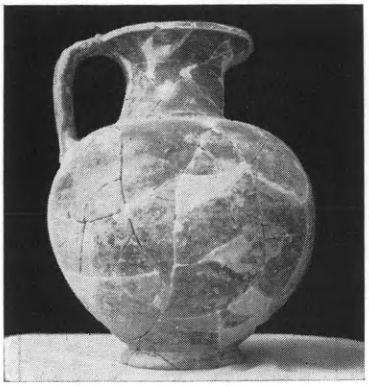

Εἰκ. 165. Μπάμπες Μακρυσίων. Οἰνοχόη ἐκ τοῦ κτηρίου Δ.

ὡραιοτάτου ἐγχαράκτου πλοχμοῦ. Ἄνωθεν τοῦ ἐχίνου σώζεται τμῆμα τῆς λεκάνης τοῦ περιρραντηρίου.

Ἐντὸς τοῦ κτηρίου εὑρέθησαν κιονόκρανα δωρικὰ ἀρχαϊκῆς καὶ ὑστεροκλασσικῆς ἐποχῆς· ταῦτα εἶναι ἐκ τοῦ ἐγχωρίου κογχυλιάτου λίθου. Ἓν ἐκ τούτων ἀρίστης διατηρήσεως ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος· ἕτερον κιονόκρανον ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς,

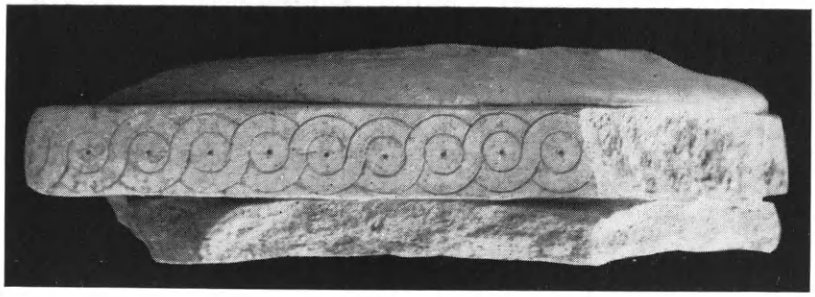

Εἰκ. 166. Μπάμπες Μακρυσίων. Τὸ κάτω μέρος περιρραντηρίου μετ' ἐγχαράκτου πλοχμοῦ.

εὑρεθὲν ΝΑ. τοῦ κτηρίου Δ καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, συνεκολλήθη ἐκ πολλῶν τεμαχίων.

Τόσον τὰ κτήρια Α - Β ὅσον καὶ τὰ Γ, Δ εἶναι ἐκτισμένα δι' ἀργολίθων διαφόρων μεγεθῶν μετὰ παρεμβολῆς μεγάλων πελεκητῶν ὀγκολίθων, ἀσφαλῶς προερχομένων ἐξ ἄλλων παλαιοτέρων κτηρίων. Τὰ ὡς ἄνω πλήρως ἀνασκαφέντα τέσσαρα κτήρια ἀνήκουν εἰς ἀρχαίαν πόλιν, ἥτις κατελάμβανε μεγάλην ἔκτασιν τοῦ ὀροπεδίου τῶν Μπαμπῶν· ἐρείπια τῶν οἰκοδομημάτων ταύτης φαίνονται πολυάριθμα εἰς κάθε βῆμα, τὰ δὲ εὑρήματα, τὰ ὁποῖα συνολικῶς συνεκεντρώθησαν, μᾶς πληροφοροῦν τόσον περὶ τῆς μακρᾶς ἱστορίας τῆς πόλεως (τουλάχιστον ἀπὸ τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς καὶ ἐντεῦθεν) ὅσον καὶ περὶ τῆς ἀνθηρότητός της.

28. ΜΑΝΗ. Κυπάρισσος.

Τὸν παρελθόντα Ἰούνιον ὁ ἐπιμελητὴς Βυζ. Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Δρανδάκης κατερχόμενος ἀπὸ τῶν Ἁλίκων τῆς Μάνης εἰς τὴν γειτονικὴν παραθαλασσίαν Κυπάρισσον ἐπεσήμανε τὰς ἑξῆς τρεῖς παλαιοχριστιανικὰς βασιλικάς, ἃς καὶ ἀνέσκαψεν ἐν μέρει.

α) Εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν τῶν Ἁλίκων, ἀνατολικῶς τοῦ ὁμωνύμου ἑτοιμορρόπου ναΐσκου, ἐνηργήθη σκαφικὴ ἔρευνα ἔξω τοῦ ἱεροῦ τῆς νεωτέρας ἐκκλησίας, ἥτις ἀπεκάλυψεν εἰς βάθος 0.44 μ. τὸ δάπεδον παλαιοτέρας ἁψῖδος ἱεροῦ, ἐστρωμένον διὰ λιθίνων πλακῶν χρώματος βυσσίνου, τεφροῦ καὶ μελανοῦ. Ὁ τοῖχος τῆς ἁψῖδος, πάχους 0.80 μ., φέρων ἐξωτερικῶς δύο ἀντηρίδας (εἰκ. 167), ἦτο κεχρισμένος ἐπὶ τῆς ἔσω παρειᾶς διὰ κονιάματος, τοῦ ὁποίου ὁ γραπτὸς διάκοσμος ἀπεμιμεῖτο πλάκας μαρμάρου. Παρὰ τὸν τοῖχον ἐντὸς τοῦ ἡμικυκλίου εἶχεν εἰς ὀψιμωτέρους χρόνους οἰκοδομηθῆ θρανίον καὶ ἁγία Τράπεζα, ὅταν, φαίνεται, ἡ βασιλικὴ εἶχε πλέον ἐρειπωθῆ καὶ ἐπεσκευάσθη τὸ ἀνατολικὸν τμῆμά της διὰ τὴν τέλεσιν τῆς λατρείας. Τέλος εἰς ἐποχὴν πρόσφατον ἐκτίσθη ὁ ὑφιστάμενος ἀκόμη, ἀλλ' ἑτοιμόρροπος ναΐσκος (εἰκ. 167). Πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ εἰς τὴν αὐλὴν ἀπεκαλύφθη τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα βορείου κλίτους τῆς βασιλικῆς, ἐστρωμένου καὶ τούτου διὰ πλακῶν. Τὸ πλάτος του ἐσωτερικῶς εἶναι περίπου 3.90 μ. Τὸ λεπτὸν πάχος τῶν τοίχων (0.74 - 077) μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ναὸς ἦτο ξυλόστεγος. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κλίτους ἠνοίγετο πιθανώτατα θύρα. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνεσκάφη τάφος, ἐν ᾧ εὑρέθη εὐτελὲς ψέλιον. Εἰς τὸ δάπεδον τῆς νεωτέρας ἐκκλησίας ἠνοίχθη βραχεῖα τάφρος, ἥτις ἔφερεν εἰς φῶς δύο τεμάχια θωρακίων. Τὸ ἓν τούτων διασώζει τμῆμα τῆς οὐρᾶς ἐκγλύφου παγωνίου καὶ τὸ ἄλλο, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, κοσμεῖται διὰ κοιλοτήτων πυραμιδοειδῶν καὶ κυκλικῶν, τῶν τελευταίων ἐναλλασσομένων πρὸς ρομβοσχήμους διατρήσεις. Ἐκ παρακειμένου ἀγροῦ περισυνελέγη τεκτονικὸν κιονόκρανον ἀπεκεκρουμένον, ἔχον ὑπὸ τὰς ἄνω γωνίας του καρδιοσχήμους ἀποφύσεις καὶ κοσμούμενον εἰς τὸ

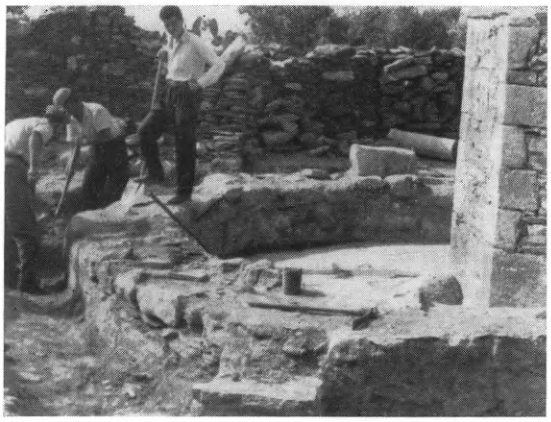

Εἰκ. 167. Ἡ ἁψὶς τῆς εἰς Ἅγ. Ἀνδρέαν Ἁλίκων βασιλικῆς.

μέσον ἑκάστης τῶν σωζομένων τριῶν πλευρῶν ὑπὸ σταυροῦ ἐν μέσῳ ἑλίκων καὶ ἀκανθοφύλλων εἰς ἄκρον σχηματικῶν καὶ διαγραφομένων ὑπὸ χαραγῶν ἀβεβαίων.

β) Εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἅγιος Πέτρος τῆς Κυπαρίσσου ἐπυργοῦτο εἰς ὕψος ὑπερβαῖνον τὰ ἕξ μέτρα ἡμικυκλικὸν κτίσμα, τοῦ ὁποίου ἐφαίνετο μία ἐξωτερικὴ ἀντηρίς (εἰκ. 168). Τὸ οἰκοδόμημα

Εἰκ. 168. Μέρος τῆς ἀψῖδος τῆς εἰς Ἅγ. Πέτρον Κυπαρίσσου βασιλικῆς.

διέσωζε μέγα δίλοβον παράθυρον, ἔχον τόξα συγκείμενα ἐξ εὐμεγέθων πλίνθων. Ὁ ὄγκος τῆς ἡμικυκλικῆς, βαθμιδωτῆς τὰ ἔξω κόγχης, τῆς ᾠκοδομημένης δι' ἀργῶν λίθων συνδεομένων δι' ὑπορροδίνου κονίαματος, καὶ τὸ μέγεθος τοῦ παραθύρου ὑπεμίμνησκον σωζομένους παλαιοχριστιανικοὺς ναούς. Τὸ οἰκοδόμημα εἶχε πλάτος περὶ τὰ 17.50 μ., ὡς συνάγεται ἐκ τῶν διατηρουμένων καταλοίπων τῶν πλαγίων τοίχων. Ἡ σκαπάνη σχεδὸν ἀπεκάθηρε τὴν ἀψῖδα — οἱ ἐν αὐτῇ λίθοι ὑπερέβαλλον εἰς ὕψος τὰ 3 μέτρα — καὶ ἀπεκάλυψεν εἰς μέγα μῆκος τὰ ἐρείπια τοίχων τοῦ μεσημβρινοῦ, πλάτους 4.15 μ., κλίτους τρικλίτου βασιλικῆς. Ὁ τοῖχος τῆς ἀψῖδος ἔχει πάχος 1 μ. ἡ δὲ χορδή της μῆκος 6.14 μ. Ἑκατέρωθεν καὶ πρὸ τῶν ἄκρων τῆς χορδῆς, ὅπως εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Βραυρῶνος (ΕΥΣΤ.

ΣΤΙΚΑΣ ἐν ΠΑΕ 1951, σ. 58, 59), ὑψοῦτο καὶ ἐδῶ θριαμβευτικὸν τόξον, καθ' ἃ μαρτυροῦν αἱ κατὰ χώραν εὑρεθεῖσαι βάσεις τῶν δύο κιόνων, ἐφ' ὧν ἔβαινεν. Εἰς τὸν ἐν μέρει σωζόμενον ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ βορείου κλίτους ὑπῆρχε παράθυρον. Ἡ σκαφικὴ ἔρευνα ἔδειξεν ὅτι ὁ μεταξὺ τοῦ μέσου καὶ τοῦ νοτίου δρόμου στυλοβάτης εἶχεν ὕψος 0.76 μ. Τὸ δάπεδον εἰς τὴν σκαφεῖσαν βορείως τοῦ στυλοβάτου τάφρον εὑρέθη ἐπεστρωμένον δι' ἀσβεστοκονιάματος.

Εἰκ. 169. Δίδυμον θωράκιον ἐκ τῆς εἰς Ἅγ. Πέτρον Κυπαρίσσου βασιλικῆς.

Ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, ἥτις εἶχε πάχος 0.65, εἰς μῆκος 11.30 μ. ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας, ἠνοίγετο θύρα. Ἐντὸς τοῦ μέσου κλίτους, ὅταν κατηρειπώθη τὸ ἀρχικὸν κτήριον, εἶχεν οἰκοδομηθῆ μονόκλιτος ναός, οὗτινος οἱ τοῖχοι, πάχους 1.25 - 2.20, ἐστεροῦντο συνδετικῆς ὕλης. Εἰς αὐτοὺς εὑρέθησαν ἐντετειχισμένα πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς βασιλικῆς, ὡς πεσσίσκοι (εἰκ. 170), σπανίου, ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν τοῦτο μέλος, διακόσμου, ἰωνικὸν κιονόκρανον μετὰ συμφυοῦς ἐπιθήματος κλπ. Εἰς τὸ κιονόκρανον, ὅπερ διακρίνει ἐπιμελὴς τέχνη, ἐπὶ τῆς μιᾶς λοξῆς πλευρᾶς τοῦ ἐπιθήματος εἰκονίζεται ἔξεργος ἀετός, ἀποκεκρουμένος νῦν, ἔχων τὰς πτέρυγας ἀνοικτὰς καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης ἁπλοῦται φύλλον πλατείας ἀκάνθης. Τὸ κιονόκρανον δύναται νὰ χρονολογηθῇ ἀπὸ τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος, ἐνῷ ὁ διάκοσμος ἄλλων εὑρεθέντων γλυπτῶν τάσσει αὐτὰ μᾶλλον εἰς τὸν 6ον. Μερικὰ μάλιστα ἴσως ἀνήκουν καὶ εἰς ὀψιμωτέρους χρόνους.

Ἐντὸς τοῦ ἡμικυκλίου τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ ἐκτίσθη πέριξ ὀρθίου πεσσίσκου, κοσμουμένου κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν ὑπὸ ἐκτύπου σταυροῦ, ἁγία Τράπεζα. Παρ' αὐτὴν εὑρέθη δίδυμον θωράκιον τῆς βασιλικῆς, φέρον ἀμφοτέρωθεν εἰς τὸ σωζόμενον τμῆμά του σταυρὸν ἐν μέσῳ τετραπλεύρου πλαισίου (εἰκ. 169). Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως ἡ στενὴ λωρὶς ἡ διαιροῦσα εἰς δύο τὸ θωράκιον

Εἰκ. 170. Πεσσίσκοι ἐκ τοῦ τέμπλου τῆς εἰς Ἅγ. Πέτρον Κυπαρίσσου βασιλικῆς.

κοσμεῖται ὑπὸ ἑξαφύλλου ρόδακος ἐν μέσῳ δύο ἰσοσκελῶν σταυρῶν καὶ ἀνωτέρω ὑπὸ δύο πτηνῶν, ἅτινα πίνουν ἀπὸ περιρραντηρίου. Εἰς τὸ νότιον κλῖτος, ὅπερ φαίνεται ἔχον μῆκος περὶ τὰ 19.40 μ., παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν εὑρέθη τάφος, ἐν ᾧ εἶχον ἀποτεθῆ τρεῖς νεκροί.

γ) Εἰς τὴν θέσιν Μοναστήρι τῆς Κυπαρίσσου, παρὰ τὸν αἰγιαλόν, ὁ ναΐσκος τῆς Κοιμήσεως εἶναι ἐκτισμένος ἐν πολλοῖς δι' ἀρχαίου ὑλικοῦ. Ὡς κατακόρυφοι σταθμοὶ τῆς θύρας του ἔχουν οἰκοδομηθῆ πεσσίσκοι τέμπλου. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν (εἰκ. 170) κοσμεῖται ὑπὸ γάστρας, ἐξ ἧς ἀναπηδᾷ κληματὶς μετὰ φύλλων, ἑλίκων καὶ σταφυλῶν. Ἄνωθεν αὐτῆς ἔχει γλυφῆ τὸ χρῖσμα. Τὸ θέμα εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ πεσσίσκου τῆς προηγουμένης βασιλικῆς, διαφέρουν

ὅμως ἐδῶ ἡ ἐκτέλεσις καὶ τὸ ὕφος. Ἐντὸς τοῦ ναΐσκου ἀπόκεινται τρία ἰωνικὰ κιονόκρανα καὶ εἰς τὴν αὐλὴν πολλοὶ κίονες. Ἀνατολικώτερον μόλις διακρίνονται τὰ λείψανα μεγάλης ἡμικυκλικῆς ἁψῖδος. Ὁ τοῖχός της εἶχε πάχος 1 μ. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε μέγα μέρος τῆς ἁψῖδος. Ἀπὸ τοῦ μέσου αὐτῆς πρὸς νότον φυσικὸς βράχος εἶχε διαμορφωθῆ εἰς βαθμίδας (συνθρόνου;) ἐπενδεδυμένας ἄλλοτε διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Πρὸς τὸ βόρειον τμῆμά της τὸ ἔδαφος κατήρχετο χαμηλότερον, ἴσως δ' ἐκτίσθησαν ὡς ἀνάλημμα οἱ ἐν τῷ μέσῳ που αὐτῆς εὑρεθέντες πρόχειροι καὶ ἀκανονίστου σχήματος τοῖχοι. Παρὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς κόγχης ὑπῆρχεν ἐσφηνωμένον ἐντὸς τοῦ ἐδάφους ἐπίθημα, οὗ ἡ ἄνω πλευρὰ ἐφαίνετο ὡς πλὰξ τοῦ δαπέδου. Ἡ μία τῶν λοξῶν πλευρῶν του κοσμεῖται ὑπὸ σταυροῦ ἐν μέσῳ τριφύλλων καὶ λογχοειδῶν. Ἡ τοποθέτησις τοῦ ἐπιθήματος εἰς τὸ δάπεδον πιθανώτατα ἐγένετο κατά τινα παλαιὰν ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ. Ἐντὸς τῆς ἁψῖδος εἰς δύο σημεῖα ὑπῆρχε τέφρα. Εἶναι πιθανὸν ὅτι εἴχομεν καὶ ἐδῶ τρεῖς ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένας περιόδους χριστιανικῆς λατρείας. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς ἐλπίζεται ὅτι θὰ διαλευκάνῃ ἱκανὰ τῶν γεννωμένων προβλημάτων.

Εἰς τὴν σημερινὴν Κυπάρισσον τοποθετεῖται ἡ ἀρχαία Καινήπολις, ἡ ὀνομαζομένη καὶ Ταίναρον ἐκ τοῦ ἐγγὺς εὑρισκομένου ἀκρωτηρίου. Τὴν πόλιν, ὡς παραδίδει ὁ Προκόπιος, προσέβαλε (τῷ 468 μ. Χ.) ὁ βασιλεὺς τῶν Βανδάλων Γιζέριχος *καὶ πολλοὺς τῶν οἱ ἑπομένων ἀποβαλὼν ἀνεχώρησεν οὐδενὶ κόσμῳ.* Ὅταν ὁ Βελισάριος ἔπλεε κατὰ τῶν Βανδάλων ἐστάθμευσεν εἰς τὴν Καινήπολιν. Παράδοξον φαίνεται νὰ μὴ εἶχεν εἰσχωρήσει τότε ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν Μάνην. Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον: *οἱ τοῦ κάστρου τῆς Μαΐνης οἰκήτορες... ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἀοιδίμου Βασιλείου* (+ 886) *Χριστιανοὶ γεγόνασιν* Ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τῶν ἀποκαλυφθεισῶν βασιλικῶν εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος πρόωρος. Πρέπει νὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ ἀνασκαφή των. Πάντως δύναται ἀπὸ τοῦδε νὰ λεχθῇ ὅτι μηνύουν τὴν ὕπαρξιν ἀκμαζούσης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Μάνην κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους, αἰῶνας πρὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος. Ἑπομένως πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος ὡς οἰκήτορας τοῦ κάστρου τῆς

Μαΐνης ἐννοεῖ τοὺς κατοίκους περιωρισμένου τμήματος τῆς νῦν λεγομένης Μάνης, ὅπερ ἦτο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀλλότριον τῆς παρὰ τὸ Ταίναρον περιοχῆς.

29. ΤΗΝΟΣ.

Εἰς τὴν Τῆνον συνεχίσθη ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Μ. Κοντολέοντος ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἀρχαίας πόλεως ὑπὸ τὸ Ξώμπουργο, περιορισθεῖσα εἰς δύο σημεῖα:

1) Εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον εἶναι ἤδη ὁρατὸν εἰς μῆκος 45 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς μεταξὺ τῶν ἀπορρώγων βράχων τοῦ λόφου ἀφετηρίας του, ὡς ἐπίσης καὶ μετ' ἀπόστασιν ὑπερεκατὸν περίπου μέτρων, ὅπου σῴζεται τμῆμα αὐτοῦ.

Ἐξωτερικῶς τὸ τεῖχος ἀποτελεῖται ἐξ ὀγκολίθων γρανίτου ἐλάχιστα ἢ οὐδόλως εἰργασμένων, τὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων κενὰ πληροῦνται δι' ἀκανονίστου σχήματος λίθων, ἐνῷ ἡ ἐσωτερικὴ παρειὰ ἀποτελεῖται ἐκ μικροτέρων, περισσότερον εἰργασμένων λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται πρὸς πλήρωσιν τῶν κενῶν ὁριζοντίως ἐπάλληλοι μικραὶ πλάκες.

Τὸ τεῖχος ἔχει κτισθῆ ἐπὶ μικρᾶς γεωμετρικῆς ἐπιχώσεως κατὰ τὸν 7ον π. Χ. πιθανώτατα αἰῶνα, ὡς διδάσκει ἡ ἀνάλογος τοιχοποιία ἐξ ἄλλων νήσων· διότι εἰς ταύτας κυρίως ἐπιχωριάζει τὸ σύστημα τοῦτο. Ἀκριβεστέρα χρονολόγησις δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος δυνατή.

2) Περισσότερον ἐκτεταμένη — οὐδαμῶς ὅμως πλήρης — ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον — τὸ ἀνατολικὸν — τῆς ὅλης περιοχῆς πλησίον τῆς παλαιᾶς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὅπου ἤδη κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον εἶχον ἀνευρεθῆ τάφοι καὶ δύο τεμάχια ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων τοῦ 5ου αἰ. Εἰς ταφικὰς κατασκευὰς ἀναφαίνονται ἐπίσης μικρὰ τμήματα τοίχων, ἐνῷ ἐφέτος ἀνεφάνη ὁλόκληρος σειρὰ ταφικῶν κτισμάτων, τὰ ὁποῖα συνεχίζονται καὶ περαιτέρω. Ταῦτα εἶναι ὀρθογώνια, συνήθως, κτίσματα μὲ ὑποδομὴν ἐκ σχίστου, ἐκ μαρμάρου δὲ κατὰ τὸ ὑπὲρ τὴν εὐθυντηρίαν μέρος αὐτῶν. Εἰς ὀλίγας περιπτώσεις σῴζεται καὶ ἡ σειρὰ τῶν ὀρθοστατῶν. Εἶναι πυκνότατα τοποθετημένα παρ' ἄλληλα,

σχεδὸν ἐφάπτονται, ἐνίοτε δὲ παρουσιάζουν καὶ μεταγενεστέρας διευρύνσεις.

Ὡρισμένα τεμάχια μαρμάρου εὑρεθέντα πλησίον δεικνύουν ὅτι ἡ ἀνωδομὴ αὐτῶν ἀπετελεῖτο ἐξ ἁπλοῦ περιβόλου. Τὰ παλαιότερα ἀνήκουν ἀσφαλῶς εἰς τὸν 6ον ἀκόμη π. Χ. αἰῶνα, ἀποτελοῦντα

Εἰκ. 171. Τάφοι τῆς Τήνου.

μοναδικὸν δεῖγμα ταφικῶν οἰκοδομημάτων ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων. Οἱ τάφοι, τοὺς ὁποίους περιέκλειον, ἦσαν τεφροδόχα ἀγγεῖα.

Κατὰ χώραν διακρίνονται δύο βάσεις ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων, ἄλλαι δὲ εὑρέθησαν κατακείμεναι εἰς τὴν περιοχήν. Ἀναγλύφων ὅμως οὐδὲν ἀνευρέθη ἐφέτος.

Ἀμέσως κατωτέρω τῶν κτισμάτων εὑρέθησαν πλείονες τάφοι ὅλων σχεδὸν τῶν τύπων: τρεῖς ἀκόσμητοι ἀμφορεῖς ἐκ ταφῶν καύσεως, μία πωρίνη σαρκοφάγος μετὰ τοῦ πώματος αὐτῆς, τάφος ἐκ πλακῶν σχιστολίθου, οὗ ὑπερέκειτο ἄλλος ἐκ κεραμίδων, καὶ πλείονες ἄλλοι ἐκ κεραμίδων εἰς διαφόρους διατάξεις (εἰκ. 171).

Οἱ τάφοι οὗτοι ἦσαν πενιχροὶ περιέχοντες οὐδὲν ἢ ἓν μόνον μικρὸν ἀγγεῖον, τοῦ 5ου αἰ. Τὰ ὄστρακα τῆς ἐπιχώσεως ἦσαν τεμάχια ἀκοσμήτων συνήθως χονδρῶν ἀγγείων, ὡς καὶ κεραμίδων προερχομένων ἐκ καταστραφέντων τάφων. Ἐλάχιστα ἦσαν τὰ γραπτὰ ὄστρακα.

Τεμάχια ἀναγλύφων ἀγγείων δὲν ἔλειψαν οὐδ' ἐφέτος ἀλλὰ πάντα προέρχονται ἐκ περισυλλογῶν εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ὅλης περιοχῆς ἢ καὶ ἐκ τῶν ἐπιχώσεων. Ἓν ἐξ αὐτῶν δεικνύεται εἰς τὸ σχεδίασμα τῆς εἰκόνος 172 λόγῳ τοῦ ἰδιαιτέρου διαφέροντος ὡς πρὸς τὴν παράστασιν. Πρόκειται περὶ γυναικείας μορφῆς (Ἀφροδίτης;) (εἰκ. 172) μὲ κράνος, τοῦ ὁποίου σῴζεται ὁ λόφος παρὰ τὸν λαιμόν, καὶ μέγα ξίφος· εἰς τὸν ἀριστερὸν αὐτῆς ὦμον τὴν ἐγγίζει ἡ χεὶρ ἄλλου προσώπου, περὶ τὸν καρπὸν τῆς ὁποίας φαίνεται ἀντικείμενον δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς περίεργον ψέλιον ἢ πιθανώτερον ὡς ὄχανον ἀσπίδος, ἐξ ἧς ὅμως οὐδὲν διακρίνεται.

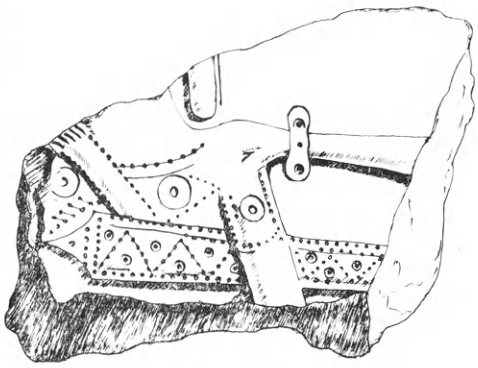

Εἰκ. 172. Θραῦσμα ἀναγλύφου ἀγγείου τῆς Τήνου.

30. ΝΑΞΟΣ.

Ἐν Νάξῳ ἀνεσκάφη ἐπίσης διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Μ. Κοντολέοντος μυκηναϊκὸς θαλαμοειδὴς τάφος εἰς τὸ ἐπισημανθὲν ἤδη ὑπ' αὐτοῦ νεκροταφεῖον ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν «Ἁπλωμάτων», ὅστις ἀποτελεῖ τὸ πρὸς τὰ ΒΑ. ὅριον τῆς πόλεως τῆς Νάξου.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἔδωσε ἡ καὶ παλαιότερον καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα 1957/58 ἀνεύρεσις διαφόρων, ἐν οἷς καὶ χρυσῶν, ἀντικειμένων, εἰς τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ἀπόκρημνον πλευρὰν τοῦ λόφου, ὅτε καὶ ἔκαμε μικρὰν ἔρευναν ὁ ἐπιμελητὴς κ. Βαβρίτσας, ὑφ' οὗ βοηθούμενος ἐξετέλεσε τὴν συστηματικὴν ἔρευναν ἐφέτος ὁ κ. Κοντολέων.

Ἡ στέγη τοῦ τάφου εἶχε καταπέσει ἐντὸς τοῦ θαλάμου αὐτοῦ.

Ὁμοία πτῶσις διεπιστώθη καὶ εἰς παρακείμενον σύγχρονον τάφον, τοῦτο δὲ φαίνεται ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς αὐτῆς γεωλογικῆς δια-

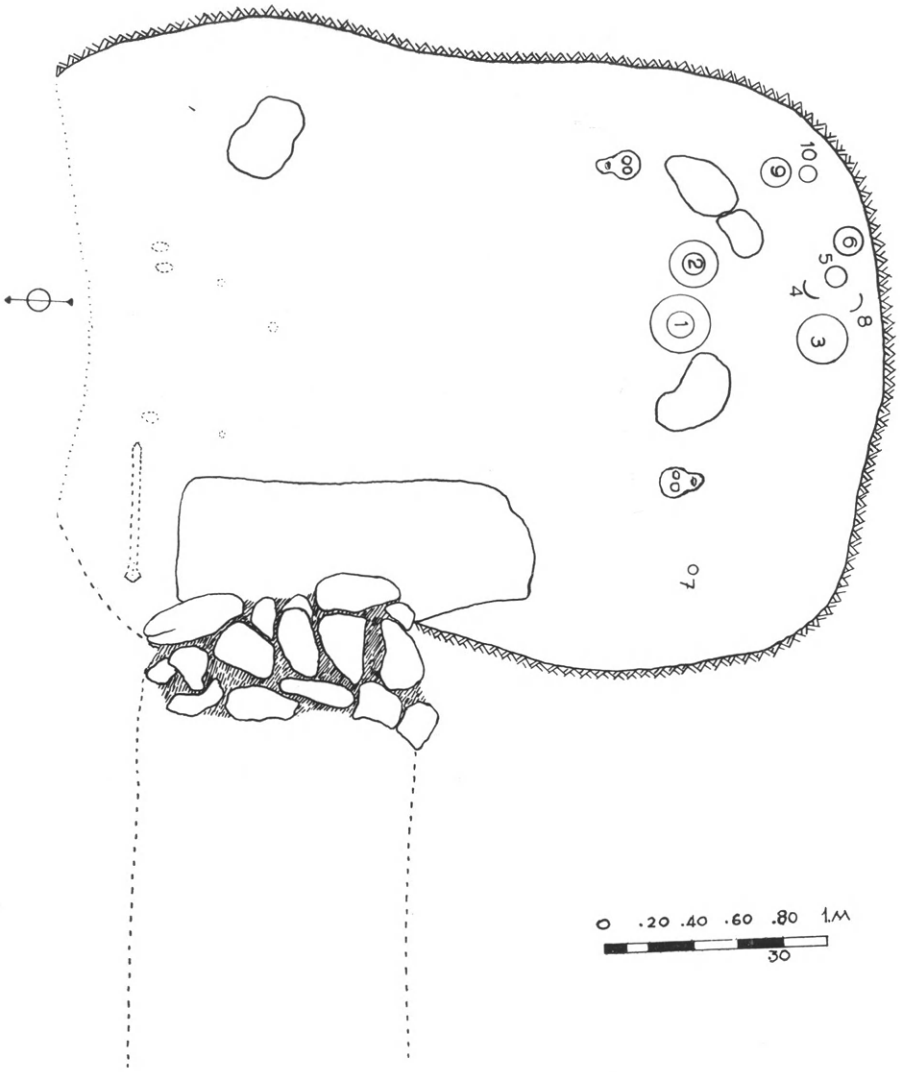

Εἰκ. 173. Κάτοψις τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου Ἀπλωμάτων Νάξου.

ταραχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται καὶ ἡ εἰς τὴν θάλασσαν κατακρήμνισις τῆς πρὸς αὐτὴν ἐστραμμένης πλευρᾶς ὁλοκλήρου τῆς λοφοσειρᾶς τῆς ἐκτεινομένης βορείως τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ λόφου τῶν Παλατιῶν. Ἡ ταραχὴ αὕτη καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς καταστροφὴ ἐγένετο, φαίνεται, κατὰ τὸν 6ον τὸ ἐνωρίτερον π. Χ. αἰῶνα.

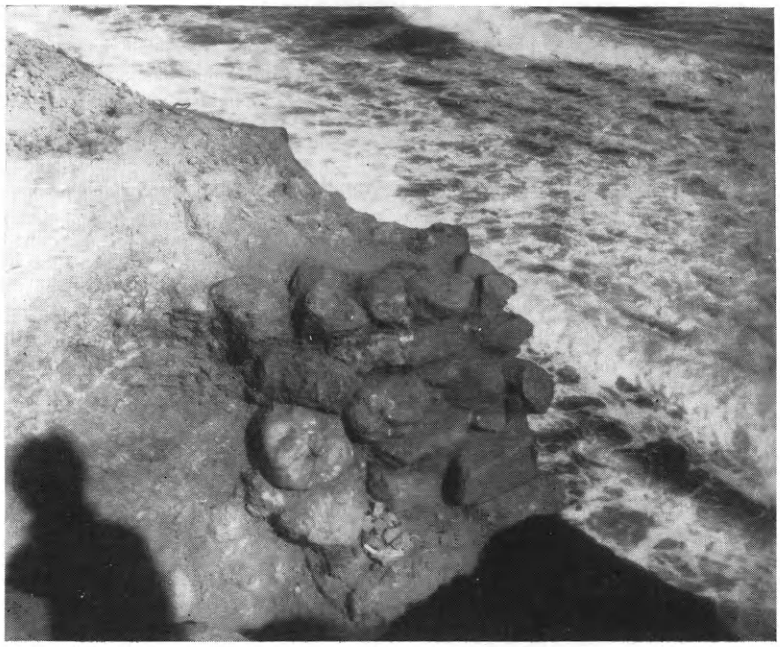

Εἰκ. 174. Ἡ θύρα τοῦ τάφου εἰκ. 173. Τὸ μετὰ ταύτην τμῆμα ἔχει καταπέσει εἰς τὴν κάτωθι θάλασσαν.

Εἰκ. 175. Χρυσοῖ λέοντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου.

Τοῦ ἀνασκαφέντος τάφου κατεκρημνίσθη εἰς τὴν θάλασσαν τὸ βόρειον τμῆμα (εἰκ. 173 σχεδιογρ.) εὐθὺς μετὰ τὸν τοῖχον τὸν κλείοντα τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου (εἰκ. 174), ὥστε οὗτος νὰ εὑρίσκεται εἰς τὴν σχεδὸν κατακόρυφον τομὴν τοῦ λόφου ὑπὲρ τὴν θάλασσαν· ἐπὶ τῆς τομῆς ταύτης κατωρθώθη νὰ διακριθοῦν καὶ νὰ περισυλλεγοῦν τὰ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τυχαῖα εὑρήματα, καὶ δὴ

Εἰκ. 176. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου.

ἐκτὸς θραυσμάτων ἀγγείων καὶ οἱ τρεῖς χρυσοῖ λέοντες (εἰκ. 175). Τέταρτος ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ κ. Βαβρίτσα.

Οἱ λέοντες οὗτοι, μήκους 6 ἑκατοστῶν, ἀποτελοῦνται ἐκ λεπτῶν ἐλασμάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐγχαράξεις ἢ ἐλαφρῶς ἀνάγλυφος διαμόρφωσις δηλοῦν τὰς λεπτομερείας τοῦ σώματος· τὸ κάτω μέρος αὐτῶν εἶναι ἀνοικτὸν καὶ βεβαίως εἶναι κοῖλοι. Ὅμοιοι ἀλλαχόθεν δὲν εἶναι γνωστοὶ καὶ πιθανῶς ἀπετέλουν τὴν ἐπένδυσιν λεόντων ἐκ σκληροτέρας ὕλης.

Ὑπὸ τὸν τοῖχον τῆς εἰσόδου εὑρίσκεται μεγάλη πλὰξ ὡς κατώφλιον πλησίον δὲ ταύτης ἀνευρέθη χαλκοῦν μυκηναϊκὸν ξίφος.

Τὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 176) ἀνήκουν εἰς διαφόρους χρόνους τῆς τρίτης μυκηναϊκῆς περιόδου. Ἁπλοῖ ἢ ἑτερόστομοι ἀμφορεῖς εἶναι τὰ κυριαρχοῦντα σχήματα. Εἰς τὸ νότιον τμῆμα τοῦ τάφου, τὸ

ὁποῖον μόνον κατέστη δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ συστηματικῶς, ἀνευρέθησαν ὀστᾶ διεσκορπισμένα. Οὕτω εἶναι ἀσφαλὲς ὅτι ἐντὸς τοῦ θαλάμου ἐγένοντο πλείονες ταφαὶ εἰς διάφορα χρονικὰ διαστήματα ἐντὸς τῆς τρίτης μυκηναϊκῆς περιόδου.

Πλησίον, ἀλλ' ἐσωτερικώτερον ὥστε νὰ σῴζεται ὁλόκληρος, ἀνευρέθη καὶ δεύτερος τάφος, ἀσύλητος μὲ κατακρημνισμένην, ὡς ἐλέχθη, τὴν στέγην. Δὲν κατέστη ὅμως δυνατὴ ἐφέτος ἡ ἀνασκαφή του.

Ἐκ χωμάτων καθαρισμοῦ διαφόρων φρεάτων τῆς πόλεως Νάξου προέρχονται τεμάχια ἀναγλύφων ἀμφορέων τοῦ 7ου αἰῶνος, τὰ ὁποῖα διεσώθησαν κυρίως ὑπὸ τοῦ ἐκ Νάξου ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ καὶ τοῦ φύλακος τῶν ἀρχαιοτήτων. Ἐπὶ τεμαχίων λαιμοῦ ἀμφορέως παρίσταται ἥρως, ὅστις διὰ τοῦ ξίφους κατέβαλλε λέοντα. Ἡ εὕρεσις τῶν τεμαχίων τούτων καὶ καθ' ἑαυτὴν λίαν σημαντικὴ βοηθεῖ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν κυκλαδικῶν ἐργαστηρίων· Καὶ ὡς πρὸς τὸ σύστημα τῆς διακοσμήσεως καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν ἡ διαφορὰ ἀπὸ τῶν ὁμοίων ἀγγείων τῆς Τήνου εἶναι προφανής.

31. ΜΥΤΙΛΗΝΗ.

Μὲ τὴν πρωτοβουλίαν καὶ χρηματικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Δημάρχου Μυτιλήνης ἔγιναν ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Δ. Εὐαγγελίδη αἱ πρῶται ἐργασίαι πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ περιφήμου θεάτρου τῆς Μυτιλήνης (εἰκ. 177), συνέβαλε δ' εἰς ταύτην ἐν μέρει καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, μάλιστα δὲ τὸ φιλόμουσον κοινὸν τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον δι' ἐράνων συνεισέφερε σημαντικὸν ποσὸν καὶ οὕτω ἐπανελήφθη ἡ προσπάθεια, τὴν ὁποίαν ἤρχισεν ὁ κ. Εὐαγγελίδης πρὸ τριάκοντα ἐτῶν ἀποκαλύψας μικρὸν τμῆμα τοῦ ποδίου τοῦ κοίλου. Ἐφέτος ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρον τὸ πόδιον τοῦτο συγκείμενον ἐκ βάσεως ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου καὶ τοίχου ἐπ' αὐτοῦ μὲ ὀρθομαρμάρωσιν ἐλάχιστα σῳζομένην. Τῇ συνεργασίᾳ καὶ τοῦ ἐν Μυτιλήνῃ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Ἀνδρέου Βαβρίτσα συνεπληρώθη ἡ ἐκκαθάρισις τῆς ἐπιφανείας τῆς ὀρχήστρας, ἥτις ἦτο κυκλικὴ ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐτέμνετο ἐν μέρει ὑπὸ τῆς σκηνῆς, τῆς ὁποίας ἀναμένεται ἡ ἀποκάλυψις. Τὸ πόδιον τοῦ κοίλου ἀκριβῶς ἡμικυκλικόν, ὕψ. 1.25 (μετὰ τῆς βάσεως), εἶχεν ἐπίστεψιν

μαρμαρίνων πλακῶν, ὕψ. 0.18 μ. (εἰκ. 178), φερουσῶν ἐπὶ τοῦ στενοῦ μετώπου ἐγχαράκτους ἐπιγραφάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν τὰς ἑξῆς: κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν... *ηναίων... υ... ιδιου Τρυφωνιανοῦ στρατηγοῦντος Ἰουλίου Λεοντέως τ*[οῦ ἐπι]*μελησαμένου τοῦ θεά* [τρου... Κατὰ δὲ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τὰς ἑξῆς: ὑ]*γείας* [κ]*αὶ σωτηρίας καὶ... αμονῆς... αὐτοκράτ... Μᾶρκος καὶ Οὐα*[λέριος;...

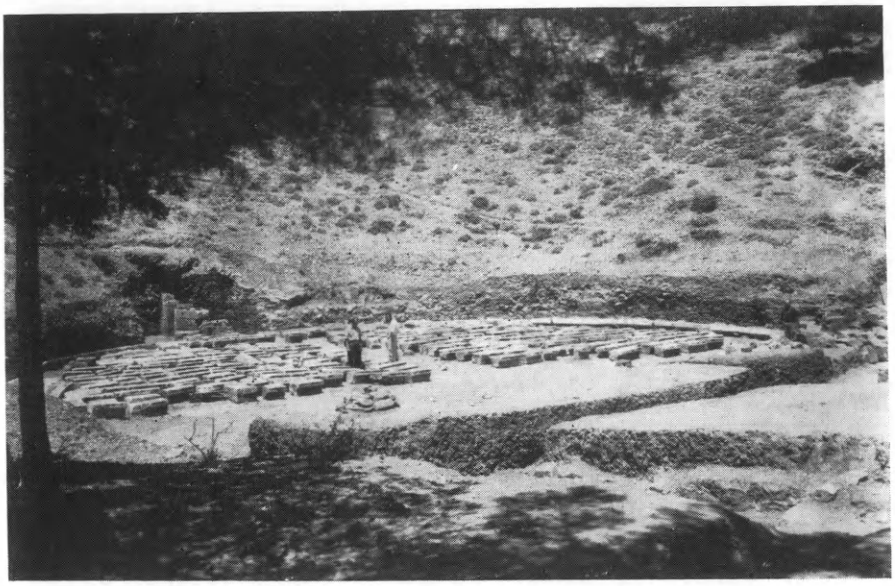

Εἰκ. 177. Τὸ θέατρον τῆς Μυτιλήνης μετὰ τῆς ὀρχήστρας πλήρους ἑδωλίων.

Ἰουλίας Ποταμίλλης Σακέρδωτο[ς] *θυγατρ*[ὸς καὶ ὑπὸ τὴν τελευταίαν λέξιν: *Ἀρχιερείας τόπος*. Τὰ γράμματα ἔχουν ἰσχυροὺς ἀκρέμονας, χρονολογούμενα εἰς τὸν 1ον π. Χ. μέχρι τῶν μέσων τοῦ 2ου μ. Χ. αἰ. Πάντως αἱ μὲν εἶναι ἁπλῶς τιμητικαί, αἱ δὲ δηλοῦσι τὰς ἐν τῷ θεάτρῳ θέσεις διακεκριμένων προσώπων, εὐεργετῶν, ὡς εἶναι σύνηθες καὶ εἰς ἄλλας μικρασιατικὰς πόλεις (Ἔφεσον κλπ.).

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς βάσεως τοῦ κοίλου τὸ πόδιον διακόπτεται ὑπὸ δωματίου εἰσχωροῦντος εἰς αὐτὸ καὶ διαιρουμένου ὑπὸ ἐγκαρσίου τοίχου εἰς δύο μικρότερα συγκοινωνοῦντα εἰς τὸ βάθος δι' ἀνοίγματος ἐπὶ τοῦ τοίχου. Τὸ δωμάτιον ἐστεγάζετο ὑπὸ καμπύλης στέγης, σῳζομένου τμήματος αὐτῆς κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον, τοῦτο δ' ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τριῶν ἑδωλίων εὑρεθέντων πρὸ τοῦ δω-

ματίου τούτου καὶ ἐχόντων τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τῆς βάσεως καμπύλην. Ἐπὶ τῆς ἕδρας τῶν ἑδωλίων τούτων συνανηκόντων ὑπάρχει ἐπιγραφή... ἀγ]*ωνοθέτου καὶ δημαρχ*... Τὸ δωμάτιον ἔχει πλάτ. 5.12 μ., βάθ. 3.65 μ. δεξιὰ καὶ 4.30 μ. ἀριστερά.

Τὸ πλάτος τοῦ ἀνοίγματος τοῦ ἡμικυκλικοῦ κοίλου δηλ. ἡ διάμετρος αὐτοῦ εἶναι 25 μ., ἀπὸ δὲ τοῦ κέντρου τοῦ κοίλου, τὸ ὁποῖον συμπίπτει πρὸς τὸ μνημονευθὲν δωμάτιον μέχρι τῆς γραμμῆς τῆς ἑνούσης τὰ ἄκρα τοῦ κοίλου ἡ ἀπόστασις εἶναι 12.50, ὅσον δηλ. ἡ ἀκτὶς τοῦ ἡμικυκλικοῦ κοίλου. Αἱ πάροδοι ἔχουν πλάτ. 6.40 μ. μέχρι τῆς σκηνῆς, ἥτις δὲν ἐξεκαθαρίσθη τελείως. Πάντως τὸ οἰκοδόμημα τῆς σκηνῆς διῃρεῖτο ὑπὸ τριῶν διαδρόμων 2.20 - 2.70 μ., ἐν τῷ μεσαίῳ δέ, ἀντιστοιχοῦντι ἀκριβῶς πρὸς τὸ μέσον τοῦ κοίλου, εὑρέθη στόμιον ὀχετοῦ κεκαλυμμένον διὰ πλακῶν μὲ δύο ἐπαλλήλους πηλίνους σωλῆνας πρὸς ἀποχέτευσιν τοῦ ὕδατος.

Εἰκ. 178. Πόδιον θεάτρου Μυτιλήνης· πρὸ αὐτοῦ ἡ ἐπίστεψις μετ' ἐπιγραφῶν.

Πρὸ τοῦ περιγραφέντος ποδίου τοῦ κοίλου καὶ ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας εὑρέθησαν πλεῖστα ἑδώλια κατεσπαρμένα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς.

Ταῦτα εἶναι τὰ κυριώτερα ἀποτελέσματα τῆς πρώτης ταύτης ἀνασκαφῆς, παρέχοντα σημαντικὰ στοιχεῖα τοῦ περιφήμου θεάτρου τῆς Μυτιλήνης, ὑπολείπεται δὲ ἡ λεπτομερὴς ἔρευνα τῆς ὀρχήστρας καὶ τῆς σκηνῆς, ἥτις θὰ μᾶς δείξῃ ἂν ἔχῃ καί τινας ὁμοιότητας πρὸς τὸ θέατρον τοῦ Πομπηΐου τῆς Ρώμης, τὸ κατασκευασθὲν κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Μυτιλήνης ὑπὸ τοῦ Πομπηΐου, ὅστις ἐθαύμασεν αὐτὸ παραστὰς καὶ τυχὼν τότε μεγάλων τιμῶν. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι διὰ τῆς παρούσης ἀνασκαφῆς μορφαὶ καὶ ἰδιορρυθμίαι εἶναι ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς

μετασκευὰς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θεάτρου. Πρέπει μόνον νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ πόδιον δηλ. ἡ βάσις τοῦ κοίλου καὶ ὁ ὑπεράνω αὐτῆς ὀρθομαρμαρωμένος τοῖχος προέρχονται πιθανώτατα ἐξ ἐπισκευῆς ἢ μᾶλλον διασκευῆς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐνῷ τὸ κοῖλον εἶναι ἑλληνικῶν ἢ ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὡς δύναταί τις νὰ κρίνῃ καὶ ἐκ τῶν ἑδωλίων, ἐχόντων τὸ σύνηθες σχῆμα καὶ τὴν ἐργασίαν τῶν ἑλληνικῶν θεάτρων.

32. ΡΟΔΟΣ.

Διὰ τὰς κατὰ τὸ 1958 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Κοντῆ γενομένας εἰς διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως ἐρεύνας

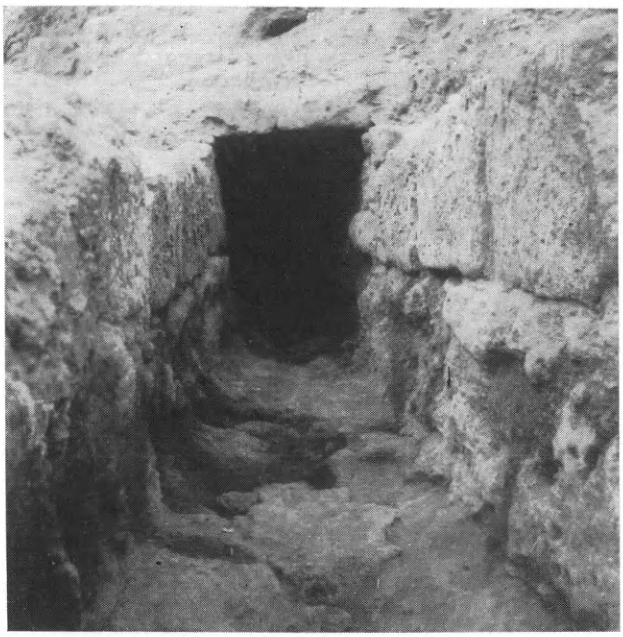

Εἰκ. 179. Ἀποχετευτικὸς ὑπόνομος ἀρχαίας ὁδοῦ τῆς Ρόδου.

ἀφορμὴν παρέσχον εὑρήματα ἀποκαλυφθέντα εἰς ἰδιωτικὰς καὶ δημοτικὰς ἐργασίας. Οὕτως ἀνεσκάφησαν οἰκόπεδα μέλλοντα νὰ οἰκοδομηθοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς πόλεως.

Οὐχὶ μακρὰν τοῦ μικροῦ λιμένος τοῦ Μανδρακίου, ὄπισθεν τοῦ Ξενοδοχείου Πίνδος, ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 17 μ. ἀρχαία ὁδός,

βαίνουσα ἀπὸ Β-Ν., λαβοῦσα δ' εἰς τὸ συμπληρούμενον σχεδιογράφημα τῶν ἀρχαίων ὁδῶν τῆς Ρόδου τὸν ἀρ. Ρ39α, μετὰ παρακειμένων οἰκοδομῶν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπῆρχεν ὁ ἐν εἰκ. 179 ἀποχετευτικὸς ὑπόνομος.

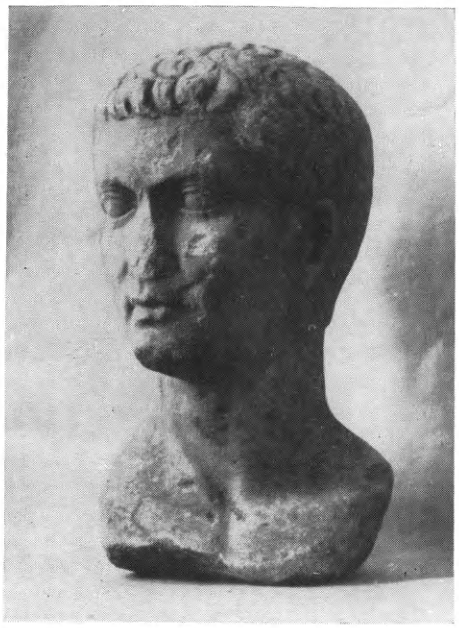

Εἰκ. 180. Εἰκονιστικὴ κεφαλή, πιθανῶς τοῦ Αὐγούστου, ἐκ Ρόδου.

Μεταξὺ τῆς ὁδοῦ Ἀμερικῆς, ἀκολουθούσης τὴν γραμμὴν ἀρχαίας ὁδοῦ (Ρ 39), καὶ τῆς ὁδοῦ Βασιλόπαιδος Μαρίας ἀνεσκάφησαν τὰ λείψανα ἀρχαίας οἰκοδομῆς ὡς καὶ βυζαντινοῦ κτίσματος ἔχοντος πιθανῶς σχέσιν πρὸς τὴν παρακειμένην ἐκκλησίαν τοῦ Ταξιάρχου. Παρὰ τὴν ὁδὸν Θ. Σοφούλη, ἀκολουθοῦσαν τὴν γραμμὴν ἀρχαίας ὁδοῦ (Ρ27), ἐξερευνηθείσης παλαιότερον, ἠρευνήθησαν τὰ λείψανα ἑλληνιστικῶν οἰκήσεων, μεταξὺ τῶν διασταυρώσεων τῆς ἐν λόγῳ ὁδοῦ πρὸς τὰς ἐπίσης ἀρχαίας χαράξεως ὁδοὺς Πίνδου (Ρ5) καὶ Χειμάρρας (Ρ13). Ἐξερεύνησις οἰκοπέδου κειμένου παρὰ τὴν ὁδὸν Πίνδου ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν μελέτης τῶν λειψάνων ἑλληνιστικῆς καὶ ρωμαϊκῆς οἰκήσεως, μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τῆς ὁποίας εὑρέθη ἡ ἐν εἰκόνι 180 εἰκονιστικὴ κεφαλὴ πρωίμου Ἰουλιοκλαυδίας ἐποχῆς καὶ πιθανῶς τοῦ Αὐγούστου. Διὰ τῆς αὐτῆς ἐρεύνης ἐπεβεβαιώθη ἡ ἀναγωγὴ εἰς τὴν ἀρχαιότητα τῆς μέχρι τοῦδε θεωρουμένης ὡς πιθανῶς ἀκολουθούσης τὴν ἀπὸ Β-Ν γραμμὴν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ (Ρ26).

Εἰκ. 181. Μαρμαρίνη κεφαλὴ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος ἐκ Ρόδου.

Εἰς τὴν αὐτὴν δυτικὴν περιοχὴν τῆς πόλεως ἀπεκαλύφθησαν λείψανα τῆς ὑπὸ σῆμα Ρ14 ἀρχαίας ὁδοῦ.

Λείψανα οἰκήσεως ἐξηρευνήθησαν ὡσαύτως παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ Σοφούλη μετὰ τῆς ἐπίσης ἀκολουθούσης

Εἰκ. 182. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐξ ἑλληνιστικῆς νεκροπόλεως τῆς Ρόδου.

ἀρχαίαν χάραξιν ἀνωνύμου ὁδοῦ Ρ15, ὅθεν προέρχεται ἡ ἐν εἰκόνι 181 μικρὰ μαρμαρίνη κεφαλὴ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος.

Παρὰ τὴν ὁδὸν Καναδᾶ, εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς πόλεως, ἐξηρευνήθησαν τὰ λείψανα οἰκήσεως ὡς καὶ ἀρχαίας ὁδοῦ, λαβούσης τὸ σῆμα Ρ35α, τῆς ὁποίας τὴν ἀπὸ Β-Ν πορείαν ἀκολουθεῖ ἡ ὁδὸς Καναδᾶ.

Ἐντὸς τῆς ἑλληνιστικῆς νεκροπόλεως διάνοιξις τάφρων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς συνεχιζούσης τὴν ὁδὸν Θ. Σοφούλη πρὸς τοποθέτησιν ὑδρευτικῶν σωλήνων, ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐξερεύνησιν ἑλληνιστικῶν τάφων, παρὰ τὴν περιοχὴν τῶν ὑπογείων τάφων τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν λειψάνων οἰκοδομήματος κειμένου ἐντὸς τῆς πόλεως παρὰ τὸ νότιον ἄκρον

τῆς κεντρικῆς ὁδικῆς ἀρτηρίας Ρ27. Ἡ ἐξερεύνησις αὕτη συνεχίζεται παρὰ τὰ ὅρια τῆς πόλεως καὶ τῆς νεκροπόλεως.

Ἐκ τῆς νεκροπόλεως ταύτης προέρχεται τὸ ἐν εἰκόνι 182 ἑλληνιστικὸν ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον, ἐκ δὲ τῆς νεκροπόλεως τῆς περιοχῆς τοῦ Ροδινιοῦ τὸ ἐν εἰκόνι 183 ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τοῦ 3ου π.Χ. πιθανῶς αἰῶνος, μὲ λίαν ἐνδιαφέρουσαν παράστασιν δορυφόρου.

Ἄξιος σημειώσεως εἶναι ἐπίσης ὁ σημαντικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνευρέθησαν κατὰ τὸ 1958, μεταξὺ τῶν ὁποίων τρεῖς στῆλαι μετ' ἐπιγραμμάτων, τέσσαρα βάθρα μετ' ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν, δεκαπέντε στῆλαι καὶ τεφροδόχοι μετ' ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν καὶ μία στήλη μετ' ἐπιδόσεως δι' ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

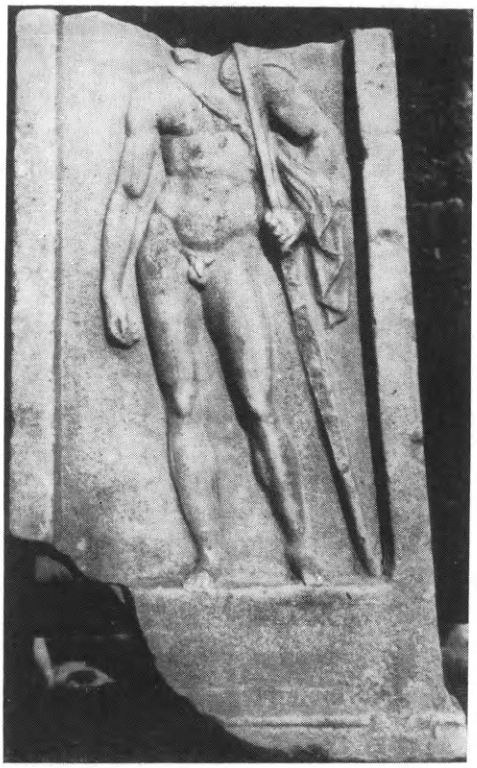

Εἰκ. 183. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον δορυφόρου ἐξ ἑλληνιστικῆς νεκροπόλεως τῆς Ρόδου.

33. ΚΩΣ.

Ἡ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου ἔρευνα εἰς Κῶ ἤρχισεν ἐντὸς τοῦ φθινοπώρου πρὸς ἀντιμετώπισιν ἐκκρεμουσῶν σχετικῶν ὑποθέσεων.

Κατὰ τὸ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ἔτους διάστημα ἐγένετο εἰς τὴν πόλιν τῆς Κῶ κυρίως ἀποβολὴ μεγάλων ἐπιχώσεων σεσωρευμένων ἐπὶ τοῦ χώρου ἰδιωτικῶν οἰκοπέδων μεταξὺ τῆς πλατείας Κονίτσης καὶ βωμοῦ τοῦ Διονύσου, ἐπὶ τοῦ χώρου τὸν ὁποῖον κατελάμβανεν ἡ κατὰ τὸ βόρειον αὐτῆς ἄκρον ἀνεσκαμμένη ἀγορά.

Ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐξερευνήσεως τοῦ οἰκοδομήματος τούτου ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον θέμα τῆς ἀρξαμένης εἰς τὴν πόλιν ἐρεύνης.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν προκαταρκτικὴν περίοδον ἡ σκαφὴ ἐχώρησε μέχρι τῶν στρωμάτων τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ οἰκοδομήματος, ἀποκαλυφθείσης εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς πλακοστρώσεως τῆς κεντρικῆς αὐλῆς.

Ἐν Κῷ ἐνηργήθη ἐπίσης διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Εὐστ. Στίκα δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ἐν θέσει Μεσαριᾷ, ἔνθα εἶχεν ἄλλοτε εὑρεθῆ παλαιοχριστιανικὸς ἄμβων. Τάφροι ἀνοιχθεῖσαι ἐκεῖ δὲν ἀπέδωκαν δυστυχῶς θετικὰ ἀποτελέσματα, ἤτοι τὰ θεμέλια τῆς ἀναμενομένης ἐκεῖ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

34. ΠΑΤΜΟΣ.

Τὸ θέμα τῆς ἐφετινῆς ἐρεύνης τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Κοντῆ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Πάτμου ἀπετέλεσεν ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων τῆς ὀχυρώσεως καὶ ἐν γένει τοῦ παρ' αὐτὴν ἐνδιαφέροντος ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

Ὁ καθορισμὸς οὗτος κατέστη ἀπαραίτητος, καθ' ὅσον ὑπὸ τῆς ἐκποιούσης τὴν ὡς ἄνω περιοχὴν ἰδιοκτητρίας Ἱ. Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου μέλλουν νὰ ἐξαιρεθοῦν τῆς πωλήσεως τὰ ἐνδιαφέροντα ἀρχαιολογικῶς μέρη.

Διὰ τῆς παρασχεθείσης πιστώσεως κατέστη κυρίως δυνατὸν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἐφέτος τὰ τείχη τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς ἀρχαῖα λείψανα ἀπὸ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐκτεταμένων μανδροτοίχων καὶ σωρῶν λίθων.

Ὅλως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον πλὴν τῶν τειχῶν ἐμφανίζουν μετὰ τὴν προκαταρκτικὴν ταύτην ἀποκάλυψιν τὰ λείψανα ἑνὸς μνημειακοῦ βωμοῦ, εὑρισκομένου κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως παρὰ τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ λείψανα μικροῦ ἱεροῦ κειμένου ὀλίγον βορειότερον.

35. ΚΡΗΤΗ. Βυζάρι.

Κατὰ τὸ 1958 συνεχίσθη καὶ ὡλοκληρώθη διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Κωνστ. Καλοκύρη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς μεγάλης βυ-

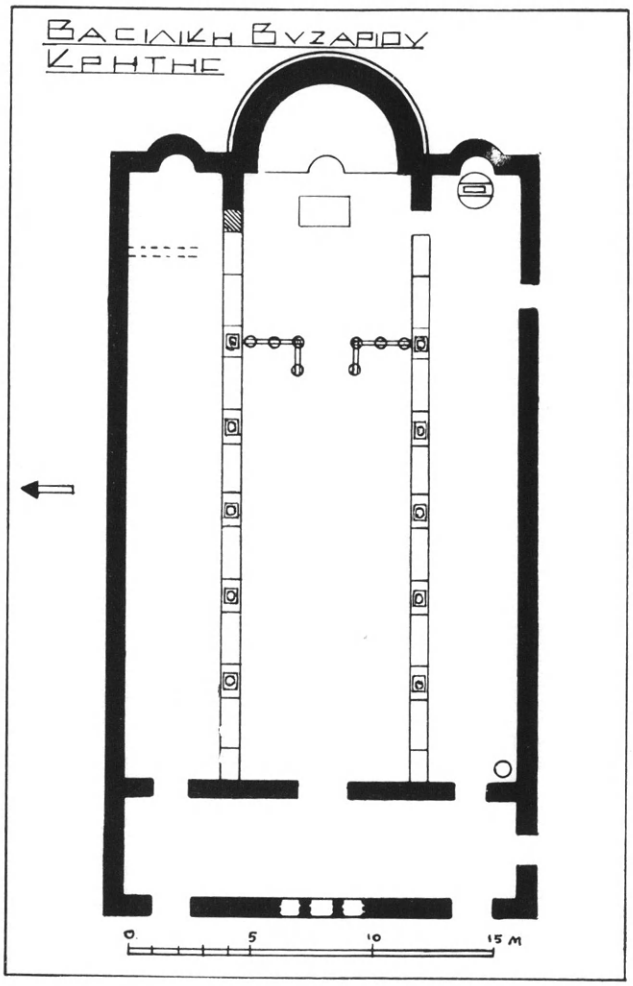

Εἰκ. 184. Κάτοψις τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Βυζαρίου.

ζαντινῆς βασιλικῆς (8ου - 9ου αἰῶνος) τῆς κειμένης ἐγγὺς τοῦ χωρίου Βυζάρι Ρεθύμνης, ἥτις εἶχεν ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀρχίσει κατὰ τὸ 1956. Ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος ὁ τρίκλιτος ναὸς καὶ ὁ καθ' ὅλον τὸ δυτικὸν μέρος του ἐκτεινόμενος νάρθηξ (εἰκ. 184). Δυσχερὴς ὑπῆρξεν ἡ ἐργασία ἕνεκα τῆς διαταραχῆς τῶν πάντων ὑπὸ τῶν συλητῶν—αἱ κέραμοι καὶ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἦσαν ἐπὶ αἰῶνας λεία τῶν πέριξ χωρίων—,

τῆς ἐπιχώσεως, ἥτις πανταχοῦ μὲν ἦτο ὑπὲρ τὸ μέτρον ἐνιαχοῦ δὲ ἔφθανε καὶ τὰ δύο, τῶν μεγάλων καὶ ὀγκωδῶν ριζῶν τῶν δένδρων καὶ τῶν συμπαγῶν τμημάτων τῆς τοιχοποιίας τοῦ ναοῦ, ἅτινα εἶχον καταπέσει ἐντὸς κατὰ τὴν καταστροφήν του καὶ ὧν ἡ ἰσχυροτάτη μᾶζα ἔδει νὰ διαλυθῇ ἵνα ἀπαλλάξῃ τὸν χῶρον. Τὸ δάπεδον τοῦ μεσαίου κλίτους ἀπεδείχθη ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τῶν πλαγίων

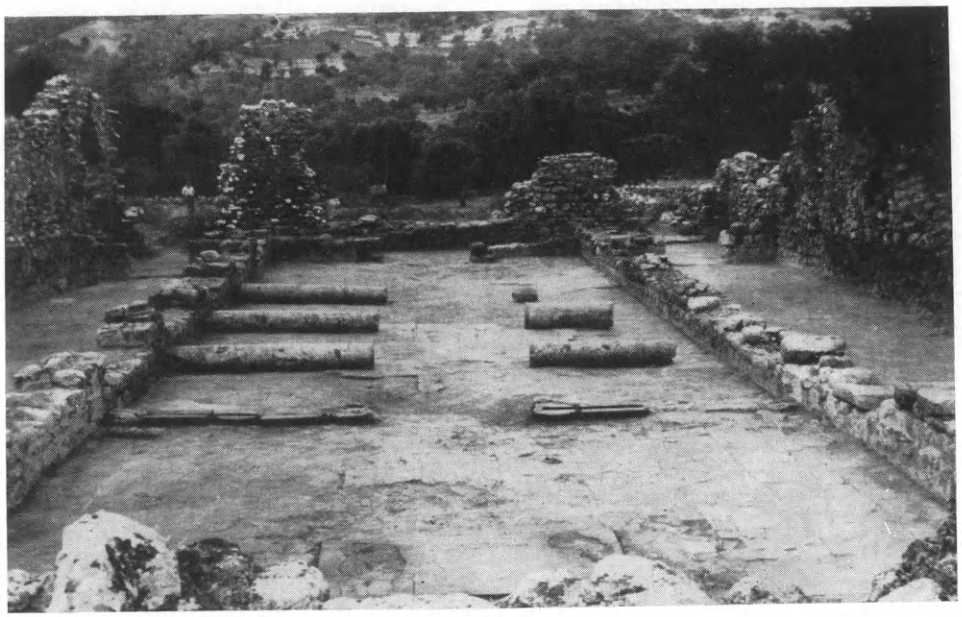

Εἰκ. 185. Ἡ βασιλικὴ Βυζαρίου Κρήτης μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

καὶ ἐστρωμένον, ὡς καὶ τὸ Ἱερὸν Βῆμα, διὰ μεγάλων ἐρυθρῶν καὶ καλῶς ὠπτημένων πλακῶν (διαστ. 0.66 × 0.66), ἐνῶ τὸ τῶν πλαγίων διὰ χώματος συμπιλητοῦ. Ἐνδιαφέροντες ἐνεφανίσθησαν οἱ στυλοβάται τοῦ ναοῦ, οἵτινες, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς συνήθως χαμηλοὺς τῶν βασιλικῶν, ἔχουν ὕψος περὶ τὸ 1 μ. ὑπὲρ τὸ δάπεδον τῶν πλαγίων κλιτῶν καὶ 0.70 μ. ὑπὲρ τὸ τοῦ μεσαίου (εἰκ. 185), καθίστανται δὲ ὑψηλότεροι διὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν καὶ κατ' ἀποστάσεις 2.10 μ. κτιστῶν ὑποβάθρων, μήκους 1.30 μ. Τὰ ὑπόβαθρα ταῦτα, ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν, διεσώθησαν εἰς τὸν νότιον στυλοβάτην, ἐνῶ τὰ πλεῖστα τοῦ βορείου κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν ριζῶν καὶ τῶν συλητῶν. Ἐπειδὴ τὰ πέντε ἐξ αὐτῶν εἶναι περισσότερον ἐξηρμένα, συμπεραίνεται ὅτι ἐπ' αὐτῶν θὰ ἔβαινον οἱ ἐπὶ βάσεων κίονες, οἵτινες

εὑρέθησαν κατὰ χώραν. Οὕτως ὁ ναὸς θὰ εἶχε πέντε κίονας εἰς ἑκάστην κιονοστοιχίαν καὶ δύο πεσσοὺς κατὰ τὰ ἄκρα, δι' ἑπτὰ δὲ ἡμικυκλικῶν τόξων θὰ ἐγεφυροῦτο τὸ μεταξὺ τούτων κενόν.

Εἰς τὸ διακονικὸν καὶ πρὸ τῆς ἁψῖδος αὐτοῦ εὑρέθη ὑπόγειος κυκλικὴ κατασκευή (πλάτους 1.15 καὶ βάθους 0.55), ἐφωδιασμένη διὰ δύο βαθμίδων, ἥτις κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα πιθανῶς ἀποτελεῖ «θάλασσαν» ἢ χωνευτήριον, καίτοι αἱ εἰρημέναι βαθμί-

Εἰκ. 186. Τμήματα θωρακίων τῆς βασιλικῆς Βυζαρίου Κρήτης.

δες καὶ ὁ ἀποχετευτικὸς σωλήν, ἐξ ἀνατολῶν τοῦ δαπέδου τοῦ νοτίου κλίτους ὁδεύων πρὸς δυσμὰς καὶ καταλήγων εἰς διὰ πλίνθων ἐπενδεδυμένον λάκκον κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ κλίτους (βλ. κάτοψιν), ἄγουσιν εἰς τὴν σκέψιν περὶ βαπτιστηρίου, ὅπερ, παρὰ τὴν συνήθειαν, εἰδικοὶ λόγοι θὰ ἐπέβαλον ἐνταῦθα.

Ὁ νάρθηξ, χαμηλότερος τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ ἐστρωμένος δι' ὁμοίων καὶ ἐκεῖνο πλακῶν, ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τριῶν, ἀντιστοιχουσῶν πρὸς τὰ τρία κλίτη του, θυρῶν, ὧν εὗθησαν καὶ τὰ κατώφλια. Ἡ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὸν νάρθηκα προσπέλασις ἐπετυγχάνετο διὰ τριῶν θυρῶν, ἤτοι δύο κατὰ τὴν δυτικὴν πρόσοψιν αὐτοῦ καὶ μιᾶς πλαγίας κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν ἄκρον. Εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς προσόψεως ὑπῆρχε τρίλοβον παράθυρον. Ἐν τῷ νάρθηκι εὑρέθησαν δύο λίαν στενοὶ κτιστοὶ βυζαντινοὶ τάφοι, ὧν ἕκαστος περιεῖχε τὰ ὀστᾶ δύο νεκρῶν, ἄνευ κτερισμάτων.

Τὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ἦσαν βάσεις ἐκ πώρου, τμῆμα

μεγάλου ἰωνικοῦ κιονοκράνου, κιονίσκοι μαρμάρινοι τῆς ἁγ. Τραπέζης, τμήματα θωρακίων ἐκ πώρου εἰκονίζοντα σταυροὺς ἐντὸς κύκλων (εἰκ. 186), τμῆμα κοσμήτου, λύχνοι, δίδυμοι λαβαὶ καὶ ἄλλα ἄφθονα τεμάχια πηλίνων ἀγγείων, ἧλοι σιδηροῖ, τεμάχια ὑαλίνων κανδηλῶν καί, τέλος, δύο νομίσματα ἀραβικὰ τοῦ 9ου αἰῶνος (κατονομάζοντα τὸν «Μωάμεθ ἀπεσταλμένον τοῦ Ἀλλάχ»), ἅτινα εἶναι καὶ τὰ πρῶτα τοιαῦτα νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἔρχονται εἰς φῶς ἐξ ἀνασκαφῆς ἐν Κρήτῃ. Ἡ ἐπίχωσις πρὸς τούτοις περιεῖχε ποικιλίαν εἰδῶν ὀπτοπλίνθων καὶ σωροὺς τεμαχίων τῶν κεράμων τῆς στέγης.

Ὁ κ. Καλοκύρης πιστεύει ὅτι ἡ σύνολος ἀνασκαφὴ ἐνίσχυσε τὴν ἐκ τῆς πρώτης ἐρεύνης γνώμην του ὅτι ἡ βασιλικὴ Βυζαρίου ἀπετέλει τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς ἐπισκοπῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως Συβρίτου, ἥτις, ἐκ τῆς παρακμασάσης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους πόλεως, μετεφέρθη, ὀλίγον πρὸ τῆς κατὰ τὸ 824/8 ἀραβικῆς κατακτήσεως τῆς νήσου, εἰς τὴν παρὰ τὸ νῦν χωρίον Βυζάρι θέσιν, ἔνθα ἤκμαζε παλαιὸς συνοικισμὸς καὶ μείζων ὑπῆρχεν ἀσφάλεια. Τὰ ἄφθονα ἴχνη τῆς πυρᾶς βεβαιοῦσι τὴν βιαίαν καταστροφὴν τοῦ μνημείου τὰ δὲ ἀραβικὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα παρὰ τὸν πρόναον εὑρέθησαν, ἀποτελοῦσι σοβαρὰν ἔνδειξιν τῆς σχέσεως τῶν κατακτητῶν πρὸς τὸν ναὸν καὶ εἶναι, ἴσως, πειστήρια τοῦ ἡροστρατείου ἔργου των.

ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ

Χάριν διευκολύνσεως τῆς ἐνεργείας τῶν ἐν Λεχαίῳ καὶ Μεσσήνῃ ἀνασκαφῶν αὐτῆς κατέβαλεν ἡ Ἑταιρεία δι' ἀπαλλοτρίωσιν κτημάτων ποσὸν δρχ. 52.000 καὶ ἑτέρας δρχ. 19.000 δι' ἀποζημίωσιν ἀπαλλοτριωθέντος κτήματος ἐν Μυστρᾷ παρὰ τὴν Μαρμάραν.

Β'. ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἐξετελέσθησαν αἱ κάτωθι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως, ἐπισκευῆς καὶ συντηρήσεως ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν μνημείων τῆς Χώρας ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ Ἀν. Ὀρλάνδου καὶ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐσταθίου Στίκα.

1) Εἰς ΜΑΡΑΘΩΝΑ ἀνεστηλώθη ἡ κατὰ τὸ ἥμισυ καταρρεύσασα θόλος τοῦ αὐτόθι μυκηναϊκοῦ τάφου καὶ ἐτοποθετήθη εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν τὸ ὑπέρθυρον τῆς εἰσόδου (ὅρα σχετικὴν περιγραφὴν καὶ εἰκόνα εἰς σ. 23 καὶ 25 τοῦ παρόντος τεύχους).

2) Ἐν ΑΜΦΙΑΡΕΙΩ τοῦ Ὠρωποῦ ἐγένοντο ἐργασίαι συντηρήσεως καὶ στερεώσεως τοῦ ναοῦ καὶ ἄλλαι εἰς τὸ νεοϊδρυθὲν Μουσεῖον, ἐποπτείᾳ τοῦ πτυχιούχου τῆς ἀρχαιολογίας κ. Β. Πετράκου καθ' ὑποδείξεις τοῦ Δ/ντοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Ἰ. Παπαδημητρίου.

Διὰ τοῦ κατασκευασθέντος κατὰ τὸν χῶρον τῆς ἱερᾶς κρήνης ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ ἀποκατεστάθη ὁλόκληρος ἡ περίμετρος αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ τὴν ὑπὸ τοῦ χειμάρρου καταστραφεῖσαν κατεσκευάσθη χαμηλὸς ξηρότοιχος ἐξ ἀρχαίων ἀχρήστων λίθων, ἵνα δεικνύῃ τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου τοίχου τοῦ ναοῦ, ὅμοιος δὲ τοῖχος ἀνηγέρθη καὶ κατὰ τὸ νότιον ἥμισυ τοῦ δυτικοῦ τοίχου.

Πρὸς μείζονα διασάφησιν τοῦ σχεδίου τοῦ ναοῦ καὶ πρὸς εὐτρεπισμὸν αὐτοῦ ἐπληρώθησαν οἱ ἐν τῷ ναῷ, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀνασκαφῶν, ὑπάρχοντες λάκκοι, κατεσκευάσθησαν ἐκ σκυροδέματος πέντε βάσεις κιόνων, ἀντίστοιχοι καὶ ἰσομεγέθεις τῶν πέντε σῳζομένων τῆς δεξιᾶς ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας, ἐπ' αὐτῶν δ' ἐτέθησαν ἰσάριθμοι σφόνδυλοι ἐκ τῶν κατακειμένων ἐν τῷ ναῷ. Οὕτω κατέστη σαφὴς ἡ ἐσωτερικὴ διάταξις τοῦ ναοῦ μετὰ τῶν δύο ἐσωτερικῶν κιονοστοιχιῶν.

Εἰς τὸ θέατρον ἐγένοντο ἐργασίαι, ἰδίᾳ πρὸς δημιουργίαν

ἀνέτων προσβάσεων, χάριν διευκολύνσεως τῶν πολυπληθῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ ἱεροῦ.

Συντονωτέρα ἐργασία ἐγένετο πρὸς ἀνίδρυσιν τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν τῷ νέῳ μουσείῳ. Μετεφέρθησαν ἅπασαι αἱ ἐπιγραφαί, τὰ γλυπτὰ καὶ τὰ λοιπὰ παντοειδῆ ἀρχαῖα, ἅτινα ἔκειντο ἐντὸς προχείρου περιβόλου κατὰ τὴν θέσιν τοῦ παλαιοῦ μουσείου.

Μετεφέρθησαν ἐπίσης τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῶν διαφόρων οἰκοδομημάτων τοῦ ἱεροῦ, ἰδίᾳ τὰ θαυμασίας διατηρήσεως μέλη τοῦ θριγκοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀμφιαράου καὶ ἐτοποθετήθησαν τὸ πλεῖστον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Μουσείου.

Κατὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως τοῦ χώρου δυτικῶς τοῦ ναοῦ ἀνευρέθησαν διάφορα ἀρχαῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων κορμὸς ἀγάλματος παιδὸς γυμνοῦ, ὕψ. 0.40 μ., ὑστέρων χρόνων ἔτι δὲ κεφαλὴ ἀνδρική, λευκοῦ μαρμάρου, μεγέθους μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ, φέρουσα ταινίαν εἰς τὴν κόμην, 4ου ἢ 3ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη προσέτι πήλινον εἰδώλιον Ἑρμοῦ τῆς τετραγώνου ἐργασίας, ἀρίστης διατηρήσεως, ἀρχαϊκῆς δὲ τεχνοτροπίας ὡς καὶ θραῦσμα εἰδωλίου νέου γυμνοῦ, στηρίζοντος τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ κίονος.

Καὶ ἐπιγραφῶν δὲ θραύσματα εὑρέθησαν, προξενικῶν τῆς πόλεως τοῦ Ὠρωποῦ ψηφισμάτων, 4ου καὶ 3ου π.Χ. αἰ., καὶ δύο ἐνεπίγραφα δι' ἐγχαράξεως θραύσματα ἀγγείων, τὰ πρῶτα ἅτινα εὑρέθησαν ἐν τῷ ἱερῷ. Τούτων τὸ μὲν φέρει ἐπιγραφὴν ΙΕΡΑ, τὸ δ' ἕτερον κισσοειδῆ διὰ πηλοῦ διακόσμησιν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ῥωμαϊκῶν χρόνων: ΤΙ[Μ - - (= δεῖνα)
Α]ΜΦΙΑΡΑ[Ω (εἰκ. 187).

Εἰκ. 187. Ὄστρακον ἐνεπίγραφον ἐξ Ἀμφιαρείου.

3) Εἰς τὴν ΜΟΝΗΝ ΔΑΦΝΙΟΥ. Ἐστερεώθησαν τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Καθολικοῦ καὶ ἐπλακοστρώθη τὸ δάπεδον αὐτοῦ διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν ἀντὶ τῶν μικρῶν πλακῶν Μάλτας, δι' ὧν εἶχεν ἐπιστρωθῆ παλαιότερον. Ἀποκατεστάθη εἰς τὴν παλαιὰν αὐτοῦ μορφὴν τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ

Καθολικοῦ, ἀφῃρέθησαν ἐκ τῆς στέγης ὄγκοι χωμάτων, ἅτινα, διαποτιζόμενα ὑπὸ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, ἔβλαπτον τὰ κάτωθεν ψηφιδωτὰ καὶ κατεσκευάσθη πλινθίνη ὀδοντωτὴ ταινία κάτωθεν τῶν ἡγεμόνων κεράμων. Τέλος ἐστερεώθησαν καὶ συνεπληρώθησαν τὰ παράθυρα τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου ἀετώματος.

4) Εἰς τὴν ΜΟΝΗΝ ΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ τῆς Φωκίδος ἐστερεώθησαν, διὰ τοῦ εἰδικοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως Δημ. Σκόρ-

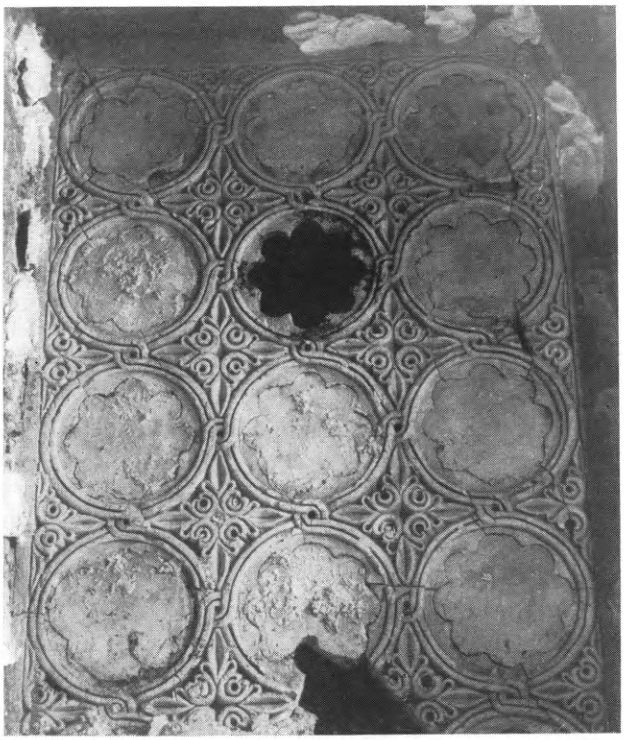

Εἰκ. 188. Νεωστὶ ἀποκαλυφθεὶς ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ Ὁσ. Λουκᾶ γύψινος βυζαντινὸς φεγγίτης μετὰ πλαστικῆς διακοσμήσεως.

δου, τὰ ψηφιδωτὰ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ, ἐπεσκευάσθη δὲ καὶ ἐκαθαρίσθη ἡ ἀντίστοιχος ὀρθομαρμάρωσις. Κατὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως ἀπεκαλύφθη βορείως τοῦ Ἱεροῦ Βήματος μέγας γύψινος, διάτρητος φεγγίτης μετὰ βυζαντινῶν πλαστικῶν κοσμημάτων (εἰκ. 188). Εἰς τὸν γυναικωνίτην τοῦ ναοῦ ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτοῦ τμῆμα νέαι τοιχογραφίαι σύγχρο-

νοι περίπου ἢ ὀλίγον μεταγενέστεραι τῶν ψηφιδωτῶν, ἤτοι εἰς μὲν τὴν ΝΔ. γωνίαν ὁ Ἅγ. Ζωσιμᾶς, ὄρθιος, κατενώπιον μὲ τὰς

Εἰκ. 189. Τοιχογραφία Ἱεράρχου ἀποκαλυφθεῖσα εἰς τὸν γυναικωνίτην τοῦ Ὁσ. Λουκᾶ Φωκίδος.

χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους, εἰς στάσιν δεήσεως. Ὁ κάμπος τῆς εἰκόνος εἶναι κάτω μὲν πράσινος, ἄνω δὲ βαθυγάλαζος, ἡ κόμη καὶ τὸ

γένειον λευκά, τὰ ὦτα ἐσχηματοποιημένα. Φορεῖ χιτῶνα πορτοκαλεόχρουν καὶ ἱμάτιον σκοτεινόχρωμον, τὰ δὲ περιγράμματα εἶναι μὲ βαθὺ καστανὸν χρῶμα. (Διαστ. 1.25 × 0.52 μ.). Ἀπέναντι τοῦ Ἁγ. Ζωσιμᾶ εἰκονίζεται ἄλλος ἅγιος μὲ κεκαλυμμένας τὰς χεῖρας

Εἰκ. 190. Τοιχογραφία Ἱεράρχου ἐκ τοῦ γυναικωνίτου τοῦ Ὁσ. Λουκᾶ Φωκίδος.

καὶ ὅμοιον ὡς ὁ προηγούμενος ἀέρα, χιτῶνα ἀνοικτὸν σιτόχρουν καὶ σκοτεινόχρουν ἱμάτιον. Τὸ ὄνομά του δὲν διακρίνεται. Δύο ἄλλοι ἅγιοι, Ἱεράρχαι, φέροντες λευκὰ φαιλόνια καὶ ὠμοφόρια μετὰ μεγάλων μελανῶν σταυρῶν, εὐλογοῦσι διὰ τῆς δεξιᾶς διὰ δὲ τῆς κεκαλυμμένης ἀριστερᾶς των κρατοῦσιν Εὐαγγέλιον (εἰκ. 189 καὶ 190).

Ἐπερατώθη ἐπίσης καὶ ἡ ἀναστήλωσις τῆς βυζαντινῆς Τραπέζης (ἑστιατορίου) τῆς Μονῆς, πλὴν τῆς στέγης. Ἄποψιν ταύτης πα-

Εἰκ. 191. Τὸ ἐκχωματωθὲν βόρειον κλῖτος τοῦ ἰσογείου τῆς Τραπέζης τῆς Μ. Ὁσ. Λουκᾶ.

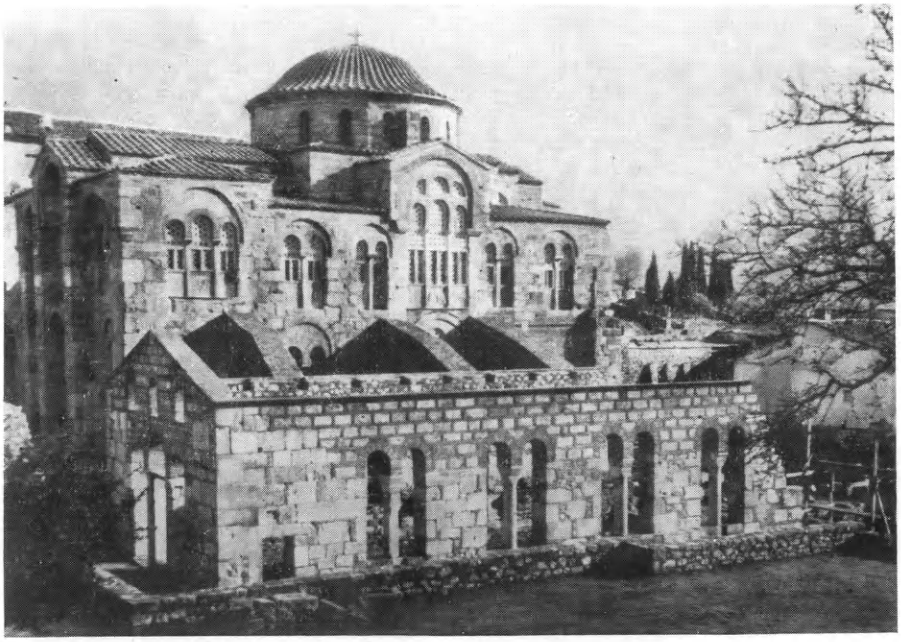

Εἰκ. 192. Ἄποψις τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Ὁσ. Λουκᾶ καὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ ἐσχάτως ἀναστηλωθείσης Τραπέζης (φωτ. Ε. Στίκα).

ρέχει ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 192. Τὸ ἑστιατόριον εἶχε κατὰ τὸ ἀνατολικόν του ἥμισυ καὶ ὑπόγειον, ὅπερ λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους ἀποβαίνει πρὸς ἀνατολὰς ἰσόγειον. Ἡ εἴσοδός του εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς ἦτο δὲ τοξωτή. Ἐσωτερικῶς ἐχωρίζετο διὰ διδύμου τοξοστοιχίας ἐπὶ κιόνων, ὡς κιονόκρανα τῶν ὁποίων ἐχρησιμοποιήθησαν ἀντεστραμμέναι ἀρχαῖαι ἰωνικαὶ βάσεις. Αἱ εἰρημέναι τοξοστοιχίαι εἶχον ἤδη ἀναφανῆ ἀπὸ τὰς περυσινὰς ἐργασίας, ἀλλ' ὁλόκληρον τὸ βόρειον κλῖτος τῆς Τραπέζης ἦτο ἐπιχωματωμένον ἀπὸ κάτωθεν ἕως ἄνω. Ἐφέτος ἀπομακρυνθείσης τῆς ἐπιχώσεως εὑρέθη, ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος ἔφερεν ἀντιστοίχως πρὸς τὰ τόξα τυφλὰς ἁψῖδας (εἰκ. 191), ἐντὸς δὲ τοῦ βορείου κλίτους εὑρέθησαν πίθοι (εἰκ. 191), μύλοι καὶ ἄλλα ἀντικείμενα βοηθητικὰ τοῦ μαγειρείου ἢ τοῦ *δοχείου* τῆς Μονῆς, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἦτο ἐγκατεστημένον εἰς τὸ ὑπόγειον τῆς Τραπέζης καὶ εἰς τὰ παρ' αὐτὸ ἄλλα μικρότερα διαμερίσματα, ἅτινα ἀπεκαλύφθησαν ἐσχάτως.

5) Εἰς ΧΑΛΚΙΔΑ ἐγένετο ἐπισκευὴ τῶν παραθύρων καὶ τοῦ τρούλλου τοῦ αὐτόθι μουσουλμανικοῦ τεμένους προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθῇ τοῦτο ὡς μεσαιωνικὸν μουσεῖον.

6) Εἰς ΕΠΙΣΚΟΠΗΝ Εὐρυτανίας συνεχίσθησαν αἱ ἐργασίαι κατασκευῆς ἰσχυροῦ ἀναλήμματος προστατευτικοῦ τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ (10ου αἰ.) τῆς Ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν πλημμυρῶν τοῦ παρὰ τὴν ρίζαν αὐτοῦ ρέοντος ποταμοῦ Μέγδοβα.

7) Εἰς ΑΡΤΑΝ ἐγένετο μερικὴ ἀναστήλωσις τῆς Τραπέζης τῆς Μ. Παρηγορητίσσης, προκειμένου αὕτη νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς βυζαντινὸν μουσεῖον τῆς Ἄρτης. Ἐστερεώθησαν ἐπίσης τελικῶς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ τρούλλου (Προφητῶν καὶ Παντοκράτορος), τῶν ὁποίων ἐφιλοτεχνήθησαν, δαπάναις τῆς Δ/σεως Ἀναστηλώσεων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἔγχρωμα ἀντίγραφα ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ ζωγράφου κ. Φ. Ζαχαρίου.

Εἰς Ἅγ. Νικόλαον Ροδιᾶς ἀνακατεσκευάσθησαν τὰ πεφραγμένα δίλοβα παράθυρα τοῦ τρούλλου, ἐγένετο εὐρεῖα ἐκχωμάτωσις πέριξ τοῦ ναοῦ καὶ ἀποκατεστάθησαν αἱ στέγαι, τὰ παράθυρα καὶ ἡ ἐφθαρμένη τοιχοποιία του. Τέλος εἰς τὴν Παναγίαν Βελλᾶς

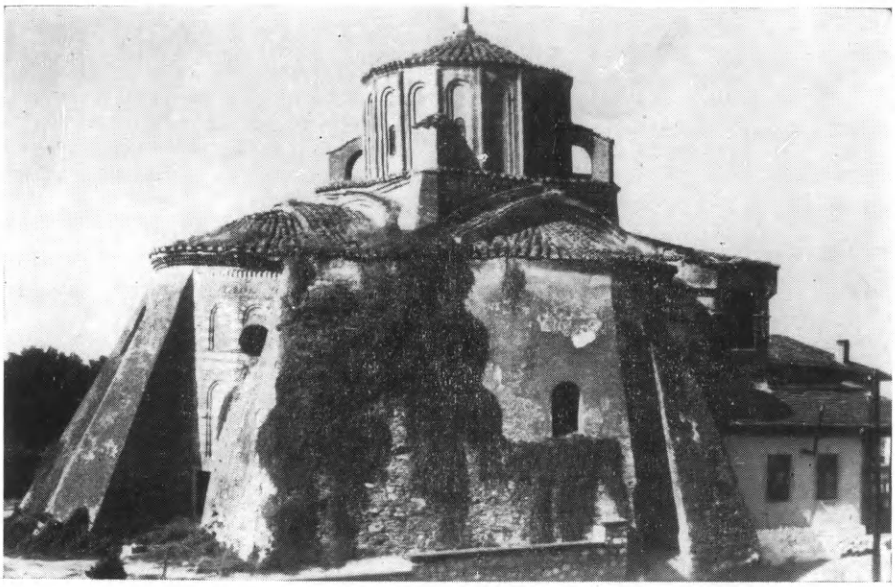

Εἰκ. 193. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ προφήτου Ἠλία πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως αὐτοῦ.

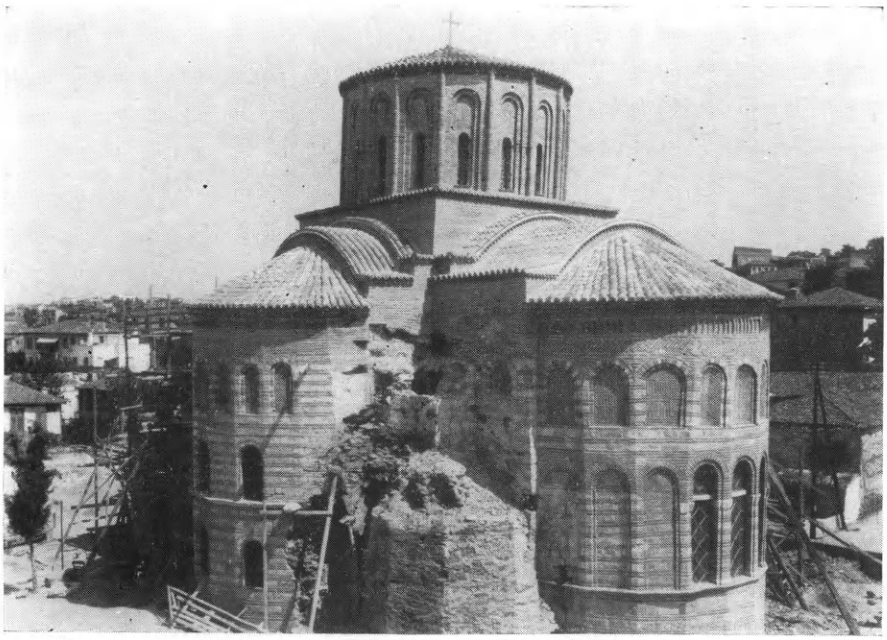

Εἰκ. 194. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ προφήτου Ἠλία μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως αὐτοῦ.

τοῦ Βουλγαρελίου (Κόκκινην Ἐκκλησιὰν) ἐγένοντο ἐργασίαι στερεώσεως, εἰς δὲ τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς τῶν Βλαχερνῶν ἀνεκεραμώθη ἡ στέγη. Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω ἐργασίαι ἐγένοντο κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ καθηγητοῦ κ. Ὀρλάνδου, μεταβάντος ἐπὶ τόπου,

Εἰκ. 195. Ἀποκαλυφθὲν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Ἁγ. Σοφίας Μονεμβασίας στηθάριον μάρτυρος.

ἐπωπτεύθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων Ἄρτης κ. Ἠλ. Χουλιάρα.

8. Εἰς ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ ἐπραγματοποιήθη τολμηρὰ ἀπόφασις τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεων περὶ πλήρους ἀποκαταστάσεως τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλία, ὅστις, κακῶς ἀρχῆθεν ἐκτισμένος, εἶχεν ἀπὸ μακροῦ ἀποκλίνει σημαντικῶς ἀπὸ τῆς κατακορύφου καὶ εἶχε τούτου ἕνεκα πάλαι ἤδη ὑποστηριχθῆ διὸγκωδῶν καὶ ἀκαλαισθήτων ἀντηρίδων (εἰκ. 193). Ἤδη αἱ ἀντηρί-

δες ἀπεμακρύνθησαν, ὁ δὲ ναὸς ἐστερεώθη δι' ἐντέχνου ὑποθεμελιώσεως καὶ συγκρατήσεως τῶν τοιχωμάτων του καὶ τοῦ τρούλλου, ἀποκατασταθείσης καὶ τῆς λιτῆς αὐτοῦ. Οὕτω ἀνέκτησεν ὁ

Εἰκ. 196. Ἀποκαλυφθὲν στηθάριον μάρτυρος ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Ἁγ. Σοφίας Μονεμβασίας.

ναὸς τὴν ὡραίαν, παλαιὰν αὐτοῦ ὄψιν (εἰκ. 194). Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν, γενομένην διὰ τοῦ ἐμπείρου ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως Νικ. Κορωνοῦ καὶ τῇ συνεργασίᾳ τοῦ ἐφόρου βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Στ. Πελεκανίδη κατὰ τὰς ἐπὶ τόπου παρασχεθείσας ὁδηγίας τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος

Εἰκ. 197. Ἡ βόρειος πλευρὰ τῆς Ἁγ. Σοφίας πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως.

Εἰκ. 198. Τὰ ἀναστηλωθέντα παράθυρα τοῦ τρούλλου καὶ τῆς Β. πλευρᾶς τῆς Ἁγ. Σοφίας Μονεμβασίας.

τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα, ἀπεκαλύφθησαν τέως ἄγνωστα πλευρικὰ παρεκκλήσια (εἰκ. 194).

9) Εἰς ΕΠΙΔΑΥΡΟΝ συνεχίσθη ἡ ἀναστήλωσις τοῦ βορείου ἀναλήμματος τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ παρ' αὐτὸ θυρώματος τῆς παρόδου.

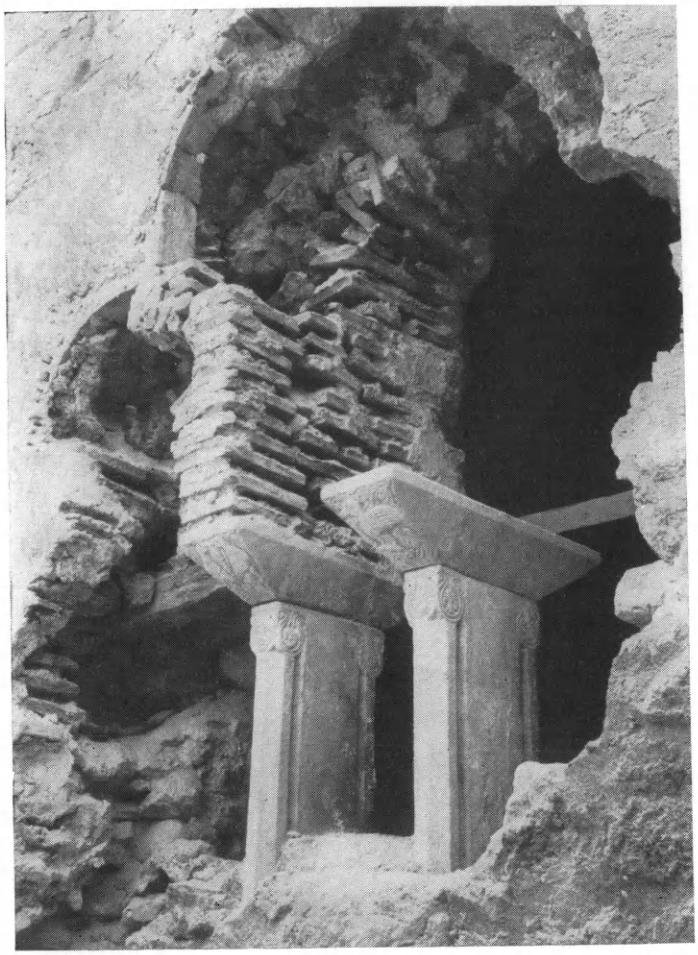

Εἰκ. 199. Τρίλοβον παράθυρον τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς Ἁγ. Σοφίας πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως αὐτοῦ.

10) Εἰς ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΝ ἐγένοντο ἐφέτος σημαντικαὶ ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ στερεώσεως τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Ἁγ. Σοφίας καὶ τῶν τειχῶν τοῦ κάστρου. Εἰς τὴν Ἁγ. Σοφίαν ἐπισκευαζομένων τῶν κονιαμάτων ἀπεκαλύφθησαν τοιχογραφίαι (στη-

θάρια) ἁγίων μαρτύρων ἐπὶ τῶν ἑκατέρωθεν τῶν ἡμιχωνίων σφαιρικῶν τριγώνων (εἰκ. 195 καὶ 196). Ἀπετειχίσθησαν ὡσαύτως καὶ δύο τέως πεφραγμένα τρίλοβα παράθυρα τῆς Β. πλευρᾶς (εἰκ. 197,

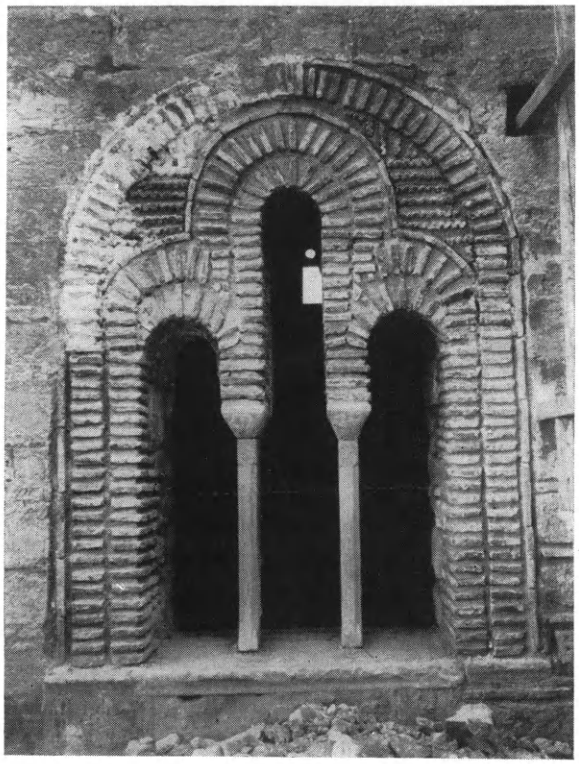

Εἰκ. 200. Τρίλοβον παράθυρον τοῦ ἰσογείου τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς Ἁγ. Σοφίας μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτοῦ.

198, 199, 200) καὶ ἀνεστηλώθησαν τὰ παράθυρα τοῦ ἱεροῦ βήματος ὡς καὶ ἓν δίλοβον παράθυρον τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ ναοῦ.

11) Εἰς ΜΕΣΣΗΝΗΝ ἀνεστηλώθησαν τὰ ἑδώλια τοῦ θεάτρου (ὅρα εἰκόνα 151) ὡς καὶ ἡ ΒΑ. παραστὰς τοῦ προπύλου, ἐκαθαρίσθη δὲ καὶ ηὐτρεπίσθη ἡ μεγάλη αἴθουσα τοῦ συνεδρίου.

Τὸ ἐν συνόλῳ δι' ἀναστηλώσεις καὶ στερεώσεις δαπανηθὲν ποσὸν ἀνῆλθεν εἰς δρχ. 682.000.

Γ'. ΑΝΕΓΕΡΣΙΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΝΙΔΡΥΣΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ

Ἐπικουροῦσα εἰς τὸ Κράτος ἐδαπάνησεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1958 τὰ ἑξῆς ποσὰ χάριν ἀνεγέρσεως καὶ ἀνασυγκροτήσεως μουσείων:

α) Δρχ. 326.000 χάριν τοῦ ἐν ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΩ Κεφαλληνίας ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, τοῦ ὁποίου ἐπερατώθη ἤδη ὁ ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος σκελετός, ἐποπτείᾳ τοῦ οἰκείου Νομομηχανικοῦ.

β) Δρχ. 50.000 διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἐργασιῶν ἀνεγέρσεως τοῦ ἐν ΑΜΦΙΑΡΕΙΩ Μουσείου.

γ) Δρχ. 50.000 διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχαίας Τραπέζης τῆς ἐν Ἄρτῃ Μονῆς τῆς Παρηγορητίσσης καὶ τὴν εἰς Μουσεῖον ΑΡΤΗΣ μετατροπὴν αὐτῆς (ἀπαλλασσομένου τοῦ μνημείου ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῷ συνωστιζομένων ἀρχαίων).

δ) Δρχ. 45.922 πρὸς ἐπανέκθεσιν τῶν ἀρχαίων τοῦ Μουσείου ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ προκειμένου νὰ τεθῶσιν εἰς κοινὴν χρῆσιν νέαι αὐτοῦ, ἄρδην ἀνασχηματισθεῖσαι, αἴθουσαι, ὑπὸ τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀκροπόλεως κ. Ἰ. Μηλιάδη.

Δ'. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρᾶσις τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη συντόνως κατὰ τὸ 1958 ἐποπτείᾳ τοῦ Γ. Γραμματέως, τοῦ Συμβούλου κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τῆς Δ^ος^ Ἀρτεμ. Γιαννουλάτου. Καὶ δή:

α) περατοῦται ἡ ἐκτύπωσις καὶ ὁσονούπω θέλουσι κυκλοφορηθῆ τὰ Πρακτικὰ τῶν ἐτῶν 1955 καὶ 1956,

β) περατοῦται ἡ ἐκτύπωσις τοῦ 3^ου^ μέρους τοῦ εἰς μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου τόμου τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος 1953 - 54 ὡς καὶ ἡ τοῦ τόμου τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος τοῦ ἔτους 1955,

γ) ἐξεδόθη ὁ τόμος τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος τοῦ ἔτους 1956,

δ) συνεχίζεται ἡ ἐκτύπωσις τοῦ β' τεύχους τῶν Ὑλικῶν δομῆς τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας Ἀν. Ὀρλάνδου,

ε) ἐξεδόθησαν αἱ κάτωθι ἐναίσιμοι ἐπὶ διδακτορίᾳ ἀρχαιολογικοῦ δὲ περιεχομένου διατριβαί:

1) τοῦ ἐφόρου κ. Ἰω. Κοντῆ «Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα»,

2) τοῦ ἐφόρου κ. Β. Καλλιπολίτου «Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς»,

3) τῆς βοηθοῦ τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἕδρας τῆς Ἀρχαιολογίας Δ^ος^ Χαρ. Μπάρλα «Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων» καὶ τέλος

4) Ἐξετυπώθη τὸ ἀνὰ χεῖρας τεῦχος περὶ τοῦ Ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1958.

Χάριν τῶν ἀνωτέρω δημοσιευμάτων ἐδαπανήθη τὸ ποσὸν τῶν 284.000 δρχ.

Σημειώνομεν πρὸς τούτοις ὅτι α) κατὰ τὸ ἔτος 1958 εἰσήχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὅλῳ 377, ἐξ ὧν 103 ἐξ ἀγορᾶς (διὰ δαπάνης 21.531 δρχ. καὶ 4825 διὰ βιβλιοδεσίαν), 135 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 139 ἐκ δωρεᾶς.

β) Τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας ἐχρησιμοποίησαν, ἀπὸ 2ας Ἰανουαρίου μέχρι 31ης Δεκεμβρίου 1958, 3027 ἀναγνῶσται.

Ἦλθεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία ἀρωγὸς εἰς τοὺς ἐν Ἑσπερίᾳ σπουδάζοντας ὑποτρόφους ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων Σεραφεὶμ Χαριτωνίδην, Χρύσανθον Χρήστου, Δημ. Θεοχάρην καὶ Ἀνδρ. Βαβρίτσαν.

Ἐχορήγησεν ὡσαύτως ἡ Ἑταιρεία τὰ ἔξοδα ἐκπαιδευτικῶν ταξιδίων εἰς τοὺς ἐφόρους κυρίους Ν. Πλάτωνα, Ν. Ζαφειρόπουλον καὶ Δ. Πάλλαν καὶ τοὺς ἐπιμελητὰς κυρίους Χρ. Χρήστου καὶ Σερ. Χαριτωνίδην, τῆς συνολικῆς δαπάνης ἀνελθούσης εἰς δρχ. 26.510.

Διὰ τὸν πλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων ἐδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 15.082.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἑταιρεία διὰ ποσοῦ δρχ. 60.000 τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν συγγενῶν ἱδρυμάτων (Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας καὶ Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν).

Τέλος ἡ Ἑταιρεία ἀντιπροσωπεύθη 1ον) Διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Πλάτωνος εἰς τὸ ἐν Ἀμβούργῳ συγκροτηθὲν Συνέδριον προϊστορικῶν καὶ πρωτοϊστορικῶν σπουδῶν 2ον) διὰ τοῦ Γ. Γραμματέως αὐτῆς εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον ἀρχόμενον συγκληθὲν 7ον Διεθνὲς Συνέδριον Κλασσικῶν Σπουδῶν καὶ εἰς τὸ μεσοῦντος τοῦ Σεπτεμβρίου συγκροτηθὲν ἐν Μονάχῳ 11ον Διεθνὲς Συνέδριον Βυζαντινῶν Σπουδῶν 3ον) διὰ τῶν Συμβούλων αὐτῆς κυρίων Σπυρ. Μαρινάτου καὶ Νικ. Κοντολέοντος εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ 7ον Διεθνὲς Συνέδριον Κλασσικῶν Σπουδῶν καὶ 4ον) διὰ τοῦ ἰδίαις δαπάναις μετασχόντος τοῦ ἐν Μονάχῳ 11ου Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Συμβούλου αὐτῆς, καθηγητοῦ κ. Παν. Ζέπου.

Ἡ σχετικὴ δαπάνη ἀνῆλθεν ἐν συνόλῳ εἰς δρχ. 29.500.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελὶς

Πρόλογος 3

Α΄. Ἀνασκαφαί.

1. Ἀθῆναι. Ἀκαδήμεια Πλάτωνος .. .. 5 - 15
2. Μαραθών. Σπήλαιον Πανός .. .. 15 - 22
3. Μαραθών. Θολωτὸς τάφος.. .. .. 23 - 26
4. Περατὴ (Πόρτο Ράφτη) .. .. 27 - 30
5. Βραυρὼν .. .. 30 - 39
6. Ραμνοῦς .. .. 39 - 41
7. Κωπαΐς. Ἄρνη (Γκλᾶ) .. .. 42 - 48
8. Λεῦκτρα. Τρόπαιον.. .. .. 48 - 52
9. Αὐλὶς .. .. 53 - 60
10. Εὔβοια. Ψαχνά. Ἁγ. Τριὰς (Κριεζώτη) .. .. 60 - 63
11. Εὐρυτανία. Κλαύσειον .. .. 63 - 68
12. Τρίκκη .. .. 68 - 71
13. Ἀμφίπολις.. .. .. 71 - 76
14. Φίλιπποι . .. . 76 - 80
15. Βεργίνα.. .. .. 81 - 84
16. Κοζάνη.. .. .. 85 - 90
17. Δωδώνη .. .. 90 - 95
18. Θεσπρωτία. Μεσοπόταμον .. .. 95 - 103
19. Κέρκυρα. Παλαιόπολις .. .. 103 - 106
20. Κόρινθος. Λέχαιον .. .. 107 - 112
21. Κορινθία. Σολύγεια (Γαλατάκι) .. .. 112 - 118
22. Μυκῆναι .. .. 118 - 134
23. Ἀρκαδία. α) Παλλάντιον .. .. 134 - 137
» β) Ἴασος .. .. 137 - 139
24. Ἀχαΐα. Φαραὶ .. .. 139 - 142
25. Μεσσήνη .. .. 142 - 148
26. Πύλος .. .. 147 - 154

Σελὶς

27. Ἠλεία. Μπάμπες Μακρυσίων .. .. 154 - 157
28. Μάνη. Κυπάρισσος .. .. 157 - 163
29. Τῆνος .. .. 163 - 165
30. Νάξος .. .. 165 - 169
31. Μυτιλήνη .. .. 169 - 172
32. Ρόδος .. .. 172 - 175
33. Κῶς .. .. 175 - 176
34. Πάτμος.. 176
35. Κρήτη. Βυζάρι .. .. 177 - 180

Β΄. Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων.

1. Μαραθῶνος τάφου.. 181
2. Ἀμφιαρείου Ὠρωποῦ.. .. .. 181 - 182
3. Μονῆς Δαφνίου.. .. .. 182 - 183
4. Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος .. .. 183 - 187
5. Χαλκίδος τζαμίου 187
6. Ἐπισκοπῆς Εὐρυτανίας 187
7. Ἄρτης Παρηγορητίσσης, Ροδιᾶς, Βλαχερνῶν .. .. 187 - 189
8. Θεσσαλονίκης Προφήτου Ἠλία .. .. 189 - 192
9. Ἐπιδαύρου θεάτρου 192
10. Μονεμβασίας Ἁγ. Σοφίας .. .. 192 - 193
11. Μεσσήνης θεάτρου καὶ προπύλου 193

Γ΄. Ἀνέγερσις μουσείων καὶ ἐπανίδρυσις ἀρχαίων ἐν αὐτοῖς 194

Δ΄. Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δρᾶσις .. .. 195 - 196

Τυπογρ. ΕΣΤΙΑ - Μαυρομιχάλη 134 - Ἀθῆναι

Μεταλλογραφήματα : ΕΥΑΓΓ. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀθῆναι - Ἁγ. Μάρκου 14